ΟΜΙΛΟΣ ΕΚΔΡΟΜΩΝ
1899

ΧΩΡΟΓΡΑΦΙΑ
ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ

Α΄

ΝΟΜΟΣ ΑΧΑΪΑΣ

ΥΠΟ
ΧΡΗΣΤΟΥ Π. ΚΟΡΥΛΛΟΥ
ΙΑΤΡΟΥ

«Οὐδὲν τῆς πείρας [illegible]

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
«ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ»
1903

ΟΜΙΛΟΣ ΕΚΔΡΟΜΩΝ
1899

ΧΩΡΟΓΡΑΦΙΑ

ΤΗΣ

ΕΛΛΑΔΟΣ

Α΄

ΝΟΜΟΣ ΑΧΑΪΑΣ

ΥΠΟ

ΧΡΗΣΤΟΥ Π. ΚΟΡΥΛΛΟΥ
ΙΑΤΡΟΥ

«Ουδὲν τῆς πείρας σοφώτερον»

ΟΜΙΛΟΣ ΕΚΔΡΟΜΩΝ
1899

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
"ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ"
1903

Ὁ Ὅμιλος Ἐκδρομῶν συμφώνως τῷ καταστατικῷ αὐτοῦ, καθ' ὃ σκοπὸς αὐτοῦ εἶνε ἡ γνῶσις τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἐθεώρησεν αὐτῷ ἐπιβαλλόμενον νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν συγγραφὴν **Χωρογραφίας τῆς Ἑλλάδος,** *κατιδὼν τὴν ἔλλειψιν τοιαύτης, ἣν δὲν δύνανται βεβαίως νὰ ἀξιώσωσιν ὅτι πληροῦσιν αἱ μόνον διὰ τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν καὶ διὰ ταύτην ἔτι ἀνεπαρκεῖς τυγχάνουσαι σχολικαὶ γεωγραφίαι, ἢ αἱ ὀλίγισται ὑπάρχουσαι μονογραφίαι τμημάτων τινῶν τῆς χώρας καὶ εἰς εἰδικώτερον ἀποβλέπουσαι σκοπόν.*

Τούτου ἕνεκα κατ' ἀπόφασιν ληφθεῖσαν ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 8ης Δεκεμβρίου 1901 ἀρχόμενος τοῦ ἔργου, προὐκήρυξε διαγωνισμὸν ἐπὶ ὡρισμένου προγράμματος πρὸς συγγραφὴν χωρογραφίας τοῦ πρώτου ὑπὸ τοῦ κλήρου ὑποδειχθέντος νομοῦ τῆς Ἀχαΐας, τάξας 500 δραχμῶν γέρας διὰ τὴν μᾶλλον μέλλουσαν νὰ πληρώσῃ τοὺς τεθέντας ὅρους συγγραφήν. Τὸν διαγωνισμὸν τοῦτον θέλουσι ἐπακολουθήσει τοιοῦτοι καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς νομούς, ὥστε ἐκ τῶν κατὰ νομοὺς χωρογραφιῶν νὰ συλλεχθῇ ἡ ἀπαιτουμένη ὕλη πρὸς συγγραφὴν καὶ πλήρους χωρογραφίας τῆς Ἑλλάδος, παριστώσης τὴν σύγχρονον εἰκόνα αὐτῆς, ὅσον οἷόν τε ἐπακριβῶς.

Εἰς τὸν πρῶτον τοῦτον διαγωνισμὸν ὑπεβλήθησαν τρεῖς συγγραφαί, ὧν ἡ μία ἀπεσύρθη πρὸ πάσης κρίσεως, ἐκ τῶν ὑποληφθεισῶν δὲ δύο, ἐπιτροπεία ἀποτελουμένη ἐκ τῶν κ. κ. Ἀλ. Κοντοσταύλου λοχαγοῦ τοῦ Μηχανικοῦ, Γεωργ. Χατζανέστη λοχαγοῦ τοῦ Πυροβολικοῦ καὶ Ματθαίου Ματθαιοπούλου ὑποπλοιάρχου τοῦ Β. Ναυτικοῦ, πρὸς οὓς καὶ αὖθις ὁ Ὅμιλος ἐκφράζει τὰς εὐχαριστίας αὐτοῦ διὰ τὴν πρόθυμον αὐτῶν συμμετοχὴν εἰς τὸ ἔργον του, ἐθεώρησε βραβεύσιμον ὡς μᾶλλον πληροῦσαν τοὺς ὅρους τῆς προκηρύξεως τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Χρ. Κορύλλου ὑποβληθεῖσαν, εἰς ὃν ἀπενεμήθη τὸ γέρας. Καὶ εἰς ταύτης τὴν ἔκδοσιν προβαίνει ὁ Ὅμιλος ὡς ἀπαρχὴν τῆς σειρᾶς τῶν κατὰ νομοὺς χωρογραφικῶν δημοσιεύσεων ἐλπίζων ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο θέλει τύχῃ εὐμενοῦς δεξιώσεως παρὰ παντὸς Ἕλληνος.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὅτε τὸ πρῶτον ἀνέγνων ἐν τῇ ἐφημερίδι « Ἐμπρὸς » κατὰ Ἰανουάριον λήγοντα ἔ. ἔτους τὴν προκήρυξιν διαγωνίσματος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ὁ μ ί λ ο υ τ ῶ ν Ἐ κ δ ρ ο μ ῶ ν περὶ λεπτομεροῦς Χωρογραφίας τοῦ νομοῦ Ἀχαΐας, ἐπὶ πολὺ ἐδίστασα ἂν ἔπρεπε νὰ μετάσχω τοῦ ἀγῶνος διά τε τὸ βραχὺ τοῦ ὑπολειπομένου τετραμήνου χρονικοῦ διαστήματος πρὸς συγγραφὴν τοῦ ἔργου καὶ διὰ τὴν ἐμὴν ἀνεπάρκειαν εἰς τοιούτου εἴδους ἐργασίας, ὡς ἀλλοτρίας τοῦ ἐμοῦ ἐπαγγέλματος. Ἀλλ' ἀναλογισθεὶς ὅτι ἐκ τῆς πρὸς παρασκευὴν τοῦ ἔργου εἰδικῆς μελέτης ἤθελον προσπορισθῇ ἱκανὴν ὠφέλειαν, διότι θά μοι ἐδίδετο ἡ εὐκαιρία ἵνα ταξινομήσω πολλὰς ἀτάκτως ἐν τῇ ἐμῇ μνήμῃ ἐρριμένας γνώσεις, τῇ βοηθείᾳ καὶ τῶν ἐν τοῖς ἑπομένοις σημειουμένων συγγραμμάτων κτλ., ἔτι δ' ἔχων ἐφόδιον μέγα τὴν ἐπὶ τόπου ἐξέτασιν τῆς χώρας, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις μέρεσι τῆς Ἑλλάδος εριηγήθην κατὰ καιροὺς καὶ ἅπαντα σχεδὸν τὸν νομὸν Ἀχαΐας, τὰ πλεῖστα πεζοπορῶν καὶ μελετῶν τὰ σπουδῆς ἄξια, ἐν τῷ μέτρῳ τῆς ἐμῆς ἀντιλήψεως, ἀπεφάσισα ἵνα ἀποδυθῶ εἰς τὸν ἀγῶνα, ἀρκούμενος εἰς τὴν ἐκ τῆς μελέτης ὠφέλειαν, διότι βεβαίως τὸ γέρας ἀνήκει εἰς ἄλλους, πολλῷ ἐμοῦ κάρρονας.

στ'.

Ἑπόμενος τῷ προγράμματι τοῦ διαγωνισμοῦ, προσεπάθησα ὅση ἐμοὶ δύναμις ἵνα συμμορφωθῶ πρὸς αὐτὸ καὶ παράσχω τὰς ζητουμένας πληροφορίας.

Καὶ τὰς μὲν ὑψομετρικὰς παρατηρήσεις παρέλαβον ἐκ τῶν βαρομετρικῶν ὑψομετρήσεων τῆς Πελοποννήσου τοῦ περιφανοῦς γεωλόγου Dr A. Philippson, τὰς δὲ ἐλλειπούσας συνεπλήρωσα ἐκ τῶν ἐμῶν ὑψομετρήσεων ἃς κατὰ καιροὺς περιοδεύων ἐποίησα διὰ τοῦ ἐμοῦ δεδοκιμασμένου καὶ ὅσον οἷόν τε ἀκριβοῦς ὑψομέτρου (Holosteric Barometer), τοῦ ἐν Στουττγάρτῃ Molleukopf. οὗ τὰ δειχθέντα ὕψη συγκρίνας μετὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Philippson σημειουμένων, προκειμένου λ. χ. περὶ τοῦ αὐτοῦ ὕψους ὄρους τινός, εὗρον σχεδὸν προσόμοια.

Ἐκ τοῦ πίνακος τῆς τελευταίας, (1896), ἐπισήμου ἀπογραφῆς τοῦ Κράτους ἔλαβον τοὺς περὶ πληθυσμοῦ ἐν γένει ἀριθμοὺς κατὰ πόλεις καὶ χωρία τῶν δήμων καὶ ἐπαρχιῶν, τὰς δὲ περὶ ὁδοποιΐας πληροφορίας ἐκ τοῦ ἐν Πάτραις γραφείου τοῦ νομομηχανικοῦ Ἀχαΐας καὶ τὰς περὶ φάρων καὶ φανῶν ἐκ τοῦ ἐπισήμου Φαροδείκτου τοῦ κ. Γ. Πλαστροπούλου περιέχοντος τοὺς μέχρι 1ης Μαρτίου 1902 ἱδρυθέντας τοιούτους ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς παραλίοις.

Τὰς περὶ δημητριακῶν ἐν γένει καρπῶν πληροφορίας ἔλαβον παρὰ τοῦ κ. Ἀριστείδου Βαμπᾶ, τμηματάρχου τοῦ γεωργικοῦ τμήματος τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν ἐκ τῶν ἐπισήμων αὐτοῦ πληροφοριῶν διαβιβασθεισῶν παρὰ τῶν δημάρχων τοῦ Νομοῦ, ἐφ' ᾧ καὶ ἐκφράζω αὐτῷ τὴν ἐμὴν εὐγνωμοσύνην. Τὰς δὲ περὶ τῶν λοιπῶν προϊόντων καὶ περὶ κτηνοτροφίας, ἐκ τῶν Οἰκονομικῶν ἐφοριῶν τῶν τριῶν ἐπαρχιῶν τοῦ νομοῦ καὶ ἐξ εἰδικῶν πληροφοριῶν ἃς ἔλαβον παρὰ προσώπων εἰδημόνων.

Τὴν παραγωγὴν τοῦ οἴνου ὑπελόγισα ἐκ τῶν δηλωθέντων στρεμμάτων ἀμπέλων, κατακεχωρημένων ἐν τῇ ἀποφάσει τῆς κατὰ νόμον ἐπιτροπῆς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν, ὑπολογίσας ὡς μέσον ὅρον παραγωγῆς κατὰ

στρέμμα 200 όκ. οἴνου. Ἐκ πολλῶν ὅμως δήμων καὶ χωρίων ἔλαβον ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ παραγομένου οἴνου καὶ ταύτας κατεχώρησα ἐν τοῖς δήμοις τούτοις· διότι, ὡς γνωστόν, λίαν ἐλλειπῶς ἐδηλώθησαν αἱ ἐκτάσεις τῶν ἀμπελοφυτειῶν πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ φόρου.—

Τὰ περὶ ἐμπορίου ἠρύσθην ἐκ τῶν ἐπισήμων πινάκων τοῦ ἐμπορικοῦ δελτίου τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν, συμπληρώσας τὰ ἐλλείποντα διὰ τῶν στατιστικῶν σημειώσεων τῶν τελωνείων Πατρῶν καὶ Αἰγίου.

Περὶ δὲ τῆς βιομηχανίας τοῦ νομοῦ ἐν γένει συνέλεξα ὅσον οἷόν τε ἀκριβεῖς πληροφορίας ἔκ τε τῆς ἐπιτοπίου ἐπισκέψεως τῶν διαφόρων βιομηχανικῶν καταστημάτων τῶν Πατρῶν καὶ ἐκ θετικῶν πληροφοριῶν ληφθεισῶν ἐκ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν καὶ δήμων.

Τὸ ἔργον διήρεσα εἰς τρία μέρη : τὸ Γενικόν, ἐν ᾧ περιέλαβον τὴν γενικὴν τοῦ νομοῦ περιγραφήν, τὸ εἰδικόν, ἐν ᾧ περιέγραψα ὅσον οἷόν τε λεπτομερῶς τάς τε ἐπαρχίας τοῦ νομοῦ καὶ τοὺς ἀπαρτίζοντας αὐτὰς δήμους μετὰ τῶν χωρίων αὐτῶν καὶ τῶν μονῶν καὶ τὸ ἱστορικόν.

Ἐν τῷ γεωγραφικῷ χάρτῃ τοῦ νομοῦ, εἰλημμένῳ ἐκ τοῦ μεγάλου χάρτου τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Γαλλικοῦ Ἐπιτελείου, ἐσημείωσα πολλὰ χωρία ὡς καὶ τὰς μονάς, μὴ περιλαμβανομένας ἐν τῷ πρωτοτύπῳ· ἔτι δὲ τὰς σιδηροδρομικὰς γραμμὰς καὶ τὰς ἁμαξιτούς, διέκρινα δὲ διὰ παχειῶν γραμμῶν τὰς τρεῖς ἐπαρχίας πρὸς εὐχερεστέραν ἑκάστης διάκρισιν, τοὺς δὲ δήμους περιέβαλον δι' ἐστιγμένων γραμμῶν πρὸς διάκρισιν τῶν ὁρίων αὐτῶν. Ὡς πρὸς δὲ τὴν νέαν διοικητικὴν διαίρεσιν ἔλαβον ὑπ' ὄψει τὸν ὑπὸ τοῦ κ. Μιχ. Σαλιβέρου ἐν ἔτει 1900 ἐκδοθέντα χάρτην.

Καὶ ταῦτα μὲν κεφαλαιωδῶς περὶ τῶν πηγῶν ἐξ ὧν ἠρύσθην τὰς πρὸς συγγραφὴν τοῦ ἔργου ἀπαιτουμένας γνώσεις ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ διαγωνισμοῦ.

Ἐν ἑνὶ μόνον ὑπερέβην τὰ ἐσκαμμένα, ὡς πρὸς τὴν ἐκ-

τασιν δηλ. τῆς ὕλης, διότι δὲν ἠδυνήθην νὰ περιλάβω ἁπάσας τὰς ὑπὸ τοῦ προγράμματος αἰτουμένας πληροφορίας ἐν 80 σελίσι, (5 τυπογρ. φύλλοις), προκειμένου μάλιστα περὶ περιγραφῆς. ἔστω καὶ συντομωτάτης. 22 δήμων, ἀπαρτιζομένων ὑπὸ 338 πόλεων καὶ χωρίων καὶ 17 περίπου μονῶν ἐν αἷς συγκαταλέγονται καὶ αἱ τρεῖς μεγαλήτεραι καὶ ἱστορικώτεραι τοῦ Κράτους. ἡ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου δηλ., ἡ τῆς Ἁγίας Λαύρας καὶ ἡ τῶν Ταξιαρχῶν. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἱστορικῆς Ἀχαΐας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ᾿ ἡμᾶς, δὲν ἠδυνήθην νὰ γράψω συντομώτερον, ἀφοῦ μάλιστα πρώτην φοράν, ὅσον ἐγὼ γνωρίζω, γράφεται αὕτη ἑνιαία ἐν τῇ καθ᾿ ἡμᾶς φωνῇ.

Περαίνων τὰς γραμμὰς ταύτας εὔχομαι ἵνα ἡ Ἑλλανόδικος Ἐπιτροπὴ τοῦτο μόνον εὕρῃ τὸ ψεκτὸν ἐν τῷ ἐμῷ ἔργῳ.

Ἔγραψα ἐν Πάτραις κατὰ Μάϊον τοῦ 1902.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Χάρτης τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος τοῦ Γαλλικοῦ Ἐπιτελείου χαραχθεὶς καὶ τυπωθεὶς ἐν Βιέννῃ, ἐπιστασίᾳ τοῦ κ. Ἰφ. Κοκκίδου ἀντισυνταγματάρχου τῶν Γεν. Ἐπιτελῶν 1884.

Χάρτης τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν νέαν διοικητικὴν διαίρεσιν τοῦ Κράτους. Ἔκδοσις Μιχ. Σαλιβέρου. Ἀθήνησι 1900.

Παυσανίας. Περιγραφὴ τῆς Ἑλλάδος [Ἀχαϊκά].

Στράβωνος Γεωγραφικά.

Πολυβίου ἱστορίαι.

Ἰακώβου Ρίζου Ραγκαβῆ. Τὰ Ἑλληνικά. Ἐν Ἀθήναις 1853.

Α. Πολυζωΐδου. Τὰ γεωγραφικὰ μετὰ τῆς ἱστορίας τῶν Ἐθνῶν. Ἐν Ἀθήναις 1859.

» Τὰ Νεοελληνικά. Ἐν Ἀθήναις 1871.

» Γενικὴ ἱστορία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς. Ἐν Ἀθήναις 1888-1890.

Κ. Παπαρρηγοπούλου. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ἐν Ἀθήναις 1886-7.

Ἀμβροσίου Φρατζῆ. Ἐπιτομὴ της ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις 1839.

Γερμανοῦ μητροπολίτου Π. Πατρῶν. Ἀπομνημονεύματα τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστ. Ἔκδοσις Γ΄. Ἐν Ἀθήναις 1900

Σπ. Τρικούπη. Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως. Ἐν Λονδίνῳ 1860-62.

Κτιτορικὰ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου. Ἐν Ἀθήναις 1840.

Φιλίππου Φίλια. Περιγραφὴ τῆς Θεσμητορικῆς Εἰκόνος τῆς Κλαπατσούνας. Ἐν Αἰγίῳ 1893.

Γ. Παπανδρέου, Γυμνασιάρχου. Ἀζανιάς. Ἐν Πύργῳ 1886
Ἱερὸς Σύνδεσμος. Περιοδικόν. (Μοναὶ Ἑλληνικαί). Ἐν Ἀθήναις 1900.
Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ Ἐθνογραφικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος Τ. Α΄. Ἐν Ἀθήναις 1883.
Στεφάνου Θωμοπούλου. Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν. Ἐν Ἀθήναις 1888.
Σ. Παγανέλη. Πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ. Ἐν Ἀθήναις 1891.
Ἰουλίου Σμιτίου. Πραγματεία περὶ τῶν σεισμῶν τοῦ Αἰγίου τοῦ ἔτους 1881, κατὰ μετάφρασιν τοῦ καθ. Ἡρ. Μητσοπούλου Ἐν Ἀθήναις 1867.
Prof. Dr C. Neumann und Prof. Dr Partsch. Physikalische Geographie von Griechenland. Breslau 1885.
Dr Clon Stephanos. La Grèce au point de vue naturel ect. (Extrait du Dictionaire Encyclopédique des sciences médicales) Paris 1883.
Karl Bädeker. Griechenland. Leipzig 1888.
Κ. Μητσοπούλου καθηγ. Γεωλογικὴ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς χώρας. Ἐν Ἀθήναις 1901.
Φωκ. Νέγρη. Αἱ διαταράξεις τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς ἐν Ἑλλάδι. (Περιοδικὸν ὁ Ἀρχιμήδης). Ἐν Ἀθήναις 1901.
Dr A. Philippson. Ueber die Altersfolge der sedimentformationen in Griechenland -Berlin 1890.
Dr A, Philppson. Barometrische Höhenmessungen in Peloponnes. Berlin 1889.
Α. Μηλιαράκη. Γεωγραφία τοῦ νομοῦ Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας. Ἐν Ἀθήναις 1886.
Κ. Μητσοπούλου. Γεωγραφία Πολιτικὴ καὶ Φυσική. Ἐν Ἀθήναις 1896.
» Γεωγραφία τῆς Εὐρώπης. Ἐν Ἀθήναις 1896.
Στοματίου Θεοχάρη. Ἐμπορικὴ καὶ βιομηχανικὴ Γεωγραφία. Μέρος Α΄. Εὐρώπη. Ἐν Ἀθήναις 1899.
Γ. Σ. Μεταξᾶ. Γενικὴ Γεωγραφία. Ἐν Ἀθήναις 1901.

Μαργαρίτου Δήμητσα. Ὁ πολιτισμὸς τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις 1902.

Π. Παζαφειροπούλου, ἱερέως. Μεθυδριάς. Ἐν Ἀθήναις 1883.

Ν. Λαρεντῆ. Λεξικὸν τῶν ἀρχαίων μυθολογικῶν κτλ. ὀνομάτων. Ἐν Βιέννῃ 1837

Ἀλεξ. Ρ. Ραγκαβῆ. Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας. Ἐν Ἀθήναις 1888.

Ν. Γ. Πολίτου κλ. Λεξικὸν Ἐγκυκλοπαιδικόν. Ἐν Ἀθήναις 1889 1898.

Χ. Π. Κορύλλου. Αἱ Πάτραι ὑπὸ φυσικὴν κτλ. ἔποψιν. Ἐν Πάτραις 1896.

» Πεζοπορία ἀπὸ Πατρῶν εἰς Σπάρτην. Ἐν Πάτραις 1889.

» Πεζοπορία ἀπὸ Πατρῶν εἰς Τρίπολιν. Ἐν Πάτραις 1890

» » ἀπὸ Πατρῶν εἰς Καλάμας 1891.

» Ἐθνογραφία τῆς Πελοποννήσου 1890.

» Ἑνδεκαετεῖς μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις ἐν Πάτραις 1891.

» Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις τῶν ἐτῶν 1893 καὶ 1894. Ἐν Πάτραις 1894, 1895.

D. Eginîtis. Annales de l'Observatoire national d'Athénes, T. III. Athénes 1901.

Ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν. Στατιστικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τὴν 5-16 Ὀκτωβρίου 1896. Ἐν Ἀθήναις 1897.

Ὑπουργεῖον Οἰκονομικῶν. (Τμῆμα ἀμέσων φόρων.) Ἀπόφασις τῆς κατὰ τοὺς νόμους τοῦ 1899 ἐπιτροπῆς περὶ καθορισμοῦ τοῦ φόρου τῶν ἀμπέλων κατὰ δῆμον. Ἐν Ἀθήναις 1901.

Ὑπουργεῖον Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Δημ. Ἐκπαιδεύσεως. Ἐπετηρὶς τοῦ Ὑπουργείου 1900—1901. Ἐν Ἀθήναις 1901.

Ἀρ. Ρούκη γενικοῦ διευθυντοῦ τῶν Ταχυδρομείων καὶ Τηλεγράφων. Ἔκθεσις περὶ τῆς ταχυδρομικῆς, τηλεγραφικῆς καὶ τηλεφωνικῆς ὑπηρεσίας ἐν ἔτει 1901. Ἐν Ἀθήναις 1902.

Γ. Πλαστροπούλου. Φαροδείκτης τῶν Ἑλληνικῶν παραλίων, περιέχων τοὺς μέχρι 1 Μαρτίου 1902 ἱδρυθέντας φάρους καὶ φανούς.

Σημ. Τὸν πίνακα τῶν ἐμπεριεχομένων ζήτει ἐν τέλει.

ΧΩΡΟΓΡΑΦΙΑ

ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΑΧΑΪΑΣ

Α' ΓΕΝΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ

Ὁ νομὸς Ἀχαΐας, φέρων τὸ ὄνομα τῆς ἱστορικωτάτης ἀρχαίας Ἀχαΐας, ἔχει ἐμβαδὸν 3 250 □ χιλιομέτρων περίπου καὶ πληθυσμὸν 144 826 κατοίκων, κατὰ τὰ πορίσματα τῆς τελευταίας ἀπογραφῆς τοῦ 1896. Εἰς ἓν □ χιλιόμ. κατοικοῦσι 45 ψυχαὶ περίπου. Ὡς πρὸς τὴν πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ ὁ νομὸς ἔρχεται ἕκτος τὴν σειρὰν μεταξὺ τῶν 26 νομῶν τοῦ κράτους, ἤτοι μετὰ τοὺς νομοὺς Κερκύρας, Ἀττικῆς, Μεσσηνίας, Τριφυλλίας καὶ Λακωνικῆς, ἐν οἷς οἱ κάτοικοι ποικίλλουσιν ἀπὸ 122, (ν. Κερκύρας), μέχρι 54, (ν. Τρυφυλλίας καὶ Λακωνικῆς) κατὰ □ χιλιόμετ ον. Ὁ ἀραιότερον κατῳκημένος νομὸς εἶναι ὁ τῆς Βοιωτίας,ρ ἔνθα ἀναλογοῦσι 15 κάτοικοι κατὰ □ χιλιόμ.

Ὁ νομὸς Ἀχαΐας κατέχει τὴν ΒΔ τῆς Πελοποννήσου γωνίαν, περιβαλλόμενος ὑπὸ τῶν νομῶν Κορινθίας, Ἀρκαδίας καὶ Ἠλείας καὶ ὑπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους.

Γεωλογία.

Κατὰ τὸν καθ. κ. Κ. Μητσόπουλον πρὸ αἰώνων ἀπείρων, κατὰ τὸν λεγόμενον *ἀζωϊκὸν* ἢ *προζωϊκὸν* ἢ *ἀρχαιολιθικὸν αἰῶνα*, ἡ Ἑλλὰς ἦν βυθὸς θαλάσσης, ὅστις, ἀναδύσας βραδύτατα ἐκ τῶν κυμάτων περὶ τὰ τέλη τοῦ ρηθέντος αἰῶνος,

ἐσχημάτισε χώραν πτυχώδη, διαρραγεῖσαν, καταβυθισθεῖσαν καὶ διαβρωθεῖσαν βραδύτατα ὑπὸ τῶν ὑδάτων. Τμῆμα δηλ. αὐτῆς μέγιστον, ὁλόκληρος ἡ νῦν χέρσος Ἑλλὰς μετὰ τῶν Ἰονίων νήσων, ἀποκοπὲν καὶ συνιζῆσαν βραδέως περὶ τὰ μέσα τοῦ *μεσοζωϊκοῦ* αἰῶνος, (καθ' ὃν ἐσχηματίσθησαν οἱ ψαμμῖται [ἀκονόλιθοι] καὶ παχέα ἀσβεστολιθικὰ στρώματα, ἐξ ὧν συγκροτοῦνται τὰ ὄρη τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐν μέρει τῆς Εὐβοίας), μετεβλήθη πάλιν εἰς βυθὸν θαλάσσης, ἐπὶ τοῦ πυθμένος τῆς ὁποίας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ***Κρητιδικῆς καὶ Τριτογενοῦς*** περιόδου, (κατὰ τὸν μεσοζωϊκὸν αἰῶνα), κατεκρημνίσθησαν πάντα τὰ πετρώματα ἐξ ὧν νῦν πρὸς τοῖς ἄλλοις συγκροτοῦνται καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ὀρέων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος.

Τὸ τμῆμα τοῦτο, διαμεῖναν ἐπὶ ἑκατομμύρια ἔτη ὑπὸ τὴν θάλασσαν, ἤρξατο βαθμηδὸν νὰ ἐξαίρηται κατὰ τὸν ***Καινοζωϊκὸν αἰῶνα,*** (καθ' ὃν ἤρξατο ν' ἀνακαινίζηται ἡ ἐνόργανος φύσις, διότι ἐμφανίζονται μορφαὶ τελειότεραι καὶ ὁμοιότεραι πρὸς τὰς νῦν ζώσας καὶ ὅστις διαιρεῖται εἰς τὴν ***Τριτογενῆ*** καὶ τὴν ***Τεταρτογενῆ ἢ τὴν καθ' ἡμᾶς περίοδον***), καὶ νὰ ἀναδύηται κατὰ τμήματα ἐκ τῶν κυμάτων. Καὶ κατὰ πρῶτον ἀνέδυσεν ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλὰς ἐν ᾗ ἐγεννῶντο ὀροστοιχίαι, διευθυνόμεναι ἐκ Δ πρὸς Α, βραδύτερον δὲ καὶ ἡ Δυτικὴ Ἑλλὰς ἐν ᾗ ἐσχηματίζοντο πτυχαὶ διευθυνόμεναι ἐκ Β πρὸς Ν, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Ἐρύμανθος, τὸ Μαίναλον, τὸ Ταΰγετον καὶ ὁ Πάρνων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Ἑλλὰς ἦν ἄμορφος καὶ ἀδιαμέλιστος· οὔτε νήσους καὶ χέρσους εἶχεν, οὔτε πελάγη καὶ κόλπους, περιεβάλλετο δὲ ὑπὸ τῆς Μεσογείου θαλάσσης.

Κατὰ τὴν ἀμέσως ἑπομένην γεωλογικὴν ἐποχὴν τὴν λεγομένην ***Πλειόκαινον*** καὶ εἰδικώτερον ***Ἀνατολικὴν ἢ Ποντικὴν βαθμίδα,*** (καθ' ἣν ἔζων τὰ ζῶα ὧν ἀπολελιθωμένα λείψανα εὑρέθησαν ἐν Πικερμίῳ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Πεντελικοῦ, ἐσχάτως δὲ καὶ ἐν Μεγαλοπόλει), ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῆς στερεᾶς αἱ ***Ἰόνιοι νῆσοι*** ὡς μικραὶ βραχώδεις νησίδες ἐξέχουσαι τῆς τότε θαλάσσης ἥτις ἐκάλυπτε καὶ τὸ βόρειον τῆς Ἤλιδος τμῆμα, τὴν δυτικὴν Ἀχαΐαν μέχρι Πατρῶν, τὴν χθαμαλὴν τῆς Μεσσηνίας πεδιάδα καὶ τὸν Λακωνικὸν κόλπον. Βυθὸς λοι-

πὸν θαλάσσης ἦσαν τὰ εὔφορα τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς ΝΔ Πελοποννήσου πεδία, αἱ Πάτραι, ὁ Πύργος καὶ αἱ Καλάμαι.

Κατὰ τὴν αὐτὴν συγχρόνως ἐποχὴν μεγάλα τῆς χώρας συντρίμματα καταβυθισθέντα, ἐγέννησαν λίμνας. Ὅσαι τῶν λιμνῶν τούτων δὲν εἶχον σταθερὰ τὰ πρὸς τὴν θάλασσαν προχώματα αὐτῶν, κατεπλημμυροῦντο συχνότατα ὑπὸ ἁλμυρῶν ὑδάτων. Τοιαύτη λίμνη ἀσταθής, ἧς τὰ ὕδατα ὁτὲ μὲν ἦσαν γλυκέα, ὁτὲ δὲ ὑφάλμυρα, ὑπῆρξεν ἡ *Κορινθιακή*, ἥτις ἐξηπλοῦτο ἀπὸ τοῦ νῦν πορθμοῦ τοῦ Ρίου καὶ ἔφθανε μέχρι τῶν Μεγάρων, τότε δὲ δὲν ὑπῆρχε Κορινθιακὸς Ἰσθμός.

Περὶ τὰ τέλη τῆς *ποντικῆς* ἐποχῆς ἢ βαθμίδος, ἡ θάλασσα πολλαχοῦ ἀπεχώρησεν ὁριστικῶς καὶ οὕτως ἀπεκαλύφθησαν μεγάλαι ἐκτάσεις τοῦ παρακειμένου βυθοῦ τῶν Ἰονίων νήσων, τῆς Ἤλιδος, τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς Λακωνικῆς. Αἱ χῶραι αὗται ἐπηυξήνθησαν σημαντικῶς διὰ τῆς προσθήκης πεδινῶν χωρῶν εὐφορωτάτων. Ἡ λεκάνη τῆς ἀστάτου Κορινθιακῆς λίμνης οὐσιωδῶς μετεβλήθη. Καὶ πρῶτον μὲν τὰ μεταξὺ Ρίου καὶ Ἀντιρρίου σαθρὰ αὐτῆς προχώματα κατεστράφησαν καὶ ἡ θάλασσα, ἐλευθέρως πλέον εἰσχωρήσασα, μετέβαλεν αὐτὴν ὁριστικῶς εἰς θαλάσσιον κόλπον, ἀπὸ δὲ τοῦ βυθοῦ αὐτῆς ἀνέδυσαν οἱ γραφικοὶ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου βράχοι καὶ τὰ εὔφορα τῆς βορείας Πελοποννήσου παράλια. Οὕτω τότε ἀνέδυ καὶ ὁ ***Κορινθιακὸς Ἰσθμός***, ὅστις ἄχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν ὑπῆρχε.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ γεωλογικοὺς χρόνους, ἐν ἀρχῇ τῆς ***τεταρτογενοῦς περιόδου*** ἢ εἰδικώτερον τοῦ ***Ἀνθρωπολογικοῦ αἰῶνος***, καθ' ὃν δηλ. ἐμφανίζεται καὶ ὁ ἄνθρωπος, σημαντικαὶ ἀλλοιώσεις ἐπῆλθον καὶ ἐν τοῖς μεσογείοις τῆς χώρας. Τότε συνετρίβη καὶ τὸ κεντρικὸν τῆς Πελοποννήσου ὀροπέδιον καὶ δύο ἐκ τούτου καταβυθισθέντα τμήματα ἐγέννησαν τὰ ὑψίπεδα τῆς Μαντινείας καὶ Ἀρέας, (Φραγκοβρύσεως), πανταχόθεν ὑπὸ ὀρέων περιβαλλόμενα.

Τὰ ὄρη τῆς Ἀχαΐας, παραχθέντα ἐκ τῆς Ἀχαϊκῆς στολιδώσεως κατὰ τὸν κ. Φ. Νέγρην, ἀνήκουσιν εἰς τὴν ***Κρητιδικὴν περίοδον*** ἢ κατὰ τὸν Philippson εἰς τὴν ***Ἠώκαινον***. Ὅτε δὲ ταῦτα ἀπετέλουν χέρσον, αἱ πεδιάδες Πατρῶν, Αἰγίου κτλ. ἐθαλάσσευον, ἐπὶ τοῦ βυθοῦ δὲ ἐκείνου κατεκρημνίζοντο κρο-

χάλαι, [χαλίκια, γουλιά], ἄμμος, ἰλὺς κτλ. καταφερόμενα ἐκ ἐκ τῶν παρακειμένων ὀρέων καὶ ἀπετέλεσαν τὸ χέρσωμα τῶν μερῶν τούτων τὸ ὁποῖον ἀνέδυσεν ἐκ τῶν θαλασσίων κυμάτων πολὺ βραδύτερον.

Κατὰ τὸν Fiedler (Reisen durch alle Theile des Kônigreich 's Griechenland 1834—7), ἐνῷ ὁ Παναχαϊκὸς καὶ μέγα μέρος τῆς Πελοποννήσου ἀνήκει εἰς τὴν Κρητιδικὴν περίοδον, αἱ πλευραὶ αὐτοῦ, αἱ πρὸς τὰς Πάτρας, ἀνήκουσιν εἰς τὴν Τριτογενῆ, ἑπομένως ὅταν αἱ κορυφαὶ ἐξεῖχον τῶν θαλασσῶν, αἱ πλευραὶ ἐθαλάσσευον. Αἱ δὲ πεδιάδες τῶν Πατρῶν, Αἰγίου, κτλ. εἶναι χώρα ποταμόχωστος, ἀνήκουσα εἰς τὴν τεταρτογενῆ περίοδον, προσχωθέντος τοῦ πυθμένος τῆς θαλάσσης ὑπὸ τῶν ἐκ τῶν πέριξ ὀρέων κατερχομένων χειμάρρων, οἵτινες χοῦν κατάγοντες, μάλιστα ἐν καιρῷ βροχῶν, προσέχωσαν καὶ ἐξηπείρωσαν τὸν παρὰ τὰς ὑπωρείας τῶν ὀρέων βυθὸν τοῦ πελάγους καὶ ἀπετέλεσαν τὸ μὲν πρῶτον παραλίας στενάς, εἶτα δὲ καὶ γεώματα πλατέα καὶ πεδινά. Συνέστησαν δὲ τὰ προσχώσαντα τὸν βυθὸν τοῦ πελάγους συμφύρματα τῶν ποταμῶν, ὡς προείρηται, ἐκ στιβάδων κεκλιμένων καὶ λίαν ψαθηρῶν, ἀποτελουμένων ἐξ ἄμμου καὶ λίθων, [κροκαλῶν], μεγέθους διαφόρου καὶ ἰλύος. Ἐκ τοιαύτης περίπου ὕλης, ἰδίως κεραμευτικῆς ἀργίλλου, ἀποτελοῦνται αἱ ἐσχατιαὶ τῶν τοῦ Παναχαϊκοῦ προβούνων καὶ γηλόφων, ἰδίως δὲ τὸ ***Ἐσχατοβούνιον τῶν Πατρῶν,*** ἐν τῇ ἀργίλλῳ τοῦ ὁποίου εὕρηνται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀναμεμιγμένα καὶ πλεῖστα θαλάσσια ζῶα, ἀνήκοντα εἰς τὴν σημερινὴν δημιουργίαν, ὧν δείγματα ἀπέστειλα ἄλλοτε εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ὀρυκτολογικὸν μουσεῖον. *)

Τούτων τὰ κυριώτερα, κατὰ τὴν ἀποσταλεῖσάν μοι περιγραφὴν τοῦ παλαιοντολόγου κ. Θ. Σκούφου, εἰσὶ τὰ ἑξῆς: **Cerilium serratum, Cer Scabrum, Cassidaria Carinata, Nassa serrata, Pecten Sarmanticius, Natica Helicina, Columbella rustica Scalaria communis, Trochies divaricatus, Cardium cedale, Turitella venus** καὶ πολλὰ ἄλλα.

---

*) Τὴν παλαιοντολογικὴν ταύτην συλλογὴν ἐξέθηκα εἰς τὴν ἐν ἔτει 1889 γενομένην ἔκθεσιν τῶν Ὀλυμπίων ἐν Ἀθήναις, τυχὼν χαλκοῦ βραβείου.

ΟΜΙΛΟΣ ΕΚΔΡΟΜΩΝ
ΧΑΡΤΗΣ
ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΑΧΑΪΑΣ
ὑπὸ σμίκρυνσιν 1:300.000
ΥΠΟ
Χ. ΚΟΡΥΛΛΟΥ
ΔΗΜΟΙ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ
1. Δ. Πατρέων
2. Δ. Δύμης
3 Δ. Φαρῶν
4 Δ. Τριταίας
5 Δ. Ερινεοῦ
6. Δ. Αἰγίου
7. Δ. Βουρῶν
9. Δ. Αἰγείρας
10. Δ. Καλαβρύτων
11. Δ. Σουδένων
13. Δ. Ψωφίδος
15. Δ. Παΐων
16. Δ. Λευκασίου
17. Δ. Κλειτορίας
18. Δ. Νωνάκριδος
19. Δ. Φελλόης
21 Δ. Κερπινῆς
Σιδηρόδρομος
Ορια δήμων
Αρχαία πόλις
Κορινθιακός Κόλπος
Κόλπος Πατρῶν
ΙΟΝΙΟΝ ΠΕΛ.
ΠΑΤΡΑΙ
ΑΙΓΙΟΝ
ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ
ΕΡΥΜΑΝΘΟΣ ΟΡ.
ΟΡ. ΣΑΝΤΑΜΕΡΙ
ΑΡΟΑΝΙΑ ΟΡ.
ΛΙΜΝΗ ΦΕΝΕΟΥ
Χαλανδρίτσα
Προστοβίτσα
Λειβάρτζιον
Κάτω Αχαΐα
Κορτοβάζαινα

Ὀρεογραφία.

Ὁ νομὸς Ἀχαΐας ἐν γένει εἰπεῖν εἶναι ὀρεινός, συνέχεται δὲ ἡ ὀρεογραφία αὐτοῦ ἀμέσως πρὸς τὴν τῶν Ἀρκαδικῶν καὶ Κορινθιακῶν ὀρέων.

Ὑψηλότατα ἐν τῷ νομῷ ὄρη εἰσὶ τὰ *Ἀροάνια,* ὧν ἡ ὑψίστη κορυφή, (Χελμός), ἔχει ὕψος 2.355 μ., ὁ *Ἐρύμανθος,* οὗ ἡ ὑψίστη κορυφὴ (Ὠλενὸς — Πέτρα ὠλενία καθ' Ὅμηρον) ἔχει ὕψος 2.224 μ., ὁ *Παναχαϊκὸς* (Βοϊδιᾶς) ἔχων ὕψος 1927 μ,. ἡ *Κερύνεια* (Φτερέϊκο βουνό, ἢ Κλοκὸς) ἔχουσα ὕψος 1780 μ. καὶ ἡ *Σκόλλις* (Σανταμέρι) ἔχουσα ὕψος 1016 μ. Ἀποτελοῦνται δὲ τὰ ὄρη ταῦτα ἐκ *τιτανολίθου,* τοῦ καὶ *Ἐρυμανθίου* ὑπὸ τοῦ Philippson κληθέντος (Olonos Kalke), *Κερολίθου* (Honrslein) κτλ. Δείγματα πετρωμάτων ἐκ τῶν ὀρέων τούτων, ἐφ' ὧν πάντων ἀνῆλθον κατὰ διαφόρους ἐποχάς, ἔπεμψα εἰς τὸ Ὀρυκτολογικὸν Μουσεῖον εἰς Ἀθήνας, ὅθεν ἔλαβον τὴν ἐπιστημονικὴν περιγραφὴν ὅσων ἐγὼ ἠγνόουν. Τοιαῦτα δὲ εἰσὶ τὰ ἑξῆς: *Ἀσβεστόλιθος κοινός, Φυλλίτης,* δι' οὗ στεγάζουσιν ἐν τοῖς χωρίοις τὰς οἰκίας ἀντὶ κεράμων, *Λυδίτης* κατεσπαρμένος ἐπὶ τῶν ὀρέων, *Ψαμμίτης κροκαλοπαγὴς Λιθογραφικὸς ἀσβεστόλιθος, ἀσβεστόλιθος μαρμαροειδὴς* (Χελμὸς [Νεραϊδόρραχη] Παναχαϊκός), *Ἀργιλλικὸς σχιστόλιθος* (μεταξὺ Φενεοῦ καὶ Νωνάκριδος), *Ἴασπις* (ἐκ τοῦ βράχου ἄνωθεν τῆς πηγῆς τοῦ ποσίμου ὕδατος τῶν Πατρῶν). *Ἀσβεστόλιθος Ἐρυθρός,* (Καλλιφώνιον), *Σταλακτίτης* (Παναχαϊκός, κοινῶς *Κουρουνάλατον), Ψαμμίτης, Χαλαζιακὸς σχιστόλιθος* (Αἴγειρα), *Κοινὸς χαλαζίας, Ἀσβεστόλιθος ῥαβδοπαγὴς* (Παναχαϊκός), *Ἀσβεστόλιθος πρασινόφαιος, Κροκαλοπαγῆ πετρώματα, Τόφφος ἀσβεστολιθικός, Κερόλιθος* [Hornslein] (Ὠλενός, Ὀμπλός, Παναχαϊκός).

Τὰ *Ἀροάνια ὄρη* κατέχουσι διὰ τῆς εὐρείας αὐτῶν καὶ κυκλοτεροῦς βάσεως καὶ τῶν κλάδων αὐτῶν τὰ Α καὶ ΝΑ τοῦ νομοῦ. Παρὰ τὴν ὑψίστην αὐτῶν κορυφὴν τὸν *Χελμόν,* πρὸς ἀνατολάς, ὑπάρχει ἡ πηγὴ τῆς *Στυγὸς* εἰς ὕψος 1989 μ. Κλάδος μέγας τοῦ Χελμοῦ, διατείνων ἀπὸ Β. πρὸς Ν. πρὸς τὴν Κορινθίαν, κορυφοῦται εἰς δύο ὑψηλὰ ὄρη, τὴν *Χελυδωρέαν* (Μαῦρον ὄρος), ἀνήκουσαν εἰς τὸν νομὸν Κορινθίας, ὕψους 1759

μ. συνεχομένην μετὰ τῆς *Κυλλήνης* (Ζήριας) καὶ τὴν *Εὐρωστίνην*, ἀνατολικὸν μεθόριον μεταξὺ τῶν νομῶν Ἀχαΐας καὶ Κορινθίας. Ἕτερος κλάδος τοῦ Χελμοῦ, βραχύς, ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις *Κρᾶθις*, τὰ νῦν δὲ καλεῖται *Ζαρουχλέικο βουνό*, ὕψους 1447 μ. ἐκ τοῦ κατὰ τὰς ὑπωρείας αὐτοῦ κειμένου χωρίου *Ζαρούχλας* τοῦ δήμου Νωνάκριδος τῶν Καλαβρύτων. Ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου ἦν τὸ πάλαι ναὸς Ἀρτέμιδος καὶ ἀπ' αὐτοῦ οἱ Ἀρκάδες ἐλάμβανον τὸ πῦρ διὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Λερναίων. Ὁ Χελμὸς ἀπὸ πάντων μὲν τῶν μερῶν αὐτοῦ κλίνει ἀποτομώτατα πρὸς τὰς ὑπωρείας, ἀναβαίνεται δὲ διὰ δύο μόνον μετρίως βατῶν ὁδῶν, ἀπὸ τοῦ χωρίου *Μάζι* (δῆμος Κλειτωρίας τῶν Καλαβρύτων) πρὸς Ν. κειμένου καὶ ἀπὸ τοῦ *Ξηροκάμπου* (ὕψ. 1633 μ.) πρὸς Β. κειμένου, ὅθεν ἀνέρχεταί τις εἰς τὴν Νεραϊδόρραχην (ὕψ. 2341 μ.) ἀποτομώτατα ἄνω τῶν *Κλουκινῶν* (δῆμος Νωνάκριδος) ὑψουμένην καὶ χαμηλοτέραν τῆς *Ψηλῆς Κορφῆς* (ὕψ. 2355 μ.) τοῦ ὑψίστου τοῦ ὄρους σημείου, ἐξ οὗ κάτοπτός ἐστιν ἅπασα σχεδὸν ἡ Πελοπόννησος, αἱ πλεῖσται τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους, αἱ κορυφαὶ τῶν ὀρέων τῆ Στερεᾶς Ἑλλάδος, ὁ Πειραιεύς, ἡ Ἀττική, ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν καὶ αὐταὶ αἱ Θρακικαὶ παραλίαι δι' ἰσχυροῦ τηλεσκοπίου ὁρώμεναι ἐν ἡμέρᾳ αἰθρίας καὶ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἧς τὸ ἐξαίσιον θέαμα δὲν περιγράφεται εὐχερῶς, ἀλλὰ βλέπεται ὑπὸ τῶν ἐραστῶν τῆς μεγαλοπρεπείας τῆς φύσεως. Διὰ τῆς Ψηλῆς κορυφῆς καὶ τῆς δυσμικῆς αὐτῆς ῥάχεως, τὰ ὕδατα ἔνθεν μὲν ῥέουσι πρὸς τὸν *Ἀροάνιον*, ἔνθεν δὲ πρὸς τὸν *Κρᾶθιν* ποταμόν. Πρὸς Β. τῆς ὑψηλῆς κορυφῆς, πρὸς τὰ ὕδατα τῆς Στυγός, ὑπάρχει τὸ Σπήλαιον ἔνθα, κατὰ τὴν μυθολογίαν, αἱ θυγατέρες τοῦ Προίτου, βασιλέως τῆς Τίρυνθος, μανεῖσαι δι' ὀργὴν τῆς Ἥρας, ἢ τοῦ Διονύσου, ἕνεκα τῆς πρὸς τὰς τελετὰς αὐτοῦ περιφρονήσεως, ἐκρύπτοντο καὶ τὰς ὁποίας ὁ Μελάμπους δι' ἀπορρήτων θυσιῶν καὶ καθαρμῶν θεραπεύσας κατήγαγεν εἰς τὸν ἐν *Λουσοῖς* (παρὰ τὰ Σουδενὰ τῶν Καλαβρύτων) ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος. Ἐσφαλμένως δὲ ὁ Ραγκαβῆς ἐν τοῖς «Ἑλληνικοῖς» ὀνομάζει τὸ Μέγα Σπήλαιον ὡς τὸ σπήλαιον τοῦτο. Ἐκ τῶν Προιτίδων φαίνεται πηγάζον καὶ τὸ νῦν ὄνομα *Νεραϊδάλωνον* (πρὸς τὴν κορυφὴν) καὶ *Νεραϊδόρραχη*.

Ὁ δὲ πολυκόρυφος *Ἐρύμανθος*, συνεχόμενος μετὰ τῶν Ἀροανίων ὀρέων, κατέχει τὸ ΝΝΑ, Ν καὶ ΝΔ τοῦ νομοῦ καὶ ἀποτελεῖ τὸ μεθόριον μεταξὺ τῶν νομῶν Ἀχαΐας, Ἀρκαδίας καὶ Ἠλείας. Ἄρχεται ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ δήμου Λαμπείας τῆς Ἠλείας καὶ ἐκτεινόμενος πρὸς ἀνατολὰς διὰ πλείστων διακλαδώσεων, σχηματίζει πολυμήκη συνεχῆ ὀρέων σειρὰν καὶ καταλήγει διὰ χαμηλῶν βουνῶν ἐν τῷ τὰ νῦν καλουμένῳ *Ταρτάρῳ* (ὕψος 1229 μ.) εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὁποίου κεῖται ὁ Δῆμος Ἀροανείας τῶν Καλαβρύτων. Διὰ τοῦ Ταρτάρου καὶ τῶν χθαμαλῶν αὐτοῦ προβούνων πρὸς Δ καὶ Α. συνενοῦνται τὰ Ἀρόανια μετὰ τοῦ Ἐρυμάνθου, ὡς δύναταί τις νὰ ἴδῃ τοῦτο ἐκ τῆς κορυφῆς τῆς Κερυνείας, (Κλωκοῦς).

Αἱ διάφοροι διακλαδώσεις τοῦ Ἐρυμάνθου ἔφερον τὸ πάλαι καὶ ἴδια ὀνόματα, ὧν μόνον τὰ νῦν διατηρεῖται τὸ ***Καλλιφῶνι***, ὑπερκείμενον τῶν δήμων Καλλιφωνίας, Λαπαθῶν καὶ Ψωφίδος τῶν Καλαβρύτων. Τὰ δὲ σημερινὰ ὀνόματά εἰσιν εἰλημμένα ἐκ τῶν περὶ αὐτὰς χωρίων, ὡς λ.χ. Λεχουρίτικον, Ἁγιοβλασίτικον κτλ. Τοῦτ' αὐτὸ ῥητέον καὶ διὰ τὰ Ἀορόανια ὄρη.

Κατὰ τὴν λαϊκὴν παράδοσιν *Ὠλωνὸς* καλεῖται ἡ ὑψηλὴ κορυφὴ τοῦ ὄρους τούτου, διότι κατὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Νῶε τὰ ὕδατα ἐκάλυψαν ἅπαν τὸ ὄρος καὶ μόνον ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ἔμεινεν ἀσκεπὴς μικρὸς χῶρος ὅσον μικρὸν *Ἁλώνιον*, διόπερ καὶ *Ἁλωνὸς* (*Ὠλενὸς*) τὸ ὄρος ἐκλήθη. Καὶ ὄντως ὅτε ἀνῆλθον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὠλωνοῦ (*Ἅγιος Ἠλίας*) παρετήρησα ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τῆς πόρρωθεν ὥσπερ ὀξείας πυραμίδος φαινομένης ἐκείνης κορυφῆς, εἶναι κυκλοτερής πως καὶ σχεδὸν ἐπίπεδος, ἀληθῶς ὡς μικρὸν ἁλώνιον. Ἐκ τῆς κορυφῆς ἐκείνης, πλὴν τοῦ θαυμασίου θεάματος τῆς ἀνατολῆς τοῦ Ἡλίου, ὅπερ ηὐτύχησα νὰ ἴδω καὶ ἐκ τοῦ Χελμοῦ, τοῦ Ταϋγέτου καὶ τοῦ Παρνασσοῦ, εἶδον, ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου καὶ τὴν κολοσσιαίαν σκιὰν τοῦ ὄρους ἐν εἴδει τεραστίου τριγώνου καλύπτουσαν οὐ μόνον τὴν ὑποκειμένην Κοίλην Ἤλιδα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Ζάκυνθον μέχρι τῆς ὁποίας ἔφθανεν ἡ σκιὰ τοῦ γίγαντος τούτου καὶ ἥτις, ἐφ' ὅσον ὁ ἥλιος ἀνυψοῦτο εἰς τὸν ὁρίζοντα, ὑπεχώρει εἰς τὸ ζείδωρον ἡλιακὸν φῶς. Τούτου ἕνεκα ἴσως ἡ κορυφὴ αὕτη ἐκλήθη καὶ *Σκιόεσσα*. Ἐπὶ

τοῦ Ἐρυμάνθου, ὡς γνωστόν, ὁ Ἡρακλῆς ἤγρευσε καὶ ἐκόμισε τῷ Εὐρυσθεῖ τὸν Ἐρυμάνθιον Κάπρον.

Ὁ *Παναχαϊκὸς* ἢ τὸ *Παναχαϊκὸν* ὄρος, τὸ ἀνῆκον ὁλοκλήρως εἰς τὴν Ἀχαΐαν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, κατέχει τὸ κέντρον τοῦ νομοῦ, ἔχει σχῆμα ἐπίμηκες καὶ εἶναι τοξοειδὴς διήκων ἀπὸ τοῦ ΒΑ πρὸς τὸ ΝΔ. Κεῖται κατ' ἀνατολὰς τῶν Πατρῶν, αἱ δὲ ὑπώρειαι αὐτοῦ ἀπέχουσι τῆς θαλάσσης ἀπὸ 6-8 χιλιομέτρων. Ὁ ἥλιος ἀνατέλλων, φαίνεται τὸ πρῶτον ἐπὶ τῶν κατέναντι Αἰτωλικῶν ὀρέων, τῶν Πατρῶν σκιαζομένων ὑπὸ τοῦ ὄρους. Ὁ Πολύβιος λέγει· ὅτι ἐπὶ τοῦ κατὰ τῶν Αἰτωλῶν συμμαχικοῦ πολέμου, (220-219 π.χ.), ὁ τῶν Αἰτωλῶν στρατηγὸς Πύρρας μετὰ 3 χιλ. Αἰτωλῶν καὶ Ἠλείων στρατοπεδεύσας ἐπὶ τοῦ Παναχαϊκοῦ, κατέφθειρε πᾶσαν τὴν πρὸς τὸ Ῥίον καὶ τὸ Αἴγιον κεκλιμένην χώραν. Κατὰ τὴν λαϊκὴν παράδοσιν τὸ ὄρος τοῦτο ἐκλήθη *Βοϊδιᾶς,* διότι κατὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Νῶε ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ἔμεινεν ἀσκεπὴς ὑπὸ τῶν ὑδάτων χῶρος ὅσος ἤρκει ἵνα σταθῇ *ἕνα βόϊδι.*

Ἀπὸ τῶν ΒΔ αὐτοῦ ὑπωρειῶν σειραὶ προβούνων κλιμακηδὸν διατεθειμένων καὶ βαθμηδὸν χθαμαλουμένων διήκουσι μέχρι τῆς πόλεως καὶ καταλήγουσιν εἰς δύο γηλόφους, τὸν τοῦ Φρουρίου, ἔνθα ὑπάρχει τὸ βυζαντιοφραγκικὸν τῆς πόλεως φρούριον καὶ τὸν τοῦ Ἐσχατοβουνίου ἔτι ἐγγύτερον τῇ παραλίᾳ κείμενον καὶ ἐξ ἄμμου καὶ ἀργίλλου κεραμευτικῆς τὸ πλεῖστον ἀποτελούμενον.

Ἑτέρα σειρὰ προβούνων, κλιμακηδὸν καὶ τούτων βαινόντων πρὸς τὴν θάλασσαν, ἄρχεται ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ Παναχαϊκοῦ τμήματος καὶ καταλήγει σχεδὸν εἰς τὴν θάλασσαν παρὰ τὸ χωρίον *Μιντιλόγλι* τοῦ δήμου Πατρέων. Οἱ γήλοφοι οὗτοι ἀποτελοῦσι τὸ ΜΔ ὅριον τῆς μεσημβρινῆς τῶν Πατρῶν πεδιάδος. Ἕτεροι πρόβουνοι τοῦ ὄρους ἐκτείνονται πρὸς Β καὶ Α μέχρις Αἰγίου. Ὁ Παναχαϊκὸς ἑνοῦται μετὰ τοῦ Ἐρυμάνθου διὰ τῶν ΝΑ αὐτοῦ προβούνων περὶ τὰ *Νεζερὰ* (Δ. Φαρῶν τῶν Πατρῶν) ἔνθα ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ Πείρου.

Ἡ Κερύνεια (κοινῶς Φτερεΐκο βουνὸ καὶ Κλωκὸς) κεῖται ἐν τοῖς μεθορίοις τῶν ἐπαρχιῶν Αἰγιαλείας, Πατρῶν καὶ Καλαβρύτων. Ὠνομάσθη δὲ οὕτω ἐκ τῆς ἐγγὺς πρὸς τὰ ΒΑ κειμένης ἀρχαίας πόλεως *Κερυνείας*, ἧς τὰ ἐρείπια εὑρέθησαν ἐ-

ναντι τοῦ χωρίου *Μαμουσιᾶς* τοῦ δήμου Αἰγίου, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Κερυνήτου ποταμοῦ, εἰς ἀπόστασιν 3½ χιλιομ. ἀπὸ τοῦ Αἰγίου. Ἡ Κερύνεια εἶναι ὄρος αὐτοτελὲς καὶ χωρίζεται διὰ μὲν τοῦ Σεληνοῦντος π. ἀπὸ τοῦ Παναχαϊκοῦ, διὰ δὲ τοῦ Βουραϊκοῦ π. ἀπὸ τῶν Ἀροανίων ὀρέων. Κεῖται ἀκριβῶς ἔναντι τοῦ βράχου τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ἐκ δὲ τῆς κορυφῆς αὐτῆς εἶδον ὡς ἐν πανοράματι τὴν ἱστορικὴν μονὴν καὶ τὴν συνένωσιν τοῦ ὄρους Ἐρυμάνθου μετὰ τῶν Ἀροανίων, ὡς προείρηται (σελ. 7).

Ἡ Σκόλλις (κοινῶς Σανταμέρι), κειμένη πρὸς τὸ ΝΔ τῶν Πατρῶν καὶ χωριζομένη πρὸς Α. ἀπὸ μὲν τοῦ ὄρους Ἐρυμάνθου δι᾿ εὐρειῶν κοιλάδων, ἀπὸ δὲ τοῦ Παναχαϊκοῦ διὰ τοῦ π. Πείρου (κοινῶς Καμινίτσας), ὑψοῦται ἐν τῷ δήμῳ Δύμης τῶν Πατρῶν, ἔνθα ἔχει τὴν ὑψίστην αὐτῆς κορυφὴν (1016 μ.) καὶ εἰσδύει, ταπεινουμένη, ἐν τῷ νομῷ Ἠλείας, διήκουσα μέχρι τοῦ δήμου Πηνειῶν, παραλλήλως σχεδὸν βαίνουσα τῷ Ἐρυμάνθῳ. Καλεῖται δὲ τὰ νῦν *Σανταμέρι* ἀπὸ φραγκικοῦ φρουρίου ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτῆς κειμένου.

Ἐπὶ τῶν ὀρέων τοῦ νομοῦ Ἀχαΐας ὑπάρχουσι δάση ἐκ πιτύων, ἐλατῶν, κέδρων, δρυῶν κτλ. κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πυκνὰ καὶ ἔτι μᾶλλον πυκνούμενα, ἀφ᾿ ὅτου, νομοθετικῇ μερίμνῃ καὶ τῇ εὐγενεῖ παρεμβάσει τῆς Α. Β. Υ. τῆς λαοφιλοῦς πριγκηπίσσης Σοφίας, ἡ χεὶρ τοῦ ἐμπρηστοῦ ἐκρατήθη πως. Τὰ πυκνότερα τῶν δασῶν ἀπαντῶσιν ἐπὶ τῆς Κερυνείας (Κλωκοῦς), διότι κατὰ μέγα μέρος ἀνήκουσι τῇ παρὰ τοὺς δυσμικοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους κειμένῃ Ἱερᾷ μονῇ τῶν *Ταξιαρχῶν* καὶ ὡς τοιαῦτά εἰσι σεβαστὰ εἰς τοὺς *δασοφθόρους* ποιμένας οὐχὶ *Θεοσεβείας* ἀλλὰ *Θεοφοβίας* ἕνεκεν. Ἐν τοῖς χθαμαλωτέροις συνήθη τὰ κοινῶς καλούμενα *δένδρα*, οἱ *πρίνοι*, ἡ *πτελέα*, ἡ *ἄρις* ἢ ἀριός κτλ. ἔτι δὲ ἡ *σφένδανος*, ἡ *κόμαρος* καὶ ἡ *ἀγριελαία*, ἥτις ἐν ἀφθονίᾳ ἀπαντᾷ ἐν τοῖς δάσεσι τῆς τε Κερυνείας καὶ τῶν ΒΔ προβούνων τοῦ Παναχαϊκοῦ, δι᾿ ὧν διέρχεται ἡ σιδηρᾶ ὁδὸς τοῦ ΣΠΑΠ.

Ἐπὶ δὲ τῶν ἄκρων κορυφῶν τῶν ὀρέων τούτων οὐδὲν φύεται ἕνεκα τοῦ ὑπερβολικοῦ ψύχους καὶ τῆς κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ἐνιαυτοῦ καλυπτούσης τὰς πλείστας τούτων χιόνος. Πολλαὶ

χιλιάδες ποιμνίων κατά τε τὸ ἔαρ καὶ ἰδίως τὸ θέρος διατρέφονται ἐπὶ τῶν ὀρέων τούτων.

Πᾶσαι αἱ προμνησθεῖσαι ὀροσειραὶ μετὰ τῶν διαφόρων αὐτῶν κλάδων, φερόμεναι καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις, καταλήγουσι ποῦ μὲν εἰς πεδιάδας καὶ κοιλάδας, ποῦ δὲ εἰς τὴν θάλασσαν, ὡς λ. χ. οἱ βουνοὶ τοῦ Παναχαϊκοῦ μεταξὺ Ψαθοπύργου καὶ Φοίνικος ποταμοῦ καὶ οἱ τῶν Ἀροανίων μεταξὺ Διακοπτοῦ καὶ Αἰγείρας.

Ὑδρογραφία.

Ποταμοί. Ἡ ὑδρογραφία τοῦ ν. Ἀχαΐας εἶναι ποικίλη, διότι διαρρέεται ὑπὸ μεγάλων ποταμῶν ἀπὸ τῶν Ἀρκαδικῶν καὶ Ἀχαϊκῶν ὀρέων ἐχόντων τὰς πηγὰς αὐτῶν καὶ ὑπὸ χειμάρρων οὐκ ὀλίγων, ὧν οἱ πλεῖστοι παραλλήλως σχεδὸν ῥέοντες, ἐκβάλλουσιν εἰς τὸν Πατραϊκὸν καὶ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον· εἷς δὲ τούτων, ὁ Λάρισσος, ἐκβάλλει εἰς τὸ Ἰόνιον Πέλαγος. Τῶν ποταμῶν καὶ χειμάρρων γενήσεται εἰδικὴ περιγραφὴ ἐν τῷ *εἰδικῷ μέρει* τῆς χωρογραφίας, εἰς τὰ περὶ ἐπαρχιῶν καὶ δήμων τοῦ νομοῦ.

Λίμναι μεγάλαι ἐν τῷ ν. Ἀχαΐας δὲν ὑπάρχουσιν· ἡ παρὰ τὰ Σουδενὰ (ἐπαρχ. Καλαβρύτων) ὑπάρχουσα ἄλλοτε μικρὰ τοιαύτη, ἀπεξηράνθη ἤδη. Τέλματα καὶ λιμνοθάλασσαι ὅμως ὑπάρχουσι κατὰ τὰ παράλια τοῦ νομοῦ. Τούτων μεγαλειτέρα εἶναι ἡ λιμνοθάλασσα (Ἰχθυοτροφεῖον) τοῦ *Πάππα* ἢ τῆς *Καλογραίας*, κειμένη πλησίον καὶ νοτιοανατολικῶς τοῦ Ἀράξου, ἐπιμήκης, ἐκτεινομένη ἀπὸ Σκίρωνος πρὸς Εὖρον ἐπὶ μήκους 4,5 περίπου χιλιομέτρων· Ἀνήκει τῇ Α.Β.Υ. τῷ Διαδόχῳ.

Κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Μειλήχου π. ὑπάρχει ἕλος ἐκ λιμναζόντων ὑδάτων, *βάλτος* κοινῶς καλούμενον. Ὄπισθεν τοῦ Ῥίου ὑπάρχει τέναγος ἐκ θαλασσίων καὶ γλυκέων ὑδάτων. Ἑτέρα μικρὰ λιμνοθάλασσα κεῖται ἀμέσως ὄπισθεν τοῦ ἀκρωτηρίου Δρεπάνου, ἐνοικιασθεῖσα ἐσχάτως δι' ἰχθυοτροφεῖον, ἀλλὰ μήπω χρησιμοποιηθεῖσα. Ἀμέσως δὲ κάτωθεν τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Ψαθοπύργου κατὰ τὴν παραλίαν, ὑπῆρχεν ἕλος ἐνῷ διεβίουν πολλαὶ βδέλλαι, ἁλιευόμεναι ὑπὸ τῶν περιοίκων πρός τε θεραπευτικὴν χρῆσιν καὶ πρὸς ἐμπορίαν·

τοῦτο ὅμως ἀπεξηράνθη καὶ ἐκαλύφθη ὑπὸ σταφιδαμπέλων τῇ φιλοπόνῳ μερίμνῃ τῶν περιοίκων.

Πεδιάδες

Ὁ νομὸς Ἀχαΐας, καθὸ ὀρεινὸς τὰ πλεῖστα, ἔχει ὀλίγας καὶ οὐχὶ μεγάλας πεδιάδας. Μεγίστη πασῶν εἶναι ἡ τῆς *Μανωλάδος*, (τὸ Ἀχαϊκὸν αὐτῆς τμῆμα), ἀνήκουσα εἰς τὸν δῆμον Δύμης τῆς ἐπαρχ. Πατρῶν, μήκους 15 περίπου χιλιομ. καὶ ἴσου πλάτους, χωριζομένη ἀπὸ τοῦ Ἠλειακοῦ τμήματος διὰ τοῦ ποταμοῦ Λαρίσσου. Ὡς γνωστόν, ἡ πεδιὰς αὕτη σύμπασα ἐκτεινομένη μέχρι τοῦ δήμου Μυρτουντίων τῆς Ἠλείας, μήκους 35 χιλιομ. περίπου, ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ Ἔθνους εἰς τὴν Α.Β.Υ. τὸν Διάδοχον ὡς προσωπικὸν αὐτοῦ κτῆμα. Ἡ πεδιὰς αὕτη ἐν ᾗ ὑπάρχουσιν οὐκ ὀλίγα χωρία καὶ συνοικισμοί, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ ρηθήσεται, εἶναι κατάφυτος ὑπὸ βαλανοφόρων δρυῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ἀγρίων ἀπιῶν. Τὸν χειμῶνα διαιτῶνται ἐν αὐτῇ πολυάριθμα ποίμνια, διὰ τοῦ μέσου δὲ αὐτῆς διέρχεται ὁ σιδηρόδρομος Πατρῶν-Πύργου.

Ταύτῃ συνέχεται ἡ πεδιὰς τῆς Ἀχαΐας (δ. Δύμης) καὶ ἡ τοῦ Ἀλυσσοῦ (δ. Πατρέων) πλάτους 9 ½ χιλιομ. περίπου, διχαζομένη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Πείρου (κ. Καμινίτσας) ἀποτελοῦντος τὸ μεθόριον μεταξὺ τῶν δήμων Δύμης καὶ Πατρέων. Ἡ πεδιὰς αὕτη, ἀκολουθοῦσα τὸν ποταμὸν ὡς παραποτάμιος, ἀνέρχεται μέχρι Χαλανδρίτσης (δ. Φαρῶν).

Ἑτέρα στενὴ πεδινὴ λωρίς, δι' ἧς διέρχεται ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ καὶ ἡ Ἐθνικὴ ἁμαξητὸς Πατρῶν-Πύργου, ἀκολουθοῦσα τὴν παραλίαν, μήκους 11 χιλιομ. συνδέει τὴν προμνησθεῖσαν μετὰ τῆς *μεσημβρινῆς τῶν Πατρῶν πεδιάδος*, ἥτις, ἡμικυκλικὴ σχεδὸν οὖσα καὶ ἔχουσα μῆκος 6 χιλιομ. περίπου, διήκει ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τῶν προπόδων τοῦ Παναχαϊκοῦ, ὧν τὸ ἀπώτατον σημεῖον ἀπέχει τῆς παραλίας περὶ τὰ 8 χιλιόμετρα. Τὴν πεδιάδα ταύτην, ἐν ᾗ ὑπάρχουσιν ἐγκατεσπαρμένοι συνοικισμοὶ χωρικῶν καὶ οὐκ ὀλίγαι ἐξοχικαὶ ἐπαύλεις, διατρέχει δίκτυον δημοτικῶν καὶ δημοσίων ἁμαξητῶν, δι' ὧν ἀνέτως συγκοινωνεῖ ἡ πόλις μετά τε τῶν ἐν αὐτῇ κτημάτων καὶ τῶν περιχώρων.

Πρὸς νότον ταύτης, ἐπὶ ὀροπεδίου ὕψους 215 μ. κεῖται ἑτέρα μικρὰ πεδιάς, ἐκτάσεως τρισχιλίων περίπου στρεμμάτων *Γαϊδουρόκαμπος* καλουμένη, ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου μικροῦ χωρίου *Γαϊδουργιάρη* τοῦ δήμου Πατρέων. Διὰ ταύτης διέρχεται ἡ ἐθνικὴ ἁμαξητὸς Πατρῶν-Καλαβρύτων.

Πρὸς βορρᾶν τῶν Πατρῶν κεῖται ἡ *βορεία* αὐτῶν *πεδιάς*, στενή, ἐκ τῶν περὶ τὴν πόλιν προμνησθέντων γηλόφων ἀρχομένη καὶ βαθμηδὸν πλατυνομένη μέχρι τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Ψαθοπύργου, μήκους 16 χιλιομ. περίπου. Καὶ ἐν τῇ πεδιάδι ταύτῃ ὑπάρχουσιν οὐκ ὀλίγαι ἐπαύλεις καὶ χωρικῶν συνοικισμοί.

Μικρὸν πεδίον, κείμενον μεταξὺ τῆς θέσεως *Λαμπίρη* καὶ τοῦ ποταμοῦ Φοίνικος, μήκους 2 χιλιομ. περίπου ἀνήκει εἰς τὸν δῆμον Ἐρινεοῦ τῶν Πατρῶν.

Ἀπὸ τοῦ π. Φοίνικος μέχρι τοῦ Αἰγίου ἐκτείνεται στενὴ καὶ ὑπὸ πολλῶν προβούνων τοῦ Παναχαϊκοῦ κατεχομένη ἡ *δυτικὴ τοῦ Αἰγίου πεδιάς,* μήκους 10 χιλιομ. περίπου, δι' ἧς διέρχεται ἥτε σιδηρὰ ὁδὸς καὶ ἡ ἐθνικὴ ἁμαξητὸς Αἰγίου-Πατρῶν καὶ ἐν ᾗ ὑπάρχουσι πολλοὶ συνοικισμοὶ ὀρεινῶν, ἐκ τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων κατελθόντων.

Πρὸς Α. τοῦ Αἰγίου ἐκτείνεται ἡ *ἀνατολικὴ* αὐτοῦ *πεδιὰς* διήκουσα μέχρι Διακοπτοῦ, μήκους 14 χιλιομ, ἐγκατεσπαρμένη καὶ αὕτη ὑπὸ πολλῶν συνοικισμῶν χωρικῶν.

Μικρὰ πεδινὴ λωρίς, μήκους 2 χιλιομ. περίπου, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ ποτ. Κράθιδος καὶ λήγουσα εἰς τὸν π. Κριόν, ἀποτελεῖ τὴν κοινὴν τῆς Ἀκράτας καὶ Αἰγείρας πεδιάδα.

Ἅπασαι αἱ προμνησθεῖσαι πεδιάδες εἰσὶ κατάφυτοι ὑπὸ σταφιδαμπέλων, ἀμπέλων, ἐλαιῶν, καρυῶν, ἑσπεριδοειδῶν καὶ ἄλλων ὀπωροφόρων δένδρων.

Εν τῷ δήμῳ Τριταίας τῆς ἐπαρχ. Πατρῶν ὑπάρχει εὐρὺ ὀροπέδιον, ὕψους 409 μ., σιτοφόρον, ἡ πεδιὰς ἢ ὁ ***Κάμπος τῆς Βουντούχλας*** καλούμενον, ἐν ᾧ ὑπάρχουσιν ἐγκατεσπαρμένα πολλὰ χωρία τοῦ δήμου τούτου, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ ῥηθήσεται.

Ἐν τοῖς ὀρεινοῖς τοῦ νομοῦ ὑπάρχουσι μικρά, παραποτάμια τὰ πολλά, πεδία, φέροντα τὰ ὀνόματα τῶν παρακειμένων χωρίων. Ἐν τοῖς πεδίοις τούτοις καλλιεργεῖται ἡ ἄμπελος καὶ

ἰδίως οἱ δημητριακοὶ καρποί· ὑπάρχουσι δὲ καὶ ὀλίγα ὀπωροφόρα δένδρα.

Θαλασσογραφία.

Τὰ κυριώτερα *ἀκρωτήρια* τοῦ νομοῦ εἰσὶ τὰ ἑξῆς :

Ὁ Ἄραξος, (κ. Πάππας), χθαμαλός, κείμενος κατὰ τὸ ἀρκτῷον πέρας τῆς πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον παραλίας τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὴν εἴσοδον τούτου, δεξιὰ τῷ εἰσπλέοντι. Ἀνήκει εἰς τὸν δῆμον Δύμης τῶν Πατρῶν, ὧν ἀπέχει περὶ τὰ 30 ναυτικὰ μίλια. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχει ΣΤ'. τάξεως φάρος κείμενος εἰς τὴν 38⁰ 13' 0'' β.πλ. 19⁰ 3' 0'' ἀνατ. μ. Παρισ. καὶ 21⁰ 22' 37' ἀνατολ. μ. τοῦ μεσημβρ. Γρενουΐνσίου, μὲ φῶς ἐρυθρὸν σταθερόν, φωτίζον ἐν αἰθρίᾳ νυκτὶ εἰς ἀπόστασιν 8 μιλίων. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ Ἄραξος ἦν τὸ ὅριον μεταξὺ Ἀχαΐας καὶ Ἠλείας, πρὶν ἢ καθορισθῇ ὁ οὐ πόρρω αὐτοῦ ῥέων ποταμὸς *Λάρισσος* (κ. Μάννα), ὅστις καὶ νῦν ἔτι ἀποτελεῖ τὸ ὅριον μεταξὺ τῶν δύο νομῶν Ἀχαΐας καὶ Ἠλείας.

Τὸ Ῥίον (κ. Καστέλλι) γλῶσσα γῆς ἐπίπεδος καὶ ἀμμώδης. Ἀπέχει τῶν Πατρῶν 7 ½ χιλιόμ. καὶ κεῖται ἔναντι τοῦ ἐπὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος *Ἀντιρρίου*. Ἐπ' ἀμφοτέρων τούτων εἰσὶν ἐκτισμένα τὰ ὁμώνυμα φρούρια, ἅπερ ἀνήγειρεν ἐν ἔτει 1499 ὁ Σουλτᾶνος Βαγιαζὴτ Β'. Τὰ φρούρια ταῦτα ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων *μικρὰ Δαρδανέλια* ὑπὸ δὲ τῶν Τούρκων *Μπουγάζια*. Μεγάλως δὲ βλαβέντα κατὰ τοὺς διαφόρους πολέμους, μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1699 τῆς 26 Ἰανουαρίου συνθήκην τοῦ Κάρλοβιτζ, δι' ἧς ἡ Ἐνετία ἔμεινε κυρία τῆς Πελοποννήσου, ἐπεσκεύασεν αὕτη καὶ ὠχύρωσε καλῶς ἐν ἔτει 1701, τὸ δὲ Ῥίον ἐπηύξησεν διὰ νέων ὀχυρωματικῶν ἔργων συντελεσθέντων ἐν ἔτει 1713. Ἐπὶ τῆς ΜΑ ἄκρας τοῦ Ἀντιρρίου ὑπάρχει φανὸς λιμένος μὲ φῶς λευκὸν σταθερόν. Τὸ πλάτος τοῦ πορθμοῦ λογίζεται ὡσεὶ 3 χιλιομέτρων. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐν Ῥίῳ ἦν ναὸς Ποσειδῶνος. Τὰ νῦν χρησιμεύει εἰς ἐγκάθειρξιν βαρυποίνων καταδίκων.

Τὸ Δρέπανον (κ. Δράπανον). Κεῖται κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Βολιναίου ποταμοῦ (τοῦ Δραπάνου) κατὰ τὰ ΒΑ τοῦ Ῥίου,

οὗ ἀπέχει 13 χιλιομ. Εἶναι χθαμαλὴ ἐκ ποταμίας προσχώσεως γλῶσσα γῆς, ἀμμώδης, πρὸς τὸ Ῥίον κλίνουσα καὶ ἀποτελοῦσα τὸ ἀκρότατον πρὸς τὴν θάλασσαν σημεῖον τοῦ ν. Ἀχαΐας. Ἔχει δὲ σχῆμα δρεπανοειδὲς ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἔτι διότι, κατὰ τὸν Παυσανίαν, ὁ Κρόνος ἐνταῦθα ἔρριψε τὸ δρέπανον δι' οὗ ἠκρωτηρίασε τὸν πατέρα αὐτοῦ Οὐρανόν, ἀποκόψας τὰ γεννητικὰ αὐτοῦ μόρια. Τὸ Δρέπανον τὸ πάλαι ἦν τὸ ὅριον μεταξὺ τῆς Ῥυπικῆς καὶ τῆς τῶν Πατρῶν χώρας. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχει νῦν φάρος Δ' τάξεως φωτὸς πρασίνου μετὰ λευκῶν ἀναλαμπῶν, περιστροφικός.

Τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἐρινεοῦ, κείμενον κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ π. Φοίνικος (κ. Σαλμενίκου), εἶναι καὶ τοῦτο χθαμαλὴ γλῶσσα γῆς.

Κόλποι. Τὰ παράλια τοῦ ν. Ἀχαΐας εἶναι χθαμαλὰ καὶ ἄξενα τὰ πολλά, μὴ ἔχοντα ἐπισήμους καὶ ἀσφαλεῖς κόλπους.

Τούτων πρωτεύει ὁ εὐρὺς τῶν *Πατρῶν κόλπος* ἢ μᾶλλον τὸ προκόλπιον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἔχων μῆκος μὲν 31 χιλιομ. πλάτος δὲ 22 χιλιομ. κατὰ τὸν μυχὸν αὐτοῦ, κείμενον πρὸ τῆς *Κάτω Ἀχαΐας* (πρωτευούσης τοῦ δ. Δύμης), κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ π. Πείρου. Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Β. μὲν ὑπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Ῥίου, ἀπὸ Δ. δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀράξου. Ἐν αὐτῷ ὑπάρχει ὁ τεχνητὸς λιμὴν τῶν Πατρῶν, περὶ οὗ εἰδικώτερον ῥηθήσεται εἰς τὰ περὶ Πατρῶν.

Μεταξὺ Ῥίου καὶ Δρεπάνου ὑπάρχει μικρὸν κόλπωμα, ὅπερ τὸ πάλαι ἀπετέλει τὸν λιμένα *Πάνορμον*. Ὁ κολπίσκος οὗτος τὰ νῦν καλεῖται *Τεκές*, ἐκ μονῆς Δερβίσηδων ἐκεῖ που ὑπαρχούσης ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

Ἕτερος μικρὸς κολπίσκος, 27 χιλιόμ. ἀπέχων τῶν Πατρῶν, τοῦ *Λαμπίρη* καλούμενος πρὸς Δ. τοῦ ἀκρωτηρίου Ἐρινεοῦ, εἶναι ὁ ἐν τῇ ἀρχαιότητι λιμὴν *Ἐρινεός*, ἀνήκων εἰς τὴν χώραν τῶν *Ῥυπῶν*.

Μικρὰν κολποειδῆ καμπύλην φέρει καὶ ἡ πρὸ τοῦ Αἰγίου παραλία, ἀφοριζομένην ἀπὸ Α. μὲν ὑπὸ τῆς γλώσσης τῆς ἀποτελουμένης ἐκ τῶν προσχώσεων τοῦ π. Σεληνοῦντος πρὸ τοῦ χωρίου *Τεμένης* (δ. Αἰγίου) ἀπὸ Δ. δὲ ὑπὸ ὁμοίας μικροτέρας προσχώσεως τοῦ π. Μεγανίτου.

Ἡ λοιπὴ τοῦ νομοῦ παραλία εἶναι ἀλίμενος καὶ ἄξενος.

Τὰ βάθη τοῦ πρὸς τὸν αἰγιαλὸν πυθμένος τῆς θαλάσσης κατὰ τὸν Ἀγγλικὸν θαλάσσιον χάρτην εἶναι διάφορα κατὰ τόπους. Καὶ ἐν μὲν τῷ κόλπῳ τῶν Πατρῶν ὁ αἰγιαλὸς βαίνει βαθμηδὸν βαθυνόμενος ἐν εἴδει κεκλιμένου ἐπιπέδου, μάλιστα δὲ κατὰ τὰς ἐκβολὰς τῶν ποταμῶν καὶ χειμάρρων ἡ κλίσις αὕτη προβαίνει ἀσθενὴς μέχρι 50 μ. ἀπὸ τῆς παραλίας, ἀποτελοῦσα ἀβαθῆ ἀλίπεδα. Κατὰ τὸν Ἄραξον τὸ βάθος τῆς θαλάσσης εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς ἀκτῆς ἀπόστασιν εἶναι 60μ. περαιτέρω δὲ μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πείρου, παραλλήλως πρὸς τὴν παραλίαν, ἔχει βάθος 70μ. 54μ, 46μ, 48μ καὶ πρὸ τῆς Κάτω Ἀχαΐας 98μ. Κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πείρου, ἕνεκεν τῶν προσχώσεων, τὸ βάθος ἐλαττοῦται εἰς 26μ καὶ 22 μ. εἶτα δὲ προβαίνει αὐξόμενον μέχρι 48μ. κατὰ δὲ τὰς ἐκβολὰς τοῦ π. Γλαύκου ποικίλλει ἀπὸ 10μ.—32μ. Πρὸ τοῦ λιμένος τῶν Πατρῶν τὰ βάθη ποικίλλουσιν ἀπὸ 1μ.—19μ. κατὰ τὴν θέσιν τοῦ κυματοθραύστου τοῦ λιμ. τῶν Πατρῶν, μικρὸν πέραν τούτου πρὸς τὴν θάλασσαν τὸ βάθος φθάνει μέχρι 48μ. Κατὰ τὰς ἐκβολὰς τῶν ποταμῶν *Μειλίχου* καὶ *Χαράδρου*, τὸ βάθος τῆς θαλάσσης εἶναι 6μ.—12μ. πρὸ δὲ τοῦ Ῥίου 48μ. Κατὰ τὸν πορθμὸν τοῦ Ῥίου πρὸς μὲν τὴν παραλίαν εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν εἶναι 34μ. πρὸς τὸ μέσον δὲ αὐτοῦ φθάνει εἰς 70μ. Τὰ βάθη ταῦτα μετὰ μικρῶν τινων παραλλαγῶν ἐξακολουθοῦσι μέχρι *Ψαθοπύργου*, (δ. Πατρέων)· ἀπὸ δὲ τούτου μέχρι τοῦ λιμενίσκου *Λαμπίρη* ἡ ἀκτὴ εἶναι βραχώδης καὶ ἀπότομος, τὰ δὲ βάθη ποικίλλουσιν ἀπὸ 32—108μ. Ἀπὸ τούτου μέχρις Αἰγίου ἀναφαίνεται ὁ αἰγιαλός, ἔχων βάθη 20μ, 30μ. 50μ. 24μ. 6μ. (ἐκβολαὶ Μεγανήτου) 22μ, καὶ 38μ. (ἀγκυροβόλιον Αἰγίου), εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς προκυμαίας ἀπόστασιν. Κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σεληνοῦντος τὸ βάθος ἐλαττοῦται εἰς 12μ. ὅθεν προβαίνει αὐξόμενον εἰς 22— 25— 28μ. μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Κερυνήτου καὶ τοῦ Βουραϊκοῦ π. ἔνθα ἐλαττοῦται πάλιν εἰς 8—12μ. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τοῦ π. Κράθιδος ποικίλλει πάλιν ἀπὸ 16-40μ. Παραιτέρω τούτου, πρὸ τοῦ αἰγιαλοῦ τῆς Ἀκράτας, εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς παραλίας ἀπόστασιν, φθάνει μέχρις 74μ. καὶ

προβαίνει τοιοῦτον μέχρι τοῦ π. *Κριοῦ* ἔνθα τὸ βάθος εἶναι 10μ. ὀλίγον δὲ ἀπώτερον 66μ.

Ἄνεμοι. Τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἐν γένει τρεῖς κυρίως ἄνεμοι ταράσσουσιν ἐπισήμως· ὁ βόρειος καὶ ΒΑ., ὁ Δυτικός, (οἱ συνηθέστεροι), καὶ ὁ Ἀνατολικὸς ὁ καὶ *Καταιβατὸς* καλούμενος, σπανιώτερος μὲν πλὴν βιαιότερος τῶν δύο ἄλλων.

Κλίμα.

Τὸ Κλίμα τοῦ νομοῦ εἶναι λίαν ποικίλον ἕνεκα τῆς τοποθεσίας, καθότι ἡ ξηρά, ἐμπερικλείουσα ὑψηλότατα ὄρη καὶ ἡ θάλασσα, συντελοῦσι πρὸς παραγωγὴν ποικιλιῶν ἐκ τῶν σπανιωτάτων. Οὕτω παρατηροῦνται μέγισται κλίματος διαφοραὶ εἴς τε τὰς συνεχομένας ἐπαρχίας καὶ εἰς ἑκάστην τούτων ἰδίᾳ. Πάντες οἱ περὶ τὰς ὀροσειρὰς τῶν Ἀροανίων καὶ τοῦ Ἐρυμάνθου δῆμοι τοῦ νομοῦ ἔχουσι κλίμα ψυχρὸν καὶ δυσχείμαστον, διόπερ καὶ οἱ ὀρεινοὶ δῆμοι ἐν οἷς ὑπάρχουσι πεδινὰ χωρία ἢ παράλια ἔχουσι διπλᾶς πρωτευούσας θερινὰς καὶ χειμερινάς, ὡς λ.χ. ὁ δῆμος Κραθίδος τῶν Καλαβρύτων καὶ ὁ δ. Βουρῶν τῆς ἐπ. Αἰγιαλείας· πολλῶν δὲ ὀρεινῶν χωρίων οἱ κάτοικοι μεταναστεύουσι τὸν χειμῶνα εἰς τὰ παράλια ἔνθα καλλιεργοῦσι τὴν σταφιδάμπελον κτλ. καὶ ἔνθα πλεῖστοι ἐγκατέστησαν μονίμως.

Τὸ *ἔαρ* ἐν γένει εἶναι βραχύ. Ἀρχόμενον συνήθως ἀπὸ τοῦ Μαρτίου, ὅπου ἀναφαίνονται τὰ πρῶτα ἐαρινὰ ἄνθη, διαρκεῖ μέχρι τῶν ἀρχῶν ἢ τῶν μέσων Μαΐου, ἡ δὲ ἄνθησις, προβαίνουσα γοργῶς, συμπληροῦται σχεδὸν κατὰ τὸν Ἀπρίλιον. Κατὰ τοὺς μῆνας Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον ἡ θερμοκρασία εἶναι εὐάρεστος. Ἡ κατὰ τοὺς μῆνας τούτους μέση θερμοκρασία εἰς τὰ παράλια, κατὰ τὰς ἀπὸ τοῦ 1882—1901 παρατηρήσεις τοῦ ἐν Πάτραις μετεωρολογικοῦ σταθμοῦ, ποικίλλει κατὰ μὲν τὸν Μάρτιον ἀπὸ 10°.14 Κ. (1891) μέχρι 16°.52 (1888) κατὰ δὲ τὸν Ἀπρίλιον ἀπὸ 13°.66 (1885) μέχρι 17°.77 (1897). Ἡ δὲ μέση τῶν μηνῶν τούτων θερμότης κατὰ τὸ εἰκοσαετὲς τοῦτο διάστημα ἦν διὰ μὲν τὸν Μάρτιον 13°.40, διὰ δὲ τὸν Ἀπρίλιον 16°.41. Εἰς τὰ μέρη τὰ παρὰ τὰ ὑψηλὰ καὶ χιονοσκεπῆ ὄρη, τὰ κατερχόμενα ψυχρὰ ῥεύματα

τοῦ ἀέρος ἐλαττοῦσιν ἐπαισθητῶς τὴν θερμοκρασίαν κατά τε τὴν νύκτα, τὴν πρωΐαν καὶ τὴν ἑσπέραν, ἐν ᾧ αὕτη ἀνέρχεται ἐπισήμως περὶ τὸ μέσον τῆς ἡμέρας καὶ συχνάκις καθίσταται ἀρκούντως ὀχληρὰ ποῦ μὲν ἕνεκα τῶν μεσημβρινῶν, ποῦ δὲ ἕνεκα τῶν βορείων ἀνέμων, οἵτινες συνήθως πνέουσι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Οἱ ἄνεμοι οὗτοι συνοδεύονται συνήθως κατὰ Μάρτιον ὑπὸ βροχῶν, αἵτινες κατ' Ἀπρίλιον εἰσὶ σπανιώτεραι· ὥστε ἡ γεωργία θεωρεῖται εὐτυχὴς ἐὰν καὶ ὀλίγον μόνον βρέξῃ τὸν Ἀπρίλιον. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ γεωργοὶ λέγουσιν: ἂν βρέξῃ ὁ Ἀπρίλης δυὸ νερὰ κι' ὁ Μάης ἄλλο ἕνα, χαρὰ σ' ἐκεῖνον τὸν ζευγᾶ πῶχει πολλὰ σπαρμένα». Ὁ Μάϊος παρέρχεται πολλάκις ἄνευ βροχῆς.

Τὰ ***θερινὰ θάλπη*** γίνονται συνήθως αἰσθητὰ περὶ τὰ μέσα Μαΐου, περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς τούτου ἡ θερμοκρασία ὑψοῦται ταχύτατα, φθάνουσα εἰς τὸ ἀνώτατον αὐτῆς ὅριον περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου ἢ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου. Εἰς τὰ παράλια ἡ ὑψηλὴ τοῦ θέρους θερμότης μετριάζεται ὑπὸ τῆς θαλασσίας αὔρας καὶ τῶν νοτίων, (ἐν Πάτραις), ἢ τῶν βορείων (ἐν Αἰγίῳ), ἀνέμων, οἵτινες ὅμως ἐπαυξάνουσι τὴν ξηρασίαν τοῦ τε ἀέρος καὶ τοῦ ἐδάφους. Πολλαχοῦ τῶν μεσογείων τοῦ νομοῦ, ἔνθα τὰ ὀροπέδια καὶ αἱ κοιλάδες περιβάλλονται ὑπὸ ὀρέων τὰ πλεῖστα γυμνῶν καὶ ξηρῶν, τὰ θάλπη καθίστανται ἐντονώτατα. Ἡ μέση θερινὴ θερμότης ἐν Πάτραις μὲν ἀνέρχεται κατὰ μέσον ὅρον εἰς 26°.67, εἰς δὲ τὰ ὀρεινὰ καὶ μεσόγεια ποικίλλει ἀπὸ 23°.0—25°.0

Ἡ ἀτμόσφαιρα ἐν θέρει εἶναι ξηρὰ καὶ διαυγής, ὁ δὲ οὐρανὸς τὰ πλεῖστα ἀνέφελος. Τὸ θέρος παρέρχεται τὰ πλεῖστα ἄνευ βροχῶν μεγάλων. Κατὰ τὴν προμνησθεῖσαν 20ετίαν, ἐπὶ 6 μὲν ἔτη δὲν ἔβρεξε ποσῶς κατὰ τοὺς μῆνας Ἰούνιον, Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον, κατὰ δὲ τὰ ὑπόλοιπα πολλάκις ἐψέκασε μόνον, κατ' ἐξαίρεσιν δ' ἔβρεξεν ἐπισήμως κατά τινα ἔτη.

Κατὰ τὸ θέρος ἡ τέως ζωηρὰ καὶ θάλλουσα βλάστησις ἀνακόπτεται ἀποτόμως. Ἐνῷ δὲ τὰ χθαμαλὰ τοῦ νομοῦ φλέγονται, οὕτως εἰπεῖν, ὑπὸ τοῦ θερινοῦ θάλπους, διότι πολλάκις ἡ ἀπολύτως μεγίστη θερμοκρασία φθάνει ἀπὸ 35°.2 (1887), μέχρι 39°.6 (1894), ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ὀρέων καὶ ὀροπεδίων τὸ θέρος, ἐπιβραδυνθὲν μέχρι τῶν ἀρχῶν Ἰουλίου καὶ ἔτι πόρρω,

εἶναι ἐν γένει εὐάρεστον ὡς ἡ ἄνοιξις, διόπερ καὶ ἡ ἄνθησις γίνεται ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μέχρι τέλους Αὐγούστου. Πολλαχοῦ δὲ τὰ χιονοσκεπῆ ὄρη ἐπιβραδύνουσι τὴν ἐπίσκηψιν τῶν μεγάλων θαλπῶν καὶ συντέμνουσι τὴν διάρκειαν αὐτῶν. Τὸ θέρος λήγει μετὰ τὸ πρῶτον δεκαπενθήμερον τοῦ Σεπτεμβρίου, ὁπότε ἄρχεται καὶ ὁ τρυγητὸς τῶν ἀμπέλων ἐκεῖ.

Αἱ ἀτμοσφαιρικαὶ μεταβολαὶ αἱ παρατηρούμεναι κατὰ τὰς πρώτας ἓξ ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου, κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι λαϊκὴν πρόληψιν, προλέγουσι τὰς ἀτμοσφαιρικὰς ὁλοκλήρου τοῦ ἔτους μεταβολάς. Αἱ ἡμέραι αὗται καλοῦνται *ἡμερομήνια*.

Τὸ ***φθινόπωρον*** ὡς καὶ τὸ ἔαρ χαρακτηρίζεται ὑπὸ μεγάλης ἀστασίας καὶ ἀποτόμων μεταπτώσεων ἐκ τῆς εὐδίας ἢ τῆς ὑψηλῆς θερμοκρασίας εἰς καιρὸν ὑγρὸν ἢ ψυχρόν. Ὁ Σεπτέμβριος καὶ μέγα μέρος τοῦ Ὀκτωβρίου ἔχουσιν ἐν γένει ἡμέρας γλυκείας, ἐαρινὰς οὕτως εἰπεῖν. Κατὰ Ὀκτώβριον ἄρχονται συνήθως αἱ βροχαί, πνεόντων νοτίων ἀνέμων, ἃς κατὰ Νοέμβριον διαδέχονται αἱ χιόνες ἐπὶ τῶν ὀρέων, ὁπότε τὸ ψῦχος γίνεται αἰσθητὸν καὶ εἰς τὰ παράλια μέρη.

Ὁ *χειμὼν* ἐν γένει δὲν εἶναι δριμύς· τὰ μεγάλα καὶ αἰσθητὰ ψύχη ὀφείλονται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τοὺς βιαίους βορείους ἀνέμους καὶ τὰ ἐκ τῶν χιονοσκεπῶν ὀρέων κατερχόμενα ρεύματα τοῦ ἀέρος. Εἰς τὰ παράλια τὸ ψῦχος καθίσταται ἔντονον ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου ἢ τοῦ τέλους Δεκεμβρίου· διὰ τοῦτο καὶ ὁ λαὸς λέγει «ἡ Καρδιὰ τοῦ χειμωνιοῦ 'μπρὸς ὀπίσω τοῦ Χριστοῦ». Ἐν τούτοις καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸ θερμόμετρον ἐν ὑπαίθρῳ σπανίως κυμαίνεται ὑπὸ τὸ 0^0, ἡ δε μέση θερμότης ἐν χειμῶνι ταλαντεύεται ἐν Πάτραις μεταξὺ 9^0. 70 (1891) καὶ 12^0. 37 (1886). Αἱ βροχαί, συχναὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, δὲν εἶναι συνεχεῖς, διακοπτόμεναι ὑπὸ ἡμερῶν εὐδίας, ἰδίως κατὰ τὸ β΄. ἥμισυ τοῦ Ἰανουαρίου καὶ τὸν Φεβρουάριον, περὶ τὰ τέλη τοῦ ὁποίου ἡ θερμοκρασία καθίσταται εὐάρεστος, εἰς δὲ τὰ πεδινὰ μέρη ἐμφανίζονται οἱ πρόδρομοι τῆς ἐαρινῆς βλαστήσεως. Ὁ λαὸς λέγει «Ὁ Φλεβάρης κι' ἂν φλεβίση καλοκαῖρι θὰ μυρίση».

Συνελόντι δ' εἰπεῖν ἐν τῷ νομῷ Ἀχαΐας ὡς καὶ ἐν Ἑλλάδι ἐν γένει, τὸ *ἔαρ* εἶναι ὑγρὸν καὶ ψυχρὸν ἐν ἀρχῇ, γλυκὺ περὶ τὰ μέσα καὶ θερμὸν κατὰ τὸ τέλος. Τὸ ***θέρος*** ξηρότατον

καὶ θερμότατον. Τὸ *φθινόπωρον* ἐν ἀρχῇ μὲν θερμόν, βραδύτερον δὲ γλυκὺ καὶ ἐν γένει εὐάρεστον καὶ ὑγρόν, μετὰ συνηθεστάτων καὶ ἀποτόμων ἀτμοσφαιρικῶν μεταβολῶν. Ὁ δὲ *χειμὼν* ἐν γένει ἤπιος καὶ κατὰ βραχείας περιόδους δριμύς.

Ὁ τρόπος καθ' ὃν διανέμεται κατὰ τόπους ἡ ἐτησία μέση θερμότης παράγει τὰς μεγίστας κλιματολογικὰς ποικιλίας. Οὕτως, ἐνῷ εἰς τὰ παράλια μέρη βλέπομεν βλάστησιν ὑποδηλοῦσαν θερμὰς τῆς γῆς χώρας, μικρόν τι περαιτέρω ὑψοῦνται ὑψηκόρυφα ὄρη, χιονοσκεπῆ κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ἐνιαυτοῦ, φέροντα βλάστησιν ἀλπείαν. Ἐν Πάτραις λ.χ. ἐν Αἰγίῳ κτλ. Ἐνῷ ἐν τοῖς πεδιάσιν, εἰς αὐτοὺς τοὺς πρόποδας τοῦ Παναχαϊκοῦ καὶ τῆς Κερυνείας, θάλλουσι φοίνικες καὶ ἕτερα φυτὰ τῶν τροπικῶν καὶ τὰ ποικιλότατα τῶν ἑσπεριδοειδῶν, ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων, περιεστεφανωμένων ὑπὸ ἐλατῶν, ἐπικάθηται χιὼν πυκνή.

Τὰ πορίσματα τοῦ ἐν Πάτραις λειτουργοῦντος μετεωρολογικοῦ σταθμοῦ παρατίθενται ἐν τῇ εἰδικῇ τῶν Πατρῶν περιγραφῇ.

Φυσικαὶ Καλλοναί.

Αἱ φυσικαὶ καλλοναὶ τοῦ νομοῦ εἰσὶ πολλαὶ καὶ ποικίλαι, ἄξιαι δὲ θέας καὶ ἐπισκέψεως, ἰδίως τὰ νῦν, ὅτε πρὸς τοῖς ἄλλοις λειτουργεῖ καὶ ὁ ὀδοντωτὸς τῶν Καλαβρύτων σιδηρόδρομος, ἀποτελῶν διὰ τῆς γραφικότητος τῶν ἀποκαλυπτομένων πρὸ αὐτοῦ φυσικῶν εἰκόνων, τὴν εἰσαγωγὴν οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸ μεγαλοπρεπὲς θέαμα τῆς ἐν τῇ ὀρεινῇ ἰδίως Ἀχαΐᾳ φύσεως. Ἡ τῶν ὀρέων ἀνάβασις, δυσχερής πως τοῖς μὴ εἰθισμένοις, ἀποζημιοῖ πλουσίως τοὺς κοπιάζοντας διὰ τῆς ἐκ τούτων ἀπεριγράπτου μεγαλοπρεποῦς θέας. Εὐτυχήσας ν' ἀναβῶ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὑψηλῶν ὀρέων τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τοῦ Ταϋγέτου μέχρι τοῦ Παρνασσοῦ, δὲν δύναμαι νὰ περιγράψω τὴν ἄφατον ἡδονὴν ἣν ᾐσθάνθην ἑκάστοτε βλέπων πρὸ τῶν ποδῶν μου εἰκόνας πάντοτε νέας, τὰς μὲν ὡραιοτέρας τῶν δέ: Ὄρη ὑψηλά, γυμνὰ ἢ δασώδη, πεδιάδες ἐκτενεῖς ἢ περιωρισμέναι, χωρία καὶ πολίχναι σύνδενδροι καὶ κατάρρυτοι ῥύακες καὶ ποταμοὶ διατρέχοντες ὀφιοειδῶς τὰς χλοερὰς ἐκτάσεις, φάραγ-

γες βαθεῖαι, δάση πολλαχοῦ πυκνά, καθωραΐζοντα καὶ ποικίλλοντα ἐναρμονίως τὰ τοπεῖα, πηγαὶ ἀφθόνων καὶ ἀρίστων ὑδάτων πανταχόθεν ἀναβλύζουσαι. Ἐκ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέ-

Σιδηρόδρομος Διακοπτοῦ-Καλαβρύτων.

ων ὁ ὀφθαλμὸς τέρπεται εἰς γραφικὰ πανοράματα. Ἐν γένει ὁ νομὸς Ἀχαΐας τοπογραφικῶς δὲν ὑστερεῖ τῶν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ πεφημισμένων ἐπὶ φυσικῇ καλλονῇ χωρῶν. Τῆς ἀτμοσφαίρας ἡ

διαύγεια εἶναι τελεία. Εὔκραεῖς ἄνεμοι πνέουσι διὰ τῶν δασῶν καὶ τῶν φαλακρῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων.

Φυσικὰ Προϊόντα.

Τὰ φυσικὰ προϊόντα τοῦ νομοῦ Ἀχαΐας εἰσὶ *φυτικὰ* μὲν ἡ σταφίς, ὁ οἶνος, τὸ ἔλαιον, αἱ ἐλαῖαι, οἱ δημητριακοὶ καρποὶ ἐν γένει, ὀλίγον σισάμιον καὶ ἄνισον, (δ. Φαρῶν τῶν Πατρῶν), ὄσπρια ἐν γένει, ἑσπεριδοειδῆ, ἰδίως κίτρα, (ἐν τοῖς δήμοις Αἰγίου, Βουρῶν, Ἀκράτας καὶ Αἰγείρας τῆς ἐπ. Αἰγιαλείας), ὧν μεγίστη γίνεται ἐξαγωγὴ εἰς Τεργέστην καὶ Ἀμερικήν, ὀπῶραι διάφοροι, ὀλίγος καπνός, ῥητίνη καὶ ἄλλα δασικὰ προϊόντα, ὡς βάλανοι, (δ. Δύμης) καὶ ναυπηγήσιμος ξυλεία. *Ζωϊκὰ* δὲ μέλι, κηρός, ἰχθύες, προϊόντα κτηνοτροφίας κτλ. περὶ ὧν εἰδικώτερον ἐν οἰκείῳ τόπῳ.

Ἐθνογραφία.

Ἐν τῷ νομῷ Ἀχαΐας συνοικοῦσι μετὰ τῶν Ἀχαιῶν καὶ ὀλίγιστοι Ἀλβανοί, ἰδίως ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Καλαβρύτων καὶ Πατρῶν. Καὶ ἐν μὲν τῇ ἐπ. Καλαβρύτων Ἀλβανοὶ οἰκοῦσιν ἐν Λυκούργια (δ. Λευκασίου) 1236 καὶ ἐν Κέρμπεσι (δ. Λαπαθῶν) 185 ἐν δὲ τῇ τῶν Πατρῶν ἐν τοῖς δήμοις Πατρέων 1200, Φαρῶν 1330, καὶ Δύμης 2613. Ἐν συνόλῳ 6,564 ἀπέναντι 123,182 κατοίκων τῶν δύο τούτων ἐπαρχιῶν κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν τοῦ 1896.

Οἱ Ἀλβανοὶ οὗτοι ὁσημέραι ἀφομοιούμενοι μετὰ τοῦ περιβάλλοντος Ἀχαϊκοῦ πληθυσμοῦ δι' ἐπιγαμιῶν, μετ' ἐπιχωρίων (αἵτινες, ὡς ἀγνοοῦσαι τὴν Ἀλβανικὴν γλῶσσαν, δὲν διδάσκουσιν αὐτὴν εἰς τὰ ἑαυτῶν τέκνα) μετ' πολὺ θὰ συγχωνευθῶσι γλωσσολογικῶς ἐντελῶς μετὰ τῶν γηγενῶν.

Ὡς ἐν τῇ *ἱστορίᾳ* τοῦ νομοῦ ῥηθήσεται οἱ Ἀλβανοὶ ἦλθον εἰρηνικῶς ἐν Πελοποννήσῳ ἐν ἔτει 1380 (ἐκ Θεσσαλίας εἰς ἣν κατῆλθον ἐν ἔτει 1319) τῇ προσκλήσει τοῦ δεσπότου Μισθρᾶ Μιχαὴλ Καντακουζηνοῦ ὡς μισθοφόροι· ὡς εἰρηνικοὶ δὲ μέτοικοι κατῴκησαν τὴν μεταξὺ Μεγαλοπόλεως καὶ Σπάρτης χώραν. Ἐν ἔτει 1392, τῇ προσκλήσει τοῦ δεσπό-

του Μισθρᾶ Θεοδώρου Παλαιολόγου, ἦλθον ἕτεραι 10.000 ἀλβανικῶν οἰκογενειῶν καὶ ἐγκατέστησαν εἰς τὴν μεταξὺ Λεον-

Ἀλβανὸς ἐκ τοῦ δήμου Δύμης.

ταρίου καὶ Διαβιᾶς (τῆς Τριπόλεως) χώραν. Τὸν Παλαιολόγον ἐμιμήθη καὶ ὁ Νέριος Ἀκκαϊουόλος, δεσπότης Κορίνθου καὶ κατῴκισε δι᾽ Ἀλβανῶν ἐποίκων τὰς ἕνεκεν ἐπιδρομῶν τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν Φράγκων πειρατῶν ἐρημωθείσας [illegible]

ρας αὐτοῦ, τὰς ἐκτεινομένας ἀπὸ Ἀχαΐας μέχρι Κορίνθου, Ἄργους καὶ Ὕδρας.

Οἱ Ἀλβανοὶ ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ποιμένες, ταχέως δ' ἐξωκειώθησαν καὶ πρὸς τὴν γεωργίαν. Τὰ νῦν καλλιεργοῦσι μεγάλας ἐκτάσεις σταφιδαμπέλων, ἀμπέλων κτλ.

Συγκοινωνία.

Ἡ συγκοινωνία τοῦ νομοῦ μετὰ τῶν ὁμόρων νομῶν καὶ τοῦ λοιποῦ κόσμου, ὡς καὶ ἡ ἐσωτερικὴ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ νομοῦ πρός τε ἀλλήλας καὶ πρὸς τοὺς δήμους, γίνεται κατὰ ξηρὰν μὲν διὰ τῶν σιδηροδρομικῶν, ἁμαξητῶν καὶ βατῶν ὁδῶν, κατὰ θάλασσαν δὲ δι' ἀτμοπλοίων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐλάχιστα δὲ δι' ἱστιοφόρων καὶ ἰδίως μετὰ τῆς Ναυπάκτου.

Καὶ διὰ μὲν τῶν σιδηροδρόμων ὁ ν. Ἀχαΐας συγκοινωνεῖ ἀμέσως μὲν μετὰ τῶν νομῶν Ἠλείας, Κορινθίας, Ἀττικῆς, Ἀργολίδος, Ἀρκαδίας, Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας (Σιδ. ΒΔ. Ἑλλάδος), ἐμμέσως δὲ μεθ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν γειτόνων κρατῶν· διὰ τοῦ ὀδοντωτοῦ σιδηροδρόμου συγκοινωνεῖ ἀμέσως μετὰ τῆς πόλεως Καλαβρύτων· ἐντὸς δὲ τοῦ 1902 θὰ συγκοινωνήσῃ καὶ μετὰ τοῦ νομοῦ Τριφυλλίας καὶ τῶν πέριξ διὰ τῆς στρωννυμένης νέας σιδηρᾶς ὁδοῦ Πύργου-Μελιγαλᾶ. Διὰ δὲ τῶν ἁμαξητῶν καὶ βατῶν ὁδῶν ἐκτελεῖται ἡ ἐσωτερικὴ ἰδία συγκοινωνία τοῦ νομοῦ ὅπου δὲν διέρχεται σιδηρόδρομος.

Περιγραφὴν τῶν ἐθνικῶν, ἐπαρχιακῶν καὶ δημοτικῶν ἁμαξητῶν τοῦ νομοῦ εὑρήσει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῇ καθέκαστα περιγραφῇ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ δήμων τοῦ νομοῦ.

Ἡ δὲ κατὰ θάλασσαν συγκοινωνία εἰς μὲν τὸ ἐσωτερικὸν γίνεται διὰ τῶν ἀτμοπλοίων διαφόρων Ἑλλ. ἀτμοπλοϊκῶν ἑταιριῶν, εἰς δὲ τὸ ἐξωτερικὸν διὰ τῶν Ἑλλ. ἑταιριῶν Πανελληνίου Ἀτμοπλοΐας καὶ Τζὼν Μὰκ Δουάλ, διὰ τῆς Ἑταιρίας τοῦ Αὐστριακοῦ Λόϋδ, τῆς Ἰταλικῆς ἑταιρίας Φλόριο-Ρουμπατίνο, τῆς ἑταιρίας τῶν Γαλλικῶν Διαπορθμεύσεων (**Messageries Maritimes**) καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς ἑταιρίας Κουρτζῆ καὶ Σας.

Περὶ ταχυδρομείων καὶ τηλεγράφων γενήσεται λόγος ἐν τῷ ειδικῷ μέρει.

Εκπαίδευσις.

Ἐν τῷ ν. Ἀχαΐας ὑπάρχουσι 4 πλήρη *Γυμνάσια* ἐν οἷς φοιτῶσιν ἐν ὅλῳ 385 μαθηταί, διδάσκουσι δὲ 26 καθηγηταὶ καὶ 4 γυμνασταί· ἀπὸ δὲ τοῦ παρελθόντος ἔτους 1901 λειτουργεῖ ἐν Πάτραις καὶ Ἐμπορικὴ Σχολή, ἐν ᾗ φοιτῶσι 40 μαθηταί.

Ἑλληνικὰ σχολεῖα ἐν τῷ νομῷ ὑπάρχουσι 19 ἐν οἷς φοιτῶσιν ἐν συνόλῳ 1502 μαθηταί, διδάσκουσι δὲ 58 διδάσκαλοι καὶ 2 γυμνασταί. Ἐν Πάτραις ὑπάρχει καὶ ἰδιωτικὸν Λύκειον τοῦ κ. Ἰω. Κανελλοπούλου ἐν ᾧ φοιτῶσιν, ἐν τῷ Ἑλληνικῷ αὐτοῦ σχολείῳ, 80 μαθηταί.

Δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων τε καὶ θηλέων καὶ γραμματεῖα ὑπάρχουσιν ἐν ὅλῳ 204 ἐν οἷς φοιτῶσι μαθηταὶ ἀμφοτέρων τῶν φύλων 11443 ἤτοι 8611 ἄρρενες καὶ 2832 θήλεις. Εἰς δὲ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον τοῦ Λυκείου Ἰω. Κανελλοπούλου φοιτῶσιν 130 μαθηταί. Ἐν Αἰγίῳ ὑπάρχει ἰδιωτικὴ δημοτικὴ σχολὴ ἔχουσα 110 μαθητάς. Ἐν Πάτραις ὑπάρχουσι καὶ Ἰταλικαὶ σχολαὶ ἀρρένων καὶ θηλέων, ἔχουσαι ἐν ὅλῳ 520 μαθητὰς καὶ μαθητρίας. Ἐν Πάτραις ὑπάρχει καὶ παράρτημα τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀρσακείου Παρθεναγωγείου ἐν ᾧ φοιτῶσι 222 μαθήτριαι, ἔτι δὲ καὶ ἰδιωτικὸν ἐκπαιδευτήριον θηλέων ἐν ᾧ φοιτῶσιν 70 μαθήτριαι. Ἐν τοῖς δημοτ. σχολείοις καὶ γραμματείοις διδάσκουσιν 133 διδάσκαλοι, 51 διδασκάλισσαι καὶ 84 γραμματισταὶ ἤτοι ἐν ὅλῳ 268.

Καθ᾽ ἅπαντα τὸν νόμον ὑπάρχουσι διδακτήρια ἐν γένει δημόσια μὲν 38, ἰδιωτικὰ δὲ 158, δι᾽ ἃ πληρώνονται δραχμαὶ 73452 ἐτησίως δι᾽ ἐνοίκια.

Μοναί.

Ἐν τῷ νομῷ ὑπάρχουσι 16 μοναὶ ἀνδρῶν καὶ δύο Καλογραιῶν. Ἐν ταύταις ἐγκαταβιοῦσι μοναχοί, δόκιμοι καὶ ὑπηρέται, ἄνδρες μὲν 554, γυναῖκες δὲ 45. Ὁ προϋπολογισμὸς αὐτῶν ἐν συνόλῳ ἀνέρχεται εἰς 361961 δρχ.

Ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει γενήσεται ἀναλυτικώτερον λόγος περὶ ἐκπαιδεύσεως καὶ μονῶν.

Ταχυδρομεῖα καὶ Τηλεγραφεῖα.

Ἐν τῷ ν. Ἀχαΐας λειτουργοῦσιν 28 ταχ. γραφεῖα· πλὴν δὲ τούτων καθ' ἁπάσας τὰς στάσεις τῶν σιδηροδρόμων ἀνταλλάσσεται ταχυδρομικὴ ἀλληλογραφία διά τε τῶν σιδηροδρομικῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν ταχυδρομικῶν συνοδῶν τῆς ἀλληλογραφίας. Εἰσὶ δ' αἱ στάσεις αὗται, ἐν αἷς δὲν ὑπάρχουσι ταχ. γραφεῖα, 15.

Τηλεγραφεῖα δ' ἐν ὅλῳ ὑπάρχουσιν ἐν τῷ νομῷ 6, ἤδη δὲ καταρτίζεται καὶ τὸ πρῶτον ἐν τῷ νομῷ τηλεφωνεῖον ἐν Κερπινῇ τῶν Καλαβρύτων. Ἐν Πάτραις ὑπάρχει καὶ τηλεγραφεῖον τῆς Ἀγγλικῆς Ἑταιρίας (The Eastern telegraph company Limited).

Περὶ τῶν καθέκαστα εἰδικώτερον ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς χωρογραφίας.

Πληθυσμός.

Ὁ ν. Ἀχαΐας, ὡς προείρηται, οἰκεῖται ὑπὸ 144826 κατοίκων. Αἱ δὲ ἐπαρχίαι αὐτοῦ, κατὰ τάξιν πληθυσμοῦ, ἔχουσιν ὡς ἕπεται:

α'. Ἐπαρχία Πατρῶν, οἰκουμένη ὑπὸ 78443 κατοίκων.
β'. Ἐπαρχία Καλαβρύτων, οἰκουμένη ὑπὸ 44839 κατοίκων καὶ
γ'. Ἐπαρχία Αἰγιαλείας οἰκουμένη ὑπὸ 21544 κατοίκων.

Οἱ δὲ δῆμοι κατὰ τάξιν πληθυσμοῦ ἔχουσιν ὡς ἕπεται:

α'.	Δῆμος	Πατρέων	κάτ.	37985	ιβ'.	Δῆμος	Παΐων	κάτ.	3303
β'.	»	Αἰγίου	»	16648	ιγ'.	»	Ψωφῖδος	»	3201
γ'.	»	Δύμης	»	10201	ιδ'.	»	Φελλόης	»	3189
δ'.	»	Φαρῶν	»	8356	ιε'.	»	Καλλιφωνίας	»	2777
ε'.	»	Λαπαθῶν	»	5509	ις'.	»	Ἀροανείας	»	2426
ς'.	»	Κερπινῆς	»	5345	ιζ'.	»	Κραθίδος	»	2315
ζ'.	»	Τριταίας	»	5178	ιη'.	»	Σουδενῶν	»	2127
η'.	»	Κλειτορίας	»	4936	ιθ'.	»	Βουρῶν	»	2107
θ'.	»	Ἐρινεοῦ	»	4550	κ'.	»	Νωνάκριδος	»	1827
ι'.	»	Λευκασίου»	»	4317	κα'.	»	Ἀκράτας	»	1395
ια'.	»	Καλαβρύτων	»	3540	κβ'.	»	Αἰγείρας	»	1394

Ὁ ν. Ἀχαΐας ἔχει μίαν πόλιν, (τὰς Πάτρας), ἔχουσαν πληθυσμὸν 37985 κατοίκων, ἑτέραν, (τὸ Αἴγιον), ἔχουσαν πληθ. 7853 κατ. καὶ ὀκτὼ πολίχνας ἐχούσας πληθυσμὸν ἀπὸ 1003—1605 κατ. ἔχουσι δὲ κατὰ τάξιν πληθυσμοῦ ὡς ἕπεται :

α'. Πάτραι	(Ἐπ. Πατρῶν)	37985	ς'. Κέρτεζα	(ἐπ. Καλαβρύτων)		1359
β'. Αἴγιον	(» Αἰγιαλείας	7853	ζ'. Μαζέϊκα	(»	»)	1343
γ'. Στρέζοβα	(»Καλαβρύτων)	1605	η'. Λυκούρια	(»	»)	1236
δ'. Κάτ. Ἀχαΐα	(» Πατρῶν)	1468	θ'. Γουρζούμισα	(»	Πατρῶν)	1007
ε'. Καλάβρυτα	(» Καλάβρ.)	1395	ι' Λειβάρζι	(»	Καλαβρ.)	1003

Τούτων τρεῖς ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἐπ. Πατρῶν, μία εἰς τὴν τῆς Αἰγιαλείας καὶ ἓξ εἰς τὴν τῶν Καλαβρύτων.

Ἀρχαί.

Ὁ ν. Ἀχαΐας διοικεῖται ὑπὸ *νομάρχου* ἑδρεύοντος ἐν Πάτραις καὶ ἔχοντος τὴν ἀνωτάτην ἐν τῷ νομῷ ἐποπτείαν.

Ἐκκλησιαστικῶς διαιρεῖται εἰς δύο ἐπισκοπάς, τὴν *τῶν Πατρῶν*, περιλαμβάνουσαν τὴν ἐμώνυμον ἐπαρχίαν καὶ ἔχουσαν ἕδραν τὰς Πάτρας καὶ τὴν τῶν ***Καλαβρύτων*** καὶ ***Αἰγιαλείας***, περιλαμβάνουσαν τὰς δύο ἐπαρχίας καὶ ἔχουσα ἕδραν τὸν μὲν χειμῶνα τὸ Αἴγιον, τὸ δὲ θέρος τὰ Καλάβρυτα.

Δικαστικῶς δὲ ὑπάγεται εἰς τὸ *Πρωτοδικεῖον Πατρῶν*, ἑδρεῦον ἐν Πάτραις. Ἐν τῷ νομῷ ὑπάρχουσι 10 *εἰρηνοδικεῖα*, ὧν 5 ἐν τῇ ἐπ. Πατρῶν, (2 α'. καὶ 3 β'. τάξεως), 3 ἐν τῇ ἐπ. τῶν Καλαβρύτων, (1 α'. τάξεως καὶ 2 β'.), ἓν ἐν τῇ ἐπ. Αἰγιαλείας α'. τάξεως καὶ ἓν β'. τάξεως ὅπερ ἑδρεύει ἐν τῷ δ. Ἀκράτας τῆς Αἰγιαλείας,

Συμβολαιογραφεῖα ὑπάρχουσι 37, ὧν 20 ἐν τῇ ἐπ. Πατρῶν, 8 ἐν τῇ τῶν Καλαβρύτων καὶ 9 ἐν τῇ τῆς Αἰγιαλείας καὶ 4 ***ὑποθηκοφυλακεῖα***, ἀνὰ ἓν ἐν Πάτραις, Κ. Ἀχαΐα, Αἰγίῳ καὶ Καλαβρύτοις. Ἅπαντα ταῦτα, τά τε εἰρηνοδικεῖα συμβολαιογραφεῖα, ὑποθηκοφυλακεῖα ὡς καὶ τὰ πταισματοδικεῖα ὑπάγονται ὑπὸ τὸν ἄμεσον ἔλεγχον τοῦ Εἰσαγγελέως τῶν ἐν Πάτραις πρωτοδικῶν.

Διὰ δὲ τὴν ποινικὴν δικαιοσύνην λειτουργοῦσιν ἐν Πάτραις

κακουργοδικεῖον, πλημμελειοδικεῖον καὶ δύο *πταισματοδικεῖα*, ἀνὰ ἓν ἐν Πάτραις καὶ Αἰγίῳ

Ἐν Πάτραις ὑπάρχει *ἐφετεῖον* ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ὁποίου ὑπάγονται αἱ δικαστικαὶ περιφέρειαι τῶν νομῶν Ἀχαΐας, Ἠλείας, Ζακύνθου, Λευκάδος καὶ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας.

Βιομηχανία.

Ἡ ἐν τῷ νομῷ βιομηχανία δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο: εἰς τὴν *μικρὰν* ἢ κατ' οἶκον καὶ εἰς τὴν *μεγάλην* τὴν διὰ πολυχειρίας ἢ δι' ἀτμοῦ ἐν ἐργοστασίοις ἀσκουμένην.

Ἡ κατ' οἶκον βιομηχανία, ἰδίως δὲ ἡ νηματουργία καὶ ἡ ὑφαντική, ἀσκεῖται εἰς ἅπαντα τὸν νομὸν ἀσχολοῦσα ἁπάσας σχεδὸν τὰς γυναῖκας τῶν χωρίων. Αὗται κατεργαζόμεναι τὴν μέταξαν, τὸ ἔριον, τὸν βάμβακα, (τὰ πλεῖστα ἀγοραῖον); ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τὸ σπάρτον, ὡς λ. χ. ἐν τῷ δήμῳ Ψωφίδος τῶν Καλαβρύτων·* κατασκευάζουσι νήματα δι' ὧν ὑφαίνουσι χρήσιμα πρός τε τὰς οἰκιακὰς ἀνάγκας καὶ πρὸς ἐμπορίαν, ὡς λ. χ. μαλλίνους τάπητας (ἐνδρομίδας) κτλ.

Εἰς δὲ τὰ ἐργοστάσια τὰ διὰ πολυχειρίας ἢ δι' ἀτμοῦ λειτουργοῦντα διά τε τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων ὑλικῶν ὡς καὶ ἑτέρων παράγονται βιομηχανικὰ προϊόντα διά τε τὰς ἐπιτοπίους ἀνάγκας καὶ δι' ἐξαγωγὴν εἰς ἑτέρας ἀγοράς. Αἱ κυριώτεραι τῶν τοιούτων βιομηχανιῶν εἶναι ἡ *ἀλευροποιΐα*, ἡ *ἀρτοποιΐα* ἡ *μακαρονοποιΐα* κτλ. ἡ *νηματοποιΐα*, ἡ *ξυλουργία* δι' ἧς σχίζονται κορμοὶ δένδρων εἰς σανίδας χρησιμοποιουμένας εἴς τε τὴν οἰκοδομικὴν καὶ ἰδίως εἰς τὴν κατασκευὴν σταφιδοκιβωτίων, ἡ *καρφοβελονοποιΐα*, δι' ἧς διὰ σύρματος ἔξωθεν εἰσκομιζομένου κατασκευάζονται καρφοβελόναι ποικίλων μεγεθῶν, ἡ διὰ *χυτοῦ σιδήρου* κατασκευὴ διαφόρων ἀντικειμένων καὶ ἐργαλείων, μηχανῶν κτλ. ἡ διὰ *χυτοῦ μολύβδου* κατασκευαὶ σωλήνων, χόνδρων (σκαγίων) κτλ. ἡ *κεραμοποιΐα* καὶ *ἀγγειοπλαστική*, ἡ κατασκευὴ *σακχαρικῶν* (κομφέτων) καὶ τοῦ κοινοῦ *χαλβᾶ*, ἡ διὰ χειρῶν καὶ μηχανῶν *πλεκτική*, δι' ἧς

---

* Περὶ τῆς κατεργασίας τῶν σπάρτων πρὸς παρασκευὴν νημάτων ὅρα Χ. Κορύλλου Πεζοπορίαν ἀπὸ Πατρῶν εἰς Τρίπολιν. 1890 σελ. 22.

κατασκευάζονται διάφορα πλεκτὰ ἐνδύματα κτλ. ἐκ μετάξης, ἐρίου καὶ βάμβακος, ἡ δι᾽ ἀχυροκαλάμης *πιλοποιΐα*, ἡ κατασκευὴ *τεχνιτῶν ἀνθέων* κτλ. καὶ τέλος ἡ *οἰνοποιΐα*, ἥτις ἐπ᾽ ἐσχάτων προήχθη ἀρκούντως, ἰδίως ἐν Πάτραις καὶ ἡ *ἐλαιουργία* ἐν γένει.

Περὶ ἑκάστης τῶν βιομηχανιῶν τούτων ὡς καὶ περὶ *ἐμπορίου* ἐν γένει γενήσεται εἰδικῶς λόγος ἐν τῇ καθέκαστα περιγραφῇ τῶν δήμων καὶ πόλεων τοῦ Νομοῦ.

Σεισμοί.

Ὁ νομὸς Ἀχαΐας ὡς χώρα αὐτόσειστος ὑπέστη πολλὰς ἐκ σεισμῶν καταστροφὰς ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων, ἰδίως δὲ τὸ Αἴγιον καὶ αἱ Πάτραι μετὰ τῶν περικειμένων χωρίων. Λεπτομερείας περὶ τῶν χρονολογιῶν τῶν σεισμῶν τούτων ζητητέον ἐν τῇ «Πραγματείᾳ περὶ τοῦ σεισμοῦ τοῦ Αἰγίου τοῦ 1861 ὑπὸ Ἰουλίου Σμιτίου» κατὰ μετάφρασιν Ἡρ. Μητσοπούλου, ἐν Ἀθήναις 1867, καὶ ἐν τῇ Περὶ Πατρῶν Πραγματείᾳ ὑπὸ Χρ. Κορύλλου, ἐν Πάτραις 1896.

Β' ΕΙΔΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ

ΧΩΡΟΓΡΑΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΑΧΑΪΑΣ

Διοικητική διαίρεσις

Ὁ νομὸς Ἀχαΐας διοικητικῶς διαιρεῖται εἰς τρεῖς ἐπαρχίας.
α΄.) τὴν *ἐπαρχίαν τῶν Πατρῶν,* ἔχουσαν πρωτεύουσαν τὰς Πάτρας καὶ πληθυσμὸν 72443 κατοίκων.
β΄.) Τὴν *ἐπαρχίαν τῆς Αἰγιαλείας,* ἔχουσαν πρωτεύουσαν τὸ Αἴγιον καὶ πληθυσμὸν 21544 κατοίκων καὶ
γ΄.) Τὴν *ἐπαρχίαν τῶν Καλαβρύτων,* ἔχουσαν πρωτεύουσαν τὰ Καλάβρυτα καὶ πληθυσμὸν 44839 κατοίκων, κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν τοῦ 1896.

Ἑκάστη δὲ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων ὑποδιαιρεῖται εἰς δήμους.

Καὶ ἡ μὲν ἐπ. τῶν Πατρῶν ἀποτελεῖται ὑπὸ 5 δήμων· Τοῦ δήμου *Πατρέων,* ἔχοντος πρωτεύουσαν τὰς Πάτρας καὶ πληθυσμὸν 50158 κατοίκων, τοῦ δ. *Δύμης,* ἔχοντος πρωτεύουσαν τὴν Κάτω Ἀχαΐαν καὶ πληθυσμὸν 10201 κατοίκων, τοῦ δ. *Ἐρινεοῦ,* ἔχοντος πρωτεύουσαν τὸν Σαλμενῖκον καὶ πληθυσμὸν 4550 κατοίκων, τοῦ δ. *Τριταίας* ἔχοντος πρωτεύουσαν τὴν Προστοβίτσαν καὶ πληθ. 5178 κατοίκων καὶ τοῦ δ. *Φαρῶν* ἔχοντος πρωτεύουσαν τὴν Χαλανδρίτσαν καὶ πληθ. 8356 κατοίκων.

Ἡ δὲ ἐπ. Αἰγιαλείας ἀποτελεῖται ὑπὸ 4 δήμων: τοῦ δ. *Αἰγίου,* ἔχοντος πρωτεύουσαν τὸ Αἴγιον καὶ πληθ. 16648 κατοίκων, τοῦ δ. *Αἰγείρας,* ἔχοντος πρωτεύουσαν τὰ Ἀρφαρὰ καὶ πληθ. 1394 κατοίκων, τοῦ δ. *Ἀκράτας,* ἔχοντος πρωτεύουσαν τὴν Ἀκράταν καὶ πληθ. 1395 κατ. καὶ τοῦ δ. *Βου-*

ρῶν, ἔχοντος πρωτεύουσαν θερινὴν μὲν τὴν Νέαν Βούραν καὶ Τράπεζαν χειμερινὴν δὲ τὰ Διακοπτίτικα καὶ πληθυσμὸν 2107 κατοίκων.

Καὶ ἡ ἐπαρχία Καλαβρύτων ἀποτελεῖται ὑπὸ 13 δήμων: Τοῦ δ. *Καλαβρύτων*, ἔχοντος πρωτ. τὰ Καλάβρυτα καὶ πληθ. 3540 κατ., τοῦ δ. *Ἀροανείας*, ἔχοντος πρωτεύουσαν τὸ Σοπωτὸν καὶ πληθ. 2426 κατ., τοῦ δ. *Καλλιφωνίας*, ἔχοντος πρωτ. τὴν Κέρτεζην καὶ πληθ. 2777 κατ., τοῦ δ. *Κερπινῆς*, ἔχοντος πρωτεύουσαν τὴν Κερπινὴν καὶ πληθ. 534 κατ. τοῦ δ. *Κλειτορίας*, ἔχοντος πρωτ. τὰ Μαζέικα καὶ πληθ. 4963 κατ., τοῦ δ. *Κραθίδος*, ἔχοντος πρωτεύουσαν θερινὴν μὲν τὴν Βαλιμήν, χειμερινὴν δὲ τὸν Πλάτανον καὶ πληθ. 2315 κατ., τοῦ δ. *Λαπαθῶν*, ἔχοντος πρωτ. τὸ Μάνεσι καὶ πληθ. 5509 κατ., τοῦ δ. *Λευκασίου*, ἔχοντος πρωτεύουσαν τὸ χωρίον, Φλία καὶ πληθ. 4317 κατ., τοῦ δ. *Νωνάκριδος*, ἔχοντος πρωτεύουσαν τὴν Περιστέραν καὶ πληθ. 1827 κατ., τοῦ δ. *Παΐων*, ἔχοντος πρωτ. τὴν Στρέζοβαν καὶ πληθ. 3303 κατ., τοῦ δ. *Σουδενῶν*, ἔχοντος πρωτ. τὰ Σουδενά, (Ἅγ. Βασίλειος) καὶ πληθ. 2127 κατ., τοῦ δ. *Φελλόης*, ἔχοντος πρωτ. τὴν Σελιάναν καὶ πληθ. 3189 κατ., καὶ τοῦ δ. *Ψωφίδος* ἔχοντος πρωτ. τὸ Λειβάρτζι καὶ πληθ. 3201 κατοίκων.

Α΄ ΕΠΑΡΧΙΑ ΠΑΤΡΩΝ

Ὅρια — Ὄρη — Ποταμοί.

Ἡ ἐπαρχία Πατρῶν κατέχει τὸ ΒΔ τμῆμα τοῦ νομοῦ καὶ ὁρίζεται ἀπὸ τοῦ ΒΑ μὲν ὑπὸ τῆς ἐπαρχίας Αἰγιαλείας, ἀπὸ Α δὲ καὶ Ν ὑπὸ τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων, ἀπὸ τοῦ ΝΔ ὑπὸ τοῦ νομοῦ Ἠλείας καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ ἀπὸ Δ καὶ ΒΔ ὑπό τε τοῦ ὁμωνύμου κόλπου καὶ τοῦ Κορινθιακοῦ.

Ὄρη ἔχει τὸν *Παναχαϊκόν*, τὸν *Ἐρύμανθον* καὶ τὴν *Σκόλλιν* (Σανταμέρι) μετὰ τῶν προβούνων καὶ λόφων αὐτῶν.

Ποταμοί. Οἱ ἀξιολογώτεροι ποταμοὶ καὶ χείμαρροι τῆς ἐπ. Πατρῶν εἰσιν οἱ ἑξῆς : Ὁ *Λάρισσος* (χ. Μάννα ἢ Ῥιολίτικο π.), τὸ ὅριον, ὡς προείρηται, μεταξὺ τῶν νομῶν Ἀχαΐας καὶ Ἠλείας, πηγάζων ἐκ τῆς Σκόλλιδος καὶ ἐκβάλλων πρὸς Ν

τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀράξου εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος. Ἀπέχει τῆς Κάτω Ἀχαΐας περὶ τὰ 15 χιλιόμετρα.

Ὁ ***Πεῖρος***, (π. τῆς Καμινίτσας), πηγάζων ἐκ τῶν Ἀν. προπόδων τοῦ Ἐρυμάνθου (Ὠλενοῦ), καὶ ῥέων διὰ τῶν δήμων Φαρῶν, Δύμης καὶ Πατρέων, ἐκβάλλει εἰς τὸν κόλπον τῶν Πατρῶν, εἰς ἀπόστασιν 20,5 χιλιομ. ἀπὸ τῶν Πατρῶν. Παρὰ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις *Ὤλενος*, ὅπου νῦν κεῖται ἡ *Κάτω Ἀχαΐα*. Κατὰ τὸ ἀνώτερον τμῆμα τῆς ῥοῆς αὐτοῦ ὁ Πεῖρος καλεῖται ***ποτάμι τῶν Νεζερῶν***, ἐκ τῶν παρακειμένων χωρίων Νεζερῶν τοῦ δ. Φαρῶν. Κατὰ τὸ μέσον καλεῖται ***Πρέβεδος***, ἐκ παρακειμένης ὁμωνύμου θέσεως, οὕτως ὀνομασθείσης ἴσως ἀπὸ πρεβεδούρου τινὸς ἰδιοκτήτου ἐπὶ Φραγκοκρατίας, ἔνθα τὰ νῦν ὑπάρχουσι δύο οἰκίαι χρησιμεύουσαι ὡς Πανδοχεῖον (χάνι). Μικρόν τι περαιτέρω τοῦ χανίου τούτου ὑπάρχουσι καταφανῆ ἴχνη τῆς ἀρχαίας πόλεως ***Φαρῶν***, περὶ ἧς ἐν οἰκείῳ τόπῳ ῥηθήσεται. Ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ ἡ ἱστορικὴ γέφυρα τοῦ ***Γιαννιᾶ*** ἁρματωλοῦ ἐκ Προστοβίτσης, (δ. Τριταίας), δολοφονηθέντος ἐν Πάτραις ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1770.

Κατὰ δὲ τὸ κατώτατον αὐτοῦ τμῆμα καλεῖται ***Καμινίτσα*** ἀπὸ τοῦ παρακειμένου χωρίου Καμινίτσας (δ. Πατρέων). Παρὰ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἐθνικῆς ἁμαξητοῦ Πατρῶν-Πύργου ὑπάρχει γέφυρα σιδηρᾶ, ἀμέσως συνεχομένη μετὰ τῆς τοῦ σιδηροδρόμου. Ὀλίγον ἀνωτέρω, ὄπισθεν τοῦ χωρίου Ἀλυσσοῦ (δ. Πατρέων) ὑπάρχει ἑτέρα λιθόκτιστος γέφυρα καὶ ἔτι ἀνωτέρω ἡ τοῦ ***Ῥωμπιέκα***. Διὰ τῶν τριῶν τούτων γεφυρῶν συγκοινωνοῦσιν οἱ δῆμοι Πατρέων καὶ Δύμης, ὧν ὁ Πεῖρος ἀποτελεῖ τὸ μεθόριον. Ὁ ποταμὸς οὗτος δέχεται κατὰ τὴν διαδρομὴν αὐτοῦ πολλὰ παραποτάμια, ἐκ τῶν πέριξ ὀρέων πηγάζοντα ἢ τὰ ὄμβρια ὕδατα καταφέροντα. Τούτων ὀνομαστότερος εἶναι ὁ ***Τευθέας*** (κ. Τέσκεσι, εἰς ὕψος 233μ.), ἀποτελῶν τὸ ὅριον μεταξὺ τῶν δήμων Φαρῶν καὶ Τριταίας. Ὁ Τευθέας ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ χωρίου ***Καλέντζι*** (δ. Τριταίας) καλεῖται ἐν ἀρχῇ ***Μπούρμπουλας***, κατὰ τὴν συμβολὴν δὲ αὐτοῦ μετὰ τοῦ Πείρου καλεῖται ***Χαϊκαρέϊκο*** ποτάμι. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχει ἀρχαία γέφυρα, ἀνακαινισθεῖσα ἐσχάτως κατὰ τὴν στρῶσιν τῆς ἀπὸ Πατρῶν εἰς Μποκεβίωτον (δ. Πηνειῶν καὶ Ἠ—

λείας), ἀγούσης Ἐπαρχιακῆς ἀμαξητοῦ. Εἰς τὸν Πεῖρον ἐκβάλλει καὶ ὁ *Καύκων,* (κ. Σερδινὴ) ἔναντι τῆς Καμινίτσης, ἀποτελῶν τὸ ὅριον μεταξὺ τῶν δήμων Δύμης καὶ Τριταίας.

Ἡ *Μανωλιά,* ἢ τῆς Μανωλιᾶς τὸ λαγκάδι, (ἐκ τῆς λαϊκῆς παραδόσεως ὅτι ἐκεῖ κατοικεῖ ἡ νύμφη, ἡ λάμια, Μανωλιά, *στοιχειό,*) χείμαρρος ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν δυσμικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Παναχαϊκοῦ, κάτωθεν τοῦ χωρίου *Γαϊδουργιάρη,* (δ. Πατρέων) καὶ ἐκβάλλων εἰς τὸν Πατραϊκὸν κόλπον, 7 χιλιόμ. πρὸς Δ τῶν Πατρῶν.

Τὸ *Σαραβαλέϊκο ἢ τοῦ Μουσταφᾶ Ἐφέντη* καλούμενον· χείμαρρος, ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν ΒΑ προβούνων τοῦ Παναχαϊκοῦ, πρὸς Α. τοῦ προβούνου *Ὁμαλοῦ* καὶ ἐκβάλλων εἰς τὸν Πατραϊκὸν κόλπον, 5 ½ χιλιόμ. μακρὰν τῶν Πατρῶν, πρὸς Δ.

Ὁ *Γλαῦκος* (κ. λεύκας), χείμαρρος, κληθεὶς οὕτω ὑπὸ τῶν Ἰώνων, διότι ὁμώνυμος τούτου ἦν καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ· ἄρχεται ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν καὶ Ν. προβούνων καὶ ὑπωρειῶν τοῦ Παναχαϊκοῦ καὶ ἐκβάλλει διὰ πολλῶν στομίων εἰς τὸν Πατρ. κόλπον, 3 ½ χιλιόμ. πρὸς Δ. τῆς πόλεως. Γέφυραι ὑπάρχουσι παρὰ τὴν παραλίαν καὶ τὴν ἐθν. ὁδὸν Πατρῶν-Καλαβρύτων.

Ὁ *Διακονιάρης* (κ. Ἐλεκιστριανός), μικρὸς χείμαρρος, ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν δυσμικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Παναχαϊκοῦ παρὰ τὸ χωρίδιον *Ἐλεκίστρα,* (δ. Πατρέων) καὶ ἐκβάλλων εἰς τὸν Πατραϊκὸν κόλπον πρὸς Δ τῶν Πατρῶν, εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς περίπου χιλιομέτρου. Ὁ χείμαρρος οὗτος ἀπὸ τοῦ μέσου περίπου τῆς διαδρομῆς αὐτοῦ μέχρι τῆς θαλάσσης καλεῖται *Ψαροφαΐ.* Τὸ ὄνομα Διακονιάρης, κατὰ τὸν Pouqueville ἐδήλου ἐν Ἀχαΐᾳ τοὺς χειμάρρους τοὺς μὴ ἐκ πηγῶν ἀλλ' ἐκ βροχῶν λαμβάνοντας τὸ ἑαυτῶν ὕδωρ, οἱονεὶ ἐπαιτοῦντες, *διακονεύοντες,* τοῦτο.

Ὁ *Μείλιχος,* (κ. ποτάμι τῶν *Σωχαινῶν,* χωρίου τοῦ δ. Πατρέων) χείμαρρος ἀρχόμενος ἐκ τῶν δυσμικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Παναχαϊκοῦ, καὶ ῥέων ἀπὸ Α πρὸς Δ καὶ ἐκβάλλων εἰς τὸν κόλπον τῶν Πατρῶν 4 περίπου χιλιόμετρα πρὸς Β τῆς πόλεως.

Παρὰ τὸν ποταμὸν τοῦτον, *Ἀμείλιχον* πρότερον καλούμενον, ἦν ναὸς τῆς *Τρικλαρίας* (Τρὶς-κλάρος δωριστὶ ἀντὶ κλῆρος) Ἀρτέμιδος, κληθεὶς οὕτω διότι ἀνῆκεν εἰς τὰς τρεῖς Ἰω-

νικὰς πόλεις *Ἀρόην*, (Πάτρας), *Ἄνθειαν* καὶ *Μεσάτιδα*, ποιήσασας αὐτὸν κοινόν, *τρίκλαρον*, ὅθεν καὶ ἡ θεὰ Ἄρτεμις *τρικλαίρα* ἐκλήθη. Αἱ τρεῖς αὗται πόλεις, αἱ κατόπιν ἀποτελέσασαι μίαν, τὰς Πάτρας, ἦγον ἀνὰ πᾶν ἔτος ἑορτὴν καὶ παννυχίδα πρὸς τιμὴν τῆς προστάτιδος Θεᾶς, ἡ δὲ ἱέρεια ἦν παρθένος· εἴποτε δὲ αὕτη ἤρχετο εἰς γάμον, ἀντικαθίστατο ὑφ' ἑτέρας. Ἐπειδὴ δὲ μία τῶν ἱερειῶν, ἡ ὡραιοτάτη Κομαιθὼ ἠράσθη τοῦ ὑπερόχου νέου Μελανίππου καί, μὴ συναινούντων τῶν γονέων εἰς γάμον, ἐβεβήλωσε τὸν ναόν, ὀργισθεῖσα ἡ θεὰ ἔφθειρε τὴν γῆν καὶ ἀπέστειλεν ἀκαρπίαν καὶ νόσους ἀσυνήθεις καὶ θανάτους πολλούς. Οἱ κάτοικοι, μαθόντες παρὰ τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου τὴν ἀσέβειαν τῆς ἱερείας καὶ τοῦ Μελανίππου, ἐθυσίασαν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ἀμφοτέρους τῇ ἐπιταγῇ τοῦ χρηστηρίου, ἐξηκολούθουν δὲ κατ' ἔτος θυσιάζοντες παρθένον καὶ παῖδα, τοὺς καλλίστους τὸ εἶδος, διόπερ καὶ ὁ πρότερον ἀνώνυμος ποταμὸς *Ἀμείλιχος* ἐκλήθη. Ἡ ἀνθρωποθυσία αὕτη ἐπαύθη μετὰ καιρὸν ὡς ἑξῆς: Κατὰ χρησμὸν τοῦ Δελφικοῦ μαντείου, ἐὰν ἤρχετο βασιλεὺς ξένος εἰς τὸν τόπον καὶ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ θεὸν ξενικόν, θὰ ἔπαυε τὴν θυσίαν. Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας, Εὐρύπυλος ὁ Εὐαίμονος, ἡγεμὼν ἐκ Θεσσαλίας, ἔλαβεν ὡς λαχνὸν ἐκ τῶν λαφύρων τῆς ἁλωθείσης πόλεως λάρνακα περιέχουσαν ἄγαλμα τοῦ Διονύσου, ἔργον μέν, ὡς ἐλέγετο, τοῦ Ἡφαίστου, δοθὲν δὲ δῶρον τῷ Δαρδάνῳ παρὰ τοῦ Διός. Ὁ Εὐρύπυλος, ἅμα ἀνοίξας τὴν λάρνακα καὶ ἰδὼν τὸ ἄγαλμα παρεφρόνησε, πλεύσας δὲ εἰς Δελφοὺς ἔλαβε χρησμὸν ὅτι ὅπου ἂν εὕρῃ ἀνθρώπους θύοντας ἀσυνήθη θυσίαν, ἐκεῖ νὰ ἑδρεύσῃ τὴν λάρνακα καὶ νὰ κατοικήσῃ: ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνεμος ἔφερε τὰς ναῦς τοῦ Εὐρυπύλου εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἀρόην θάλασσαν, ἀποβὰς οὗτος εἰς τὴν γῆν εὗρε παῖδα καὶ παρθένον ἀχθέντας ἤδη ἐπὶ τὸν βωμὸν τῆς Τρικλαρίας καὶ τότε ὁ Εὐρύπυλος καὶ οἱ ἐγχώριοι ἐνόησαν τὰ τοῦ χρησμοῦ καὶ οὕτως ἐπαύθη καὶ ἡ νόσος τοῦ Εὐρυπύλου καὶ ἡ ἀνθρωπίνη θυσία, ὁ δὲ ποταμὸς ἀντὶ Ἀμειλίχου *Μείλιχος* μετωνομάσθη. Ἐπὶ τοῦ Μειλίχου ὑπάρχουσι πλὴν τῆς σιδηροδρομικῆς καὶ δύο ἀλλεπάλληλοι λιθόκτιστοι γέφυραι, ἡ μία ἐπὶ τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Αἰγίου καὶ ἑτέρα ἐπὶ τῆς δημοτικῆς ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Συχαινῶν.

Ὁ *Χάραδρος* (κ. Βελβιτσάνος ἢ Μποζαΐτης), ἀπὸ παρακειμένων χωρίων Βελβιτσίου καὶ Μποζαΐτη τοῦ δ. Πατρέων. Νηγάζει καὶ οὗτος ἀπὸ τῶν δυσμικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Παναχαϊκοῦ καὶ κατευθυνόμενος ἀπὸ Α πρὸς Δ, ἐκβάλλει εἰς τὸν κόλπον τῶν Πατρῶν, 4 ½ χιλιόμετρα πρὸς Β τῆς πόλεως. Οἱ ἀρχαῖοι ἐδόξαζον ὅτι τὰ βοσκήματα, πίνοντα κατὰ τὸ ἔαρ ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, ἔτικτον τὰ πλεῖστα ἄρρενα, πλὴν τῶν βοῶν, διόπερ καὶ οἱ ποιμένες ἀπεμάκρυνον ἐντεῦθεν τὰ ποίμνια ἵνα τίκτωσι θήλεα. Ἐπὶ τοῦ Χαράδρου ὑπάρχει γέφυρα νεότευκτος ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Αἰγίου, *ξηρική*, διότι οὐδέποτε διῆλθεν ὑπ' αὐτὴν ὁ ποταμός.

Ὁ *Σέλεμνος* (κ. Καστριτσάνικο π. ἐκ τοῦ χωρίου Καστριτσίου τοῦ δ. Πατρέων)· παράλληλος σχεδὸν τῷ Χαράδρῳ ἐκ τῶν ὑπωρειῶν καὶ τῶν μέσων σχεδὸν τῆς δυσμικῆς πλευρᾶς τοῦ Παναχαϊκοῦ, εἰς ὕψος 700 περίπου μ. πηγάζων, ῥέει ἐξ Α πρὸς Δ καὶ ἐκβάλλει πέραν τοῦ Ῥίου εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πανόρμου, εἰς ἀπόστασιν 8 χιλιομ. περίπου πρὸς Β. τῆς πόλεως. Τὸ πάλαι ἐνομίζετο ὅτι ὅσοι ἐλούοντο εἰς τὸν Σέλεμνον ἄνδρες ἢ γυναῖκες ἐρωτόληπτοι, ἐθεραπεύοντο ἀπὸ τοῦ πάθους τούτου.

Ὁ ***Βολιναῖος***, (κ. Δραπανέϊκο π. ἐκ τοῦ χωρίου Δραπάνου δ. Πατραίων). Πηγάζει ἐκ τῶν ΒΑ καὶ Δ, ὑπωρειῶν τοῦ Παναχαϊκοῦ καὶ ἐκβαλλει εἰς τὸν Κορινθ. κόλπον, ἔναντι τῆς Ναυπάκτου, 16 χιλιόμ. πρὸς Β. τῶν Πατρῶν. Ὠνομάζετο τὸ πάλαι Βολιναῖος ἐκ μικρᾶς παρακειμένης πόλεως ***Βολίνης*** ἔνθα περίπου κεῖται νῦν τὸ χωρίον Δράπανον κειμένης. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχει γέφυρα λιθόκτιστος ἐπὶ τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Αἰγίου.

Ὁ ***Φοῖνιξ***, (κ. Σαλμενῖκος, ἐκ τοῦ ὁμωνύμου χωρίου, πρωτευούσης τοῦ δ. Ἐρινεοῦ). Πηγάζων ἐκ τῶν ΒΑ καὶ Α ὑπωρειῶν τοῦ Παναχαϊκοῦ καὶ τῶν βουνῶν αὐτοῦ ῥέει εἰς τὸ δυσμικὸν ἄκρον τῆς πεδιάδος τοῦ Αἰγίου καὶ χύνεται εἰς τὸν Κορινθ. κόλπον εἰς ἀπόστασιν 30 μὲν χιλιομ. ἀπὸ τῶν Πατρῶν πρὸς Β, 9 δὲ χιλιομ. ἀπὸ τοῦ Αἰγίου, πρὸς Δ. Ὁ ποταμὸς οὗτος ἀποτελεῖ τὸ ὅριον τῶν ἐπαρχιῶν Πατρῶν καὶ Αἰγιαλείας. Παρὰ τὸν Φοίνικα ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις *Ῥύπαι* ἢ *Ῥύπες*.

Συγκοινωνία.

Ἡ ἐσωτερικὴ συγκοινωνία τῆς ἐπ. Πατρῶν γίνεται δι' ἁμαξητῶν καὶ βατῶν ὁδῶν καὶ διὰ τοῦ σιδηροδρόμου Π. Α. Π.

Ἁμαξητοὶ (ἐθνικαί, ἐπαρχιακαὶ καὶ δημοτικαὶ) ὑπάρχουσιν αἱ ἑξῆς:

Ἐθνικαί. α'.) Ἀπὸ *Πατρῶν εἰς Καλάβρυτα,* μήκους 85300 μ. διερχομένη διὰ τῶν δήμων Πατρέων Φαρῶν τῆς ἐπ. Πατρῶν καὶ Λαπαθῶν καὶ Καλαβρύτων τῆς ἐπ. Καλαβρύτων.

β'.) Ἀπὸ *Πατρῶν εἰς Πύργον,* διήκουσα μόνον μέχρι τῆς Κάτω Ἀχαΐας, (πρωτ. τοῦ δ. Δύμης), μήκους 21 χιλιομ.

γ'.) Ἀπὸ *Πατρῶν εἰς Αἴγιον* διήκουσα μόνον μέχρι Ψαθοπύργου, μήκους 16 χιλιομ.

δ'.) Ἐθν. ἁμαξητὸς Ὀβρειᾶς, συνδέουσα τὰς ἐθν. ἁμαξητοὺς Πατρῶν—Καλαβρύτων, ἀπὸ τοῦ 7ου χιλιομ. ἀπὸ τῆς θέσεως *Σσολίνι χάνι* καὶ Πατρῶν—Πύργου, συναντῶσα αὐτὴν κατὰ τὸ 8ον χιλιομ. κατὰ τὸν ξενῶνα *Βασιλακοπούλου,* μήκους 4500 μ. Ὥστε ἐν συνόλῳ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Πατρῶν ὑπάρχουσιν 126800 μ. ἐθνικῶν ἁμαξητῶν.

Ἐπαρχιακαί. α'.) Ἀπὸ τοῦ 6ου χιλιομ. τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Αἰγίου μέχρι τοῦ φρουρίου Ῥίου, μήκους 2500 μ.

β'.) ἀπὸ τοῦ 15 χιλμ. τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Καλαβρύτων μέχρι τῆς ἐπὶ τοῦ π. Τευθέα (Τόσκεσι) γεφύρας, μήκους 15500 μ. τείνουσα νὰ συναντήσῃ τὴν ἀπὸ Πύργου εἰς Δίβρην ἄγουσαν ἁμαξητόν. Ἤδη εὑρίσκεται ὑπὸ κατασκευὴν καὶ ἕτερον τμῆμα τῆς ὁδοῦ ταύτης ἀπὸ Τόσκεσι εἰς *Χιόναν,* (χάνι Βουντάγλας μήκους 1800 μ.

γ'.) ἀπὸ τῆς θέσεως *Κουμπάραις* 12 ½ χιλιομ. τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Καλαβρύτων μέχρι τοῦ 8ου χιλιομ., (χάνι Βασιλακοπούλου) τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Πύργου, μήκους 5400 μ.

δ'.) Ἀπὸ τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Ὀβρηᾶς μέχρι τοῦ ς' χιλιομ. τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Πύργου κατὰ τὴν παραλίαν, μήκους 2500 μ. Ἐν συνόλῳ αἱ ὑπάρχουσαι ἐπαρχ. ἁμαξητοὶ ἔχουσι ἔκτασιν κατὰ μῆκος 27700 μ.

Δημοτικαί. *Δῆμος Πατρέων α'.*) Ἀπὸ τοῦ 6'. χιλιομ. τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Καλαβρύτων, (παρὰ τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον) μέχρι τοῦ οἰνοποιΐας «Ἀχαΐα» μήκους 6000 μ. β'.) Ἀπὸ τοῦ η'. χιλιομ. τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Πύργου μέχρι τοῦ χωρίου Ῥ*οΐτικα*, μήκους 3250 μ. γ'.) ἀπὸ τοῦ ιϛ'. χιλιομ, (Γέφυρα Σκάβια), τῆς ἁμαξητοῦ μέχρι γεφύρας Ῥ*ουμπιέκα* ἐπὶ τοῦ Πείρου, μήκους 3000 μ. (ἡμιτελής). δ'.) Ἀπὸ τοῦ ιη'. χιλιομ. τῆς αὐτῆς ἁμαξητοῦ μέχρι τοῦ χωρίου Ἀ*λυσσοῦ*, μήκους 3500 μ. ε'.) Ἀπὸ *Πατρῶν* μέχρι *Ζαραχλεΐκων* μήκους 4400 μ. ϛ'. Ἀπὸ τοῦ δ'. χιλιομ. τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Αἰγίου μέχρι τοῦ χωρίου Συχαινᾶ μήκους 2500 μ. ϛ'.) Ἀπὸ τοῦ χωρίου Ἀ*λυσσὸς* μέχρι τοῦ χωρίου *Καμινέτου* καὶ ἀπὸ τοῦ Ἄ*νω* μέχρι τοῦ *Κάτω* Ἀ*λυσσοῦ*, ζ',) Ἀπὸ τοῦ χωρίου *Δραπάνου* ἕως τὸ Ἀ*ραχωβίτικο* η'.) Ἀπὸ τοῦ χωρίου *Τσαπλανέϊκα* μέχρι *Σαραβαλίου* καὶ *Βελιζίου*, θ'.) Ἀπὸ τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Καλαβρύτων μέχρι *Γαϊδουριάρη*, ι'.) Ἀπὸ Ἐ*γλυκάδος* μέχρι Ῥωμανοῦ καὶ Σουλίου μέτρα ἐν ὅλῳ 23638. Ὑπὸ κατασκευὴν δ' εὑρίσκονται πολλαὶ ἄλλαι μήκους 15000 μ. *Δῆμος Δύμης*. Ἀπὸ *Κάτω* Ἀ*χαΐας* μέχρι Ῥ*ιόλου*, μήκους 13500 μ. (ἡμιτελής). *Δῆμος* Ἐ*ρινεοῦ*. Ἀπὸ *Σαλμενίκου*, πρωτ. τοῦ δήμου, μέχρι *Καμαρῶν*, (ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Αἰγίου), μήκους 7500 μ.

Ἡ λοιπὴ συγκοινωνία ἐν τοῖς δήμοις γίνεται διὰ βατῶν ὁδῶν, ἐνιαχοῦ ἐνθυμιζουσῶν τὴν ἀρχέγονον τοῦ ἀνθρώπου κατάστασιν. Εὐτυχῶς νῦν συμπληροῦται τὸ δίκτυον τῶν δημοτικῶν ὁδῶν.

Ταχυδρομεῖα καὶ Τηλεγραφεῖα.

Ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Πατρῶν λειτουργοῦσι 10 ταχυδρ. γραφεῖα, ὧν 5 ἐν τῷ δήμῳ Πατρέων ἤτοι ἐν Πάτραις, Ἀλυσσῷ, Μονοδενδρίῳ, Ῥίῳ καὶ Ψαθοπύργῳ, 2 ἐν τῷ δ. Δύμης, ἤτοι ἐν Κάτω Ἀχαΐᾳ καὶ Σαγεΐκοις καὶ ἀνὰ ἓν ἐν τοῖς λοιποῖς δήμοις, ἤτοι ἐν Χαλανδρίτσῃ, Προστοβίτσῃ καὶ Καμάραις (δ. Ἐρινεοῦ).

Κατὰ τὴν α΄ ἑξαμηνίαν τοῦ 1901, κατὰ τὴν δημοσιευθεῖσαν στατιστικὴν ὑπὸ τοῦ κ. Α. Ῥούκη, γενικοῦ διευθυντοῦ τῶν ταχυδρομείων καὶ τηλεγράφων τοῦ Κράτους, ἀντηλλάγησαν καθ᾽ ἅπασαν τὴν ἐπ. Πατρῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ κατὰ ταχ. γραφεῖα τὰ ἑξῆς ἀντικείμενα.

Ταχυδρομικὰ Γραφεῖα	Γράμματα	Βραχεῖαι ἐπιστολαί	Δελτάρια	Ἐφημερίδες καὶ ἔντυπα	Δικόγραφα	Δείγματα ἐμπορευμάτων	Ἔγγραφα	Δέματα
Πατρῶν	65.706	22971	33800	81601	4043	1677	21320	195
Ἀλυσσοῦ	312	130	39	39	13	—	78	—
Ἀχαΐας	2.444	247	455	195	221	—	1950	39
Καμαρῶν	403	117	13	234	26	—	468	—
Μονοδενδρίου	286	13	52	—	78	—	26	13
Ρίου	1599	195	286	—	—	—	98	—
Σαγεΐκων	351	208	13	—	13	—	—	—
Προστοβίτση	260	—	26	—	—	—	442	13
Χαλανδρίτσης	182	65	52	—	676	—	26	26
Ψαθοπύργου	0	0	0	0	0	0	0	0
Σύνολον	101543	23946	34736	82069	5070	1677	24908	268

Εἰς δὲ τὸ ἐξωτερικὸν ἀπεστάλησαν διὰ τοῦ ἀνταλλακτηρίου ταχυδρομείου Πατρῶν, γράμματα μὲν 46878, δελτάρια δὲ 7098, ἐφημερίδες καὶ ἔντυπα 13884, δείγματα ἐμπορευμάτων 2613 καὶ ἔγγραφα 130.

Ταχυδρομικαὶ ἐπιταγαὶ ἀποστέλλονται καὶ ἐξοφλοῦνται μέχρι δρχ. 1000 εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μόνον διὰ τοῦ ταχυδρομείου Πατρῶν καθ᾽ ἅπασαν τὴν ἐπαρχίαν, ὡς καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν· *ταχυδρομικὰ δὲ δέματα* ἀποστέλλονται διὰ τῶν ταχυδρομείων Πατρῶν, Ἀχαΐας, Ψαθοπύργου καὶ Καμαρῶν. Εἰς δὲ τὸ ἐξωτερικὸν μόνον διὰ τοῦ ταχυδρομείου Πατρῶν.

Τηλεγραφήματα δὲ διαβιβάζονται διὰ τοῦ τηλεγραφείου Πατρῶν, κατὰ τὰς δοθείσας μοι ἐκ τοῦ ἐν Πάτραις γραφείου πλη-

ροφορίας, (διότι ἐν τῇ ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ στατιστικῇ δημοσιεύεται μόνον τὸ σύνολον τῶν τηλεγραφημάτων τοῦ κράτους), κατὰ προσέγγισιν ἐσωτερικὰ μὲν περὶ τὰς 75 χιλιάδας, ἐξωτερικὰ δὲ περὶ τὰς 29 χιλ. κατ' ἔτος. Τὰ τηλεγραφήματα ταῦτα διαβιβάζονται διά τε τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ τηλεγράφου.

Ἐν Πάτραις ὑπάρχει τηλεγραφικὴ διεύθυνσις Α' τάξεως εἰς ἣν ὑπάγονται οἱ νομοὶ Ἀχαΐας, Ἠλείας καὶ Τριφυλλίας.

Ἐν τῇ ἐπ. Πατρῶν δύο ὑπάρχουσι τηλεγραφεῖα τὸ τῶν Πατρῶν καὶ τὸ τῆς Ἀχαΐας, (δ. Δύμης). Διὰ τὸ ἐν Χαλανδρίτσῃ (δ. Φαρῶν) ἐξεδόθη μόνον τὸ Β. Δ. πρὸ ἐτῶν πολλῶν.

Γεωργία.

Ἡ γεωργία ἐν τῇ ἐπ. Πατρῶν ἀσκεῖται ἐν τοῖς ὀρεινοῖς ἰδίως δήμοις, ἔνθα δὲν καλλιεργεῖται ἡ σταφιδάμπελος· οἱ ἐκ ταύτης ὅμως παραγόμενοι δημητριακοὶ καρποὶ οὐδόλως ἐπαρκοῦσι πρὸς διατροφὴν τῶν κατοίκων καὶ διὰ τοῦτο εἰσάγονται ἔξωθεν, ἔκ τε τῆς Θεσσαλίας καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἰδίως ἐκ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας οἱ ἐλλείποντες. Ἐν ἔτει 1901 εἰσήχθησαν διὰ τοῦ λιμένος Πατρῶν σίτου μὲν καὶ σμιγοῦ ὀκ. 18.422.481, ἀραβοσίτου δὲ ὀκ. 1387702, βρώμης ὀκ. 150000 καὶ κριθῆς 60000.

Παρήχθησαν δ' ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ σίτου μὲν ὀκ. 2861848 [κοιλὰ 130084], ἀραβοσίτου δὲ ὀκ. 2281268 [κοιλὰ 103964], κριθῆς ὀκ. 197274 [κοιλὰ 8967] καὶ βρώμης ὀκ. 480870 [κοιλὰ 21858]. Τὸ κοιλὸν ἰσοῦται πρὸς 22 ὀκ.

Τὰς περὶ δημητρ. καρπῶν πληροφορίας δι' ἅπαντα τὸν νομὸν ἔλαβον ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἐσωτερικῶν τῇ διαταγῇ τοῦ Γεν. γραμματέως κ. Ἀριστ. Βαμπᾶ, ᾧ μυρίας ὁμολογῶ χάριτας.

Περὶ ἑτέρων γεωργικῶν προϊόντων, ὡς ἐν μικρᾷ ποσότητι παραγομένων, ὡς καὶ περὶ σταφίδος, οἴνου καὶ ἐλαίου, κρίνω περιττὸν νὰ ἐνδιατρίψω εἰδικώτερον, ἐπιφυλασσόμενος νὰ γράψω περὶ τούτων ἐν τῇ καθέκαστα περιγραφῇ τῶν δήμων καὶ χωρίων.

Κτηνοτροφία.

Ἐν τῇ ἐπ. Πατρῶν ὑπάρχουσιν ἐν συνόλῳ (τῷ 1898), πρόβατα μὲν 115676, αἶγες δὲ 85702, ὄνοι (τῷ 1902) 910, βόες 48, ἀγελάδες 218, ἵπποι 2460 καὶ ἡμίονοι 876· ἀριθμοῦνται δὲ ἀροτριῶντα κτήνη (τῷ 1902) 5507 καὶ 1217 χοῖροι.

Τὰς περὶ ποιμνίων πληροφορίας ἠρύσθην ἐκ τῶν Οἰκονομικῶν Ἐφοριῶν τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ νομοῦ ἐκ τῶν δηλώσεων τοῦ ἔτους 1898, διότι ἀπὸ τοῦ ἑπομένου ἔτους 1899 κατηργήθη, ὡς γνωστόν, ὁ ἐπὶ τούτων ἄμεσος φόρος, ἐπιβληθεὶς ἐπὶ τῶν σφαζομένων. Ὡς ἐκ τούτου δὲ οἱ ἀνωτέρω ἀριθμοὶ δέον νὰ θεωρηθῶσι κατώτεροι τῶν πραγματικῶν τότε καὶ νῦν, διὰ τὸ ψευδὲς τῶν δηλώσεων.

Περὶ *βιομηχανίας* καὶ *ἐμπορίου* γενήσεται εἰδικῶς λόγος ἐν τῇ τῶν δήμων περιγραφῇ.

....

Δῆμος Πατρέων

(Κάτοικοι 50158).

Α' Τάξεως.

Ὁ δῆμος Πατρέων κεῖται ἐν τῷ μέσῳ περίπου τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας καὶ ἀποτελεῖται ἐκ τῆς πόλεως *Πατρῶν*, πρωτευούσης τοῦ δήμου, οἰκουμένης ὑπὸ 37985 κατοίκων καὶ 36 χωρίων, οἰκουμένων ὑπὸ 12173 κατ. Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ τοῦ ΒΑ καὶ Α ὑπὸ τοῦ δήμου Ἐρινεοῦ, ἀπὸ τοῦ ΝΑ καὶ Ν ὑπὸ τοῦ δήμου Φαρῶν, ἀπὸ τοῦ ΝΔ ὑπὸ τοῦ δήμου Δύμης καὶ ἀπὸ τοῦ Δ καὶ ΒΔ ὑπὸ τοῦ πατραϊκοῦ κόλπου. Ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ δήμου (1902) ἀνῆλθεν εἰς 898725 δρχ.

Ἐκπαίδευσις. Ἐν τῷ δ. Πατρέων ὑπάρχουσι δύο γυμνάσια, Ἐμπορικὴ Σχολὴ (ἐν Πάτραις), 5 Ἑλληνικὰ σχολεῖα, ὧν τὰ 4 ἐν Πάτραις καὶ 1 ἐν Ἁγ. Βασιλείῳ (Βραχνεἶκοις), 20 δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων, 10 δημ. σχολεῖα θηλέων καὶ 7 γραμματεῖα, φοιτώμενα ἐν ὅλῳ ὑπὸ 4422 μαθητῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ἤτοι 3009 μαθητῶν καὶ 1413 μαθητριῶν· διδάσκονται δὲ ὑπὸ 69 καθηγητῶν καὶ διδασκάλων καὶ 2 γυμναστῶν, 23 διδασκαλισσῶν καὶ 7 γραμματιστῶν.

Τούτοις προσθετέον 210 μαθητάς, φοιτῶντας ἐν τῷ ἰδιωτικῷ λυκείῳ τοῦ κ. Ἰω. Κανελλοπούλου καὶ 292 μαθητρίας φοιτώσας ἔν τε τῷ Ἀρσακείῳ (222) καὶ τῷ ἰδιωτικῷ Παρθεναγωγείῳ τῆς δεσποινίδος Ἀργυρῶς Δημητρακάκη. Ἐν Πάτραις ὑπάρχουσι προσέτι καὶ Ἰταλικαὶ σχολαὶ ἀρρένων καὶ θηλέων, φοιτώμεναι ὑπὸ 150 μαθητῶν, 180 μαθητριῶν καὶ 190 νηπίων ἀμφοτέρων τῶν φύλων· ἐν ταύταις διδάσκουσιν 9 διδάσκαλοι καὶ 10 καλογραῖαι.

Συγκοινωνία. Ἡ συγκοινωνία τοῦ δήμου τελεῖται διὰ τῶν ἐν σελ. 36 περιγραφεισῶν ἁμαξητῶν, διὰ τοῦ ΣΠΑΠ κατὰ τὴν παραλίαν καὶ διὰ βατῶν ὁδῶν κατὰ τὰ ὀρεινὰ τοῦ δήμου. Οἱ πάντες δὲ πεποίθαμεν ὅτι ἐν βραχεῖ χρόνου διαστήματι θὰ συνδεθῶσιν ἅπαντα τὰ χωρία τοῦ δήμου δι' ἁμαξητῶν.

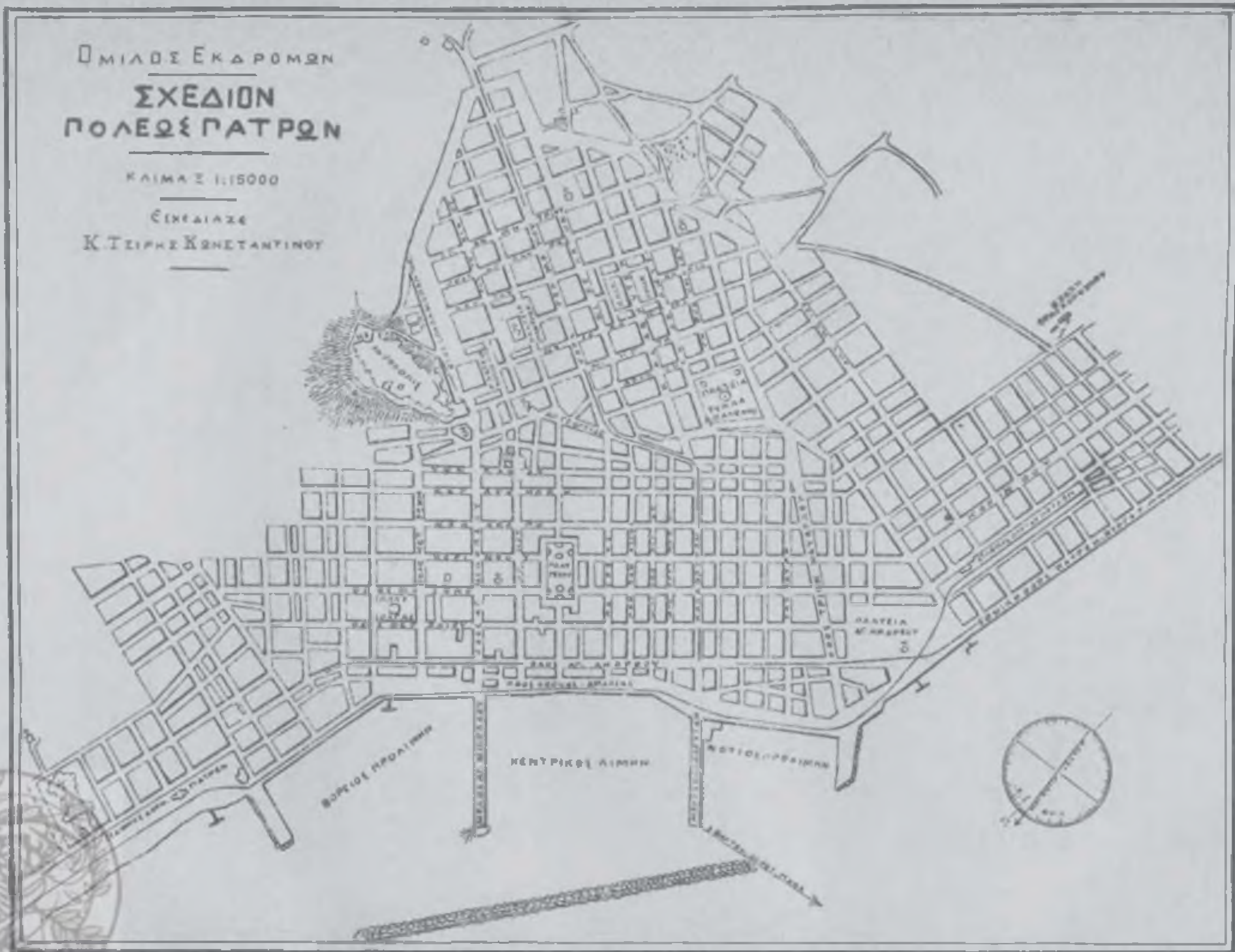
Ταχυδρομεῖα ἐν τῷ δήμῳ λειτουργοῦσι 5, πρὸς τούτοις ἐπιστολαὶ διανέμονται καθ' ἁπάσας τὰς ἐν τῷ δήμῳ στάσεις τοῦ σιδηροδρόμου, αἵτινες ἀνέρχονται εἰς 9. *Τηλεγραφεῖα* δὲ δύο, ἓν Ἑλληνικὸν καὶ ἓν Ἀγγλικόν, ἐν Πάτραις ἀμφότερα.

Προϊόντα. Ἐν τῷ δήμῳ Πατρέων ὀλίγον θεραπεύεται ἡ γεωργία, προτιμωμένης τῆς σταφιδαμπέλου, ἐλαίας κλ. *Δημητριακῶν καρπῶν* παράγονται ἐτησίως κατὰ μέσον ὅρον *βρώμης* κ. 640, *σίτου* κ. 13855, *ἀραβοσίτου* κ. 3617.

Σταφίδος παράγονται 14-18 ἑκατομμύρια ἐνετικῶν λιτρῶν κατ' ἔτος, ἀναλόγως τῇ ἐσοδείᾳ. *Οἴνου* κατὰ τὸ 1901 παρήχθησαν 4285829 ὀκ. ἐδηλώθησαν δὲ στρέμματα ἀμπέλων 21 429138, πολὺ ὀλιγώτερα τῶν πραγματικῶν.

Ὀσπρίων μετρία γίνεται παραγωγὴ καὶ μάλιστα ξηρῶν, διότι τὰ πλεῖστα τούτων πωλοῦνται νωπά, ὡς καὶ ἀφθόνων ἐδωδίμων κηπαίων εἰδῶν, ἐξαγομένων καὶ ἐκτὸς τοῦ δήμου. *Ὀπωρῶν* παντοειδῶν, οἷον ἑσπεριδοειδῶν, κερασίων, βυσίνων, ῥοδακίνων καὶ ἰδίως ἀπίων ἐκλεκτῶν, ἀφθονία παράγεται, ὧν πλεῖστα ἐξάγονται εἰς ἄλλας ἀγοράς, ἰδίως τῶν Ἀθηνῶν. Πλὴν τούτων ὁ δ. Πατρέων φημίζεται καὶ διὰ τὴν μεγίστην ποικιλίαν καὶ ἐξαιρετικὴν ποιότητα τῶν ἐπιτραπεζίων σταφυλῶν (φασουλάρικα σταφύλια). *Ἐλαίου* ἐκλεκτοῦ, ἐν ὥρᾳ εὐφορίας παράγονται ἐν τῷ δήμῳ περὶ τὰς 400 χιλιάδας ὀκάδας. *Καπνοῦ* δὲ μόλις περὶ τὰς 100 ὀκ. καὶ τούτου πρὸς δοκιμὴν μόνον σπειρομένου.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω κυριωτέρων προϊόντων, παράγεται καὶ

Αχαΐας ·Χρ. Κορταλου

ὀλίγη *μέταξα*, ἰδίως ἐν Πάτραις καὶ τισι χωρίοις καὶ *μέλιτος* μικρὰ ποσότης καὶ *κηροῦ*.

Κτηνοτροφία. Διὰ τὴν ἔλλειψιν καταλλήλων βοσκησίμων γαιῶν ὁ δῆμος Πατρέων δὲν εἶναι κτηνοτρόφος. Ἐν ἔτει 1898 ἐδηλώθησαν προβάτων μὲν 14444, αἰγῶν δὲ 15654. Κατὰ τὰς ἐν ἔτει 1902 γενομένας δηλώσεις ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι βόες 48, ἀγελάδες 110, ὄνοι 250, ἵπποι 812, ἡμίονοι 409, ἀροτριῶντα κτήνη 975 καὶ χοῖροι 119.

Περὶ βιομηχανίας κτλ. γενήσεται εἰδικώτερον λόγος ἐν τῇ καθέκαστα περιγραφῇ τῆς πόλεως καὶ τῶν χωρίων.

ΠΑΤΡΑΙ

Πρωτεύουσα τοῦ δήμου, κειμένη εἰς 38° 14′ 32″ Β. πλάτους καὶ 19° 24′ 25″ Α. μήκους ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ τῶν Παρισίων, ἐπὶ τῆς ΒΔ παραλίας τοῦ ὁμωνύμου κόλπου. Εἶναι ἐστραμμένη ΜΔ πρὸς τὸν ὁρίζοντα καὶ διαιρεῖται φύσει εἰς *Ἄνω* καὶ ***Κάτω*** πόλιν, ὡραῖον ἔχουσα σχέδιον καὶ εὐρυτάτας καὶ εὐθείας ὁδούς. Καὶ ἡ μὲν ***Κάτω πόλις***, κτισθεῖσα μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ βασιλείου ἐπὶ σχεδίων τοῦ μηχανικοῦ Βουλγάρεως, καταρτισθέντων ἐντολῇ τοῦ ἀειμνήστου Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Καποδιστρίου, κεῖται ἐπὶ πεδίου ὁμαλοῦ, ἐλαφρῶς ἀποκλίνοντος πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἡ δὲ μετ' αὐτῆς συνεχομένη καὶ δι' ὁδῶν καὶ τριῶν λιθοκτίστων ἐγγὺς δ' ἀλλήλων κειμένων κλιμάκων συγκοινωνοῦσα *Ἄνω πόλις*, ἧς τὸ μέσον ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὕψος εἶναι 40 μ. περίπου, κατέχει τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας ἐπὶ Τουρκοκρατίας πόλεως καὶ κεῖται ἐπὶ τοποθεσίας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνωμάλου, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ πρὸς Β λόφου τῆς Ἀκροπόλεως (ὕψους 103 μ.) καὶ κλίνουσα πρὸς τὰ ΜΔ μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς πρὸ αὐτῆς ἐκτεινομένης καταφύτου μεσημβρινῆς πεδιάδος.

Ἱστορία. Αἱ Πάτραι, μία τῶν 12 ἀχαϊκῶν πόλεων, εἶναι πόλις ἀρχαιοτάτη. Πρῶτος αὐτῆς οἰκιστὴς μυθεύεται ὁ αὐτόχθων Εὔμηλος, ποιμήν, (εὖ—μῆλον=πρόβατον). Οὗτος, διδαχθεὶς παρὰ τοῦ ἐξ Ἀττικῆς ἐλθόντος ἐφ' ἅρματος πτερωτῶν δρακόντων

Τριπτολέμου τήν τε γεωργίαν καὶ οἰκοδομικήν, ἐκαλλιέργησε τὴν γῆν καὶ ἔκτισε πόλιν ἣν ὠνόμασεν Ἀρόην, (ἐκ τοῦ Ἀρόω

Κάτοικος τῆς ἄνω πόλεως.

=γεωργῶ). Ἀνθείας δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ζεύξας τοὺς δράκοντας τοῦ Τριπτολέμου ὑπὸ τὸ ἅρμα, ἐκείνου κοιμωμένου, καὶ ἐπιχειρήσας νὰ σπείρῃ ἐξέπεσε τοῦ ἅρματος καὶ ἐφονεύθη. Τότε ὁ Εὔμηλος καὶ ὁ Τριπτόλεμος ἔκτισαν ἐν κοινῷ πόλιν, ἣν ὠνό

μασαν *Ανθέιαν* εἰς μνήμην τοῦ παιδός. Μετά τινα χρόνον ᾠκίσθη καὶ τρίτη πόλις μεταξὺ Ἀρόης καὶ Ἀνθείας ἡ *Μεσάτις*. Οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων τούτων ἦσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Πελασγοί.

Ἡ Ἀρόη ἐκτίσθη ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἀκροπόλεως, ἡ Μεσάτις ἔκειτο παρὰ τοὺς λόφους τοῦ Γηροκομείου, ἐν θέσει τὰ νῦν καλουμένῃ *Σαμακιᾶ* (Μεσακιᾶ—Σαμακιᾶ κατὰ τὸν κ. Στ. Θωμόπουλον), ἔνθα τάφοι ἀρχαῖοι καὶ ἐρείπια καὶ ἄλλα ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα τὰ νῦν ἀνευρίσκονται ἐν ταῖς ἀμπέλοις. Ἡ δὲ *Ἄνθεια* κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ νῦν χωρίου *Ἐγλυκάδος*.

Ἐν ἔτει 1406 π. Χ. οἱ Ἴωνες ἐλθόντες ἐξ Ἀττικῆς κατέλαβον τὰς τρεῖς ταύτας πόλεις, ὅτε δὲ ἐν ἔτει 1188 π.Χ. οἱ Ἀχαιοὶ ἐξέβαλον τοὺς Ἴωνας, *Πατρεὺς* ὁ υἱὸς τοῦ Πρευγένους τοῦ Ἀγήνορος καὶ ἀπόγονος τοῦ Λακεδαίμονος, συνῴκισε τοὺς κατοίκους τῶν τριῶν πόλεων εἰς Ἀρόην καὶ ὀχυρώσας μετωνόμασεν αὐτὴν *Πάτρας*, ἀπὸ τοῦ ἰδίου ὀνόματος, τῷ 1082 π.Χ. Τοῦ οἰκισμοῦ ἐπελάβοντο καὶ Λακεδαιμόνιοι, κατὰ Παυσανίαν.

Αἱ Πάτραι, σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι, κατέστησαν πόλις ἀξιόλογος καὶ εὐδαίμων· οἱ Πατρεῖς ὅμως μετασχόντες χάριν τῶν Αἰτωλῶν τοῦ κατὰ τῶν Γαλατῶν πολέμου (280 π. Χ.) καὶ ἡττηθέντες διεσπάρησαν διὰ πενίαν, αἱ δὲ Πάτραι ἔκλινον εἰς πτῶσιν, ὅτε ὁ Αὔγουστος ἀνήγειρε καὶ συνῴκισεν αὐτὰς μετὰ τὴν περὶ Ἄκτιον νίκην. Ἔκτοτε αἱ Πάτραι ἀνήχθησαν εἰς περιωπὴν καὶ ἐκαλλωπίσθησαν· ἐκοσμοῦντο δὲ ὑπὸ ναῶν, στοῶν καὶ ἀγαλμάτων καὶ εἶχον ᾠδεῖον ὀνομαστόν, κτισθὲν ἐν ἔτει 162 μ. Χ., ὅπερ ἀνεκαλύφθη πρό τινων ἐτῶν ἐν τῇ ἄνω πόλει, οὐχὶ τοσοῦτον μέγα ὡς περιγράφει τοῦτο ὁ Παυσανίας. Εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἔκειτο ὁ ναὸς τῆς Λαφρίας Ἀρτέμιδος, ἀπὸ Λαυρίου τοῦ Κασταλίου τοῦ Δελφοῦ, ἧς τὸ ἄγαλμα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος μετὰ πολλῶν ἄλλων λαφύρων ἐκ τῆς Αἰτωλικῆς πόλεως Καλυδῶνος ἐδωρήσατο ὁ Αὔγουστος εἰς τοὺς Πατρεῖς. Ἐντὸς δὲ τοῦ περιβόλου τῆς Λαφρίας ἦν καὶ ναὸς *Ἀθηνᾶς Παναχαΐδος* καὶ τὸ ἄγαλμα αὐτῆς ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος. Μεταξὺ τοῦ ναοῦ τῆς Λαφρίας καὶ τοῦ βωμοῦ ἦν μνῆμα Εὐρυπύλου τοῦ Εὐαίμονος· παρὰ

δὲ τὸν ποταμὸν Μείλιχον ἦν ὁ ναὸς τῆς Τρικλαρίας Ἀρτέμιδος (σελ. 32). Ἐν δὲ τῇ ἀγορᾷ ἦν ναὸς Ὀλυμπίου Διὸς καθημένου ἐπὶ θρόνου καὶ ἡ Ἀθηνᾶ ὀρθία παρὰ τὸν θρόνον. Ὁ ναὸς οὗτος ἔκειτο ὅπου νῦν κεῖται ὁ ναὸς τοῦ *Παντοκράτορος*, πέριξ δὲ αὐτοῦ ἀνευρέθη τὸ δάπεδον τοῦ ἀρχαίου ναοῦ ἐκ μεγάλων τετραγώνων ἐκ τιτανολίθου τοῦ Παναχαϊκοῦ πλακῶν ἀποτελούμενον, ὑπὸ δὲ τοῦτο ρωμαϊκὸς ὀχετὸς λοξῶς κατευθυνόμενος ὑπὸ τὴν ὁδὸν Παντοκράτορος ἐξ Α. πρὸς Δ. Πλὴν δὲ ἄλλων πολλῶν ἀγαλμάτων, ἐν τῷ ὑπαίθρῳ τῆς ἀγορᾶς, ἦν ἄγαλμα Ἀθηνᾶς καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ τάφος τοῦ Πατρέως, ὡς εἴθιζον οἱ ἀρχαῖοι νὰ θάπτωσι τοὺς ἱδρυτὰς πόλεων ἐν ταῖς ἀγοραῖς.

Παρὰ τὴν θάλασσαν ἦν τὸ ἱερὸν τῆς Δήμητρος, ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ ὁποίου ᾠκοδομήθη τὸ πρῶτον ναὸς βυζαντίου ρυθμοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου. Παρὰ τὸν ναὸν ὑπάρχει ἔτι καὶ νῦν ὕδατος πηγή, ἣν συνεβουλεύοντο περὶ ἀσθενῶν οἱ Πατρεῖς ὡς ἀψευδὲς περὶ τούτων μαντεῖον. Ἡ πηγὴ αὕτη καλεῖται τὰ νῦν «πηγάδι τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου».

Ἦσαν δὲ καὶ ἄλλα ἱερὰ ἐν Πάτραις ἐν οἷς διὰ στοῶν ἐγίνετο ἡ εἴσοδος.

Ἐν γένει αἱ Πάτραι τοσοῦτον ἐκαλλωπίσθησαν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀναγέννησιν αὐτῶν, ὥστε κατὰ τὸν β′ αἰῶνα μ.Χ. οὐδεμία πόλις τῆς Ἑλλάδος εἶχε τοσούτους ναοὺς καὶ ἀγάλματα καὶ διασήμους οἰκοδομάς. Μεστὴ δὲ θεαμάτων καὶ πανηγύρεων διέπρεπεν εἴς τε τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν.

Καὶ ὁ Νέρων δὲ ἐλθὼν εἰς Ἑλλάδα, ἐφιλοτιμήθη εἰς τὴν διακόσμησιν καὶ εὐημερίαν τῶν Πατρῶν, ὡς ὁ Ἀδριανός, ᾧ οἱ Πατρεῖς εὐγνωμονοῦντες ἀνήγειραν βαλανεῖον καὶ Στοάν.

Τὸν χριστιανισμὸν πρῶτος ἐκήρυξεν ἐν Πάτραις ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας, ἔνθα ἐλθὼν ἐθεράπευσε πολλοὺς μὲν ἄλλους ἀσθενεῖς ἀνιάτως πάσχοντας, ἔτι δὲ καὶ αὐτὴν τὴν σύζυγον τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Ἀχαΐας Αἰγεάτου Μαξιμίλλαν, ἐπιθανατίως ἐν κλίνῃ κατακειμένην. Ὁ Ἀπόστολος ἐβάπτιζεν, ἐξωμολόγει καὶ ἐδίδασκε τὸν θεῖον λόγον παρὰ τὴν προμνησθεῖσαν πηγὴν τῆς Δήμητρος, ἧς τὸ ψευδὲς μαντεῖον ἀντικατέστησεν ἡ ἀψευδὴς αὐτοῦ διδασκαλία. Τὸν Αἰγεάτην, ἀπελθόντα εἰς Ῥώ-

μην, ἀνεπλήρου ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Στρατοκλῆς, οὗ τὸν ὑπηρέτην, πάσχοντα ὑπὸ ἐπιληψίας, ἐθεράπευσεν ὁ Ἀπόστολος. Τούτων πάντων ἕνεκεν ὅ τε Στρατοκλῆς καὶ ἡ Μαξιμίλλα ἠσπάσθησαν τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἐβαπτίσθησαν. Ἐπανελθὼν ὁ Αἰγεάτης καὶ μαθὼν τὰ γενόμενα, κατεδίκασε τὸν Ἀπόστολον εἰς τὸν διὰ Σταυροῦ θάνατον, ὃν ὑπέστη ἀγαλλόμενος, παρὰ τὸν κατόπιν ἀνεγερθέντα αὐτῷ ναόν, πιθανῶς κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου. Ὁ δὲ Στρατοκλῆς, χειροτονηθεὶς παρὰ τοῦ Ἀποστόλου Ἐπίσκοπος Πατρῶν μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ ἡ Μαξιμίλλα ἐνεταφίασαν αὐτὸν ἐντὸς λάρνακος εἰς ἣν θέσιν κεῖται νῦν ὁ ναὸς αὐτοῦ, ἔνθα σώζεται ἄχρι τοῦ νῦν καὶ ἡ λιθίνη λάρναξ.

Ὁ Αἰγεάτης κατῴκει εἰς περίοπτον τῆς πόλεως μέρος παρὰ τὸν νῦν ναὸν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, ἔνθα εὐρέα καθορῶνται λείψανα ῥωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων. Ἐν τούτοις οἱ ἐθνικοὶ ναοὶ ἐλειτούργουν ἐν Πάτραις μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου· ἐπὶ δὲ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Κωσταντίου (361) κατεδιώχθησαν, πᾶσα δὲ τελετὴ καὶ θυσία αὐτῶν ἐν Πάτραις παρεκωλύθη, καὶ οἱ ναοὶ αὐτῶν κατεστράφησαν.

Ὁ Κωστάντιος ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰ λείψανα τῶν Ἀποστόλων ἐν οἷς καὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, ἵνα καταθέσῃ αὐτὰ ἐν τῷ φερωνύμῳ αὐτῶν ναῷ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κτισθέντι. Ἀλλ' οἱ Πατρεῖς δὲν ἐνέδωκαν οὐδὲ τὰ προσενεχθέντα αὐτοῖς δῶρα ἐδέχθησαν. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως, τὴν βίαν φοβούμενοι, συγκατετέθησαν ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς αὐτοκρατορικαῖς δαπάναις μετοχετεύσεως τοῦ ὕδατος εἰς τὴν πόλιν ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Παναχαϊκοῦ (ὁπόθεν καὶ σήμερον διοχετεύεται), ὅπερ καὶ ἐγένετο. Τὰ συνεργεῖα ἐστήθησαν ὑπὸ σκηνὰς παρὰ τὴν θέσιν ἔνθα νῦν ὑπάρχει ἡ μονὴ τοῦ Γηροκομείου. Πολλοὶ ἀνάπηροι καὶ γέροντες ἔκ τε τῶν Πατρῶν καὶ τῶν πέριξ προσέτρεχον ἐκεῖ καὶ γενναίαν ἐλάμβανον ἐλεημοσύνην παρὰ τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου, τοῦ διευθύνοντος τὰ ἔργα. Τούτου ἕνεκεν ἡ θέσις αὕτη ὠνομάσθη *Γηροκομεῖον*, ὡς καὶ ἡ κατόπιν κτισθεῖσα αὐτόθι Ἱερὰ μονή. Μετὰ τὴν διοχέτευσιν τοῦ ὕδατος παρὰ τὸ βυζαντιο-ενετικὸν φρούριον, οἱ Πατρεῖς παρέδωκαν τὸ λείψανον εὐχαρίστως, κρατήσαντες τὴν κάραν τοῦ Ἀποστόλου, ὅπερ μετενέχθη ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου

εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ 26 Μαΐου 353 καὶ κατετέθη εἰς τὸν προμνησθέντα ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

Εἰς ἀπόστασιν 500 περίπου μέτρων ἀπὸ τοῦ φρουρίου πρὸς Α. ἐν κοιλώματι μεταξὺ γηλόφων σώζεται βεβλαμμένον τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Καμάραις*», ἐξ ὀπτῶν πλίνθων πεποιημένον.

Ὁ χριστιανισμὸς βαθμηδὸν ἀντεκατέστησεν ἐν Πάτραις ἐντελῶς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν θρησκείαν. Ὅτε δὲ ἐπὶ τῆς βασιλείας Νικηφόρου Α', ἐν ἔτει 807, οἱ Πατρεῖς ἐνίκησαν καὶ ὑπέταξαν τοὺς ἀποστάντας Σλαύους ἢ Ἀβάρους, ὁ Αὐτοκράτωρ πρὸς τοῖς ἄλλοις προνομίοις, ἀνύψωσε καὶ τὴν τότε ἀρχιεπισκοπὴν Πατρῶν εἰς μητρόπολιν καὶ ὑπήγαγεν ὑπ' αὐτὴν τὰς τρεῖς ἐπισκοπὰς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Λακεδαίμονος.

Κατὰ τὸν θ' αἰῶνα αἱ Πάτραι ἤκμασαν ἕνεκεν τῶν βιομηχανικῶν αὐτῶν καταστημάτων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀναφέρεται ἡ ἰθαγενὴς οἰκογένεια τῆς Δανιηλίδος, ἥτις διὰ τοῦ πολλοῦ αὐτῆς πλούτου κατέστησε τὴν πόλιν πρώτην ἐν Ἑλλάδι κατά τε τὸν πληθυσμὸν καὶ τὴν βιομηχανίαν, ποιουμένη καλὴν χρῆσιν τοῦ πολλοῦ αὐτῆς χρυσίου καὶ παρέχουσα ἐργασίαν εἰς χιλιάδας ἀνθρώπων ἀσχολουμένων εἰς τὴν ταπητουργίαν, τὴν πορφυροβαφικὴν καὶ τὴν κατασκευὴν λινῶν καὶ μεταξωτῶν ὑφασμάτων *ἱστῷ ἀράχνης ἐοικότων*.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας (1205) αἱ Πάτραι παρεδόθησαν ὑπόσπονδοι εἰς τοὺς Φράγκους· κατὰ δὲ τὴν διανομὴν τῆς Πελοποννήσου εἰς βαρωνίας, ἡ τῶν Πατρῶν ἐδόθη εἰς τὸν Γουλιέλμον Ἀλαμάνον (Guillaume Alaman) τῷ 1209 ὅστις ἥδρευεν ἐν αὐταῖς καὶ ἐπεδιώρθωσε τὸ φρούριον.

Αἱ Πάτραι ἐγένοντο ἕδρα Λατίνου ἀρχιεπισκόπου ὅστις προΐστατο τῆς ἐν Πελοποννήσῳ λατινικῆς ἐκκλησίας. Πρῶτος τοιοῦτος ἐξελέγη ὁ Γάλλος Ἀνσέλμος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ πολιτισμὸς τοσοῦτον εἶχε προαχθῆ ἐν Πάτραις, ὥστε νεάνιδες καὶ νέοι εὐπατρίδαι ἐξ Ἰταλίας ἤρχοντο εἰς Πάτρας ἵνα ἐκπαιδευθῶσιν, ἡ δὲ Γαλλικὴ γλῶσσα ἐλαλεῖτο ἐν Πελοποννήσῳ ὡς καὶ ἐν Παρισίοις.

Ἡ διοίκησις τῆς βαρωνίας τῶν Πατρῶν μετ' οὐ πολύ, δι' ἔλλειψιν ἴσως ἀρρενογονίας, ἀνετέθη εἰς τοὺς ἑκάστοτε ἀρχιεπισκόπους, ἐξαρτωμένους μᾶλλον ἀπὸ τῆς Ἁγίας Ἕδρας·

Ἐν ἔτει 1315, συγκαταθέσει ἴσως τοῦ Πάπα, διωρίσθη τὸ πρῶτον Ἕλλην μητροπολίτης ἐν Πάτραις, διότι ἐπίσκοποι ὑπῆρχον, ὁ Μιχαήλ, ὁ ὑπογραφόμενος «ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν,* ἔξαρχος πάσης Ἀχαΐας καὶ ὑπέρτιμος Μιχαήλ». Ἔκτοτε διωρίζετο ἐν Πάτραις Ἕλλην μητροπολίτης διὰ τὴν πνευματικὴν διοίκησιν τῶν ὀρθοδόξων.

Ἡ πόλις ἔκειτο ὅπου τὰ νῦν ἡ Ἄνω πόλις καὶ ἦν ἡ ἐμπορικωτέρα τῆς Πελοποννήσου. Ἐν ἔτει 1404 Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν ἦν ὁ Στέφανος Ζαχαρίας ὅστις, ἀνίκανος νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πόλιν κατὰ τῶν Τούρκων, ἀπεφάσισε συναινέσει τοῦ Πάπα, τῷ 1408 νὰ πωλήσῃ αὐτὴν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς ἐπὶ πενταετίαν ἀντὶ 500 δουκάτων ἐτησίως. Οἱ Ἑνετοὶ προθύμως ἐδράξαντο τῆς εὐκαιρίας ταύτης διὰ τὸ ἐμπορικὸν αὐτῶν συμφέρον (1408—1413) καὶ μετὰ τὴν πενταετίαν παρέδωκαν τὰς Πάτρας εἰς τὸν αὐτὸν ἀρχιεπίσκοπον Στέφανον Ζαχαρίαν, ὃν διεδέχθη μὲν ὁ Πανδόλφης Μαλατέστας, (1424—1430), ἀλλ' ἐστερήθη τῆς ἐπὶ τῶν Πατρῶν κυριαρχίας αὐτοῦ ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου. Οὕτω δὲ κατὰ μῆνα Μάρτιον 1430 κατελύθη ἐν Πάτραις ἡ αὐτόνομος Φραγκικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἡγεμονία.

Ἐν ἔτει 1446 ὁ Μουράτ, ἐπελθὼν διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ, ἐδῄωσε τὰς Πάτρας, μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ κυριεύσῃ τὸ φρούριον, ἔκλεισε εἰρήνην πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον, ὅπως ἡ πόλις ᾖ μόνον ὑποτελὴς τοῖς Τούρκοις. Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Μωάμεθ ὁ Β' κατέκαυσε καὶ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς Πάτρας (1459), ὁ δὲ διάδοχος τοῦ Κωνσταντίνου Θωμᾶς Παλαιολόγος, ἀδελφὸς αὐτοῦ, παραλαβὼν καὶ τὴν κάραν τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, ἀπῆλθεν εἰς Ἰταλίαν. Ὑπὸ τοὺς Τούρκους αἱ Πάτραι ἔπαθον ὅ,τι καὶ ἡ λοιπὴ Ἑλλάς. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769, τὴν ἐπιλεγομένην τοῦ Ὀρλώφ, 15 χιλ. Ἀλβανοὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν πόλιν κατέστρεψαν τὰ πάντα, τοὺς δὲ συλληφθέντας κατοίκους κατέσφαξαν ἅπαντας. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἀνεκτίσθη ἡ πόλις, ὁ δὲ πληθυσμὸς αὐτῆς ηὔξησεν ἕνεκα τῆς ἐμπορικῆς αὐτῆς τοποθεσίας καὶ τῆς μετὰ τῆς Ἑσπερίας συγκοινωνίας.

* Ὠνομάσθησαν Παλαιαὶ Πάτραι πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τῶν Νέων Πατρῶν, τῆς Ὑπάτης τῆς Φθιώτιδος, ἥτις ἐκαλεῖτο καὶ Πατρατζίκι.

Ἐν ἔτει 1814 παρήγοντο ἐν Πάτραις 6 ἑκατομμύρια Ἐνετ. λιτρῶν σταφίδος τιμωμένης πρὸς 140 γρόσια τὴν χιλιάδα.

Ἀκρόπολις Πατρῶν καὶ ὁ ναὸς τοῦ Παντοκράτορος θεώμενα ἀπὸ τὰ Ὑψηλὰ Ἀλώνια. Π.

50 χιλιάδας κιλῶν δημ. καρπῶν (πρὸς 8 γρόσια τὸ κιλόν), 2 χιλ. ὀκάδ. μετάξης (πρὸς 60 γροσ. τὴν ὀκᾶν), 2 χιλ. καντάρια τυροῦ (πρὸς 30 γροσ. τὸ καντάρι), χίλια βαρέλια ἐλαίου (πρὸς 45 γροσ. τὴν βαρέλαν=50 ὀκ.), 500 καντάρια

βάμβακος (πρὸς 130 γροσ. τὸ καντάρι) κτλ. (Στ. Θωμοπούλου. Ἱστορ. τῶν Πατρῶν σ. 412).

Ἡ πόλις τῶν Πατρῶν ἐν ἔτει 1820 κατῳκεῖτο ὑπὸ 12 χιλ. Ἑλλήνων, 4 χιλ. Τούρκων καὶ 17 Ἑβραϊκῶν οἰκογενειῶν, λειψάνων τῆς Ἰσραηλιτικῆς ἀποικίας τῆς ἐλθούσης εἰς Ἀχαΐαν ἐπὶ βασιλέως Σελεύκου τοῦ Νικάνορος. Ἐν ἔτει 1828 οἱ κάτοικοι τῶν Πατρῶν μόλις ὑπερέβαινον τὰς 4 χιλιάδας.

Ἐν ἔτει 1821 πρώτη ἐπίσημος σύγκρουσις μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ἐγένετο ἐν Πάτραις τῇ 21 Μαρτίου ἡμέρᾳ Τετάρτῃ καὶ ὥρᾳ 3ῃ μ. μ. ἐν τῇ πλατείᾳ *Ἁγίου Γεωργίου*, ἔνθα οἱ Τοῦρκοι ἐξελθόντες τοῦ φρουρίου, ἐπετέθησαν κατὰ τῆς οἰκίας τοῦ Ἰωάν. Παπαδιαμαντοπούλου καὶ ἐφόνευσαν ἕνα τῶν ἐν αὐτῇ. Οἱ Ἕλληνες, ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι ἤρξαντο πυρπολοῦντες τὴν πόλιν, ἐπετέθησαν κατ᾽ αὐτῶν καὶ τοὺς ἐνέκλεισαν ἐν τῷ φρουρίῳ, ὅπερ ἦν τὸ πρῶτον πολιορκηθὲν καὶ τὸ ὕστατον ἐλευθερωθὲν τῇ συνδρομῇ τῶν Γαλλικῶν στρατευμάτων ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μαιζῶνα. Ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης Γερμανός, ἐπανελθὼν ἐξ Ἁγίας Λαύρας, ἀνεστήλωσε μέγαν Σταυρὸν εἰς ὃν προσήρχοντο οἱ Πατρεῖς καὶ ὤμνυον τὸν ὑπὲρ πατρίδος ὅρκον.

Κλιματολογία καὶ Μετεωρολογία. Τὸ κλίμα τῶν Πατρῶν εἶναι ἤπιον, αἱ δὲ παραλλαγαὶ τῆς θερμότητος οὐχὶ ἀπότομοι, ἀλλὰ κανονικῶς βαίνουσαι ἀνιοῦσαι καὶ κατιοῦσαι ἀναλόγως τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους. Ἐν Πάτραις σπανιώτατα πίπτει χιών, μόλις κατὰ τὰς πρωϊνὰς ὥρας ἀντέχουσα καὶ εἶτα τηκομένη. Δύναται δέ τις εἰπεῖν ὅτι ἅπαξ μόνον κατὰ δεκαετίαν ἐπισκέπτεται τὴν πόλιν ἡ χιών.

Ὁ ὁρίζων τῶν Πατρῶν εἶναι αἴθριος τὰ πολλὰ* καὶ εὐρύς, ἰδίως πρὸς τὸ ΒΔ καὶ Δ, ἔνθα διαπλοῦται ἡ κατάφυτος καὶ πλήρης ἐξοχικῶν ἐπαύλεων μεσημβρινὴ πεδιάς, συνεχιζομένη οὕτως εἰπεῖν διὰ τοῦ εὐρέος Πατραϊκοῦ κόλπου, εἰς τὸ δυτικὸν κράσπεδον τοῦ ὁποίου διαγράφεται δι᾽ ἀμιμήτων γραμμῶν ἡ χθαμαλὴ παραλία τῆς ἔναντι κειμένης Αἰτωλίας, καταλήγουσα

* Κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ ἐν Πάτραις Μετεωρολογικοῦ σταθμοῦ κατὰ τὸ 1894—1901 μόνον 36 ἡμέραι ἦσαν ἀνήλιοι, 628 αἴθριοι καὶ 419 ἐντελῶς νεφοσκεπεῖς, αἱ δὲ λοιπαὶ ἦσαν ἡμινεφελοσκεπεῖς.

βαθμηδὸν πρὸς Β. εἰς τοὺς δύο πετρώδεις καὶ μεγαλοπρεπεῖς ἀγρίους βουνοὺς τὸν Ταφίασσον (Βαράσοβαν) καὶ τὴν Χαλκίδα (Γαυρολίμην) πρὸς βορρᾶν. Πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ κόλπου τούτου, πρὸς δυσμάς, εἰς τὸ βάθος φαίνονται τὰ ὄρη τῆς Κεφαλληνίας, τῆς Ἰθάκης καὶ ἀπωτέρω τὰ ὄρη τῆς Λευκάδος ἐν ἡμέρᾳ αἰθρίας.

Ὁ ἱστάμενος παρὰ τὸν αἰγιαλὸν ἐπὶ τῆς ἀπὸ Πατρῶν εἰς Πύργον ἀγούσης ἁμαξητοῦ καὶ ἀτενίζων πρὸς Ἀνατολάς, βλέπει τὸ σπάνιον ὄντως φαινόμενον, ὁλόκληρον δηλ. τὸν γίγαντα Παναχαϊκόν, (ὕψ. 1927 μ.) ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τῆς ὑψίστης αὐτοῦ κορυφῆς. Ἡ δὲ δύσις τοῦ ἡλίου ἐν Πάτραις ἀποτελεῖ ἐξαίσιον θέαμα, ἐν ἡμέραις αἰθρίας ἰδίως. Ἰδοὺ πῶς περιγράφει ὁ Pouqueville* ἐν ἔτει 1820 τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. «Οὐδέποτε παρέστην ἄνευ ζωηρᾶς συγκινήσεως εἰς τὴν καθημερινὴν ταύτην σκηνήν, ὁπότε τὸ ἄστρον τῆς ἡμέρας, βυθιζόμενον ἐν τῷ ὁρίζοντι, περιέβαλλεν ἐν χρυσῷ καὶ πορφύρᾳ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης τὰς νήσους τῆς Ἰθάκης καὶ τῆς Κεφαλληνίας, ὡς καὶ τὰς νεφελώδεις κορυφὰς τῆς Λευκάδος.»

Ἐν Πάτραις λειτουργεῖ ἀπὸ τοῦ 1882 μετεωρολογικὸς σταθμός, διευθυνόμενος ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ κ. Χρ. Κορύλλου. Καὶ ἐν ἀρχῇ μέν, μέχρι τοῦ 1888, αἱ παρατηρήσεις περιωρίζοντο μόνον εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς θερμοκρασίας τῆς ἡμέρας καὶ τοῦ ἀνωτάτου καὶ κατωτάτου αὐτῆς ὁρίου, τῶν πνεόντων ἀνέμων, τῶν ἡμερῶν τῆς βροχῆς κτλ. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους ἐκείνου μέχρι τοῦ 1893 ἐγένοντο καὶ βαρομετρικαὶ παρατηρήσεις δι' ἀκριβοῦς μεταλλικοῦ βαρομέτρου (anéroïde), καὶ ψυχρομετρικαὶ ὡς καὶ καταμετρήσεις τοῦ καταπίπτοντος διὰ βροχῆς κτλ. ὕδατος δι' ὑετομέτρου ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀστεροσκοπείου ἀποσταλέντος. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1894 ὁ σταθμὸς ἐφωδιάσθη καὶ δι' ὑδραργυρικοῦ βαρομέτρου τοῦ Renou, ἔκτοτε δὲ λειτουργεῖ κανονικῶς μεταβιβάζων ἀνελλειπῶς δὶς τῆς ἡμέρας τηλεγραφικῶς εἰς τὸ Ἀστεροσκοπεῖον τὰς κατὰ τὰς ὥρας 8 π. μ. 2 καὶ 9 μ. μ. γινομένας μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις ὡς καὶ

* Voyage dans la Grèce, V. 3, p. 513.

πᾶν ἔκτακτον μετεωρολογικὸν φαινόμενον πρὸς δὲ καὶ τοὺς σεισμοὺς ἐν πάσῃ ὥρα.

Κατὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἡ μέση ἐτησία βαρομετρ. πίεσις ἀπὸ τοῦ 1894—1901* ποικίλλει μεταξὺ 760.44 (1895) καὶ 761.98 (1899)· ἡ δὲ μέση ἐτησία θερμότης μεταξὺ 18^{0}.59 (1897), τοῦ ἑκατονταβαθμίου θερμομέτρου, καὶ 19^{0}.28 (1895). Ἡ μεγίστη ἀπόλυτος θερμότης 39^{0}.6 παρετηρήθη τῇ 21ῃ Ἰουλίου 1894, ἡ δὲ ἐλαχίστη—2^{0}.9 τῇ 26ῃ καὶ τῇ 27ῃ Ἰανουαρίου 1898. Τὸ μέγιστον ποσὸν ὕδατος κατέπεσεν ἐν ἔτει 1900 (989.4 χιλιοστόμετρα ἐν 138 ἡμέραις βροχῆς), τὸ δὲ ἐλάχιστον (602.9 χ. μ.) τῷ 1894.

Πρὸς τελείαν κατανόησιν τῆς μετεωρολογίας τῶν Πατρῶν, ἐν τοῖς κυριωτέροις, παρατίθημι τὸν ἑπόμενον πίνακα, ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ μετεωρολογικοῦ σταθμοῦ ἐξηγμένον.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΩΝ ΠΑΤΡΩΝ

ΜΕΣΑ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1894—1901

	Βαρομετρικὴ πίεσις	Θερμοκρασία	Ποσὸν καταπεσόντος ὕδατος	Ἡμέραι βροχῆς
	χιλ.	0	χ.	
Ἰανουάριος	762.63	10.62	90.5	13
Φεβρουάριος	761.47	11.51	67.1	12
Μάρτιος	760.29	13.57	56.3	12
Ἀπρίλιος	760.71	16.59	59.3	11
Μάϊος	759.74	20.47	45.3	11
Ἰούνιος	760.79	24.54	21.1	5
Ἰούλιος	759.13	27.87	2.3	2
Αὔγουστος	759.85	27.47	7.4	2
Σεπτέμβριος	761.78	25.19	31.2	8
Ὀκτώβριος	762.71	21.14	103.7	11
Νοέμβριος	763.55	15.88	91.5	11
Δεκέμβριος	762.25	12.10	128.0	15
Ἐτήσια	761.24	18.91	703.7	113

Ὕδωρ. Πρὸς ὕδρευσιν τῶν κατοίκων τῆς πόλεως διοχετεύεται διὰ σιδηρῶν σωλήνων, ἀντικαταστησάντων τὸ παλαιὸν

* Κατὰ τὸ νέον ἢ γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον.

ὑδραγωγεῖον, ἄφθονον καὶ δροσερὸν ὕδωρ ἐκ πηγῆς 6420 μ. μακρὰν τῆς πόλεως κειμένης ἐν ταῖς ΒΔ κλιτῦσι τοῦ Παναχαϊκοῦ ὄρους εἰς ὕψος 330 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Τὸ ποσὸν τοῦ ὕδατος εἶναι ἐκπεμπὴ 56 χιλιόγραμμα κατὰ πᾶν δεύτερον τῆς ὥρας λεπτόν, ἐλάχιστος ὅρος ἐν ἀνομβρίας χρόνῳ, διὰ δὲ τὰς 24 ὥρας 4838400 χιλιόγραμμα ἢ λίτραι γαλλικαί.

Τὸ ὕδωρ τοῦτο ἀναλυθὲν εὑρέθη ὅτι εἶναι ***πόσιμον, ἄριστον, καὶ ἐξαιρέτως ὑγιεινόν***, πολὺ δὲ ἀνωτέρας ποιότητος καὶ αὐτῶν τῶν περιφήμων ὑδάτων τῆς Δεκελείας, τῆς Κηφισσίας καὶ τῆς Καισαριανῆς. Εἶναι ἀρκούντως ψυχρὸν 16°.2 Κ. (τῆς Δεκελείας 16°.5, τῆς Καισαριανῆς 16°.8, τῆς δεξαμενῆς Ἀθηνῶν 18°.9) ἐλαφρόν, ἔχον σκληρότητα 14° μόλις γερμανικῶν βαθμῶν (τῆς Δεκελείας 18°.43, τῆς Καισαριανῆς 19°.50), εἶναι εὐάρεστον τὴν γεῦσιν καὶ ὅλως ἄοσμον, περιέχον ἀρκοῦσαν ποσότητα διαλελυμένου ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος.*

Ὑπορρέοντα ὕδατα. Πλὴν τοῦ ὕδατος τοῦ ὑδραγωγείου, πολλαχοῦ ὑπάρχουσι καὶ φρέατα ἀρίστης ποιότητος, ὡς ἐκ τοῦ Παναχαϊκοῦ λαμβάνοντα τὸ ὕδωρ αὐτῶν. Ὑπὸ τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως ῥέουσιν ἄφθονα ὕδατα, ἀνευρισκόμενα εἰς βάθος 1—6 μ. διὰ τῶν φρεάτων. Ἐνιαχοῦ τὰ ὕδατα ταῦτα ἀναβλύζουσιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, παρὰ τὴν παραλίαν ἰδίως ἢ καὶ ἀνωτέρω ταύτης, ὡς λ. χ. κατὰ τοὺς δυσμικοὺς πρόποδας τοῦ λόφου τῆς Ἀκροπόλεως, ἔνθα ἀναβλύζει ἐν δυσὶ μέρεσιν ὕδωρ, διοχετευόμενον διὰ μολυβδίνων σωλήνων πρὸς χρῆσιν τῶν περιοίκων. Τοιαῦτα ὁμοίως ἡ πρὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ ἡ ***Γλυθρὴ βρύσις***.

Δίαιτα. Ἐν Πάτραις οἱ ἄνθρωποι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τρέφονται διὰ κρέατος νωποῦ καὶ ἰχθύων, οἵτινες καὶ ἄφθονοι καὶ εὔωνοί εἰσιν, εὐπρόσιτοι καὶ τοῖς ἀπορωτέροις. Τούτων καταναλίσκονται ἐτησίως ἐν Πάτραις περὶ τὰς 350 χιλ. ὀκ., ἁλιεύονται δὲ ἔν τε τῷ Πατραϊκῷ κόλπῳ καὶ τῷ Ἰονίῳ πελάγει καὶ ἐν τοῖς ἰχθυοτροφείοις τοῦ Μεσολογγίου. Πλεῖστοι τῶν ἰχθύων τούτων μεταφέρονται σιδηροδρομικῶς καὶ πωλοῦνται καὶ εἰς ἄλλας ἀγοράς, διὰ πλοιαρίων δὲ καὶ ἀτμοπλοίων εἰς Ζάκυνθον καὶ ἀλ-

* Ἀστυχημικὴ ἐπιθεώρησις. Τεῦχος 3. 1895. Ἀθῆναι.

λαχοῦ. Πλὴν τοῦ κρέατος καὶ τῶν ἰχθύων καταναλίσκονται ἐτησίως περὶ τὰς 100 χιλ. ὀκ. ἀλιπάστου *Γάδου* (*μπακαλάου*) καὶ ἄλλων ἰχθύων ἐν βαρελλίοις κομιζομένων (οἷον σαρδελῶν, σκόμβρων κτλ.), ἐν οὐ σμικρᾷ ποσότητι. Ἐν Πάτραις ἀφθονοῦσι τὰ νωπὰ καὶ ἐκλεκτὰ *λαχανικὰ* καὶ ὄσπρια καὶ ποικίλοι καρποί, ὧν μεγίστη γίνεται κατανάλωσις.

Οἴνου μετρία γίνεται χρῆσις ἐν Πάτραις, οἰνοπνευμάτων ὅμως γίνεται κατάχρησις ἰδίως τῆς *ρακῆς*, ὡς δῆθεν ἐπικεντούσης τὴν ὄρεξιν.

Αρχαί. Αἱ Πάτραι εἰσὶν ἡ ἕδρα τοῦ Νομάρχου Ἀχαΐας, τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν, τοῦ Δημάρχου Πατρέων, τοῦ Νομομηχανικοῦ, τοῦ Στρατιωτικοῦ Μηχανικοῦ, ἐπόπτου τῶν Στρατιωτικῶν καταστημάτων, τοῦ Οἰκονομικοῦ ἐπιθεωρητοῦ, τοῦ Οἰκονομικοῦ Ἐφόρου α΄. τάξεως, τοῦ Ἐπαρχιακοῦ ταμίου, δύο Ὑποταμιῶν, τοῦ Τελώνου, τοῦ Ἐφετείου, τοῦ Πρωτοδικείου, δύο Εἰρηνοδικείων α΄. τάξεως (τῆς Β καὶ Ν. πλευρᾶς) εἰς τὰ ὁποῖα ὑπάγονται οἱ δῆμοι Πατρέων καὶ Ἐρινεοῦ; τοῦ Πταισματοδικείου, τοῦ Ὑποθηκοφυλακείου, 18 Συμβολαιογραφείων, Τάγματος πεζικοῦ, τῆς Διοικήσεως τῆς Μοίρας Ἀχαΐας, τοῦ Λιμεναρχείου, τοῦ Στρατιωτικοῦ Θεραπευτηρίου καὶ Φαρμακείου, τῆς Στρατ. ἀποθήκης ὑλικοῦ τοῦ πολέμου, τῆς Στρατ. Ἀστυνομίας τοῦ δ. Πατρέων, τῶν Διευθύνσεων τοῦ Ἑλλην. καὶ Ἀγγλικοῦ Τηλεγραφείου καὶ Ταχυδρομείου, δύο Γυμνασίων, τῆς Ἐμπορικῆς σχολῆς, τεσσάρων πλήρων Ἑλλ. σχολείων, τοῦ Ἐφόρου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἑπτὰ δημοτ. σχολείων ἀρρένων, ὧν δύο πλήρη, τρία τετρατάξια, ἓν τριτάξιον καὶ ἓν μονοτάξιον, πέντε δημοτ. σχολείων θηλέων, ὧν δύο πλήρη, ἓν τετρατάξιον καὶ δύο τριτάξια, ἑνὸς ἰδιωτικοῦ λυκείου, τοῦ παραρτήματος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀρσακείου παρθεναγωγείου, μιᾶς ἰδιωτικῆς σχολῆς θηλέων, τεσσάρων ἰταλικῶν σχολείων, ὧν δύο ἀρρένων, ἓν θηλέων καὶ ἓν νηπιαγωγεῖον ἀρρένων καὶ θηλέων, Γεωργικοῦ καὶ Μετεωρολογικοῦ Σταθμοῦ καὶ τῶν γενικῶν καὶ εἰδικῶν προξενείων ἁπασῶν τῶν Δυνάμεων. Ἐν Πάτραις ὑπάρχουσιν Ὑποδιευθύνσεις τῆς Ἐθνικῆς, Ἰονικῆς, Ἀθηναϊκῆς καὶ Βιομηχανικῆς Τραπέζης, καὶ ἡ Ἕδρα τῆς Σταφιδικῆς τραπέζης, ἔτι δὲ καὶ Κεντρικὴ ἀποθήκη τῶν Μονοπωλείων.

Πληθυσμός. Ὡς ἐν τοῖς πρόσθεν εἴρηται (σ. 49), ἐν ἔτει 1828 οἱ κάτοικοι τῶν Πατρῶν μόλις ὑπερέβαινον τὰς 4 χιλ. ψυχῶν.[1] Ἐν ἔτει 1868 ἀνῆλθον εἰς 19 χιλ., ἐν ἔτει 1879 εἰς 24993, ἐν ἔτει 1889 εἰς 33529 καὶ τὸ ἔτος 1896 εἰς 37985. Πρὸς εὕρεσιν δὲ τοῦ σημερινοῦ πληθυσμοῦ, δέον νὰ λάβωμεν ὡς βάσιν τὴν ἐτησίαν ἀναλογίαν τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τοῦ 1879 - 1896 ἥτις εἶναι κατὰ μέσον ὅρον 812 κάτοικοι κατ' ἔτος· οὕτω δὲ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1902 ὁ πληθυσμὸς τῶν Πατρῶν ἀνήρχετο 43000, χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν καὶ τὴν ἐπερχομένην αὔξησιν ἐκ μετοίκων πολλαχόθεν ἐρχομένων καὶ ἐγκαθισταμένων ἐν τῇ πόλει ἐμπορίας χάριν ὡς ἐπὶ τὸ πολύ.

Τοπογραφία. Τὸ ἐμβαδὸν τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν ἐν ἔτει 1873, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ σχεδίου, ἀνήρχετο εἰς 850 χιλ. □ μ. κατὰ προσέγγισιν. Αἱ ὁδοὶ καὶ αἱ πλατεῖαι εἶχον μῆκος 20 χιλ. μ. καὶ κατεῖχον ἐπιφάνειαν 224 χιλ. □ μ., ἡ δὲ περίμετρος τῆς πόλεως ὑπελογίζετο εἰς 5 χιλ. μ. περίπου. Ἐν ἔτει 1888 μικρὰ παρετηρήθη αὔξησις, διότι ἡ ὅλη ἔκτασις τῆς πόλεως ἀνήρχετο εἰς ἓν περίπου ἑκατομμύριον □ μ., συνεπυκνώθησαν ὅμως αἰσθητῶς αἱ οἰκοδομαί, τὰ δὲ πλεῖστα τῶν κενῶν οἰκοπέδων ἐκαλύφθησαν ὑπὸ πολυτελῶν μεγάρων. Ἐν ἔτει 1896 ἡ αὔξησις τῆς πόλεως ἦν μεγάλη, διότι τὸ ἐμβαδὸν αὐτῆς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου ἀνῆλθεν εἰς 1844 χιλ □ μ. Τῆς ἐπιφανείας ταύτης αἱ μὲν ὁδοί, αἵτινες ἐν συνόλῳ εἶχον μῆκος 42300 μ., κατεῖχον 394 χιλ. □ μ. αἱ δὲ πλατεῖαι 94300 τετραγ. μ. Ἡ περίμετρος τῆς πόλεως τῆς ἐντὸς τοῦ σχεδίου, ἀνήρχετο εἰς 6500 μ περίπου.

Ἔκτοτε ἡ αὔξησις προέβη γοργότερον, διότι νῦν τὸ ἐμβαδὸν τῆς πόλεως μόνον ἐντὸς τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου εἶναι 1796 χιλ. □ μ. Αἱ ὁδοὶ καλύπτουσι 420 χιλ. μ. □ αἱ δὲ πλατεῖαι 95 χιλ. μ. □. Ἡ περίμετρος τῆς πόλεως ἐντὸς τοῦ σχεδίου εἶναι 6.700 μ.

Ἡ πόλις ἔχει 9 πλατείας, 5 ἐν τῇ Κάτω καὶ 4 ἐν τῇ Ἄνω πόλει, αἵτινές εἰσι δυσανάλογοι διὰ τὴν ἔκτασιν αὐτῆς. Ἐκ τῶν τῆς Κάτω πόλεως αἱ τέσσαρες ἐκανονίσθησαν καὶ ἰσοπε-

---

1 Souvenir de la Morée par Maugeart p. 139.

δώθησαν καὶ καθωραΐσθησαν ἐκ τῶν ἐνόντων· ἤδη τελειοποιεῖται ἡ πλατεῖα Γεωργίου Α' πλακοστρωννυμένη ἐν τοῖς πέριξ

Περίπατος εἰς τὰς Ἰτέας.

καὶ ἰσοπεδουμένη ἀσφαλῶς ἐν τῷ μέσῳ διὰ γῆς συμπαγοῦς ἐκ Κεφαλληνίας κομισθείσης· ἡ δὲ πέμπτη ἡ παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου μένει γῆ ἀρόσιμος. Ἐκ δὲ τῶν τῆς ἄνω πόλεως αἱ μὲν τρεῖς ἰσοπεδώθησαν καὶ ἐκανονίσθησαν, δενδρο-

φυτευθεῖσαι· ἡ δὲ τετάρτη, ἡ τῶν ἄλλων μείζων, ἡ τῆς «Ὁμονοίας» ἤρξατο ἤδη ἰσοπεδουμένη καὶ περιζωννυμένη διὰ κρασπέδων.

Αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως εὐθεῖαι καὶ εὐρεῖαι 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 18 καὶ 30 μ. πλάτους, ἔχουσιν ἐν συνόλῳ μῆκος 47500 μ. καὶ διήκουσιν ἀπὸ τοῦ ΝΑ πρὸς τὸ ΒΔ ἐπὶ τὴν θάλασσαν, αἱ κάθετοι καλούμεναι, καὶ ἀπὸ τοῦ ΒΑ πρὸς τὸ ΝΔ αἱ πλάγιαι τέμνουσαι ὀρθογωνίως τὰς πρώτας μετ᾽ ἐλαχίστων παραλλαγῶν, ἰδίως κατὰ τὰ σημεῖα τῆς ἑνώσεως τῆς ἄνω μετὰ τῆς κάτω πόλεως, ἔνθα ἀποτελοῦσιν ἀμβλείας γωνίας. Ἐκ δὲ τῆς διατομῆς ταύτης τῶν ὁδῶν σχηματίζονται 356 τετράγωνα, (339 τῷ 1896), ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ἡ ἐντὸς τοῦ σχεδίου πόλις. Ἐκ τῶν ὁδῶν τῆς κάτω πόλεως τρεῖς κάθετοι καὶ δύο ἐγκάρσιοι φέρουσι στοὰς χρησίμους διά τε τὸ θάλπος τοῦ θέρους καὶ τὴν πολυομβρίαν τοῦ χειμῶνος. Ἐν τῇ Ἄνω πόλει μόνον ἡ κεντρικὴ ὁδὸς Γερμανοῦ ἔχει στοάς.

Σχεδὸν ἅπασαι αἱ ὁδοὶ τῆς κάτω καὶ αἱ πλεῖσται τῆς ἄνω πόλεως ἔχουσιν ὑπονόμους, δι᾽ ὧν οὐ μόνον τὰ ὕδατα ἐν γένει ἀλλὰ καὶ ἅπασαι αἱ τῶν οἰκιῶν ἀκαθαρσίαι διοχετεύονται εἰς τὴν θάλασσαν ἐντὸς τοῦ λιμένος, ὅπερ ἀνθυγιεινόν.

Αἱ Πάτραι στεροῦνται ἀναλόγως δενδροφυτειῶν καὶ δημοσίων δενδροφύτων περιπάτων. Ἡ ἔλλειψις τῶν δενδροφυτειῶν καθίσταται ἔτι μᾶλλον αἰσθητή, διότι, ἕνεκα τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως, ὀλίγαι οἰκίαι ἔχουσιν ἰδίους δενδροφύτους κήπους.

Ἡ πόλις φωτίζεται δι᾽ ἀερίου φωτός, ἔχει δὲ καὶ ἠλεκτροκίνητον τροχιόδρομον.

Ναοί. Ἐν Πάτραις ὑπάρχουσιν ἐν ὅλῳ ἐννέα μεγάλοι καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὡραῖοι ἐνοριακοὶ ναοὶ καὶ ἓξ παρεκκλήσια. Τούτων 5 ἐνοριακοὶ ναοὶ καὶ 3 παρεκκλήσια ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Κάτω πόλει 4 δὲ ἐνοριακοὶ ναοὶ καὶ 3 παρεκκλήσια ἐν τῇ Ἄνω πόλει Ἐν πᾶσι τούτοις ἱερουργοῦσι 30 ἐφημέριοι. Ἔτι δὲ Ἀγγλικὴ Ἐκκλησία καὶ τῶν Καθολικῶν· κτίζεται δὲ ἤδη καὶ ἑτέρα μεγίστη τοιαύτη.

Ἀγαθοεργία. Ἐν Πάτραις ὑπάρχει δημοτ. *Νοσοκομεῖον* ἄριστα λειτουργοῦν, *Βρεφοκομεῖον,* οὗ τὸ μεγαλοπρεπὲς κτίριον ἤγειρεν ἐν περιβλέπτῳ θέσει ἰδίαις δαπάναις ὁ ἔγκριτος τῶν Πατρῶν πολίτης καὶ δημοτ. σύμβουλος Κ. Δ. Σωτηριάδης, *Ἀ-*

συλον τῶν φρενοβλαβῶν συντηρούμενον ὑπὸ τοῦ ἰδίου κ. Σωτηριάδου, *Πτωχοκομεῖον*, ἱδρυθὲν ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν καὶ Ἠλείας Κυρίλλου τοῦ Χαιρωνίδου, (ἐξ Αἰγείρας τῆς Αἰγιαλείας), δωρησαμένου πρὸς τῷ κληροδοτήματι καὶ τὸν ἴδιον αὐτοῦ οἶκον ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ἐνδιαίτημα τῶν *ἀληθῶς πτωχῶν*, ὡς ἔγραψεν ἐν τῇ ἰδιοχείρῳ αὐτοῦ διαθήκῃ. Πρὸς συντήρησιν δὲ τῶν ἐν αὐτῷ περιθαλπομένων πτωχῶν συνεισφέρει ὅτε δῆμος καὶ οἱ πολῖται ἱκανὰ ποσὰ ἐτησίως. Ἀγαθοεργὸν σκοπὸν προτίθενται καί τινες τῶν ἐν Πάτραις συλλόγων, ὡς λ.χ. ὁ τῶν *Καλαβρυτινῶν*, ὅστις διατηρεῖ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἑσπερινὴν *Σχολὴν τοῦ Λαοῦ*, τὰ μέγιστα ὠφέλιμον, ὁ τῆς *Ὀρθοδοξίας*, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν κ. Ἱεροθέου, ἐγκαταστήσας ὁμοίαν Σχολὴν ἐν τῇ Ἄνω πόλει, ἡ *Βιοτεχνικὴ Ἑταιρία* ἐκ κυριῶν καὶ κυρίων ἱδρυθεῖσα καὶ ἐγκαταστήσασα ἐπίσης σχολὰς ἡμερινὰς καὶ νυκτερινὰς ἀρρένων τε καὶ θηλέων, ἐν αἷς οἱ μὲν ἄρρενες διδάσκονται ἰδίως ἐμπορικὰ μαθήματα, ἰχνογραφίαν, ἀρχιτεκτονικὴν κτλ., τὰ δὲ θήλεα χειροτεχνήματα καὶ ῥαπτικήν. Ἐν τῷ καταστήματι τῆς Ἑταιρίας ὑπάρχει καὶ βιβλιοθήκη εἰς χρῆσιν τοῦ κοινοῦ, ἐκ τρισχιλίων περίπου τόμων ἀποτελουμένη, δωρηθέντων ὑπὸ τῶν πολιτῶν καὶ συλλόγων.

Οἱ ἐν Πάτραις ἐλεύθεροι τέκτονες καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἵδρυσαν ἀπό τινων ἐτῶν *Σχολὴν τῶν Ἀπόρων Παίδων*, ἣν ἐπροίκισαν καὶ δι' ἰδίου καταστήματος, ἐν ᾧ διδάσκονται τέχνας καὶ διανυκτερεύουσι πολλοὶ τῶν παίδων τούτων, διδασκόμενοι καὶ τὰ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου γράμματα μετὰ πλείστης ἐπιμελείας καὶ ἐπιδόσεως.

Σύλλογοι, Σωματεῖα. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὑπάρχουσιν ἐν Πάτραις καὶ ἄλλοι σύλλογοι, *ἐπαγγελματικοί*, ὅσα περίπου καὶ ἐπαγγέλματα, ὧν ἀρχαιότερος καὶ ἐπισημότερος ὁ Ἐμπορικὸς Σύλλογος «Ἑρμῆς», ἱδρυθεὶς πρὸ 35 περίπου ἐτῶν καὶ πολλαχῶς ἐργασθεὶς ὑπὲρ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς προόδου τῆς πόλεως ἐν γένει καὶ ὁ Ἰατρικός, ἱδρυθεὶς πρὸ 30ετίας. *Τοπικοὶ* πρὸς περίθαλψιν τῶν ἐνδεῶν συμπατριωτῶν, οἷον ὁ τῶν Ζακυνθίων, Κεφαλλήνων, Κερκυραίων κτλ. Ἔτι δὲ ὑπάρχουσι καὶ δύο *Γυμναστικοὶ Σύλλογοι* καὶ εἷς *Ποδηλατικὸς Σύλλογος*.

Ἐν Πάτραις ὑπάρχουσι δύο μουσικοὶ θίασοι, ὁ τῆς *Φιλαρμονικῆς Ἑταιρίας* καὶ ὁ τοῦ *Παναχαϊκοῦ γυμναστικοῦ Συλλόγου*, ἐφαμίλλως προοδεύσαντες. Ἔτι δὲ δύο θέατρα· ἓν χειμερινόν, δημοτικόν, καὶ ἓν ἐαρινόν, ἰδιωτικόν.

Ἐπαγγέλματα. Ἐν Πάτραις ὑπάρχουσι 215 δικηγόροι παρ' ἅπασι τοῖς δικαστηρίοις, 59 ἰατροί, 25 φαρμακοποιοὶ καὶ φαρμακοπῶλαι, 26 μαῖαι, 221 ἔμποροι ἐν γένει, οἷον μεγαλέμποροι, ἔμποροι ὑφασμάτων, καὶ οἱ τῆς πολυτελείας, δερμάτων, ἑτοίμων ἐνδυμάτων, σιδηρικῶν, σιτηρῶν, ξυλείας κτλ., 210 παντοπῶλαι, 212 οἰνοπῶλαι, 307 πωληταὶ οἰνοπνευματωδῶν ποτῶν, 98 προμηθευταὶ ἐγχωρίων προϊόντων, 89 καφεπῶλαι, 56 ὑποδηματοποιοί, 49 ἁμαξηλάται, 27 ἐργολάβοι δημοσίων ἔργων, 12 βιβλιοπῶλαι, 11 ἐμπορορράπται, 23 ξενοδόχοι ὕπνου καὶ φαγητοῦ, 37 καπνοπῶλαι, 22 πρακτορεῖα ξένων ἀσφαλιστικῶν καὶ ἀτμοπλοϊκῶν ἑταιριῶν, 16 τραπεζῖται καὶ τοκισταί, 10 βυρσοδεψεῖα, 21 ἰδιοκτῆται ἐμπορικῶν πλοίων ἀπὸ 11—100 τόννων, 5 φωτογράφοι, 9 ζαχαροπλαστεῖα, 3 κατασκευασταὶ ζύθου, λεμονάδων κτλ. 5 ἐλαιοτριβεῖα καὶ πλεῖστοι μικροβιομήχανοι.

Ἐν Πάτραις ἐκδίδονται 4 ἐφημερίδες, ὧν τρεῖς ἡμερήσιοι καὶ μία ἑβδομαδιαία.

Βιομηχανία. Ἐν Πάτραις ἀσκεῖται ἡ κατ' οἶκον μικρὰ ἢ χειροκίνητος βιομηχανία, καὶ ἡ μεγάλη ἐν ἐργοστασίοις, διὰ πολυχειρίας ἢ δι' ἀτμοῦ ἐκτελουμένη,[1] ἥτις ἐπ' ἐσχάτων προώδευσε λίαν. Ἤδη ἐν Πάτραις ὑπάρχουσι τὰ ἑξῆς ἀτμοκίνητα καὶ χειροκίνητα ἐργοστάσια.

Τρεῖς ἀλευρόμυλοι καὶ 4 ὑδρόμυλοι, ὧν ὁ εἷς λειτουργεῖ διὰ τελειοτάτων μηχανημάτων ὡς οἱ ἀτμοκίνητοι, 4 ζυμωτήρια, 2 μακαρονοποιεῖα, 2 κλωστήρια, (ὧν τὸ ἓν ἀργεῖ προσωρινῶς), ἓν καπνοκοπτήριον, 6 σχιστήρια σανίδων ἐκ κορμῶν ἐγχωρίων δένδρων, 4 χυτήρια σιδήρου, ἓν σιδηρουργεῖον, 3 καρφοβελονοποιεῖα, ἓν ἐργοστάσιον ψεκαστήρων, δεξαμενῶν, δοχείων ὕδατος (κουβάδων) κτλ., ἐκ λευκοσιδήρου γαλβανιζομένου ἐν τῷ ἐργο-

1. Ἐν Πάτραις ἐν ἔτει 1840 ἐλειτούργησε τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι ὑδροκίνητον κλωστήριον καὶ ἐν ἔτη 1857 ἡ πρώτη ἀτμοκίνητος μηχανὴ διὰ τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ χυμοῦ τῆς γλυκορρίζης (γιάμπολη).

στασίῳ καὶ 3 μὴ ἀτμοκίνητα. 8 σταφιδοκαθαριστήρια, ἓν χαλβαδοποιεῖον καὶ ζαχαροπλαστεῖον, ἓν χυτήριον μολυβδίνων σω-

Ἐργοστάσιον καθαρισμοῦ κοινῆς σταφίδος διὰ τῶν χειρῶν.

λήνων καὶ χόνδρων (σκαγίων), 3 παγοποιεῖα, ὧν τὸ ἓν ὑδροκίνητον, δύο βαφεῖα καὶ κηλιδοκαθαρτήρια, ἓν τροχιστήριον, δύο ἐργοστάσια φλανελλοποιίας καὶ πλεκτικῆς ἐν γένει καὶ πολλὰ χειροκίνητα πλεκτήρια. 2 ἐλαιουργεῖα καὶ ἐλαιοπιεστήρια, ὧ

τὸ ἓν τελειότατον καθαρίζει τὸ ἔλαιον καθιστῶν αὐτὸ περιζήτητον, 4 οἰνοπνευματοποιία, ὧν τὸ ἕνα τάξεως, ἓν ζυθοποιεῖον, ἓν ἐργοστάσιον κεραμοποιίας κατὰ τὸ γαλλικὸν σύστημα, δύο τυπογραφεῖα, δύο λιθογραφεῖα, ἓν κατάστημα αεριόφωτος καὶ ἓν ἠλεκτρικὸν ἐργοστάσιον, κινοῦν τὸν ἄρτι ἐγκαινισθέντα τροχιόδρομον. Πλὴν δὲ τῶν ἀτμοκινήτων τούτων ὑπάρχουσιν ἓξ μεγάλα ἐργοστάσια οἰνοποιίας, ἐν οἷς πρωτεύει ἡ Ἑλληνογερμανικὴ Ἑταιρία ἡ «Ἀχαΐα» καὶ 16 μικρά, παρασκευάζοντα παντοειδῆ οἰνοπνευματώδη ποτά, δύο ἐργοστάσια τεχνητῶν πλακῶν πολυχρώμων, τρία ἐργοστάσια τεχνητῶν ἀνθέων, ἓν ἐργοστάσιον φαρμακευτικῶν προϊόντων, πολλὰ χειροκίνητα ὑφαντήρια, 4 ἐργοστάσια ψιαθίνων πίλων, ἓν ἐργοστάσιον ἀγγειοπλαστικῆς τελειότατον, 6 κεραμοποιεῖα παλαιοῦ συστήματος, 5 μεγάλα ἐργοστάσια ἐπιπλοποιίας καὶ σταφιδομηχανῶν πρωτοτύπων χωριζουσῶν τὸν σταφιδοκαρπὸν εἰς 4 — 5 ποιότητας, 2 ἐργοστάσια κατασκευῆς βαλαντίων, μαρσίπων κτλ. ἐκ δέρματος ἀρίστου, ἐγχωρίου τὰ πολλὰ καὶ λινοῦ ὑφάσματος, ἓν ἐργοστάσιον κατασκευῆς κανδυλήθρων (λουμινίων), καὶ πολλὰ ἄλλα μικρότερα παντοειδῆ πληροῦντα πάσας τὰς ἀνάγκας τῶν κατοίκων.

Ἐν Πάτραις ὑπάρχει πρατήριον ἡ *"Ἔκθεσις βιομηχανική*, πρό τινων ἐτῶν ἱδρυθεῖσα, ἐν ᾧ εἰσιν ἐκτεθειμένα δείγματα ἁπάντων τῶν προϊόντων τῆς Ἑλληνικῆς βιομηχανίας καὶ παραγωγῆς εἴτε πρὸς πώλησιν εἴτε πρὸς ἐκτέλεσιν διαφόρων παραγγελιῶν. Ἐν τῇ Ἐκθέσει ταύτῃ οὐ μόνον εὑρίσκει ὁ ἀγοραστὴς εἰς τιμὰς ἀσυναγωνίστους πᾶν ὅ,τι παράγει ἡ Ἑλλ. βιομηχανία, ἀλλὰ καὶ θαυμάζει τὴν καταπληκτικὴν πρόοδον τῆς χώρας ὑπὸ βιομηχανικὴν καὶ παραγωγικὴν ἔποψιν. Ταύτην ἵδρυσαν οἱ κκ. Δ. Καραμπάτζος καὶ Βασιλειάδης.

Ἐμπόριον. Αἱ Πάτραι διεξάγουσι ζωηρὸν ἐμπόριον μετὰ τῶν γειτόνων ἐπαρχιῶν καὶ τῶν Ἰονίων νήσων, εἰσὶ δὲ τὸ κέντρον τοῦ μεγάλου σταφιδικοῦ ἐμπορίου, ἐκ τοῦ λιμένος αὐτῶν ἐξαγομένων εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν τῶν $^3/_4$ σχεδὸν τῆς ὅλης παραγωγῆς τῆς σταφίδος· ἤδη δὲ συντελεσθείσης μεταξὺ Πύργου καὶ Μελιγαλᾶ σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, τὰ $^4/_5$ τῆς ὅλης παραγωγῆς θὰ ἐξάγωνται ἐκ Πατρῶν, διότι ἐνταῦθα ὑ-

Φόρτωσις σταφίδος ἐν τῷ λιμένι Πατρῶν.

πάρχουσιν ἅπασαι αἱ διευκολύνουσαι τὸ ἐμπόριον τοῦτο συνθῆκαι.

Πλὴν τῆς σταφίδος ἐξάγονται ἐκ Πατρῶν *βάλανοι* περὶ τὰς 900000 ὀκ., ὧν αἱ πλεῖσται προέρχονται ἐκ τοῦ δάσους τοῦ Διαδόχου· *δέρματα* αἰγῶν καὶ προβάτων περὶ τὰς 300000 ὀκ. ἀγρίων δὲ ζώων περὶ τὰς 30000 τεμαχίων, διότι αἱ Πάτραι εἶναι τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου τούτου δι' ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον, τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ μέρος τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τὰς γείτονας Ἰονίους νήσους· *καπνὸς* περὶ τὰς 7000 ὀκ., *ἔρια* περὶ τὰς 1000 ὀκ., διότι περὶ τὰς 30000 ὀκ. κατεργάζονται ἐν τῷ τόπῳ εἰς κατασκευὴν μαλλίνων ὑφασμάτων κτλ., ***ἔλαιον, ἐλαῖαι, τυρός, οἶνος, οἰνόπνευμα*** καὶ ***οἰνοπνευματώδη ποτά, σῦκα, γλυκόρριζα, βόμβυκες (κουκούλια), πίτυρα, κηπαῖα*** εἴδη (οἷον κρόμμυα κτλ.), ***κίτρα***, καὶ ἄλλα πολλὰ εἴδη τῆς ἐγχωρίου παραγωγῆς εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἀγοράς, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ συνημμένου πίνακος εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς ἀπὸ τοῦ 1892—1901.

Εἰς Πάτρας εἰσήχθησαν: ζάχαρις 670811 ὀκ. (300453 τῷ 1893), καφὲς 94901 ὀκ. (43908 τῷ 1894), θεῖον 1811343 ὀκ., γαιάνθρακες 10053420 ὀκ., ὑφάσματα βαμβακερὰ 262092 ὀκ., μάλλινα 42435 ὀκ., λινὰ 6750 ὀκ., μεταξωτὰ 1210 ὀκ. κτλ.

Ἐν τῷ συνημμένῳ πίνακι καταφαίνεται λεπτομερέστερον ἥ τε εἰσαγωγὴ καὶ ἡ ἐξαγωγή, διὰ τοῦ τελωνείου τῶν Πατρῶν γιγνομένη ἐν συγκρίσει πρὸς προηγούμενα ἔτη, ἐξ ἧς καταφαίνεται ἡ προϊοῦσα ἀνάπτυξις τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως τῶν Πατρῶν. Ἐν τῷ πίνακι ἀναγράφονται τὰ κυριώτερα εἴδη τῆς τε εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς.

Λιμήν. Ἁδροτάτῃ δαπάνῃ τοῦ λιμενικοῦ ταμείου κατεσκευάσθη ἐν Πάτραις τεχνητὸς λιμὴν ἀρκούντως ἀσφαλὴς καὶ εὐρύχωρος, ἐπαρκῶν εἰς τὰς παρούσας ἀνάγκας τοῦ ἐμπορίου καὶ ὁλονὲν τελειοποιούμενος. Ὁ λιμὴν ἀποτελεῖται ἐκ τῆς λιθοκτίστου ἀκτῆς (αἱμασιᾶς) μήκους 980 μ. περίπου, δύο βραχιόνων ἢ μώλων, τοῦ Ἁγίου Νικολάου μήκους μ. 280,60 καὶ τῆς ὁδοῦ Καλαβρύτων μήκους 230 μ., δύο προβλήτων, βορείας καὶ μεσημβρινῆς, καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κυματοθραύστου μήκους 910 μ. πρὸ τῶν δύο μώλων κειμένου, εἰς ἀπόστασιν 150 περίπου

Πίναξ τῶν διὰ τοῦ Τελωνείου Πατρῶν εἰσαχθέντων καὶ ἐξαχθέντων ἐκ τῶν κάτωθι σημειουμένων ἐμπορευμάτων κατὰ τὰ ἔτη 1892—1901.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

		1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902 (α' τριμηνία)	1901 (α' τριμηνία)
Σῖτος καὶ σμιγός	ὀκ.	17480672	8532595	11351055	13755180	15727458	17909024	13342058	16646386	13362994	18422481	—	—
Δημητριακοὶ καρποί	»	92884	28226	113821	398922	660868	671448	1527195	529318	504345	1387702	—	—
Καφές	»	106744	83214	43908	51013	51524	62587	75264	83947	91759	94901	20199	19048
Ζάχαρις	»	410576	300453	311723	303574	344780	329348	453962	551958	556293	670811	173788	136625
Ὄρυζα καὶ κάστανα	»	375244	312500	196671	240620	176688	256009	258809	273494	251298	249758	61910	45647
Ὄσπρια ἐν γένει	»	152091	107309	17945	60872	74580	99326	145763	95845	88505	167066	—	—
Ἰχθῦς ἁλίπαστοι ἢ ἐν ἅλμη, βακαλάος κτλ.	»	852519	996066	783775	414791	606635	801736	871905	846858	816042	729048	249292	161802
Οἶνοι καὶ ποτά	»	133591	121793	36530	132	147	158	442	814	3926	31095	—	—
Ὑφάσματα ἐν γένει	»	526496	177728	327590	294443	367146	340948	405861	385694	264826	312487	43148 (*)	25207

ΕΞΑΓΩΓΗ

		1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901
Σταφίς	Λίτραι Ἐνετικαὶ	123791135	152315289	148548745	129752421	113820740	94978649	129975524	148405931	86976343	146911898
Βάλανοι	ὀκ.	12029	10378	12507	29330	—	—	—	—	—	830048
Οἶνοι ἐν δοχείοις καὶ φιάλαις	»	488180	720165	501256	706771	—	—	—	—	—	682894
Οἰνόπνευμα καὶ οἰνοπνευματώδη ποτά	»	14060	1685	κονιὰκ 14414	κονιὰκ 4333	—	—	—	—	—	12585
Τυρός	»	1400	8032	9602	43946	—	—	—	—	—	17086
Ἐλαιόλαδον	»	4750	20366	118631	18161	—	—	—	—	—	29979
Ἐλαῖαι	»	—	51147	68101	22362	—	—	—	—	—	46680
Δέρματα ἀκατέργαστα	»	1240	157816	160642	205782	—	—	—	—	—	267325
Σῦκα	»	295	564	—	35567	—	—	—	—	—	32045
Γλυκόρριζα	»	—	—	—	—	—	—	—	—	—	825740
Κουκούλια	»	3894	3902	2151	1856	—	—	—	—	—	1624
Πίτυρα	»	—	—	—	—	—	—	—	—	—	703405
Ἑσπεριδοειδῆ	»	18400	16000	4610	—	—	—	—	—	—	4472
Καπνός	»	—	37219	4910	2187	—	—	—	—	—	6753
Λαχανικὰ ἢ κηπαῖα (κρόμμυα κτλ.)	»	—	209990	6499	49700	—	—	—	—	—	15244

(*) Μόνον λευκά, ἀλεύκαστα καὶ δρίλια).

μέτρων καὶ ἀφίνοντος δύο εἰσόδους ἐν τῷ κεντρικῷ λιμένι πρὸς εἴσπλουν καὶ ἔκπλουν τῶν πλοίων. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ μώλου Ἁγίου Νικολάου ὑπάρχει φάρος ϛ' τάξεως ἔχων φῶς λευκὸν μετ' ἐκλάμψεων λευκῶν ἀνὰ 90 δευτερόλεπτα, φωτίζων ἐν αἰθρίᾳ νυκτὶ εἰς ἀπόστασιν 12 μιλίων. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἄκρου τοῦ μώλου Καλαβρύτων ὑπάρχει φανὸς λιμένος ἔχων φῶς πράσινον σταθερόν, φωτίζον ἐν αἰθρίᾳ νυκτὶ εἰς ἀπόστασιν 4 μιλίων. Ἐπὶ τοῦ ΝΔ καὶ ΒΑ ἄκρου τοῦ κυματοθραύστου

Λιμὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

ὑπάρχουσιν ἀνὰ εἷς φανὸς λιμένος, *ἐρυθρὸς* ὁ μέν, φωτίζων ἐν αἰθρίᾳ νυκτὶ εἰς ἀπόστασιν 6 μιλίων, καὶ ὁ ἕτερος, *πράσινος*, φωτίζων εἰς ἀπόστασιν 4 μιλίων ἐν αἰθρίᾳ νυκτί, ἀμφότεροι σταθεροί. Προσεχῶς τεθήσεται καὶ ἐπὶ τῆς βορείας προβλῆτος ἐρυθρὸς σταθερὸς φανός.

Ἐν τῷ λιμένι κατέπλευσαν καὶ ἀπέπλευσαν ἐν ὅλῳ ἱστιοφόρα ἐν ἔτει μὲν 1900 2791 τόννων 66501, ἐν ἔτει δὲ 1901 3202, τόννων 73392. Ἀτμόπλοια ταχυδρομικὰ καὶ ἐμπορικὰ ἐν ἔτει μὲν 1900 1965 τόννων 1231907, ἐν ἔτει δὲ 1901 1990 τόννων 1194917.

Χωρία τοῦ Δήμου.

Πρὸς Β τῶν Πατρῶν κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία: ***Μποζαΐτη*** (κ. 535) κείμενον ἐντεῦθεν τοῦ Χαράδρου π. καὶ ἀπέχον τῆς πόλεως 10 λ. σιδηροδρομικῶς (4100 μ.), παρὰ τὴν ἐθν. ἁμαξητὸν Πατρῶν-Αἰγίου· ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον. Οἱ κάτοικοί εἰσιν ἅπαντες Νωνακριδεῖς. Εἰς τὸ χωρίον διοχετεύεται ἤδη διὰ σιδηρῶν σωλήνων ὕδωρ πότιμον ἄριστον ἐξ ἀποστάσεως 3000 μ. δημοτικῇ δαπάνῃ.

Ἅγιος Γεώργιος καὶ Ζαϊμέϊκα (κ. 830). Ἀπέχουσι τῶν Πατρῶν 18 λ. σιδηροδρομικῶς (7400 μ.) παρὰ τὴν Ἐθν. ἁμαξητὸν Πατρῶν-Αἰγίου. Ἔχουσι δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων καὶ θηλέων μονοτάξιον. Εἰς τὸ ἐγγὺς κείμενον Ῥίον (ἔνθα εἰσὶν ἐγκαθειργμένοι κατάδικοι) ὑπάρχει ταχυδρομεῖον.

Βερναρδέϊκα (κ. 135). Κεῖνται ἐγγύτατα τοῖς ἀνωτέρω.

Ἅγιος Βασίλειος ἢ Γουναργιάνικα. (κ. 359). Ἀπέχει τῆς πόλεως 27 λ. σιδηρόδρ. (10.4 χιλιόμ.), παρὰ τὴν Ἐθν. ἁμαξητὸν Πατρῶν-Αἰγίου. Ἔχει γραμματεῖον. Οἱ κάτοικοι καὶ τῶν τριῶν τούτων χωρίων εἰσὶ Νωνακριδεῖς.

Ἀραχωβίτικα (κ. 156) καὶ ***Δρέπανον,*** (κ. 305) καὶ ***Ψαθόπυργος ἢ Ζαχουλίτικα*** (κ. 352). Ἀπέχουσι τῆς πόλεως ἀπὸ 33 λ—43 λ. σιδηροδρομικῶς (12.9—16.4 χιλιόμ.). Ἐν Ψαθοπύργῳ ὑπάρχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον καὶ ταχυδρομεῖον. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀραχωβιτίκων εἰσὶ Φελλοῖται (ἐπ. Καλαβρύτων), οἱ δὲ τοῦ Ψαθοπύργου Ζαχουλῖται (δ. Εὐφροστίνης τοῦ νομοῦ Κορίνθου). Παράκεινται τῇ Ἐθν. ὁδῷ Πατρῶν-Αἰγίου.

Πλατάνι (κ. 138). Κεῖται δεξιόθεν τῆς Ἐθν. ἁμαξητοῦ καὶ ἀπέχει τῶν Πατρῶν 1½ ὥραν ἁμαξητῶς. ΒΑ τῶν Πατρῶν κεῖνται τὰ χωρία: *Ἄνω* καὶ *Κάτω Συχαινᾶ* (κ. 284) συγκοινωνοῦντα μετὰ τῆς πόλεως διὰ δημοτ. ἁμαξητοῦ καὶ ἀπέχοντα ταύτης 30 λ. τῆς ὥρας τὰ ***Κάτω*** καὶ 45 λ. τὰ ***Ἄνω***, κείμενα 15 λ. πέραν τῆς ἁμαξητοῦ.

Ἅπαντα τὰ προμνησθέντα χωρία ὑδρεύονται ἐκ φρεάτων, πλὴν τοῦ *Μποζαΐτη*, ὅπερ, ὡς προείρηται, ὑδρεύεται δι' ὕδατος πηγαίου.

Μόνον τὸ χωρίον *Δρέπανον* ἔχει ἄφθονα πηγαῖα πότιμα

καὶ πρὸς ἄρδευσιν ὕδατα. Τὰ λοιπὰ χωρία πρὸς ἄρδευσιν χρῶνται τοῖς ὕδασι τῶν ποταμῶν Μειλίχου, Χαράδρου, Σελέμνου καὶ Βολιναίου.

Βέντενη (κ. 146). Κεῖται ἐπὶ τῶν δυσμικῶν προπόδων τοῦ Παναχαϊκοῦ εἰς ὕψος 223 μ. καὶ ἀπέχει τῆς πόλεως, μεθ' ἧς συγκοινωνεῖ διὰ βατῆς ὁδοῦ, μίαν ὥραν. Ἔχει γραμματεῖον.

Μπάλα (κ. 67). Χωρίζεται τῆς Βεννιτένης διὰ τοῦ π. Μειλίχου καὶ ἔχει ἄφθονον πηγαῖον ὕδωρ, συγκοινωνεῖ δὲ μετὰ τῶν Πατρῶν διὰ βατῆς ὁδοῦ καὶ ἀπέχει αὐτῶν 1 $1/_2$ ὥραν. Παρὰ τὸ χωρίον ὑπάρχουσιν ἐρείπια ἀρχαίας μονῆς.

Βελβίτσι (κ. 65). Ἔχει ἄφθονον πηγὴν ὕδατος καὶ συγκοινωνεῖ μετὰ τῶν Πατρῶν διὰ βατῆς ὁδοῦ· ἀπέχει δὲ 1 $3/_4$ τῆς ὥρας.

Καστρίτσι (κ. 930). Κεῖται ἐπὶ τῶν δυσμικῶν πλευρῶν τοῦ Παναχαϊκοῦ εἰς ὕψος 498 μ. καὶ ἀπέχει τῶν Πατρῶν περὶ τὰς 3 ὥρας. Ἤδη εὑρίσκεται ὑπὸ κατασκευὴν ἡ δημοτικὴ ἁμαξητὸς ἡ μέλλουσα νὰ συνενώσῃ τὸ χωρίον τοῦτο μετὰ τῆς πόλεως. Ἔχει δημοτικὸν σχολεῖον μονοτάξιον. Ἐν τῷ χωρίῳ ὑπάρχουσι πολλαὶ πηγαὶ ὕδατος ἀφθόνου καὶ ἀρίστου, ἐξ οὗ λαμβάνει τὴν ἀρχὴν ὁ π. Σέλεμνος (Καστριτσάνικο π.). Εἶναι κατάφυτον ὑπὸ δένδρων, ὧν προεξάρχουσιν αἱ κερασέαι, ἱκανὸν ἀποδίδουσαι εἰσόδημα τοῖς χωρικοῖς.

Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ παραθερίζουσιν οὐκ ὀλίγαι οἰκογένειαι ἐκ Πατρῶν. Εἰς ἀπόστασιν ὥρας ὕπερθεν τοῦ χωρίου ὑπάρχει δάσος πυκνὸν ἐλαιῶν, ἐν ᾧ ἐγκατασκηνοῦσι ποιμένες.

Πρὸς Α τῶν Πατρῶν κεῖνται τὰ χωρία: ***Εγλυκάς***, (κ. 690) κατέχουσα τὴν θέσιν περίπου τῆς ἀρχαίας ***Ανθείας*** καὶ ἀπέχουσα τῶν Πατρῶν δι' ἁμάξης ἡμίσειαν ὥραν.

Ἡ συνδέουσα τὸ χωρίον μετὰ τῆς πόλεως εἶναι ἡ πρώτη καὶ μόνη ἐπὶ τῆς βασιλείας Ὄθωνος στρωθεῖσα δημοτικὴ ἁμαξητός.

Ἔχει δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων μονοτάξια. Ἐν τῷ χωρίῳ τρέφεται ὁ μεταξοσκώληξ σχεδὸν γενικῶς. Ὑδρεύεται ἐκ διακλαδώσεως τοῦ ὑδραγωγείου τῶν Πατρῶν.

Ελεκίστρα (κ. 187). Κεῖται ἐπὶ τῶν δυσμικῶν προπόδων τοῦ Παναχαϊκοῦ ἡμίσειαν ὥραν ἄνωθεν τῆς Ἐγλυκάδος μεθ' ἧς συγκοινωνεῖ διὰ βατῆς ὁδοῦ. Τῶν Πατρῶν ἀπέχει μίαν ὥραν.

Παρὰ τὸ χωρίον τοῦτο ἄρχεται ὁ χείμαρος *Ἐλεκιστριάνος* ἢ *Διακονιάρης*. Ἔχει γραμματεῖον.

Ῥωμανοῦ (κ. 111.) κληθὲν οὕτω ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ μεταγενεστέρου κληρονόμου τῆς Δανιηλίδος (σελ. 46) κατὰ τὸν κ. Στ. Θωμόπουλον. Συγκοινωνεῖ μετὰ τῶν Πατρῶν μέχρι μὲν τῶν προπόδων τῆς μονῆς Γηροκομείου δι' ἁμαξητοῦ, ἐκεῖθεν δὲ διὰ βατῆς ὁδοῦ καὶ ἀπέχει αὐτῶν $1^1/_2$ ὥραν. Κεῖται μικρόν τι κάτωθεν τῆς πηγῆς τοῦ ὑδραγωγείου τῶν Πατρῶν.

Πουρναρόκαστρον. (κ. 58). Κεῖται ἐπὶ τῆς δυσμικῆς πλευρᾶς τοῦ Παναχαϊκοῦ εἰς ὕψος 630 μ. ἀπέχει δὲ τῶν Πατρῶν 3 ὥρας. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς λόφου ὑπάρχουσιν ἐρείπια φρουρίου φραγκικοῦ. Τοιαῦτα μικρὰ φρούρια ἢ πύργους ἵδρυον οἱ φεουδαλικοὶ ἱππόται καὶ τιμαριοῦχοι οἵτινες κατῴκουν ἐκτὸς τῶν πόλεων, ἐξερχόμενοι δ' ἐκεῖθεν ἐλῄστευον τοὺς διαβάτας ἢ τοὺς γείτονας αὐτῶν. Τὸ χωρίον τοῦτο δὲν μνημονεύεται ἐν τῇ ἀπογραφῇ τοῦ 1896.

Πρὸς τὰ ΝΑ τῶν Πατρῶν κεῖνται τὰ χωρία: *Σοῦλι* (κ. 466) ἐπὶ τοῦ Παναχαϊκοῦ, εἰς ὕψος 552 μ. ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τῷ ἀνιόντι ὄχθης τοῦ π. Γλαύκου οἰκεῖται δὲ ὑπὸ Ἀλβανῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ποιμένων καὶ γεωργῶν. Ἔχει γραμματεῖον. Ἀπέχει τῶν Πατρῶν $2^1/_2$ ὥρας.

Μοῖρα. (κ. 264). Κεῖται ἐπὶ τῶν Ν πλευρῶν τοῦ Παναχαϊκοῦ εἰς ὕψος 861 μ. καὶ οἰκεῖται ὑπὸ Ἀλβανῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Ἀπέχει τῶν Πατρῶν περὶ τὰς 4 ὥρας.

Βαλατοῦνα (κ. 146). Κεῖται ἐπὶ τοῦ Παναχαϊκοῦ εἰς ὕψος 640 μ., ἄνωθεν τῆς Οἰνοποιίας Ἀχαΐας. Ἀπέχει τῶν Πατρῶν 3 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Τοπόλοβα (κ. 182). Κεῖται ἐπίσης ἐπὶ τοῦ Παναχαϊκοῦ εἰς ὕψος 690 μ. Οἰκεῖται ὑπὸ Ἀλβανῶν καὶ ἀπέχει τῶν Πατρῶν $3^1/_2$ ὥρας. Ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω χωρία πλὴν τῆς Βαλατούνης ἔχουσιν ἄφθονα πόσιμα ὕδατα, συγκοινωνοῦσι δὲ μετὰ τῆς πόλεως διὰ βατῶν ὁδῶν.

Πρὸς Ν τῶν Πατρῶν κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία: ***Μπεγουλάκι*** (κ. 349) Κεῖται ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πεδιάδος τῆς πόλεως, ἐντεῦθεν τοῦ Γλαύκου π. καὶ ἀπέχει τῆς πόλεως μεθ' ἧς συγκοινωνεῖ διὰ δημοτικῆς ἁμαξητοῦ, περὶ τὴν ὥραν. Ἔχει δη-

μοσυντήρητον γραμματεῖον, παράγει δὲ πολλὰ εἴδη κηπουρικῆς καὶ μέταξαν, διόπερ οἱ κάτοικοι εὐποροῦσιν.

Σαραβάλι (κ. 502), *Βολίζι* (κ. 400) Ἀμφότερα, συνεχόμενα σχεδόν, κεῖνται ἐπὶ τῶν δυσμικῶν προπόδων τοῦ βουνοῦ τοῦ Παναχαϊκοῦ *Ὀμπλοῦ* καὶ ἀπέχουσι τῶν Πατρῶν 1½ ὥραν, συγκοινωνοῦσι δὲ μετ' αὐτῶν διὰ δημοτικῆς ἁμαξητοῦ. Ἑκάτερον τῶν χωρίων ἔχει δημοτ. σχολεῖον μονοτάξιον. Ἐν Σαραβαλίῳ ὑπάρχουσιν ἐρείπια φραγκικοῦ πύργου. Μικρόν τι ἀνωτέρω ἐν μέσῳ δύο βουνῶν κεῖται ἡ Ζωϊτάδα.

Γαϊδουργιάρη (κ. 324). Κεῖται ἐπὶ τῶν δυσμικῶν πλευρῶν τοῦ Παναχαϊκοῦ εἰς ὕψος 295 μ. καὶ ἔχει ἄφθονον ψυχρὸν ὕδωρ. Ἀπέχει τῶν Πατρῶν 2½ ὥρας καὶ συγκοινωνεῖ μέχρι μὲν τοῦ *Γαϊδουροκάμπου* διὰ τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν - Καλαβρύτων, ἐκεῖθεν δὲ διὰ βατῆς ὁδοῦ. Ἔχει γραμματεῖον.

Πρὸς τὰ ΝΔ τῶν Πατρῶν κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία: *Ζαρουχλέϊκα* (κ. 295). Κεῖνται ἐν τῷ μέσῳ τῆς μεσημβρινῆς πεδιάδος τῶν Πατρῶν μεθ' ὧν συγκοινωνοῦσι διὰ δημοτικῆς ἁμαξητοῦ καὶ ἀπέχουσιν ἡμίσειαν ὥραν. Ὑδρεύονται διὰ φρεάτων καὶ ἀρδεύονται διὰ τῶν ὑδάτων τοῦ Γλαύκου π. Ἔχουσι δημ. σχολεῖον μονοτάξιον. Οἱ κάτοικοι εἶναι Νωνακριδεῖς.

Παυλόκαστρον καὶ *Τσαπλανέϊκα* (κ. 321). Κεῖται ἐπὶ τῶν ΝΑ γηλόφων τοῦ Παναχαϊκοῦ εἰς ὕψος 190 μ. ἀπέχει τῆς πόλεως 1½ ὥραν καὶ συγκοινωνεῖ μετ' αὐτῆς κατὰ τὰ 4/5 διὰ τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν-Καλαβρύτων· ἤδη στρώννυται βραχεῖα δημοτ. ἁμαξητὸς μέχρι τοῦ χωρίου. Παρὰ τὸ χωρίον ὑπάρχει ἡμιερειπωμένη μονὴ τοῦ *Σωτῆρος* ἐν ᾗ ὑπάρχει ἀρχαῖος βυζάντιος ναός. Ἔχει γραμματεῖον.

Ντρεστεκνᾶ (κ. 148). Ἀπέχει τῆς πόλεως 2 ὥρας καὶ συγκοινωνεῖ δι' ἁμαξητοῦ.

Θεριανοῦ (κ. 200). Ἀπέχει τῆς πόλεως 2 ὥρας καὶ συγκοινωνεῖ δι' ἁμαξητοῦ.

Πρὸς Δ τῶν Πατρῶν κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία: *Μιντιλόγλι* (κ. 786). Κεῖται κατὰ τὸ δυτικὸν τέρμα τῆς μεσημβρινῆς τῶν Πατρῶν πεδιάδος ἐπὶ τῶν τελευταίων γηλόφων τοῦ Παναχαϊκοῦ καὶ ἀπέχει τῆς πόλεως σιδηροδρομικῶς 23 λ. (χιλιομ. 7.0). Ἔχει δημοτικὸν σχολεῖον ἀρρένων διτάξιον

καὶ θηλέων μονοτάξιον, παράγει δὲ πολλὴν μέταξαν. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου τούτου εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον Νωνακριδεῖς).

Ῥοΐτικα. (κ. 272). Εἶναι παράλιον καὶ ἀπέχει τῆς πόλεως σιδηροδρομικῶς 26 λ. Ἐσχάτως συνεδέθη μετὰ τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν-Πύργου δι' ἰδίας ἁμαξητοῦ. Οἱ κάτοικοι εἰσὶν ἐκ τοῦ δ. Κερπινῆς καὶ τοῦ χωρίου *Ῥωγοί.* Ὑδρεύεται ἐκ φρεάτων.

Ἅγιος Βασίλειος ἢ Βραχνέϊκα (κ. 750). Ἀπέχει τῆς πόλεως σιδηροδρ. 44 λ. (χιλιομ. 10.5) καὶ κεῖται ἑκατέρωθεν τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν-Πύργου. Ἔχει πλῆρες Ἑλλ. σχολεῖον καὶ δημοτικὸν ἀρρένων τριτάξιον καὶ θηλέων μονοτάξιον. Τὸ δημοτ. σχολεῖον τῶν ἀρρένων λειτουργεῖ ἐν κτιρίῳ ὑπὸ τῆς κοινότητος οἰκοδομηθέντι. Οἱ κάτοικοι εἶναι ἐκ τοῦ δήμου Καλαβρύτων καὶ τοῦ χωρίου Βραχνίου. Ὑδρεύεται ἐκ φρεάτων, ἤδη δὲ δημοτικῇ δαπάνῃ καὶ μερίμνῃ διοχετεύεται εἰς τὸ χωρίον πηγαῖον ὕδωρ ἐξ ἀποστάσεως 750 μ. διὰ σιδηρῶν σωλήνων. Τὸ ἔργον ἐν βραχεῖ χρόνου διαστήματι ἀποπερατωθήσεται.

Τσουκαλέκα (κ. 244). Ἀπέχουσι τῆς πόλεως σιδηροδρομ. 49 λεπτὰ (χιλιόμ. 12.6). Ἔχουσι δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον. Οἱ κάτοικοι προέρχονται ἐκ τοῦ χωρίου Σουβάρδου τοῦ δ. Καλαβρύτων. Ὑδρεύονται δὲ διὰ φρεάτων. Τὸ χωρίον εἶναι παράλιον, δι' αὐτοῦ δὲ διέρχεται ἡ εἰς Πύργον ἄγουσα ἁμαξοστοιχία.

Καμίνια (κ. 172). Ἀπέχουσι τῆς πόλεως σιδηροδρομ. 57 λ. (χιλιομ. 15.1). Οἱ κάτοικοι εἶναι Νωνακριδεῖς ἐκ τοῦ χωρίου Ζαρούχλης τὸ πλεῖστον, ὑδρεύονται δὲ διὰ φρεάτων. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ εἰσὶ καὶ κεραμοποιεῖα διὰ τὴν ἀφθονίαν τῆς κεραμευτικῆς ἀργίλλου. Εἶναι παράλιον, ἐν τῷ μυχῷ τοῦ Πατραϊκοῦ κόλπου, καὶ παρόδιον τῆς εἰς Πύργον ἀγούσης ἐθνικῆς ἁμαξητοῦ.

Ἀλυσσὸς (κ. 856). Ἀπέχει τῶν Πατρῶν σιδηροδρομ. (1ω 5 λ. (χιλιομ. 18.0). Κεῖται ἐπὶ εὐθείας σειρᾶς γηλόφων διηκόντων ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ ἀπέχει τῆς σιδηροδρομ. στάσεως, (μεθ' ἧς συγκοινωνεῖ διὰ δύο δημοτ. ἁμαξητῶν, ἀρχομένων ἐκ τῆς παρακειμένης ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν-Πύργου), περὶ τὰ 15 λ. τῆς ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων

διτάξιον καὶ θηλέων μονοτάξιον, ἔτι δὲ καὶ ταχυδρομεῖον. Παράγει ἱκανὴν μέταξαν. Οἱ κάτοικοι εἶναι Νωνακριδεῖς, οἱ πλεῖστοι, οἱ δὲ λοιποὶ ἐκ *Σιβίστης* τοῦ δ. Φενεοῦ τῆς Κορινθίας.

Καμινίτσα (κ. 142). Κεῖται παρὰ τὸν π. Πεῖρον (Καμινίτσαν) εἰς ἀπόστασιν 15 λ. τῆς ὥρας περίπου ἀπὸ τοῦ Ἀλυσσοῦ, μεθ᾽ οὗ συνδέεται διὰ δημοτ. ἁμαξητοῦ. Ἀπέχει τῆς πόλεως 2 1/2 ὥρας δι᾽ ἁμάξης.

Μονὴ Γηροκομείου. (Μοναχοὶ καὶ ὑπηρέται 17, προϋπολογισμὸς ἐσόδων τοῦ 1902 δρχ. 16455). Κεῖται πρὸς Α τῶν Πατρῶν καὶ συγκοινωνεῖ μετ᾽ αὐτῶν διὰ δύο δημοτ. ἁμαξητῶν, ἀπέχει δ᾽ ἡμίσειαν ὥραν δι᾽ ἁμάξης. Κεῖται ἐπὶ γηλόφου ὕψους 160 μ. καὶ ἔχει ἄφθονον ὕδωρ ἐκ διακλαδώσεως τοῦ ὑδραγωγείου τῆς πόλεως προερχόμενον. Ἡ μονὴ εἶναι ἱστορικὴ (σελ. 45), κατὰ δὲ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα ἐχρησίμευεν εἴς τε τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Χριστιανοὺς ἐκ περιτροπῆς ὡς πρόμαχων τῆς πόλεως. Ἔχει ὡραῖον ναὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου μετὰ τέμπλου ἐκ μαρμάρου καλῆς τέχνης. Ἡ ἀπὸ τῆς μονῆς ἄποψις τῆς μεσημβρινῆς πεδιάδος, ἐγκατεσπαρμένης δι᾽ ἐπαύλεων καὶ συνοικισμῶν καὶ περιστεφομένης ὑπό τε τοῦ Παναχαϊκοῦ καὶ τῶν προβούνων καὶ γηλόφων αὐτοῦ, εἶναι μαγευτική. Ἡ μονὴ ἐκάη ἐπανειλημμένως κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, διόπερ ἀπωλέσθησαν καὶ τὰ κτητορικὰ αὐτῆς ἔγγραφα.

Ἅγιος Ἀλέξιος. Εἶναι μετόχιον τῆς ἐν Καλαβρύτοις ἱστορικῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Λαύρας· κεῖται δὲ πρὸς Β τῶν Πατρῶν καὶ συνέχεται σχεδὸν μετ᾽ αὐτῶν.

Δῆμος Δύμης.

Κάτοικοι 10201.

Α᾽ Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων δρχ. 71330 (1902).

Ὁ Δῆμος Δύμης κεῖται ΝΔ τῶν Πατρῶν καὶ ἀπέχει αὐτῶν σιδηροδρομικῶς 1 ὥραν καὶ 12 λ. (χιλιόμ. 20.5. Σταθμὸς Κ. Ἀχαΐας) εἶναι σχεδὸν ὅλος πεδινὸς καὶ εὔφορος. Ἀποτελεῖται δὲ ἐκ τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ ***Κάτω Ἀχαΐας*** (κ. 1468) καὶ 49 χωρίων καὶ συνοικισμῶν ἡμικυκλικῶς περὶ

τὴν πρωτεύουσαν κειμένων καὶ οἰκουμένων ἀπὸ 8733 χ. Ὁ δῆμος ὁρίζεται ἀπὸ Α ὑπὸ τοῦ δήμου Φαρῶν καὶ τοῦ δ. Τριταίας. ἀπὸ τοῦ Ν καὶ ΝΔ ὑπὸ τοῦ νομοῦ Ἠλείας (δ. Βουπρασίων) ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ Ἰονίου πελάγους, ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ κόλπου τῶν Πατρῶν καὶ ἀπὸ τοῦ ΒΑ ὑπὸ τοῦ δήμου Πατρέων. Ὄρος ἴδιον ἔχει τὴν *Σκόλιδα* (Σανταμέρι), ἐφ' ἧς ὑπάρχουσι τὰ ἐρείπια τοῦ Φραγκικοῦ φρουρίου Σανταμερίου (σελ. 9). Ὁ πρὸς τὴν Δύμην πρόβουνος αὐτῆς καλεῖται *Μώβρα*. Πρὸς Δ τῆς Κάτω Ἀχαΐας ὑψοῦνται χθαμαλὰ βουνὰ ἐν μέσῳ τῆς πεδιάδος *Μαῦρα βουνὰ* καλούμενα καὶ ὑπὸ πευκῶν κεκαλυμμένα. Ἐπ' αὐτῶν ὑπάρχουσιν ἐρείπια Φραγκικοῦ φρουρίου. Ποταμοὺς ἔχει τὸν *Πεῖρον* καὶ τὸν *Λάρισσον*.

Ἡ ἀρχαία Δύμη, μία τῶν 12, ἡ δυσμικωτάτη πασῶν τῶν Ἀχαΐκῶν πόλεων, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα *Δύσμη-Δύμη*, ἔκειτο παρὰ τὴν θάλασσαν, ἀλίμενος πρὸς Α τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀράξου, οὗ ἀπεῖχε περὶ τὰς 3 ὥρας. Ἡ Δύμη κατὰ μὲν τὸν Παυσανίαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐκαλεῖτο *Πάλεια* διὰ τὸ πηλῶδες τοῦ ἐδάφους καὶ ἦν κατοικία τῶν νομαδικῶν *Καυκώνων*, κατὰ δὲ τὸν Στράβωνα ἐκαλεῖτο *Στράτος* καὶ *Στρατός*, ὡς ὀχυρωθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν αὐτῶν κατὰ τῶν περιοίκων Ἰώνων, μέχρις οὗ, μετὰ τοὺς ἀγῶνας, ἐπεκράτησε τὸ ὄνομα *Δύμη*. Ἡ Δύμη ἐτήρησε πάντοτε ἀκμαιότατον φρόνημα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἀχαιῶν, ὧν πιστῶς ἠκολούθησε τὰς τύχας.

Ἐν Δύμῃ συνῴκισεν ὁ Πομπήϊος τῷ 66 π. Χ. τὰ λείψανα τῶν ὑπ' αὐτοῦ καταστραφέντων Πειρατῶν, ὁ δὲ Αὔγουστος ἔδωκεν ὕστερον τὴν Δύμην εἰς τοὺς Πατρεῖς.

Ἐπὶ Παυσανίου ἐν Δύμῃ, καλῶς ἔτι οἰκουμένῃ, ἦν ναὸς *Ἀθηνᾶς Κλειδούχου* ἀρχαιότατος καὶ ἕτερος ἀφιερωμένος τῇ μητρὶ Δινδυμίνῃ καὶ τῷ Ἄττῃ καὶ τὸ μνημεῖον τοῦ δρομέως Οἰβώτα, ἐγχωρίου Ὀλυμπιονίκου τῆς 80ῆς Ὀλυμπιάδος.

Τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Δύμης ὑπὸ τὸ ὄνομα *Παλαιόκαστρον* ὑπάρχουσι τὰ νῦν πρὸς Α τοῦ χωρίου *Καραβοστάσι* τοῦ αὐτοῦ δήμου.

Παρὰ τὴν Δύμην, κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πείρου π. (Καμινίτσας), ἔκειτο ἡ *Ὤλενος*, μία τῶν 12 Ἀχαΐκῶν πόλεων, ἧς περίπου τὴν θέσιν κατέχει νῦν ἡ Κάτω Ἀχαΐα, ἔνθα εὑρέθη-

σαν πολλαὶ ἀρχαιότητες καὶ τάφοι, πλάκες ἐπιτύμβιοι, ἀγάλματα, ἀγγεῖα καὶ πολλὰ θεμέλια τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἡ Ὤλενος ἡνώθη κατόπιν μετὰ τῆς Δύμης, τὴν δὲ χώραν ἐνέμοντο οἱ Δυμαῖοι. Ἐν τῷ δήμῳ οἰκοῦσι περὶ τὰς 3 χιλ. Ἀλβανῶν.

Ἐκπαίδευσις. Ἐν τῷ δήμῳ Δύμης ὑπάρχουσιν ἓν Ἑλληνικὸν σχολεῖον πλῆρες, 8 δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων, ὧν ἓν τριτάξιον καὶ ἓν διτάξιον, δύο δημοτικὰ σχολεῖα θηλέων ὧν τὸ ἓν διτάξιον καὶ 7 γραμματεῖα.

Συγκοινωνία. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσιν αἱ ἑξῆς δημοτικαὶ ἁμαξητοί, α΄) ἀπὸ Κάτω Ἀχαΐας εἰς *Σουδενέϊκα* (Σερδικί), καὶ ἐκεῖθεν εἰς *Χαϊκάλι*, β΄) ἀπὸ Κάτω εἰς Ἄνω *Ἀχαΐαν*, γ΄) ἀπὸ Κ. Ἀχαΐας εἰς *Κασνεσέϊκα* καὶ *Ἀραγάνον*, δ΄) ἀπὸ Κ. Ἀχαΐας εἰς *Ριόλον*, διερχομένη διὰ τῶν χωρίων Μέρτεζα, Καρέϊ α, Μπίνκουρα καὶ Γομοστόν, ε΄) ἀπὸ Κ. Ἀχαΐας εἰς Νηφορέϊκα καὶ ἐκεῖθεν, διὰ τὸ ἐπίπεδον καὶ ὁμαλὸν τοῦ ἐδάφους (δάσος τῆς Μανωλάδος), εἰς Βίδοβαν καὶ τοὺς λοιποὺς ἐν τῷ δάσει συνοικισμούς, περὶ ὧν ἐν τοῖς ἑπομένοις ὁ λόγος.

Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχει *ταχυδρομεῖον* καὶ *τηλεγραφεῖον*.

Προϊόντα. *Δημητρ. καρποί*. Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται βρώμης κοιλὰ 14045, κριθῆς κ. 5520, σίτου κ. 49808 καὶ ἀραβοσίτου κ. 32042.

Οἴνου παράγονται 8398000 ὀκ. (δηλωθέντα στρέμμ. ἀμπέλων 1679,479).

Σταφίδος παράγονται περὶ τὰ 12-14 ἑκατομμύρια ἑνετικῶν λιτρῶν.

Βαλάνων παράγονται ἐν τῷ δάσει τοῦ Διαδόχου (τμῆμα δημ. Δύμης) περὶ τὰς 300 χιλ. ὀκάδας.

Ἐλαίου παράγονται περὶ τὰς 60-70 χιλ. ὀκάδας. *Καπνοῦ* παράγονται περὶ τὰς 150 ὀκ.

Κτηνοτροφία. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσιν (1898) προβάτων μὲν 15032, αἰγῶν δὲ 7948, ἀροτριώντων κτηνῶν (1902) 1220, ὄνων 146, ἵππων 341, ἡμιόνων 64, βοῶν δὲ καὶ ἀγελάδων 92 καὶ χοίρων 635.

Ἀρχαί. Ἐν τῷ δήμῳ *Δύμης* ὑπάρχει *εἰρηνοδικεῖον* Β΄ τάξεως, *συμβολαιογραφεῖον* καὶ *εἰδικὸν ὑποθηκοφυλακεῖον* καὶ *ἀστυνομία*.

Κάτω 'Αχαΐα (κ. 1468). Κεῖται ἐν τῷ κέντρῳ σχεδὸν τοῦ ἡμικυκλίου τοῦ σχηματιζομένου ἐκ τῶν περὶ αὐτὴν χωρίων τοῦ δήμου. Εἶναι πρωτεύουσα καὶ ἕδρα τοῦ δημάρχου, τοῦ εἰρηνοδίκου, τοῦ συμβολαιογράφου, τοῦ ὑποθηκοφύλακος, τοῦ ἀστυνόμου, τοῦ πλήρους Ἑλληνικοῦ Σχολείου καὶ δύο δημοτικῶν ἀρρένων τριταξίου καὶ θηλέων διταξίου, τοῦ ταχυδρομείου, τοῦ τηλεγραφείου καὶ τοῦ ὑποταμείου *Φαρῶν*. Κατέχει δὲ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Ὠλένου. Ἔχει ὕδωρ ὀλίγον καὶ οὐχὶ ψυχρόν, διοχετευόμενον διὰ σιδηρῶν σωλήνων ἀπὸ τοῦ χωρίου *Πουρνάρι*.

Πρὸς Α. τῆς Κάτω Ἀχαΐας κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία: ***Μπενδρόη*** (κ. 262). Κεῖται παρὰ τὸν Πεῖρον π. καὶ ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας περὶ τὴν ὥραν, συγκοινωνεῖ δὲ μετ' αὐτῆς διὰ βατῆς ὁδοῦ. Ὑδρεύεται ἐκ φρεάτων καὶ ἐκ τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ δι' οὗ ἀρδεύονται οἱ ἀγροὶ τοῦ χωρίου. Ἔχει γραμματεῖον, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτοῦ εἰσὶ κατὰ τὸ πλεῖστον Ἀλβανοί.

Πισουκιὰ (κ. 50), ***'Ετεναΐτικα*** (κ. 50) ἀμφότερα ἀπέχουσι τῆς Κ. Ἀχαΐας 15 λ. τῆς ὥρας.

Χαϊκάλι (κ. 276). Κεῖται κατὰ τὴν συμβολὴν τοῦ π. Τευθέα (Χαϊκαλέϊκα) μετὰ τοῦ Πείρου, καὶ ἀπέχει τῆς Κάτω Ἀχαΐας περὶ τὰς $2^1/_2$ ὥρας· συγκοινωνεῖ δὲ διὰ βατῆς ὁδοῦ. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρ. μονοτάξιον. Οἱ κάτοικοι εἰσι κατὰ τὸ ἥμισυ Ἀλβανοί.

Σπολιαρέϊκα (κ. 62). Ἀπέχουσι τῆς Κ. Ἀχαΐας μίαν ὥραν.

Σουδενέϊκα (κ. 184). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας περὶ τὴν ὥραν. Ἔχει δημοτικ. σχολεῖον ἀρρένων διτάξιον. Οἱ κάτοικοι εἶναι μέτοικοι ἐκ Σουδενῶν (δ. Σουδενῶν Καλαβρύτων). Παρὰ τὸ χωρίον τοῦτο ῥέει ὁ Καύκων π. (κ. Σερδικί), ἐξ οὗ καὶ ὁ συνοικισμὸς καλεῖται ***Σερδικὶ*** καὶ ***Λουκιά***.

Κράλι (κ. 211). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 1 $^1/_2$ ὥραν. Οἱ κάτοικοι κατὰ τὸ ἥμισυ εἶναι Ἀλβανοί.

Φώσταινα (κ. 276). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 2 περίπου ὥρας. Παράγει περὶ τὰς 100 ὀκ. καπνοῦ. Ἔχει γραμματεῖον, καὶ οἰκεῖται κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπὸ Ἀλβανῶν.

Ἄρλα (κ. 227). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 2 $^1/_2$ ὥρας. Παρὰ τὸ χωρίον τοῦτο ἄρχεται ὁ π. Καύκων (κ. Σερδικί). Ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου ὑπάρχουσι στεναί τινες δίοδοι ἔνθα ἐρείπια

φραγκικοῦ πύργου κοινῶς *Γυφτοκάστρου* καλουμένου σώζονται.

Τζαΐλος (κ. 125). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 3 ½ ... Οἱ ἡμίσεις τῶν κατοίκων εἰσὶν Ἀλβανοί.

Πρὸς τὰ ΝΑ τῆς Κάτω Ἀχαΐας κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία:

Ἁγιοβλασίτικα (κ. 21). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 15 λ. τῆς ὥρας. Οἱ κάτοικοι ὁρμῶνται ἐξ Ἁγ. Βλασίου τοῦ δ. Λαπαθῶν τῶν Καλαβρύτων.

Ἄνω Ἀχαΐα (κ. 334) ὕψ. 139 μ. Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας μίαν ὥραν. Ἔχει δημοτικὸν σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον. Κατὰ τὸν Leake παρὰ τὸ χωρίον τοῦτο ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις *Τευθέα* ὑπὸ μόνου τοῦ Στράβωνος μνημονευομένη. Ἡ Τευθέα συνετέλεσεν εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Δύμης καὶ ἐφημίζετο διὰ ἱερὸν τῆς Νεμυδίας Ἀρτέμιδος.

Πρὸς Ν. κεῖνται τὰ χωρία *Κασνεσέϊκα*, (κ. 211). Ἀπέχουσι ¾ τῆς ὥρας τῆς Κάτω Ἀχαΐας καὶ οἰκοῦνται ὑπὸ Ἀλβανῶν· ἔχουσι γραμματεῖον.

Ἀλησούμπαση (κ. 160), ὕψ. 197 μ. Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 2 ½ ὥρας. Ἔχει ὕδωρ πηγαῖον.

Δραγάνου (κ. 172). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας μίαν ὥραν. Οἱ ἡμίσεις τῶν κατοίκων εἰσὶν Ἀλβανοί.

Μπιθούλια (κ. 70) Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 2½ ὥρας.

Πουρνάρι (κ. 102). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 2 ½ ὥρας. Ἔχει ὕδωρ πηγαῖον, ἐξ οὗ μέρος διοχετεύεται εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ δήμου διὰ σωλήνων σιδηρῶν.

Μπράτι (κ. 81). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 3½ ὥρας. Ἔχει ὕδωρ πηγαῖον.

Σανταμέρι (κ. 335). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 4 ὥρας. Ἔχει δημοτικὸν σχολεῖον μονοτάξιον καὶ ὕδωρ πηγαῖον. Κεῖται εἰς ὕψος 484 μ. (ἀνώταται οἰκίαι τοῦ χωρίου).

Χατζοῦρι (κ. 312). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 3 ½ ὥρας Ἔχει ὕδωρ πηγαῖον· ὕψος 197 μ.

Πόρταις (κ, 414). Εἶναι τὸ ἀπώτατον τοῦ δήμου χωρίον, ἀπέχον τῆς πρωτευούσης 8 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον καὶ πηγαῖον ὕδωρ. Κεῖται εἰς ὕψος 365 μ. (κατώταται οἰκίαι τοῦ χωρίου).

Βελτσαΐς (κ. 218). Ἀπέχουσι τῆς Κ. Ἀχαΐας 5 ὥρας.

Πρὸς τὰ ΝΔ τῆς Κάτω Ἀχαΐας κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία:

Καρέϊκα (κ. 177). Ἀπέχουσι τῆς Κ. Ἀχαΐας μίαν ὥραν καὶ οἰκοῦνται ὑπὸ Ἀλβανῶν.

Μέρτεζα (κ. 273). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 2 ὥρας. Οἱ ἡμίσεις τῶν κατοίκων εἰσὶν Ἀλβανοί. Ἔχει καὶ πηγαῖον ὕδωρ.

Μπούκουρα (κ. 395) Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 2 ὥρας καὶ οἰκεῖται κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπὸ Ἀλβανῶν. Ἔχει γραμματεῖον καὶ πηγαῖον ὕδωρ.

Ρίολος (κ. 506). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 2 $^1/_2$ ὥρας. Ἔχει δημ. σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων μονοτάξια. Ὑδρεύεται ἐκ φρεάτων.

Πέτα (κ. 260). ὑψ. 211 μ. Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀαχίας 2 $^1/_2$ ὥρας. Ὕδωρ φρεάτιον.

Μιχόϊ (κ. 193). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 5 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον. Κεῖται εἰς ὕψος 338 μ.

Βεσκουκέϊκα (κ. 38). Ἀπέχουσι τῆς Κ. Ἀχαΐας 2$^1/_2$ ὥρας.

Φράγκα (κ. 97) ἀπέχει 1$^1/_2$ ὥραν. Οἰκοῦνται ὑπὸ Ἀλβανῶν.

Πρὸς τὸ Δ τῆς κάτω Ἀχαΐας κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία:

Νηφορέϊκα (κ. 158). Ἀπέχουσι τῆς Κ. Ἀχαΐας ἡμίσειαν ὥραν καὶ οἰκοῦνται ὑπὸ Ἀλβανῶν.

Γομοστός (κ. 199). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας μίαν ὥραν καὶ οἰκεῖται ὑπὸ Ἀλβανῶν.

Σαγέϊκα (κ. 226). Ἀπέχουσι τῆς Κ. Ἀχαΐας σιδηροδρομικῶς 25 λ. (χιλιόμ. 9,6), ἔχουσι δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον καὶ ταχυδρομεῖον.

Μποντέϊκα (κ. 98) λέγεται καὶ *Καράτση*. Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 2 ὥρας καὶ οἰκεῖται ὑπὸ Ἀλβανῶν.

Βίδοβα (κ. 167). Ἀπέχει τῆς Κάτω Ἀχαΐας μίαν ὥραν καὶ οἰκεῖται ὑπὸ Ἀλβανῶν.

Στριγγλέϊκα (κ. 400). Ἀπέχουσι τῆς Κ. Ἀχαΐας 1 $^1/_2$ ὥραν καὶ οἰκοῦνται ὑπὸ Ἀλβανῶν. Ἔχουσι γραμματεῖον

Σκιαδέϊκα (κ. 112). Ἀπέχουσι τῆς Κ. Ἀχαΐας δύο ὥρας καὶ οἰκοῦνται ὑπὸ Ἀλβανῶν.

Λακκόπετρα (κ. 383). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 1 $^1/_2$ ὥραν καὶ οἰκεῖται ὑπὸ Ἀλβανῶν. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον.

Καραβοστάσι (κ. 120). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας περὶ τὰς 2 ὥρας καὶ οἰκεῖται ὑπὸ Ἀλβανῶν. Κεῖται παρὰ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Δύμης καὶ παρὰ τὸν ὁμώνυμον ὕφορμον.

Κέρμπεσι (κ. 185). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 2 ὥρας καὶ οἰκεῖται ὑπὸ Ἀλβανῶν. Κεῖται παρὰ τὰ *Μαῦρα βουνά*, ἐφ' ὧν ὑπάρχουσιν ἐρείπια Φραγκικοῦ φρουρίου ἢ πύργου (σελ. 70).

Ἀποστόλου (κ. 121). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 1 ½ ὥραν καὶ οἰκεῖται ὑπὸ Ἀλβανῶν.

Γερουσέϊκα (κ. 106). Ἀπέχουσι τῆς Κ. Ἀχαΐας περὶ τὴν 1 ½ ὥραν

Γκοτζουλέϊκα (κ. 100). Ἀπέχουσι τῆς Κ. Ἀχαΐας 2 ὥρας. Ἀλβανοὶ οἱ κάτοικοι.

Καραμεσηνέϊκα (κ. 21). Ἀπέχουσι τῆς Κ. Ἀχαΐας 1 ½ ὥραν

Σαλομαλικέϊκα (κ. 41). Ἀπέχουσι τῆς Κ. Ἀχαΐας 1 ½ ὥραν. Οἱ κάτοικοι Ἀλβανοί.

Τὸ *Ἰχθυοτροφεῖον Πάπα*, ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 2 ½ ὥρας.

Πρὸς Ν τῆς Κάτω Ἀχαΐας κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία :

Λαμπρέϊκα (κ. 76). Ἀπέχουσι τῆς Κ. Ἀχαΐας 45 λ. τῆς ὥρας. Ἀλβανοὶ οἱ κάτοικοι.

Λογοθέτη (κ. 58). Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 45 λ. τῆς ὥρας.

Μανετέϊκα (κ. 115). Ἀπέχουσι τῆς Κ. Ἀχαΐας 15 λ. τῆς ὥρας. Οἱ κάτοικοι κατὰ τὸ ἥμισύ εἰσιν Ἀλβανοί.

Ἐν τῷ δ. Δύμης ὑπάρχει ἡ *Μονὴ Μαρίτσκι* (Ἁγίας Μαρίνης), ἔχουσα 8 μοναχοὺς καὶ ὑπηρέτας καὶ ἔσοδα 7440 δρχ. Ἀπέχει τῆς Κ. Ἀχαΐας 3 ½ ὥρας. Ἡ μονὴ ἱδρύθη τῷ 1300 καὶ ἔχει ἄφθονον πηγαῖον ὕδωρ.

Ἐν τῷ δ. Δύμης ὑπάρχουσιν 6 ἰατροὶ καὶ ἓν φαρμακεῖον ἐν τῇ Κ. Ἀχαΐα.

Τὰ χωρία ἐν οἷς δὲν μνημονεύεται πηγαῖον ὕδωρ ὑδρεύονται ἐκ φρεάτων.

Τὸ ἐν τῇ ἀπογραφῇ τοῦ 1896 μνημονευόμενον χωρίον τοῦ δήμου τούτου *Κάπελα* (κ. 35) δὲν ὑπάρχει.

Δῆμος Φαρῶν.

Κάτοικοι 8356.

Β΄ Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων δρχ. 12120 (1902).

Ὁ δῆμος Φαρῶν κεῖται πρὸς τὸ ΝΑ καὶ Ν τοῦ δ. Πατρέων καὶ ἀπέχει αὐτῶν περὶ τὰς 2 ½ ὥρας δι᾽ ἁμάξης. Εἶναι μεσόγειος καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ὀρεινός. Ἀποτελεῖται δὲ ὑπὸ τῆς πρωτευούσης *Χαλανδρίτσης* (κ. 878) καὶ 35 χωρίων, περὶ τὴν πρωτεύουσαν κειμένων καὶ οἰκουμένων ὑπὸ 7478 κ. Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α ὑπὸ τοῦ δ. Αἰγίου καὶ τοῦ δ. Λαπαθῶν τῶν Καλαβρύτων, ἀπὸ Ν ὑπὸ τοῦ δ. Τριταίας, ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Δύμης καὶ ἀπὸ Β καὶ ΒΑ ὑπὸ τοῦ δ. Πατρέων καὶ τοῦ δ. Ἐρινεοῦ. Ὄρη ἔχει τὸν Ἐρύμανθον μετὰ τῆς ὑψίστης αὐτοῦ κορυφῆς Ὠλενοῦ καὶ τὸν Παναχαϊκόν, εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὁποίων κεῖται ἅπας ὁ δῆμος. Ποταμὸν δὲ τὸν Πεῖρον, ὅστις ἐν τῷ δήμῳ καλεῖται π. τῶν *Νεζερῶν* καὶ παραποτάμια τὰ *Διαβολολάγκαδα*, χείμαρρον ἐκ τοῦ χωρίου *Μεντζαίνης* ἀρχόμενον, ἐκ τῶν ΝΔ προβούνων τοῦ Παναχαϊκοῦ, καὶ ἐν τῷ Πείρῳ χυνόμενον παρὰ τὸ χωρίον *Μπρακουμάδι* καὶ ἄλλους μικροτέρους χειμάρρους. Μικρὰ πεδιὰς παραποτάμιος διαπλεῦται κατὰ τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων Φαρῶν, *Πρέβεδος* καλουμένη καὶ ἑκατέρωθεν τοῦ Πείρου κειμένη.

Ἱστορία. Αἱ ἀρχαῖαι Φαραί, μία τῶν 12 τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἔκειντο πρὸς Ν τῶν Πατρῶν κατὰ τὴν ἀριστερὰν τῷ κατιόντι τοῦ Πείρου ὄχθην καὶ ἀπεῖχον αὐτῶν μὲν 150 στάδια (27 χιλιομ. περίπου), τῆς δὲ θαλάσσης 70 περίπου στάδ. (12.5 χιλιομ.). Ἐν Φαραῖς ἦν μέγας περίβολος ἀγορᾶς καὶ ἐν μέσῳ αὐτῆς ἄγαλμα μικρὸν τετράγωνον ἐκ μαρμάρου, *Ἀγοραίου Ἑρμοῦ*, ἔχοντος γένεια καὶ ἱσταμένου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἄνευ βάθρου καὶ παρ᾽ αὐτῷ ἦν χρηστήριον καὶ πρὸ τοῦ ἀγάλματος Ἑστία ἐκ μαρμάρου καὶ αὐτὴ καὶ λύχνοι

χαλκοῖ, προσκεκολλημένοι τῇ Ἑστίᾳ διὰ μολύβδου. Ὁ δὲ χρώμενος τῷ Θεῷ ἤρχετο περὶ ἑσπέραν καὶ ἐθυμία λιβανωτὸν ἐπὶ τῆς Ἑστίας, ἀφοῦ δὲ ἐπλήρου ἐλαίου καὶ ἀνῆπτε τοὺς λύχνους, ἔθετεν αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, κατα δεξιὰν τοῦ ἀγάλματος, πρὸς δὲ καὶ νόμισμα ἐπιχώριον, ὁ ἐκαλεῖτο *χαλκοῦς*, καὶ ἠρώτα τὸν Θεὸν πρὸς τὸ οὖς, ὁποῖόν τι ἑκάστῳ ἦν τὸ ἐρώτημα. Εἶτα ἐξήρχετο τῆς ἀγορᾶς ἔχων πεφραγμένα τὰ ὦτα διὰ τῶν χειρῶν. Προελθὼν δὲ εἰς τὰ ἐκτὸς ἐξέφραττε τὰ ὦτα καὶ ὁποίαν φωνὴν ἤκουε πρώτην, ἐξελάμβανεν ὡς μάντευμα. Ἦν δὲ ἐν Φαραῖς καὶ ὕδωρ ἱερὸν τοῦ Ἑρμοῦ καὶ ἡ πηγὴ αὐτοῦ ὠνομάζετο *Αἷμα*· οὐδέποτε δὲ ἤγρευον τοὺς ἐν αὐτῷ ἰχθῦς, νομίζοντες αὐτοὺς ἀνάθημα τοῦ Θεοῦ. Ἐγγύτατα δὲ τοῦ ἀγάλματος ἦσαν 30 τετράγωνοι λίθοι, ὧν ἑκάστῳ ἔδιδον Θεοῦ τινος ὄνομα. Ὅσον δὲ 15 σταδίοις ἀπωτέρω τῶν Φαρῶν ἦν ἄλσος Διοσκούρων, ἔχον δάφνας πολλάς, οὔτε ναὸν δέ, οὔτε ἀγάλματα, διότι ταῦτα μετεκομίσθησαν εἰς Ῥώμην, ὡς ἔλεγον οἱ ἐγχώριοι.

Τὰ ἐρείπια τῶν Φαρῶν εὑρέθησαν ἐγγὺς τῆς ἀριστερᾶς τῷ κατιόντι ὄχθης τοῦ Πείρου, πλησίον τοῦ ξενῶνος *Πρεβέδου*, ἔνθα καὶ ἡ πηγὴ τοῦ ὕδατος (τὸ *Αἷμα* ἢ *Νᾶμα*) ὑπάρχει καὶ παρ' αὐτῇ θεμέλιον ἀρχαίου οἰκοδομήματος. Ἐγγὺς τῆς θέσεως ταύτης καὶ παρὰ τὴν ἁμαξητὸν Πατρῶν—Μποκεδίνας εὑρίσκονται καὶ τάφοι μεταγενεστέρας, Φραγκικῆς ἢ Σλαυϊκῆς ἐποχῆς καὶ θεμέλια οἰκοδομῶν. Αἱ Φαραὶ διέπρεψαν κυρίως κατὰ τὴν ἀνανέωσιν τῆς Ἀχ. συμπολιτείας καὶ ἔπαθον πολλάκις ἐν τῷ συμμαχικῷ πολέμῳ ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἠλείων, ὑπὸ δὲ τοῦ Αὐγούστου κατέστησαν ὑποτελεῖς τῶν Πατρῶν. Ἄδηλον πότε κατεστράφη ἡ πόλις.

Συγκοινωνία. Διὰ τοῦ δήμου Φαρῶν διέρχεται ἡ ἐθν. ἁμαξητὸς Πατρῶν—Καλαβρύτων, ἀκολουθοῦσα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν κοίτην τοῦ Πείρου. Ἀπὸ τοῦ 15ου χιλιομέτρου τῆς ὁδοῦ ταύτης ἀπὸ τῆς θέσεως *Κουρλαμπᾶ χάνι*, ἄρχεται κατ' ὀρθὴν γωνίαν, πρὸς Ν βαίνουσα, καὶ διὰ τοῦ δ. Τριταίας διερχομένη, ἡ ἐπαρχιακὴ ὁδὸς Πατρῶν—Μποκεδίνας, τείνουσα νὰ συναντήσῃ τὴν ἀπὸ Πύργου εἰς Ὀλυμπίαν ἄγουσαν ἁμαξητόν. Ἡ λοιπὴ συγκοινωνία ἐν τῷ δήμῳ τελεῖται διὰ βατῶν ὁδῶν, καὶ ὀρεινῶν.

Εκπαίδευσις. Ἐν τῷ δ. Φαρῶν ὑπάρχουσιν, ἑλλ. σχολεῖον πλῆρες, 5 δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων, ὧν δύο διτάξια, ἓν θηλέων μονοτάξιον καὶ 10 γραμματεῖα.

Προϊόντα. *Δημητρ. καρποί*, Ἐν τῷ δ. παράγονται βρώμης κ. 5500, κριθῆς 1600, σίτου κ. 39700, ἀραβοσίτου κ. 38150.

Σησάμου παράγονται περὶ τὰς 20000 ὀκ. ἐν τοῖς παραποταμίοις πεδινοῖς χωρίοις.

Καπνοῦ ὀλίγη ποσότης παράγεται οὐχὶ καλῆς ποιότητος. Ἤδη ἤρξατο ἡ καλλιέργεια τῶν ἐκ Τουρκίας εἰσαχθέντων ἐκλεκτῶν εἰδῶν.

Τριφυλλίων σποραὶ ὑπάρχουσιν ἐκτεταμέναι ἐν τοῖς παραποταμίοις καὶ πεδινοῖς τοῦ δήμου χωρίοις, πρός τε διατροφὴν τῶν ἰδίων κτηνῶν καὶ ἰδίως πρὸς μεταπώλησιν.

Μετάξης, μέλιτος καὶ *κηροῦ* μικρὰ παράγεται ποσότης.

Οἴνου παράγονται περὶ τὰς 700000 ὀκ. (δηλωθέντα στρέμ. ἀμπέλων 3264,263).

Σταφίδος παράγεται περὶ τὸ 1 ½ ἑκατομμύρ. ἐνετικῶν λιτρῶν, ποιότητος καλῆς.

Ἐλαίου παράγονται περὶ τὰς 50 χιλ. ὀκ.

Κτηνοτροφία. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι (1898) 40520 πρόβατα, 26000 αἶγες, βόες καὶ ἀγελάδες 16, ἀροτριῶντα κτήνη 1623 (1902), ὄνοι 187, ἵπποι 466, ἡμίονοι 109 καὶ χοῖροι 93.

Ἀρχαί. Ἐν τῷ δ. Φαρῶν ὑπάρχει εἰρηνοδικεῖον Β΄ τάξεως ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Βασιλείου, συμβολαιογραφεῖον καὶ ὑποταμεῖον, οὗ ἕδρα εἶναι ἡ Κάτω Ἀχαΐα, ἀστυνομία, ταχυδρομεῖον καὶ τηλεγραφεῖον μὴ ἐγκατασταθὲν δυστυχῶς εἰσέτι, καίτοι πρὸ μακροῦ χρόνου ἐξεδόθη τὸ Β.Δ. περὶ συστάσεως αὐτοῦ.

Χαλανδρίτσα (κ. 878), κεῖται εἰς ὕψος 334 μ. ἐν τῷ κέντρῳ σχεδὸν τοῦ δήμου παρὰ τὴν ἐθνικὴν ἁμαξητὸν Πατρῶν —Καλαβρύτων. Εἶναι πρωτεύουσα καὶ ἕδρα τοῦ δημάρχου, τοῦ εἰρηνοδίκου, τοῦ συμβολαιογράφου τοῦ Ἑλλ. σχολείου, διταξίου δημ. σχολείου ἀρρένων καὶ μονοταξίου θηλέων, τῆς ἀστυνομίας καὶ τοῦ ταχυδρομείου.

Πότε ἐκτίσθη ἡ Χαλανδρίτσα δὲν εἶναι γνωστόν. Κατὰ τοὺς

χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας ἦν ἐκ τῶν ἐπισήμων πολισμάτων, διόπερ, καὶ κατὰ τὴν διανομὴν τῆς Ἀχαΐας εἰς Βαρωνείας, ἡ Χαλανδρίτσα ἀπετέλεσεν ἰδίαν βαρωνείαν τῷ 1209, πρῶτος δ' αὐτῆς βαρῶνος ἦν ὁ Ὀθεβέρτος Δέλλα Τρεμουὶγ (della Tremouille), μετὰ 4 ἱπποτικῶν φεούδων ἢ τιμαρίων. Οὗτος ἔκτισε καὶ φρούριον ἢ πύργον ἐν Χαλανδρίτσῃ, οὗ σώζονται μόνον ἐν τῷ ἀνατολικῷ ἄκρῳ τοῦ χωρίου τὰ ἐρείπια, ἔχοντα εὐρὺν περίβολον. Τελευταῖος βαρῶνος ὑπῆρξεν ὁ ἄρχων τῆς Ναυαρικῆς Ἑταιρίας Κεντουριώνης Ζαχαρίας Ἀσάνης.

Ἡ Χαλανδρίτσα ἀπέχει τῶν Πατρῶν περὶ τὰς 2 ½ ὥρας δι' ἁμάξης. Ἔχει τρεῖς ἰατρούς, οὐχὶ δὲ καὶ φαρμακεῖον. Ἐν Χαλανδρίτσῃ οἰκοῦσι περὶ τὰς 10 ἀλβανικαὶ οἰκογένειαι. Πρὸς Α τῆς Χαλανδρίτσης κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία: ***Μάραλι*** (κ. 241). Κεῖται εἰς ὕψος 861 μ. καὶ ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 45 λ. τῆς ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον. Οἱ πρῶτοι κάτοικοι ἦσαν Ἀλβανοί, νῦν δὲ οὐδεὶς γινώσκει τὴν ἀλβανικὴν διάλεκτον.

Σάπια βρύσις (κ. 59). Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 2 ὥρας.

Κασνέσι ἢ Κατσαϊτέϊκα (κ. 192). Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 2 ½ ὥρας.

Γουρζάκμισα (κ. 1007). Κεῖται εἰς ὕψος 748 μ. ἐπὶ τοῦ Παναχαϊκοῦ καὶ ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 5 ὥρας. Ἔχει δημοτικὸν σχολεῖον ἀρρένων διτάξιον. Κατέχει περίπου τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου *Λεοντίου*, οὗ εὑρέθησαν ἐρείπια. Τὸ Λεόντιον ἦν πόλισμα ὀχυρὸν καὶ ἀντικατέστησεν ἐν τῇ Ἀχ. συμπολιτείᾳ τὰς Ρύπας.

Μαζαράκι (κ. 551). Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 6 ὥρας, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτοῦ ἅπαντες ἀλβανοί. Ἔχει γραμματεῖον.

ΒΑ κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία : ***Κάνδαλος*** (κ. 31). Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης μίαν ὥραν.

Μπαρδικώστα (κ. 179). Κεῖται εἰς ὕψος 771 μ. ἐπὶ τοῦ Παναχαϊκοῦ καὶ ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 2 ὥρας. Οἱ πρῶτοι κάτοικοι ἦσαν ἀλβανοί· νῦν δὲ οὐδεὶς ἐπίσταται τὴν ἀλβανικὴν διάλεκτον. Ἔχει γραμματεῖον.

*Θάνα ἢ Ζουμπάτα** (κ. 88). Κεῖται εἰς ὕψος 1192 μ. ἐπὶ τῶν Ν πλευρῶν τοῦ Παναγαϊκοῦ.

Β καὶ ΒΔ κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία: *Μέντζεκα* (κ. 355). Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης μίαν ὥραν καὶ κεῖται μικρὸν ἄπω τῆς ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Καλαβρύτων. Ἔχει γραμματεῖον.

Μπρακουμάδι (κ. 367). Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 1 $^1/_2$ ὥραν. Ὑδρεύεται ἐκ φρεάτων, ἐνῷ ἅπαντα τὰ προμνησθέντα χωρία, ὡς κείμενα ἐπὶ τοῦ Παναγαϊκοῦ ἔχουσιν ἄφθονα πηγαῖα ὕδατα. Ἔχει γραμματεῖον.

Λαλικώστα (κ. 265). Κεῖται πρὸς Δ τῆς Χαλανδρίτσης καὶ ἀπέχει αὐτῆς 1 $^1/_2$ ὥραν. Ὑδρεύεται ἐκ φρεάτων. Κατοικεῖται τὸ πλεῖστον ὑπὸ Ἀλβανῶν. Ὑπάρχει καὶ ἕτερον θερινὸν χωρίον ἐπὶ τοῦ Παναγαϊκοῦ.

Ἴσαρι (κ. 428). Κεῖται πρὸς Δ τῆς Χαλανδρίτσης καὶ ἀπέχει αὐτῆς 1 $^1/_2$. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον, ὑδρεύεται δὲ ἐκ φρεάτων. Παράγει μέταξαν.

Περιστέρια (κ. 198). Κεῖται πρὸς Δ τῆς Χαλανδρίτσης καὶ ἀπέχει αὐτῆς 3 ὥρας. Οἱ ἡμίσεις κάτοικοί εἰσιν Ἀλβανοί. Ὑδρεύεται ἐκ φρεάτων.

Μητόπολις (κ. 139). Κεῖται ΝΔ τῆς Χαλανδρίτσης εἰς ἀπόστασιν 2 $^1/_2$ ὡρῶν. Ἔχει γραμματεῖον.

Ἀστέρι (κ. 45). Κεῖται ΝΔ τῆς Χαλανδρίτσης εἰς ἀπόστασιν 2 ὡρῶν.

Τσεροβοῦνι εἶναι ἡ χειμερινὴ διαμονὴ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Μαζαρακίου καὶ ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης (ἧς κεῖται πρὸς τὰ ΝΔ) 3 ὥρας. Ὑδρεύεται ἐκ φρεάτων.

Πρὸς Ν τῆς Χαλανδρίτσης κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία:

Καρμαλέϊκα (κ. 25). Ἀπέχουσι τῆς Χαλανδρίτσης 1 $^1/_2$ ὥραν.

Καρμοκολέϊκα (κ. 34). Ἀπέχουσι τῆς Χαλανδρίτσης 1 $^1/_4$ ὥρας.

Ἅγιος Νικόλαος (κ. 24). Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης μίαν ὥραν.

Ζῶγα (κ. 102). Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 1 $^1/_2$ ὥραν καὶ

* Ἐκ Ζαμπούτας κατήγετο ὁ ἀείμνηστος Δέρκων Γρηγόριος ὁ ἀπαγχονισθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον ἐν ἔτει 1821.

ὑδρεύεται ἐκ φρεάτων. Οἱ ἡμίσεις τῶν κατοίκων εἰσὶν Ἀλβανοί.

Λάλουσι (κ. 407). Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 1 $^1/_2$ ὥραν. Ἔχει γραμματεῖον καὶ ὑδρεύεται ἐκ φρεάτων. Ἅπαντες οἱ κάτοικοί εἰσιν Ἀλβανοί.

Ἄνω καὶ Κάτω Τροῦσα (κ. 71). Ἀπέχουσι τῆς Χαλανδρίτσης 2 ὥρας.

Κριθαράκια (κ. 37). Ἀπέχουσι τῆς Χαλανδρίτσης 3 ὥρας.

Μπόνηκα (κ. 114). Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 1 $^1/_2$ ὥραν.

Παλοῦμπι (κ. 119). Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 1 $^1/_2$ ὥραν.

Πρὸς τὰ ΝΑ τῆς Χαλανδρίτσης κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία :

Καλούση (κ. 350). Κεῖται εἰς ὕψος 702 μ. ἐπὶ τοῦ Ἐρυμάνθου καὶ ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 3 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Κούμανη (κ. 144). Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 3 $^1/_2$ ὥρας. Ἐπὶ τοῦ Ἐρυμάνθου κεῖται. Ὕψος 724 μ.

Σποδιάνα (κ. 242). Κεῖται εἰς ὕψος 690 μ. ἐπὶ τοῦ Ἐρυμάνθου καὶ ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 3 $^1/_2$ ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Λακκώματα (κ. 395). Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 4 ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον. Κεῖται εἰς τοὺς Α πρόποδας τοῦ Ἐρυμάνθου.

Κομπηγάδι (κ. 170. Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 4 ὥρας. Κεῖται ἐπὶ τοῦ Ἐρυμάνθου.

Ρίκαβα (κ. 24). Ἀπέχουσι τῆς Χαλανδρίτσης 3$^1/_2$ ὥρας. Κεῖνται ἐπὶ τοῦ Ἐρυμάνθου.

Δενδρὰ (κ. 98). Ἀπέχουσι τῆς Χαλανδρίτσης 4 $^1/_2$ ὥρας. Κεῖνται ἐπὶ τοῦ Ἐρυμάνθου.

Συκαῖς (κ. 32). Ἀπέχουσι τῆς Χαλανδρίτσης 3 $^1/_2$ ὥρας. Κεῖνται ἐπὶ τοῦ Ἐρυμάνθου.

Πλάτανος (κ. 181). Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 4 ὥρας Κεῖται ἐπὶ τοῦ Παναχαϊκοῦ.

Κάλανος (κ. 465). Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 3 $^1/_2$ ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον.

Καλάνιστρα (κ. 310). Ἀπέχει 3 ὥρας τῆς Χαλανδρίτσης. Ἀμφότερα κεῖνται ἐπὶ τοῦ Παναχαϊκοῦ.

Λόπεσι (κ. 293). Κεῖται εἰς ὕψος 605 μ. ἐπὶ τοῦ Πανα-

χαϊκοῦ καὶ ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 2 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Μπούγα (κ. 60). Ἀπέχει τῆς Χαλανδρίτσης 1 ½ ὥραν. Κεῖται ἐπὶ τοῦ Ἐρυμάνθου.

Τὰ χωρία Σποδιάνα, Λακκώματα, Κομπηγάδι, Ρίκαβα, Δενδρά, Συκιαῖς, Πλάτανος, Κάλανος, Καλάνιστρα καὶ Μπούγα, λέγονται κοινῶς *Νεζερὰ* ἢ *Νεζεροχώρια*.

Ἐν τῷ δήμῳ Φαρῶν πρὸς Β. τῆς Χαλανδρίτσης, ἐπὶ τοῦ προβούνου τοῦ Παναχαϊκοῦ *Ὀμπλοῦ* κεῖται ἡ ὁμώνυμος Μονὴ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, ἡ τοῦ *Ὀμπλοῦ* καλουμένη, ἀπέχουσα τῆς τε Χαλανδρίτσης καὶ τῶν Πατρῶν 3 ὥρας, εἰς ὕψος 700 μ. ὑπὲρ τὴν θάλασσαν. Ἐν αὐτῇ ἐγκαταβιοῦσιν 20 μοναχοὶ καὶ ὑπηρέται κοινοβιακῶς βιοῦντες. Ἡ μονὴ ἔχει ἔσοδα δρχ. 16085. Ταύτῃ προσηρτήθησαν ὡς μετόχια ἡ ἄνωθεν τῆς Μετζένης κειμένη **Μονὴ τοῦ Μπαμπιώτου** καὶ ἡ τῶν Ἁγίων Πάντων ἐν τῷ δήμῳ Τριταίας. Ἡ μονὴ τοῦ *Ὀμπλοῦ* ἐκτίσθη πολὺ πρὸ τοῦ 12ου αἰῶνος. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐχρησίμευεν ὡς καταφύγιον τῶν καταδυναστευομένων περιοίκων, κατὰ δὲ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα ἐκάη δίς. Ἤδη ἀνῳκοδομήθη καὶ ἐπλουτίσθη δι᾽ ἐπαρκῶν καὶ καινουργῶν κελίων. Οἱ δὲ μοναχοὶ εἰσὶν εὐγενέστατοι καὶ λίαν φιλόπονοι. Πλείονα περὶ μονῆς Ὀμπλοῦ ζητητέα ἐν τῇ *Ἱστορίᾳ τῶν Πατρῶν* ὑπὸ Στ. Θωμοπούλου καὶ τῇ *Πεζοπορίᾳ ἀπὸ Πατρῶν εἰς Σπάρτην* ὑπὸ Χρ. Κορύλλου.

Ἔναντι τῆς μονῆς, ἐπὶ κορυφῆς λόφου, ὑπάρχουσι τὰ ἐρείπια τοῦ Σιδεροκάστρου. Ἐν τῇ χαράδρᾳ δὲ τῇ κειμένῃ μεταξὺ Σιδεροκάστρου καὶ Ὀμπλοῦ ὑπάρχει ἡ θέσις *Ζωϊτάδα* ἔνθα ὑπέστησαν πανωλεθρίαν οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Κάτωθεν τῆς Καλάνιστρας εἰς τὴν ὄχθην τοῦ Πείρου κεῖται ἡ μονὴ τῆς **Χρυσοποδαριτίσσης** ἔχουσα 9 μοναχοὺς καὶ ὑπηρέτας καὶ ἔσοδα δρχ. 7337. (Γέννησις τῆς Θεοτόκου).

Δῆμος Τριταίας.

Κάτοικοι 5,178.

Β' Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων δρχ. 6.700 (1902).

Ὁ δῆμος Τριταίας κεῖται πρὸς Ν τῶν Πατρῶν, ὧν ἀπέχει περὶ τὰς 12 ὥρας. Εἶναι μεσόγειος καὶ τὸ πλεῖστον ὀρεινὸς καὶ ἀποτελεῖται ὑπὸ τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ *Προστοβίτσης* (κ. 650) καὶ 21 χωρίων οἰκουμένων ὑπὸ 4528 κ. καὶ κειμένων χαμηλότερον τῆς τὸ ὕψιστον σημεῖον τοῦ δήμου κατεχούσης πρωτευούσης. Κεῖται ἐπὶ τῆς Β πλευρᾶς τοῦ Ἐρυμάνθου καὶ τοῦ ταύτῃ ὑποκειμένου ὀροπεδίου. Εἶναι ὁ ἀκρότατος πρὸς Ν δῆμος τῆς ἐπ. Πατρῶν καὶ ὁρίζεται ἀπὸ Α μὲν ὑπὸ τοῦ δ. Λαπαθῶν τῶν Καλαβρύτων καὶ τοῦ δ. Λαμπείας τῆς Ἠλείας, ἀπὸ Ν δὲ ὑπὸ τοῦ δ. Πηνειῶν τῆς Ἠλείας, ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Δύμης καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ δ. Φαρῶν. Ὄρη ἔχει τὸν Ἐρύμανθον καὶ τὴν Σκόλλιδα (Σανταμέρι) καὶ ποταμοὺς τὸν **Τευθέαν** καὶ ὡς μεθόριον τὸν **Καύκωνα** πρὸς τὸν δ. Δύμης, πρὸς Ν δὲ τὸν *Πηνειὸν* τῆς Ἠλείας, ὅστις ἀποτελεῖ τὸ μεθόριον μεταξὺ τῶν νομῶν Ἀχαΐας καὶ Ἠλείας. Πεδιάδα ἔχει τὸ εὔφορον ὀροπέδιον τῆς Βαντούγλας κείμενον εἰς ὕψος 409 μ.

Ἱστορία. Ἡ ἀρχαία *Τρίτεια* ἢ *Τρίταια* ἢ *Τριταία*, μία τῶν 12 Ἀχ. πόλεων, ἦν μεσόγειος καὶ ἔκειτο πρὸς τὰ ΝΑ τῆς πόλεως τῶν Φαρῶν, ὧν ἀπεῖχεν 120 στάδια (21.3 χιλιόμετρα). Οἰκιστὴς τῆς Τριταίας κατά τινας ἐγένετο ὁ Κελβίδας, ἐλθὼν ἐκ Κύμης τῆς ἐν Ὀπικοῖς (ἀρχαίου λαοῦ τῆς Κάτω Ἰταλίας) κατ' ἄλλους δὲ ὁ Μελάνιππος υἱὸς τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς παρθένου Τριταίας, ἱερείας τῆς Ἀθηνᾶς, συνῴκισε καὶ ηὔξησε τὴν πόλιν, δοὺς αὐτῇ τὸ ὄνομα τῆς ἑαυτοῦ μητρός. Πρὸ τῆς εἰς τὴν πόλιν εἰσόδου ἦν μνῆμα ἐκ μαρμάρου λευκοῦ ἀξιοθέατον διὰ τὰς ἐπὶ τοῦ τάφου γραφάς.

Ἐν Τριταίᾳ ἦν ναὸς τῶν *μεγίστων* καλουμένων **θεῶν** καὶ ἀγάλματα αὐτῶν κατεσκευασμένα ἐκ πηλοῦ καὶ ἦγον αὐτοῖς κατ' ἔτος ἑορτὴν ὁμοίαν τῇ τοῦ Διονύσου. Ἦν δὲ καὶ ναὸς

Ἀθηνᾶς, ἧς τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα μετεκομίσθη εἰς Ρώμην ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου. Ἦν δὲ νενομισμένον νὰ θύωσιν ἐνταῦθα τῷ Ἄρει καὶ τῇ Τριταίᾳ.

Ἡ Τριταία παρηκολούθησε πάσας τὰς τύχας τῶν Ἀχαιῶν ἐνδόξως, εἶτα δὲ ὑπήχθη εἰς τὰς Πάτρας ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου, κατὰ δὲ τὸν μεσαίωνα κατεστράφη. Ἐρείπια αὐτῆς νομίζονται τὰ εἰς θέσιν *Καστρίτσα* εὑρεθέντα ἴχνη Ἑλληνικοῦ φρουρίου ἐπὶ ὑψώματος πρὸς Β τοῦ Ἁγίου Βλασίου τῶν Καλαβρύτων, μίαν ὥραν τούτου ἀπέχοντα. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐγένοντο ἐπανειλημμέναι ἀνασκαφαὶ ὑπό τινων Ἀγαθαγγελιστῶν εἰς εὕρεσιν θησαυροῦ.

Συγκοινωνία. Διὰ τοῦ δ. Τριταίας διέρχεται ἡ ἐπαρχιακὴ ἁμαξητὸς ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ χανίου Κουρλαμπᾶ καὶ κατευθυνομένη εἰς Μποκοβίναν (δ. Πηνειῶν τῆς Ἠλείας). Ταύτης ἤδη ἓν τμῆμα ἀπὸ τῆς γεφύρας *Τσάχεσι* (ἐπὶ τοῦ Τευθέα), μέχρι τοῦ χωρίου *Χιόνας*, ἐκ 1800 μ., εὑρίσκεται ὑπὸ κατασκευήν. Δημοτ. ἁμαξητοὺς δὲν ἔχει ὁ δῆμος ὡς ὀρεινὸς τὰ πολλά, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ συγκοινωνία γίνεται δι' ὁδῶν βατῶν, λίαν ἀνωμάλων ἐνιαχοῦ.

Ἐκπαίδευσις. Ἐν τῷ δ. Τριταίας ὑπάρχει ἀνὰ ἓν δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων καὶ θηλέων μονοταξίων καὶ ἕνδεκα γραμματεῖα.

Προϊόντα. *Δημητρ. Καρποί.* Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται 1336 κ. βρώμης, 640 κ. κριθῆς, 10865 κ. σίτου καὶ 15755 κ. ἀραβοσίτου.

Οἴνου παράγονται 240000 ὀκ. (δηλωθέντα στρέμματα ἀμπέλων 1175.937).

Μέταξα παράγεται ὀλίγη, ἔτι δὲ *μέλι* καὶ *κηρός*. ***Ἔλαιον*** περὶ τὰς 20 χιλ. ὀκ.

Κτηνοτροφία. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι (1898) πρόβατα 31900, αἶγες 25400, ἀροτριῶντα κτήνη (1902) 1088, ὄνοι 131, ἵπποι 629 ἡμίονοι 43 καὶ χοῖροι 300.

Εἰς ἅπαντα τὰ χωρία τοῦ δήμου ὑπάρχουσιν ἄφθονα πηγαῖα ὕδατα.

Ἀρχαί. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχει *εἰρηνοδικεῖον* Β' Τάξεως, *ταχυδρομεῖον* καὶ *ἀστυνομία*.

Προστοβίτσα (κ. 650). Εἶναι πρωτεύουσα τοῦ δήμου καὶ

κεῖται ἐπὶ τοῦ Ἐρυμάνθου εἰς ὕψος 726 μ. Ἀπέχει τῶν Πατρῶν περὶ τὰς 12 ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων μονοτάξια. Εἶναι ἕδρα τῶν ἀρχῶν τοῦ δήμου.

Πρὸς Α τῆς Προστοβίτσης κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία:

Κουμπέρι (κ. 194). Ἀπέχει τῆς Προστοβίτσης 45 λ. τῆς ὥρας.

Καλέντζι (κ. 536). Κεῖται εἰς ὕψος 915 μ. καὶ ἀπέχει τῆς Προστοβίτσης 2 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἄρχεται ὁ π. Τευθέας ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μπούρμπουλας*.

Βελιμάχι (132). Ἀπέχει τῆς Προστοβίτσης 3 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον καὶ ὀνομαστὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἔνθα τελεῖται ἐτησία θρησκευτικὴ πανήγυρις.

Γρεβενὸν (κ. 329). Ἀπέχει τῆς Προστοβίτσης 4 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Ἀλποχῶρι (κ. 389). Ἀπέχει τῆς Προστοβίτσης 4 ὥρας καὶ κεῖται εἰς ὕψος 530 μ. Ἔχει γραμματεῖον.

ΒΑ τῆς Προστοβίτσης κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία:

Τουρκοχῶρι (κ. 262). Ἀπέχει τῆς Προστοβίτσης 3½ ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Κουτροχῶρι (κ. 40). Ἀπέχει τῆς Προστοβίτσης 3½ ὥρας.

Πρὸς Β τῆς Προστοβίτσης κεῖται ἡ *Χιόνα* (κ. 215), ὑψ. 342 μ. ἀπέχουσα αὐτῆς 4 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Πρὸς τὰ ΒΔ κεῖνται τὰ χωρία: *Μάνεση* (κ. 131), ἀπέχον 3 ὥρας τῆς Προστοβίτσας. Ἔχει γραμματεῖον.

Μαστραντώνη (κ. 123), ἀπέχον τῆς Προστοβίτσης 3 ὥρας. Κεῖται εἰς ὕψος 301 μ.

Γολέμη (κ. 79), ἀπέχον τῆς Προστοβίτσης 3½ ὥρας.

Πρὸς Δ κεῖνται τὰ χωρία: *Ρένεση* (κ. 163), ἀπέχον τῆς Προστοβίτσης μίαν ὥραν καὶ κείμενον εἰς ὕψος 343 μ.

Ἄνω καὶ Κάτω Ἁγία Μαρίνα (κ. 270), ἀπέχουσαι 1½ καὶ 2 ὥρας. Ἔχουσι κοινὸν γραμματεῖον.

Πρὸς Ν κεῖνται τὰ χωρία: *Τσαπόγα* (κ. 90), ἀπέχον τῆς Προστοβίτσης 45 λ. τῆς ὥρας.

Σκούρα (κ. 168), ἀπέχον τῆς Προστοβίτσης 2 ὥρας.

Σκιαδᾶ (κ. 573). Κεῖται εἰς ὕψος 50 8 . καὶ ἀπέχει τῆς Προστοβίτσης 2 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Κάλφα (κ. 201). Ἀπέχει τῆς Προστοβίτσης 3 1/2 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον. Κεῖται εἰς ὕψος 233 μ.

Πρὸς τὰ ΝΔ κεῖνται τὰ χωρία: ***Κρασέτσα*** (κ. 91), ἀπέχον τῆς Προστοβίτσης 3 ὥρας.

Γάλαρος (κ. 77). Ἀπέχει τῆς Προστοβίτσης 3 1/2 ὥρας.

Ρουπακιὰ (κ. 189). Ἀπέχει τῆς Προστοβίτσης 3 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον. Κεῖται εἰς ὕψος 373 μ.

Πρὸς τὰ ΒΔ κεῖνται τὰ χωρία ***Φλῶκα*** (κ. 186). Ἀπέχει τῆς Προστοβίτσης 4 ὥρας. Κεῖται εἰς ὕψος 425 μ.

Κόμμι (κ. 66). Ἀπέχει τῆς Προστοβίτσης 4 1/2 ὥρας.

Ἐν τῷ δήμῳ Τριταίας ὑπάρχουσι δύο μοναί: ἡ τῶν ***Ἁγίων Πάντων*** πρὸς Α τῆς Προστοβίτσης κειμένη καὶ 4 ὥρας ταύτης ἀπέχουσα, προσαρτηθεῖσα δ' ἐσχάτως εἰς τὴν μονὴν ***Ὀμπλοῦ*** (δ. Φαρῶν). Καὶ ἡ τῶν ***Νοτενῶν*** (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου), πρὸς τὰ ΝΔ τῆς Προστοβίτσης κειμένη καὶ ἀπέχουσα ταύτης 3 ὥρας, ἱδρυθεῖσα δὲ τῷ 1530. Ἔχει 6 μοναχοὺς καὶ ὑπηρέτας καὶ ἔσοδα δρχ. 3385.

Δῆμος Ἐρινεοῦ.

Κάτοικοι 4550.

Β' Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων 35212 (1901).

Ὁ δῆμος Ἐρινεοῦ κατέχει περίπου τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Ρυπικῆς χώρας καὶ κεῖται πρὸς τὰ ΒΑ τῶν Πατρῶν, ὧν ἀπέχει περὶ τὰς 6 ὥρας. Εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὀρεινός, ἀλλ' ἐπὶ ὁμαλοῦ ἐδάφους κατεσπαρμένος καὶ κεῖται κατὰ τοὺς Α καὶ ΒΑ πρόποδας τοῦ προβούνου τοῦ Παναχαϊκοῦ ***Τσετσεβοῦ***, ἀποτελεῖται δὲ ὑπὸ τῆς πρωτευούσης ***Σελμενίκου*** (κ. 398) καὶ 21 χωρίων, οἰκουμένων ὑπὸ 4152 κατοίκων. Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α ὑπὸ τοῦ δ. Αἰγίου, ἀπὸ Ν ὑπὸ τοῦ δ. Φαρῶν, ἀπὸ ΝΔ καὶ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Πατρέων καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ Κορινθ. κόλπου. Ὄρη ἔχει τὸν πρόβουνον τοῦ Παναχαϊκοῦ ***Τσετσεβόν***, ποταμὸν

τὸν *Φοίνικα* (Σαλμενῖκον), ἀποτελοῦντα τὸ μεθόριον μεταξὺ τῶν ἐπαρχιῶν Πατρῶν καὶ Αἰγιαλείας.

Ἱστορία. *Αἱ Ρύπες*, μία τῶν 12 ἀχαϊκῶν πόλεων, ἀπεῖχον τοῦ Αἰγίου 30 σταδίους (5.3 χιλιόμετρα). Ταύτας ὁ Αὔγουστος κατηδάφισε, τοὺς δὲ κατοίκους συνῴκισεν εἰς Πάτρας.

Εἰς τὴν ἀρχαιότητα *Ἐρινεὸς* ἐκαλεῖτο μικρὸν πολίχνιον καὶ ὁ μικρὸς ὅρμος τῶν Ρυπῶν πρὸς Δ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Φοίνικος, ὅστις νῦν καλεῖται *Λαμπίρη*, κάτωθεν τῆς ὁμωνύμου σιδηροδρομικῆς στάσεως. Ἐκλήθη δὲ Ἐρινεὸς ἐκ τοῦ πλήθους τῶν *ἐρινεῶν* (ἀγρίων συκῶν) αἵτινες φύονται ἐκεῖ. Παρ' αὐτῷ ἐναυμάχησαν οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τοὺς Πελοποννησίους τῷ 412 π. χ.

Συγκοινωνία. Ἐν τῷ δ. Ἐρινεῶν ὑπάρχει μία καὶ μόνη δημοτικὴ ἁμαξητὸς μεταξὺ Σαλμενίκου καὶ Καμαρῶν, μήκους 7500 μ., συγκοινωνεῖ δὲ μετὰ τοῦ Αἰγίου διὰ τῆς ἐθνικῆς ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Αἰγίου καὶ διὰ τοῦ σιδηροδρόμου ΠΑΠ, μετὰ δὲ τῶν Πατρῶν διὰ τοῦ αὐτοῦ σιδηροδρόμου. Ἡ μεταξὺ τῶν χωρίων συγκοινωνία τελεῖται διὰ βατῶν ὁδῶν.

Ἐκπαίδευσις. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχει Ἑλλ. σχολεῖον πλῆρες, 4 δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ 2 θηλέων, μονοτάξια καὶ 6 γραμματεῖα.

Προϊόντα. *Δημητρ. καρποί.* Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται βρώμης κ. 337, κριθῆς κ. 1207, σίτου κ. 15860 καὶ ἀραβοσίτου κ. 13400.

Οἴνου παράγονται 550 χιλ. ὀκ. (δηλωθέντα στρέμμ. ἀμπέλων 2618.100).

Σταφίδος παράγονται περὶ τὰ 2—2 ½ ἑκατομμ. ἐνετικῶν λιτρῶν.

Ἐλαίου περὶ τὰς 7 χιλ. ὀκ. καὶ *ρητίνης* 8—9 χιλ. *Μέταξα* παράγεται ὀλίγη ἐν Καμάραις.

Κτηνοτροφία. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι (1898), προβάτων μὲν 8800, αἰγῶν δὲ 10700, ἀροτρ. κτηνῶν 601 (1902), ὄνων 196, ἵππων 212, ἡμιόνων 251 καὶ χοίρων 70.

Ἀρχαί. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχει *ἀστυνομία* καὶ *ταχυδρομεῖον* ἐν Καμάραις. Δικαστικῶς δὲ ὑπάγεται εἰς τὸ εἰρηνοδικεῖον τῆς Β πλευρᾶς Πατρῶν.

Σαλμενῖκος (κ. 398). Πρωτεύουσα τοῦ δήμου καὶ ἕδρα τοῦ δημάρχου καὶ τοῦ ἀστυνόμου, ἀπέχει τῶν Πατρῶν περὶ τὰς 6 ὥρας. Κεῖται ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ *Τσετσεβοῦ*, εἰς ὕψος 314 μ.

Ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Τσετσεβοῦ ὑπάρχουσι τὰ ἐρείπια τοῦ φρουρίου τοῦ *Σαλμενικοῦ*, *Πολέναις* τὰ νῦν καλούμενα, ἔνθα ὁ Γραίτσας Παλαιολόγος, πολιορκούμενος καὶ βομβοβολούμενος ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μωάμεθ, ἀντέστη ἡρωϊκῶς ἐπὶ δύο ἔτη, κινήσας τὸν θαυμασμὸν τῶν πολιορκητῶν.

Ἐν Σαλμενίκῳ ὑπάρχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον.

Πρὸς Α. τοῦ Σαλμενίκου κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία: *Τραγανὸ* (κ. 201), ἀπέχον τοῦ Σαλμενίκου 45 λ. τῆς ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Ἀραβωνίτσα (κ. 258). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 2 ὥρας.

Δουκανέϊκα (κ. 66). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 2 ὥρας.

Ἀραγόζενα (κ. 337). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 2 ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων καὶ θηλέων μονοτάξια.

Γρόπα (κ. 321). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 2 $^1/_2$ ὥρας.

Μυρόβρυση (κ. 269). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 2 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Βερίνου (κ. 371). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 2 $^1/_2$ ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον. Εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας κεῖται τὸ μετόχιον τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν τοῦ Αἰγίου ὁ *Ἅγιος Ἰωάννης τῶν Τσετσεβῶν*.

Συνανιὰ (κ. 54). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 2 $^1/_2$ ὥρας.

Λοιδωρίκι (κ. 46). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου μίαν ὥραν.

ΝΑ τοῦ Σαλμενίκου κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία: *Μποχῶρι* (κ. 36). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 30 λ. τῆς ὥρας.

Δαμακίνι (κ. 180). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 45 λ. τῆς ὥρας.

Πιτίτσα (κ. 168). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 1$^1/_4$ ὥρας.

Πρὸς Ν τοῦ Σαλμενίκου κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία: *Χρούτσα* (κ. 74). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 2 ὥρας.

Σελᾶ (κ. 246). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 1 $^1/_2$ ὥραν. Ἔχει γραμματεῖον.

Άβερνα (κ. 368). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 3 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Κακόβατον (κ. 16). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 2 ὥρας.

Πρὸς Δ: *Ζήρια* (κ. 452). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 1 ὥραν. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον.

Πρὸς τὰ ΒΔ: *Καμάραις* (κ. 444). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 1 ὥραν. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων καὶ θηλέων μονοτάξιον καὶ ταχυδρομεῖον, παράγει δὲ καὶ μέταξαν.

Πρὸς τὰ ΒΑ: *Προβοδὸς* (κ. 67). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 2 ὥρας.

Πρὸς τὸ ΝΔ: *Σαρκανὰ* (κ. 38). Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 15 λ. τῆς ὥρας.

Ἐν τῷ δ. ὑπάρχει ἡ μονὴ τῆς *Ἐλεούσης* (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου) ἔχουσα 8 μοναχοὺς καὶ ὑπηρέτας καὶ ἔσοδα δρχ. 3099. Ἀπέχει τοῦ Σαλμενίκου 1 ½ ὥραν καὶ κεῖται πρὸς Δ αὐτοῦ.

Ἅπαντα τὰ χωρία τοῦ δήμου ἔχουσιν ἄφθονα πηγαῖα ὕδατα.

Τὸ ἐν τῇ Στατιστικῇ τῆς ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐν ἔτει 1896 ἐν τῷ δήμῳ Ἐρινεοῦ ἀναφερόμενον χωρίον *Μάγκρα* ἔχον 122 κ. εἶναι ἀνύπαρκτον.

....

Β' ΕΠΑΡΧΙΑ ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ

Ὅρια.—Ὄρη.—Ποταμοί.

Ἡ ἐπαρχία Αἰγιαλείας κατέχει τὸ ΒΑ τμῆμα τοῦ νομοῦ Ἀχαΐας, εἶναι στενὴ παράλληλος σχεδὸν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ καὶ τὰ πλεῖστα ὀρεινή. Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α μὲν ὑπὸ τοῦ νομοῦ Κορινθίας, ἀπὸ Ν ὑπὸ τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων, ἀπὸ Δ ὑπὸ τῆς ἐπ. Πατρῶν καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου.

Ὄρη ἔχει τοὺς πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον βουνοὺς τοῦ Παναχαϊκοῦ καὶ τῶν Ἀροανίων καὶ τὴν Κερύνειαν (Φτερέϊκο βουνὸν ἢ Κλωκός).

Ποταμοί. Οἱ ἐπισημότεροι ποταμοὶ καὶ χείμαρροι τῆς ἐπ. Αἰγιαλείας εἰσὶν οἱ ἑξῆς : Τὸ *Θελοπόταμον*, μικρὸς χείμαρρος

Γυνὴ ἐξ Αἰγιαλείας.

καταφέρων θολὰ ὕδατα ἐκ τῶν ἀργιλλωδῶν γηλόφων τοῦ Παναχαϊκοῦ. Κεῖται μεταξὺ Φοίνικος καὶ Μεγανείτου καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν Κορινθ. κόλπον. 7 περίπου χιλιόμετρα πρὸς Δ τοῦ

Αἰγίου. Ἔχει γέφυραν τῆς ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Αἰγίου καὶ ἑτέραν λιθόκτιστον.

Ὁ *Μεγανείτας* (κ. Γαϊδουροπνίχτης) ἀρχόμενος ἐκ τῶν ΒΑ προβούνων τοῦ Παναχαϊκοῦ, ῥέει πρὸς Δ, ἐγγύτατα τοῦ Αἰγίου, καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν κόλπον τοῦ Αἰγίου, οὗ ἀποτελεῖ τὸ δυσμικὸν πέρας διὰ τῶν προσχώσεων αὐτοῦ. Ἐπ' αὐτοῦ παρὰ τὴν σιδηροδρομικὴν ὑπάρχει καὶ κομψὴ λιθόκτιστος τρίτοξος γέφυρα ἐπὶ τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν—Αἰγίου.

Ὁ *Σελινοῦς* (κοινῶς π. τῆς Βοστίτσας), πηγάζων ἀπὸ τοῦ ὄρους Ἐρυμάνθου δέχεται πολλὰ κατὰ τὸν ῥοῦν αὐτοῦ παραποτάμια. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν καλεῖται *Ἁγιοβλασίτικο* π., εἶτα δὲ π. τῆς *Μακελλαριᾶς* καὶ ἐν τέλει ῥέων διὰ τῶν δυσμικῶν προπόδων τῆς Κερυνείας (Κλωκοῦ), πρὸ τῆς μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν, ἐξέρχεται εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Αἰγίου καὶ χύνεται εἰς τὸν κόλπον τοῦ Αἰγίου, 5 χιλιόμ. πρὸ Α τῆς πόλεως. Ἐπ' αὐτοῦ πλὴν τῆς σιδηροδρομικῆς, ὑπάρχει καὶ ξυλίνη γέφυρα παρὰ τὸ χωρίον *Ζευγολατιό*.

Ὁ *Κερυνίτης* (κοινῶς Μπουφούσκια), πηγάζων ἐκ τοῦ ὁμωνύμου ὄρους καὶ τῶν Α προβούνων τοῦ Παναχαϊκοῦ ἐν τῷ δ. Κερπινῆς, ῥέει διὰ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Αἰγίου πεδιάδος καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον εἰς ἀπόστασιν 8 χιλιομ. ἀπὸ τοῦ Αἰγίου.

Παρὰ τὸν π. τοῦτον ἔκειτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ πόλις *Κερύνεια*, ἧς τὰ ἐρείπια εὑρέθησαν ἔναντι τοῦ χωρίου *Μαμουσιᾶς* (δ. Αἰγίου).

Ὁ *Βουραϊκὸς* (π. τῶν Καλαβρύτων), πηγάζων ἀπὸ τοῦ Ἐρυμάνθου καὶ τῶν Ἀροανίων, ῥέει διὰ τῆς πεδιάδος Κερτεζῆς καὶ Καλαβρύτων, ἔνθα πρὸ ἐτῶν διευθετεῖται ἡ κοίτη αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ δημοσίου (ὅρα ἐπ. Καλαβρύτων) καὶ ἐξερχόμενος εἰς τὴν Α. τοῦ Αἰγίου πεδιάδα, παρὰ τὰ *Διακοπτήτικα*, ἐκβάλλει εἰς τὸν Κορινθ. κόλπον, εἰς ἀπόστασιν 14 χιλιομ. πρὸς Α τοῦ Αἰγίου. Παρὰ τὸν ποταμὸν τοῦτον, ἐν ᾗ θέσει νῦν κεῖται τὸ χωρίον *Τρυπιὰ* (μετόχιον τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου), ἔκειτο ἡ ἀρχαία Ἀχαϊκὴ πόλις *Βοῦρα*, μία τῶν 12, καταστραφεῖσα ὑπὸ σεισμοῦ ἐν ἔτει 373 π. χ. συγχρόνως μετὰ τῆς παρὰ τὸν αἰγιαλὸν κειμένης *Ἑλίκης*, ἧς τὰ ἐν τῇ θα-

λάσση ἐρείπια, ἅπερ εἶδεν ὁ Παυσανίας, κατεκάλυψαν αἱ προσχώσεις τοῦ ποταμοῦ τούτου.

Ὁ *Λάδων* ἢ *Λαδοπόταμος*, πηγάζων ἀπὸ τοῦ βουνοῦ τῶν Ἀρβανίων *ψηλὸς Σταυρὸς* (δ. Βουρῶν) διευθύνεται κατ᾽ εὐθεῖαν σχεδὸν γραμμὴν ἐκ Ν πρὸς Β εἰς τὸν Κορινθ. κόλπον ἔνθα ἐκβάλλει, εἰς ἀπόστασιν 16,8 χιλιομ. ἀπὸ τοῦ Αἰγίου.

Ὁ ***Κρᾶθις*** (π. τῆς Ἀκράτας) πηγάζει ἐκ τοῦ ὁμωνύμου ὄρους Κράθιδος, κλάδου τοῦ Χελμοῦ καὶ δεχόμενος τὸν *Στύγιον* π. (ὕδατα τῆς Στυγός) ῥέει ἀπὸ Ν πρὸς Β καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν Κορινθ. κόλπον 27.5 χιλιόμ. πρὸς Α τοῦ Αἰγίου. Κατὰ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ ἐσχηματίσθη μικρὸν ἐκ προσχώσεων ἐπίπεδον, ἐπίσημον ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ, διότι ἐκεῖ κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τὰ λείψανα τῆς περιφήμου στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη μεταβαίνοντα ἐκ Κορίνθου εἰς Πάτρας ἐν ἔτει 1822. Κατὰ τὴν δεξιὰν τῷ κατιόντι ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, ἔνθα νῦν ὑπάρχει τὸ *Χάνι τῆς Ἀκράτας*, ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις *Αἰγαί*. Ἐνταῦθα πλὴν τῆς σιδηροδρομικῆς, ὑπάρχει καὶ πολύτοξος ἀρχαία γέφυρα λιθόκτιστος, ἐπὶ Τουρκοκρατίας κτισθεῖσα.

Τὸ ὄνομα ***Κρᾶθις*** **ἐδόθη** αὐτῷ ἀπὸ τῆς συγκράσεως τῶν ὑδάτων αὐτοῦ μετὰ τῶν τῆς Στυγός.

Τὸ *Θελοπόταμον*, χείμαρρος καταφέρων θολὰ ὕδατα ἐκ τῶν ἀργιλλωδῶν προβούνων τῶν Ἀροανίων καὶ ἐκβάλλων εἰς τὸν Κορινθ. κόλπον 29.5 χιλιόμ. πρὸς Α τοῦ Αἰγίου.

Ὁ *Κριὸς* (Βλωβοκίτικο π. ἀπὸ τοῦ παρακειμένου χωρίου Βλωβοκοῦς τοῦ δ. Αἰγείρας). Εἶναι ὁ ἔσχατος τῶν ποταμῶν τοῦ νομοῦ Ἀχαΐας, πηγάζων ἀπὸ τῆς Εὐρωστίνης, κλάδου τοῦ Χελμοῦ, καὶ τῶν λοιπῶν πέριξ προβούνων τῶν Ἀροανίων, ἐκβάλλει εἰς τὸν Κορινθ. κόλπον, 30 χιλιόμ. πρὸς Α τοῦ Αἰγίου.

Συγκοινωνία.

Ἡ ἐπαρχία Αἰγιαλείας συγκοινωνεῖ μετὰ μὲν τῆς ἐπ. Πατρῶν διὰ τοῦ ΣΠΑΠ, μετὰ δὲ τῆς τῶν Καλαβρύτων διὰ τοῦ ὀδοντωτοῦ σιδηροδρόμου Διακοπτοῦ — Καλαβρύτων (μήκους 223 χιλιόμ.) καὶ δι᾽ ἁμαξητῶν καὶ βατῶν ὁδῶν.

Ἐθνικαὶ ἁμαξιτοί α᾽) Ἀπὸ Αἰγίου εἰς Κόρινθον, συν-

τελεσθεῖσα μόνον μέχρι *Κόκκινου-βράχου* (παρὰ τὰ Διακοπτιτικα), εἰς μῆκος 13 χιλ. μ.

β΄) Ἀπὸ Αἰγίου εἰς Πάτρας, συντελεσθεῖσα μέχρι τοῦ π. Φοίνικος εἰς μῆκος 10 χιλ. μ.

Ἐπαρχιακὴ ἁμαξιτὸς εἶναι ἡ συνενοῦσα τὴν κωμόπολιν Ἀκράτας μετὰ τῆς παραλίας, μήκους 3600 μ.

Περὶ δὲ τῶν δημοτ. ἁμαξιτῶν γενήσεται λόγος ἐν τῇ εἰδικῇ περιγραφῇ τῶν δήμων.

Ταχυδρομεῖα καὶ Τηλεγραφεῖα.

Ἐν τῇ ἐπ. Αἰγιαλείας ὑπάρχουσι 4 ταχυδρομ. γραφεῖα δι᾿ ὧν κατὰ τὴν α΄ ἑξαμηνίαν τοῦ 1901 διεβιβάσθησαν ἐπιστολαί, βραχεῖαι ἐπιστολαὶ καὶ δελτάρια ἐν ὅλω 41941, ἐφημερίδες 2405, δέσμαι διάφοροι καὶ δείγματα ἐμπορευμάτων 156, δικόγραφα κτλ. 598 καὶ διάφορα ἔγγραφα ὑπηρεσίας 5849 ἤτοι ἐν ὅλω 53949.

Ταχυδρομικὰ δέματα ἀποστέλλονται διὰ τῶν Ταχυδρομείων Αἰγίου, Διακοπτοῦ καὶ Ἀκράτας. *Ταχυδρομικαὶ ἐπιταγαὶ* ἐκδίδονται καὶ ἐξοφλοῦνται μέχρι Δρχ. 500 ἐν μόνῳ τῷ ταχυδρομείῳ Αἰγίου.

Τηλεγραφεῖα. Ἐν τῇ ἐπ. Αἰγιαλείας εἰσὶ δύο, ἐν Αἰγίῳ καὶ Ἀκράτᾳ.

Γεωργία καὶ Κτηνοτροφία.

Προϊόντα. *Δημητριακοὶ Καρποί* Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ παράγονται 4200 κοιλὰ κριθῆς, 20925 κ. σίτου, 9430 κ. ἀραβοσίτου.

Ὀσπρίων μικρὰ ποσότης παράγεται μὴ ἐπαρκοῦσα εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν κατοίκων.

Οἴνου παράγονται 4500000 ὀκ. (δηλωθέντα στρέμμ. ἀμπέλων μόνον 6223,934).

Σταφίδος παράγονται 20-24 ἑκατομμύρια ἐνετ. λιτρῶν.

Ἐλαίου ἐκλεκτοῦ παράγονται περὶ τὰς 800000 ὀκ. οὗ τὸ ἥμισυ ἐξάγεται.

Μετάξης παράγεται μετρία ποσότης ἐν ἁπάσῃ τῇ ἐπαρχίᾳ. Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους ὅμως ἐγενικεύθη σχεδὸν ἡ μεταξοπαραγωγικὴ ἐργασία καὶ ἔκθεσις βομβύκων ἐγένετο ἐν Αἰγίῳ λίαν ἐπιτυχής.

Ρητίνης ὀλίγη παράγεται ποσότης.

Κτηνοτροφία. Ἐν τῇ ἐπ. Αἰγιαλείας ὑπάρχουσι (1898) ἐν συνόλῳ πρόβατα μὲν 16400, βόες καὶ ἀγελάδες 145, ἀροτριῶντα κτήνη (1901) 1215, ὄνοι, ἵπποι καὶ ἡμίονοι 2836.

Δῆμος Αἰγίου

Κάτοικοι 16648.

Α΄. Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων (1902) 411280 δρχ.

Ὁ δῆμος Αἰγίου κεῖται πρὸς τὸ Δ ἄκρον τῆς ἐπαρχίας. Εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ὀρεινὸς καὶ εὔφορος. Ἀποτελεῖται δὲ ἐκ τῆς πόλεως Αἰγίου (κ. 7853) πρωτευούσης τοῦ δήμου καὶ τῆς ἐπαρχίας, καὶ 32 χωρίων οἰκουμένων ὑπὸ 8795 κατοίκων. Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α μὲν ὑπὸ τοῦ δ. Σαρῶν, ἀπὸ Ν ὑπὸ τοῦ δ. Κερπινῆς τῶν Καλαβρύτων, ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Ἐρινεοῦ καὶ τοῦ δ. Φαρῶν Πατρῶν καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ Κορινθ. κόλπου.

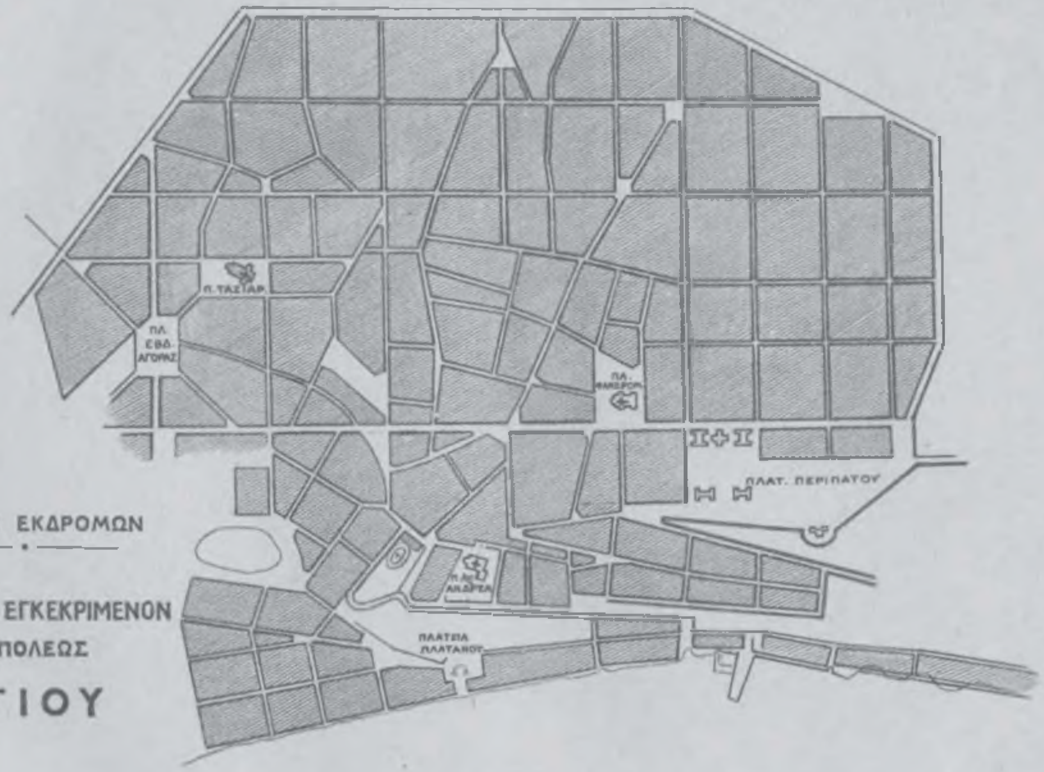
Ἐκπαίδευσις. Ἐν τῷ δήμῳ Αἰγίου ὑπάρχει Γυμνάσιον, 3 ἑλλ. σχολεῖα, (ὧν τὸ ἓν ἐν τῇ μονῇ Ταξιαρχῶν, συντηρούμενον δαπάναις τῆς μονῆς), 10 δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων, ὧν τὸ ἓν πλῆρες, 7 διτάξια καὶ 2 μονοτάξια, 4 δημοτ. σχολεῖα θηλέων, ὧν ἓν πλῆρες, ἓν διτάξιον, 2 μονοτάξια καὶ 4 γραμματεῖα.

Συγκοινωνία. Ἐν τῷ δ. Αἰγίου ὑπάρχουσιν αἱ ἑξῆς δημοτικαὶ ἁμαξιτοί: Ἀπὸ *Αἰγίου* εἰς *Τεμένην* μήκους 3200 μ. καὶ ἀπὸ *Τεμένης* μέχρι τῆς παραλίας μήκους 1200 μ. Ἀπὸ *Αἰγίου* εἰς *Λαπαναΐτικα* μήκους 6200 μ. Ἀπὸ τοῦ α΄ χιλιομέτρου τῆς ἐθνικῆς ἁμαξιτοῦ *Αἰγίου-Κορίνθου*, εἰς *Φονισκαριάν, λούρας*, μήκους 3000 μ. Ἀπὸ δημοτ. ἁμαξιτοῦ *Ἀραώβης* μέχρι χωρίου *Κουλούρας*, μήκους 2000μ. ἀπὸ τοῦ ου χιλιομέτρου τῆς Ἐθν. ἁμαξιτοῦ Αἰγίου-Κορίνθου μέχρι

ΟΜΙΛΟΣ ΕΚΔΡΟΜΩΝ

ΣΧΕΔΙΟΝ ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

ΑΙΓΙΟΥ

χωρίου *Ζευγολατιοῦ*, μήκους 500μ. Ἀπὸ τοῦ 7ου χιλιομ. τῆς Ἐθν. ἁμαξητοῦ Αἰγίου-Πατρῶν εἰς χωρίον *Λόγγος*, μήκους 950 μ. Ἀπὸ τοῦ 3½ χιλιομ. τῆς ἐθν. ἁμαξ. Αἰγίου-Πατρῶν εἰς *Ἀγριδέϊκα*, μήκους 1100 μ. Ἐν ὅλῳ 17850. μ. Ἡ δὲ λοιπὴ συγκοινωνία τελεῖται διὰ βατῶν ὁδῶν ἐν τῷ δήμῳ. Διὰ τοῦ σιδηροδρόμου Π.Α.Π συγκοινωνοῦσι τὰ παρὰ τὴν γραμμὴν κείμενα χωρία Ριζόμυλος, Τεμένη, Βαλιμίτικα, Μουρλᾶ, Σελιανίτικα καὶ τὰ τούτοις γειτνιάζοντα μετὰ τῆς πόλεως Αἰγίου.

Προϊόντα. *Δημητρ. Καρποί*. Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται κριθῆς κ. 1500, σίτου κ. 8900 ἀραβοσίτου κ. 3550.

Οἴνου παράγονται πράγματι περὶ τὰ 2 ἑκατομμύρια όκ. ἐδηλώθησαν δὲ μόνον στρέμματα 1824, 339 ἀμπέλων.

Σταφίδος παράγονται 15-20 ἑκατομ. ἐνετικῶν λιτρῶν.

Ἐλαίου περὶ τὰς 500 χιλ. όκ. *Μέταξα* παράγεται ἐν τῇ πόλει τοῦ Αἰγίου καὶ ἐν τοῖς χωρίοις Ζευγολατιῷ καὶ Τεμένῃ.

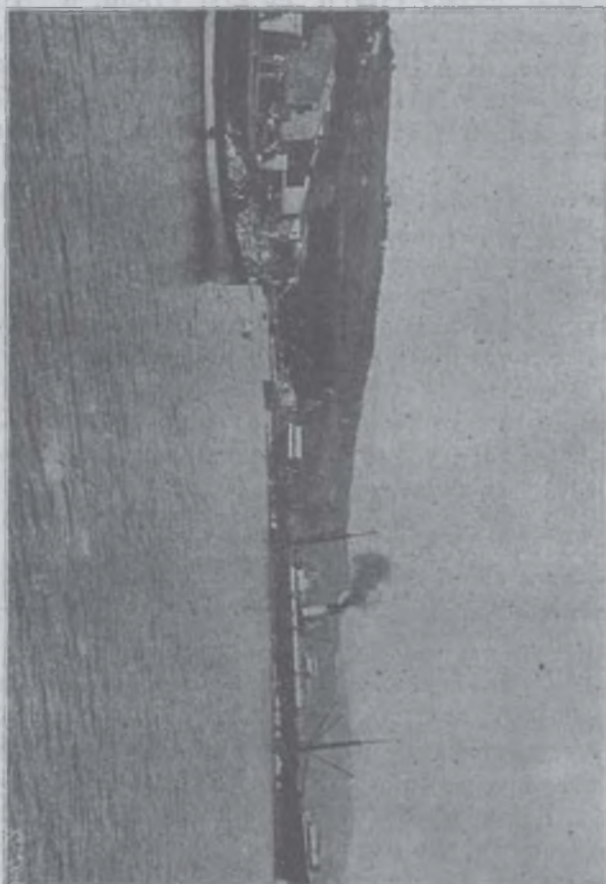
Κτηνοτροφία. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι (1898) 11700 πρόβατα, 9 χιλ. αἶγες, 100 βόες καὶ ἀγελάδες, 773 ἀροτρ. κτήνη (1902) ὄνοι, ἵπποι καὶ ἡμίονοι 2012.

ΑΙΓΙΟΝ

Ἡ πόλις τοῦ Αἰγίου κεῖται εἰς ὕψος 51 μ. ὑπὲρ τὴν θάλασσαν (ὕψιστον τῆς πόλεως σημεῖον) εἶναι πρωτεύουσα τῆς τε ἐπαρχίας καὶ τοῦ δήμου καὶ ἕδρα τοῦ Ἐπισκόπου Αἰγιαλείας καὶ Καλαβρύτων (τὸ θέρος), καὶ τοῦ δημάρχου, τοῦ εἰρηνοδίκου, πταισματοδίκου, ὑποθηκοφύλακος καὶ συμβολαιογράφων, τοῦ οἰκονομ. ἐφόρου, τοῦ ἐπ. Ταμείου καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχῶν. Κεῖται εἰς 38° 15′ Β. πλάτους καὶ 19° 45′ 30″ Ἀνατ. μήκους ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ τῶν Παρισίων. Εἶναι πόλις εὔπορος καὶ ἀκμαία, τυχοῦσα ἀνέκαθεν ἀγαθῶν καὶ φιλοτίμων δημάρχων φιλοτιμουμένων τίς τὸν ἕτερον νὰ ὑπερβῇ κατὰ τὴν εὐποιΐαν. Κάτοικοι 7853.

Ἱστορία. Ἐπὶ Φράγκων καὶ Τούρκων τὸ Αἴγιον ἐκαλεῖτο *Βοστίτσα*, ἄγνωστον πόθεν λαβὸν τὸ ὄνομα τοῦτο. Κατά τινα παράδοσιν ὅτε οἱ Ἄβαροι ἢ οἱ Σλαῦοι εἰσῆλθον εἰς Πελοπόννησον εἰρηνικῶς ὡς ποιμένες, διὰ τὴν ἕνεκα τῆς πανώλους

ὀλιγανθρωπίαν τῆς χώρας, ἐν τοῖς πέριξ τοῦ Αἰγίου ἐνεκατέστη ἀρχιποιμήν τις, *Βοστίτσας* καλούμενος, κτίσας καὶ ἴδιον

Λιμὴν Αἰγίου.

οἶκον ἐν τῇ πόλει, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς *Βοστίτσα*.

Τὸ Αἴγιον εἶναι μία τῶν 12 ἀχαϊκῶν πόλεων ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων, ἥτις μικρὰ ἐν ἀρχῇ ἐγένετο μεγάλη μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν γειτόνων πόλεων Αἰγῶν, Ἑλίκης, Βουρῶν καὶ

Ρυπῶν καὶ κατέλαβεν ἅπασαν τὴν γόνιμον γῆν τῆς μέσης Ἀχαΐας, λαβοῦσα, κατὰ Στράβωνα, τὸ ὄνομα ἀπὸ τῆς Αἰγὸς τῆς θρεψάσης τὸν Δία.

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἦν ἡ θρησκευτικὴ τὸ κατ' ἀρχὰς εἶτα δὲ καὶ πολιτικὴ μητρόπολις τῆς Ἀχ. συμπολιτείας, ἧς τὰς τύχας ἠκολούθησεν. Ἔκειτο ἐπὶ τῆς αὐτῆς περίπου θέσεως καὶ νῦν, ἐπὶ λόφου κροκαλοπαγοῦς, ἀποτόμως χωριζομένου τῆς ἀκτῆς τῆς θαλάσσης διὰ λίαν στενῆς λωρίδος γῆς ἐπιπέδου, πιθανῶς ἐκ σεισμικῆς συνιζήσεως τοῦ ἐδάφους παραχθείσης, ὡς μαρτυρεῖ τὸ μέγα βάθος τῆς θαλάσσης (15-20μ.) ἀμέσως παρὰ τὴν ἀκτήν. Ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τούτου ὑπάρχει νῦν τὸ τελωνεῖον καὶ διάφοραι ἀποθῆκαι σταφίδος, διέρχεται δὲ δι' αὐτοῦ καὶ ὁ ΣΠΑΠ. Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι ᾤκουν ἐπί τε τοῦ λόφου καὶ τῆς παραλίας, διόπερ καὶ ἡ πόλις διῃρεῖτο εἰς ***Ἄνω πόλιν*** ἢ ***Ἀκρόπολιν***, τοῦ τείχους τῆς ὁποίας ἐρείπια εὑρέθησαν παρὰ τὴν δεξαμενὴν τῆς πόλεως, καὶ εἰς ***Κάτω πόλιν***. Συνεκοινώνουν δὲ τὰ δύο ταῦτα τῆς πόλεως τμήματα διὰ σύραγγος φυσικῆς, εὐρυνθείσης σὺν τῷ χρόνῳ καὶ χρησιμευούσης καὶ σήμερον ἔτι πρὸς συγκοινωνίαν τῆς πόλεως μετὰ τῆς ὑπὸ τὸν βράχον παραλίας.

Ἐν Αἰγίῳ συνήρχετο δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ τὸ Ἀχαϊκὸν συνέδριον εἰς τὸ ἄλσος τοῦ Ὁμαρίου ἢ Ὁμαγυρίου Διός, ἐν ᾧ ὑπῆρχε βωμὸς τῆς Ἑστίας ὡς κέντρον, μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Παυσανίου. Πλησίον τῆς πόλεως ἦν στοὰ πρὸς γύμνασιν τοῦ ἀθλητοῦ Στράτωνος, νικήσαντος αὐθημερὸν κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας παγκράτιον καὶ πάλην. Ἐν τῇ πόλει ἦν ναὸς Εἰλειθυίας ἀρχαῖος, πλησίον δ' αὐτοῦ τέμενος Ἀσκληπιοῦ καὶ ἀγάλματα ἐν αὐτῷ Ἀσκληπιοῦ καὶ Ὑγείας. Ἦν δὲ καὶ ναὸς Ἀθηνᾶς καὶ ἄλσος Ἥρας ἧς τὸ ἄγαλμα μόνον τῇ ἱερείᾳ ἦν ὁρατόν. Ἡ πόλις εἶχε καὶ θέατρον καὶ παρ' αὐτὸ ἦν ναὸς Διονύσου. Πρὸς δὲ τῇ ἀγορᾷ (ἴσως ἐκεῖ ἔνθα τὰ νῦν εἶναι ὁ σταθμὸς τοῦ σιδηροδρόμου) ἦν ναὸς κοινὸς Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀγορᾷ ναὸς Ἀρτέμιδος τοξευούσης. Παρὰ δὲ τὴν θάλασσαν (ἔνθα νῦν αἱ ἀποθῆκαι καὶ τὸ τελωνεῖον) τέσσαρες ναοὶ Ἀφροδίτης, Ποσειδῶνος, Περσεφόνης καὶ Διὸς τοῦ ἐπικληθέντος ***Ὁμαγυρίου*** ἢ ***Ὁμαρίου***, εἰς τὸ ἄλσος τοῦ ὁποίου, ***Ἀνάριον*** ἢ ***Αἰνάριον*** καλούμενον, συνήρχετο τὸ

Ἀχαϊκὸν συνέδριον. Μετὰ δὲ τὸν ναὸν τοῦτον ἦν ναὸς *Δήμητρος Παναχαιᾶς*. Κατὰ δὲ τὴν θέσιν ἔνθα ἦσαν οἱ ναοὶ οὗτοι ἔρρεε καὶ ῥέει εἰσέτι ἄφθονον καὶ ψυχρὸν ὕδωρ. Καὶ ἄλλα δὲ

Φοινικιὰ Κουμῆς

πολλὰ ἱερὰ καὶ ἀγάλματα ἔκειντο κατὰ τὴν θέσιν ταύτην.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μομμίου καταστροφὴν τῆς Κορίνθου τὸ Αἴγιον ἤκμασε μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ἀνυψώσεως τῶν Πατρῶν, ὁπότε ἤρξατο παρακμάζον. Ἐπὶ Μα-

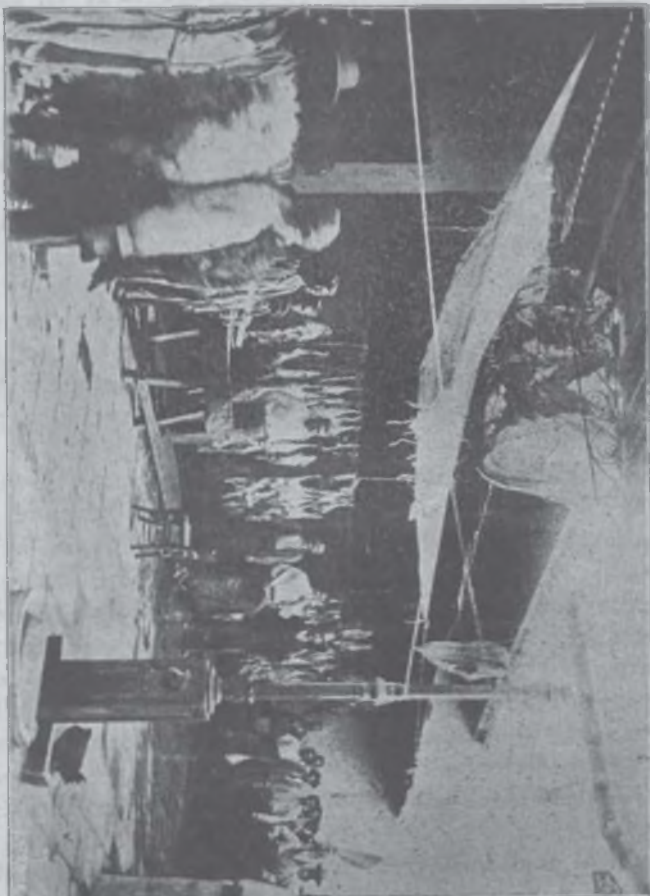
κου Αὐρηλίου ἀνέλαβε πάλιν ἡ πόλις τὴν προτέραν αὐτῆς ὑπεροχὴν καὶ τὸ Ἀχ. συνέδριον συνήρχετο ἐν αὐτῇ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Παυσανίου, ὅστις καὶ περιέγραψε τὰ ἐν τῇ πόλει ἱερὰ κτλ. Ἔκτοτε τὸ Αἴγιον ἐκλείπει ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ μνημονεύεται μόνον ὡς ἕδρα μητροπολίτου κατὰ τὸν ς΄ αἰῶνα. Ὁ Χαλκονδύλης ἀναφέρει αὐτὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Αἴγιον*. Πολλῷ ἀργότερον ἀναφαίνεται πάλιν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Βοστίτσα*.

Ἐπὶ Φραγκοκρατίας ἡ βαρωνεία τῆς Βοστίτσας παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ Βιλαρδουίνου μετὰ 8 τιμαρίων ἢ φεούδων εἰς τὸν ***Οὔγωνα δε Σαρπινὺ*** (Hugues de l'Isle de Charpigny), διέμεινε δὲ ὑπὸ τοὺς Φράγκους μέχρι τῆς ἱδρύσεως τῆς δεσποτείας τῶν Παλαιολόγων ἐν Πελοποννήσῳ, ὁπότε περιῆλθεν εἰς τὴν τούτων ἐξουσίαν. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Θωμᾶς Παλαιολόγος παρέδωκε πρὸς ταῖς ἄλλαις καὶ τὴν πόλιν τοῦ Αἰγίου εἰς τοὺς Τούρκους, πρὸς ἀποδίωξιν τῶν ὁποίων τὸ Αἴγιον εἰργάσθη ἀόκνως καὶ τελεσφόρως μετὰ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος.

Ἡ νῦν πόλις τοῦ Αἰγίου κατέχει, ὡς προείρηται, τὴν θέσιν περίπου τῆς ἀρχαίας καὶ ἀπέχει τῆς θαλάσσης περὶ τὰ 15 λ. τῆς ὥρας. Διαιρεῖται δ' ἐπίσης εἰς ἄνω καὶ κάτω πόλιν μεγεθυνομένην ὁσημέραι διὰ νέων οἰκοδομῶν καὶ ἰδίως ἀποθηκῶν καὶ ἐργοστασίων σταφιδοκάρπου. Πρὸς συγκοινωνίαν τῶν δύο τμημάτων τῆς πόλεως κατεσκευάσθη ὁδὸς εὐρεῖα λιθόστρωτος παρὰ τὸν βράχον, ὑποστηριζομένη δι' ἰσχυρῶν τοίχων, καὶ καταλήγουσα παρὰ τὴν ἀγορὰν τῆς πόλεως. Πρὸ μικροῦ δὲ (1901) κατεσκευάσθη καὶ καλαίσθητος κλίμαξ λιθίνη, ἑνοῦσα τὸν σταθμὸν τοῦ σιδηροδρόμου μετὰ τῆς ἄνω πόλεως δαπάναις τοῦ λιμενικοῦ ταμείου. Παρὰ τὴν ὀφρῦν τοῦ βράχου ἐτέθησαν κιγκλίδες σιδηραῖ διότι πολλοὶ κατέπεσαν ἐκεῖθεν καὶ ἐφονεύθησαν.

Φυσικαὶ Καλλοναί. Ὁ ὁρίζων τοῦ Αἰγίου εἶναι γύρωθεν ἀρκούντως εὐρὺς καὶ ὡραῖος. Ὁ ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς ἄνω πόλεως *Ὑψηλὰ Ἀλώνια* ἱστάμενος βλέπει γύρωθεν τὸν Παρνασσόν, τὴν Γκιόναν, τὰ ὄρη τῆς Λοκρίδος, τῆς Ναυπακτίας, τὸν Παναχαϊκὸν μετὰ τῶν καταφύτων αὐτοῦ προβούνων καὶ γηλόφων, τὴν Κερύνειαν καὶ τοὺς προβούνους τῶν Ἀροανίων ὀρέων μετὰ τῶν ἑκατέρωθεν τοῦ Αἰγίου πεδιάδων πρὸ τῶν ποδῶν δ' αὐτοῦ ἔχει τὸν Κορινθιακὸν κόλπον.

Ὕδωρ. Κατὰ τὴν παραλίαν ἐκ τῆς ῥίζης τοῦ βράχου ἐκρέει ἄφθονον καὶ ψυχρὸν ὕδωρ, χρησιμοποιούμενον ὑπὸ τῶν ἐκεῖ

Αἰγίου κρήνη.

κατοίκων, μετακομιζόμενον δὲ διὰ ξυλίνων δοχείων καὶ εἰς τὴν ἄνω πόλιν.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1898 μέρος τῶν ὑδάτων τούτων δι᾽ ἀναθλιπτικῆς ἀτμοκινήτου μηχανῆς ἀναβιβάζεται εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐναποταμιεύεται εἰς τὴν αὐτόθι δεξαμενήν, ἔνθα μετοχε-

τεύεται διὰ κτιστοῦ ὑδραγωγείου καὶ ἕτερον ὕδωρ ἐξ ἀποστάσεως δύο ὡρῶν πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Ἐκ τῶν δύο τούτων ὑδάτων, συμμιγνυμένων, ὑδρεύεται ἡ πόλις ἐπαρκῶς.

Νοσοκομεῖον Αἰγίου.

Πλὴν δὲ τούτου εἰς Αἴγιον διοχετεύεται ἄφθονον ὕδωρ ἐκ τοῦ π. Σελινοῦντος, δι' οὗ ἀρδεύονται οἱ εὐθαλεῖς κῆποι τῶν κατοίκων καὶ οἱ δημοτικοὶ καὶ αἱ δενδροστοιχίαι, καθαρίζονται

δὲ καὶ καταβρέχονται καὶ αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως δι' ὧν διέρχεται τὸ ὕδωρ.

Ἡ πόλις τοῦ Αἰγίου δὲν εἶχεν εὐρείας οὐδὲ κανονικὰς ὁδούς· μετὰ δὲ τὸν καταρτισμὸν καὶ τὴν ἔγκρισιν τοῦ νέου σχεδίου, οἱ ἑκάστοτε δήμαρχοι προέβησαν ἐκ τῶν ἐνόντων εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ κατὰ μέρος. Ὁ νῦν ὅμως δήμαρχος, προέβη εἰς τὴν γενικὴν ἐφαρμογὴν τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως διανοίξας νέας ὁδούς, καὶ πλατείας ἰδίως περὶ τὴν ἀγοράν, καταδαφίσας πεπαλαιωμένους καὶ εἰς τὸ σχέδιον ἐπιπροσθοῦντας οἰκίσκους, κατασκευάσας πεζοδρόμια κανονικὰ μετὰ τῶν ρείθρων αὐτῶν, καὶ δενδροφυτεύσας τὰς πλείστας τῶν ὁδῶν καὶ πλατειῶν. Ἡ πρώην ξηρὰ καὶ γυμνὴ πλατεῖα τῶν Ὑψηλῶν Ἀλωνίων μετεβλήθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς χαριέστατον καὶ ἐπιστημονικώτατον κῆπον πλήρη παντοίων δένδρων καὶ ἀνθέων. Ὅμοιος κῆπος καταρτίζεται νῦν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ δημοτικοῦ Νοσοκομείου, ἐντὸς ὀλίγου ἀνοίγοντος τὰς πύλας αὐτοῦ εἰς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ ξένους ὑπὸ νόσων κατατρυχομένους.

Τὸ Αἴγιον ἔχει Δημαρχεῖον, δημοτικὴν ἀγορὰν καὶ δημοτ. σφαγεῖον. Ἐντὸς δ' ὀλίγου ἕξει καὶ τέλειον μετεωρολογικὸν σταθμόν, ἀνεγειρόμενον ἤδη.

Ἐκπαίδευσις. Ἐν Αἰγίῳ ὑπάρχουσι γυμνάσιον, 2 ἑλλ. σχολεῖα πλήρη, 2 δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων, ὧν τὸ ἓν πλῆρες καὶ τὸ ἕτερον διτάξιον καὶ 2 δημοτ. σχολεῖα θηλέων, ὧν τὸ ἓν πλῆρες καὶ τὸ ἕτερον διτάξιον. Πρὸς δὲ ὑπάρχει καὶ ἰδιωτικὴ σχολὴ ἀρρένων μὲ 110 μαθητάς.

Ἐμπόριον. Ἐν Αἰγίῳ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως διενεργεῖτο ζωηρὸν ἐμπόριον μετὰ τῶν γειτόνων χωρίων καὶ τῆς ἔναντι Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς Ἀνεξαρτησίας καὶ ἐντεῦθεν τὸ ἐμπόριον τοῦ Αἰγίου, πλὴν τῆς Κορινθ. σταφίδος, ἐγένετο τοπικὸν καὶ περιωρισμένον, ἕνεκα τῆς γειτνιάσεως τῶν ἐμπορικωτέρων Πατρῶν.

Δυστυχῶς ἐλλείπουσι μακραὶ στατιστικαὶ καὶ λεπτομερεῖς πληροφορίαι περὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἑλλάδος κατὰ τόπους· διὰ τοῦτο παρατίθημι συγκριτικὸν πίνακα τῶν διὰ τοῦ τελωνείου Αἰγίου εἰσαχθέντων κυριωτέρων ἐμπορευμάτων κατὰ τὰ ἔτη 1900 καὶ 1901, λαβὼν αὐτὸν ἐκ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ τελωνείου Αἰγίου.

Εἰσαγωγή.

		1900	1901
Ἰχθῦς ἁλίπαστοι ἢ ἐν ἅλμῃ	ὀκ.	15	340
Βακαλάος καὶ στοκοφίσι	»	2668	880
Σῖτος καὶ σμιγὸς	»	381780	174930
Ἀραβόσιτος καὶ καλομπόκι	»	10800	50511
Ὄρυζα	»	7271	8036
Καφὲς	»	1313	2747
Ζάχαρις	»	15095	25351
Ὑφάσματα μεταξωτά, μάλλινα, μαλλοβάμβακα	»	—	6641
Ὑφάσματα βαμβακερὰ ἀλεύκαστα	»	2701	11966
» » λελευκασμένα	»	2300	2088
Νήματα μάλλινα καὶ βαμβακερα	»	—	6308
Δέρματα ἀκατέργαστα ὑγρὰ	»	—	25703
» » ξηρὰ	»	—	15487

Ἐξαγωγή.

Σταφὶς	ἑνετ. λίτραι	—	24938668

Κίνησις λιμένος Αἰγίου.

Ἐν ἔτει 1901 κατέπλευσαν καὶ ἀπέπλευσαν ἐκ τοῦ λιμένος Αἰγίου ἱστιοφόρα 411 χωρητικότητος τόννων 10580.

Ἐν ἔτει 1901 κατέπλευσαν καὶ ἀπέπλευσαν ἐκ τοῦ λιμένος Αἰγίου ἀτμόπλοια 48 χωρητικότητος τόνων 50411.

Χωρία τοῦ Δήμου.

Πρὸς Α τοῦ Αἰγίου κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία: ***Ἅγιος Ἀθανάσιος*** (κ. 115). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 20 λ. τῆς ὥρας.

Κουλούρα (κ. 185). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 30 λ. τῆς ὥρας.

Κόκκοβα (κ. 62). Ἀπέχει τοῦ Αἰγιου 45 λ. τῆς ὥρας.

Ζευγολατιὸ (κ. 468). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 1 1/4 τῆς ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων διτάξιον. Παράγει μέταξαν.

Ριζόμυλος (κ. 204). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 1 1/2 ὥραν.

Νικολέϊκα (κ. 70). Ἀπέχουσι τοῦ Αἰγίου 1 3/4 τῆς ὥρας.

Καὶ τὰ τρία ταῦτα χωρία Ζευγολατιό, Ριζόμυλος καὶ Νικολέϊκα κεῖνται εἰς τοὺς πρόποδας προβούνου τῆς Κερυνείας. *Κολοκοτρώνη* καλουμένου.

Μαμουσιὰ (κ. 405). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 3 ½ ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον. Παρὰ τὸ χωρίον τοῦτο εὑρέθησαν τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Κερυνείας.

Γαρδενὰ (κ. 52). Ἀπέχουσι τοῦ Αἰγίου 2 ὥρας.

Πρὸς τὰ ΝΑ τοῦ Αἰγίου κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία:

Φτέρη (κ. 488). Κεῖται κατὰ τοὺς ἀνατολικοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Κερυνείας, (Φτερέϊκο βουνὸ ἢ Κλωκὸς) εἰς ὕψος 1089 μ. καὶ ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 4 ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων διτάξιον.*

Πύργος (Φτέρης) (κ. 67). Κεῖται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὄρους εἰς ὕψος 822 μ. καὶ ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 3 ½ ὥρας. Τὸ χωρίον ἀνήκει εἰς τὴν μονὴν Ταξιαρχῶν, ἧς εἶναι κτῆμα.

Χατζῆ (κ. 152). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 1 ¼ τῆς ὥρας.

Ἀχλαδιᾶς (κ. 85). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 1 ½ ὥραν. Εἶναι παραχειμάσιον τῶν Φτεραίων.

Πρὸς Ν τοῦ Αἰγίου κεῖνται τα ἑξῆς χωρία:

Μελίσσια (κ. 127). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 2 ½ ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον. Κτῆμα τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν.

Βόβοδα (κ. 587). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 1 ½ ὥραν. Εἶναι παραχειμάσιον τοῦ χωρίου *Μαυρίκι*.

Μαυρίκι (Θερινὴ κατοικία). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 5 περίπου περίπου ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον.

Πρὸς τὰ ΝΔ τοῦ Αἰγίου κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία:

Ἀράχωβα (κ. 840). Κεῖται ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Παναχαϊκοῦ εἰς ὕψος 742 μ. Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 4 ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων διτάξιον.

Κουνινὰ (κ. 769). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 3 ὥρας. Ἔχει δήμοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον. Κεῖται ἐπὶ τοῦ προβούνου τοῦ Παναχαϊκοῦ *Χιονίστρα*, ὕπερθεν τῆς γυναικείας μονῆς Πεπελενίτσης.

---

* Κάτωθεν τῆς Φτέρης, μεταξὺ τῆς Κερυνείας καὶ τοῦ ἔναντι βουνοῦ, ὑπάρχει στενὴ χαράδρα δι' ἧς διέρχεται ὁ Κερυνίτης ποταμός, αὕτη καλεῖται τῆς Γρηᾶς τὸ Ἀπήδημα, διότι γραῖα, τολμήσασα νὰ πηδήσῃ τὸ στενὸν τοῦτο, ἔπεσεν ἐν αὐτῷ καὶ ἐπνίγη.

Δημητρόπουλον (κ. 93). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 40 λ. τῆς ὥρας.

Μερτίδι (κ. 67). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 1 $^1/_2$ ὥραν.

Γρέκα (κ. 145). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 4 ὥρας.

Τούμπα (κ. 114). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 2 $^1/_2$ ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Γληγόρη (κ. 121). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 2 $^1/_2$ ὥρας.

Παρασκευή (κ. 438). Κεῖται ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν προβούνων τοῦ Παναχαϊκοῦ εἰς ὕψος 615 μ. Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 3 ὥρας. Μικρόν τι ἀνωτέρω τοῦ χωρίου εἰς ὕψος 708 μ. ὑπάρχει πηγὴ ἀφθόνων καὶ ἀρίστων ὑδάτων. Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο παραθερίζουσι πολλαὶ ἐξ Αἰγίου οἰκογένειαι. Ἔχει δημοτικὸν σχολεῖον ἀρρένων διτάξιον.

Κούμαρη (κ. 57) ὕψος 196 μ. Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου μίαν ὥραν. Λέγεται καὶ *Λαπαναΐτικα*.

Κακοχῶρι (κ. 314). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 2 $^1/_2$ ὥρας.

Πρὸς Δ τοῦ Αἰγίου κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία :

Μεσορρουγιώτικα (κ. 130). Ἀπέχουσι τοῦ Αἰγίου 35 λ. τῆς ὥρας. Οἱ κάτοικοι εἶναι Νωνακριδεῖς, ἐκ τοῦ χωρίου Μεσορροῦγι.

Μουρλᾶ (κ. 462). Ἀπέχουσι τοῦ Αἰγίου 18 λ. τῆς ὥρας σιδηροδρομικῶς (4 χιλιομ.). Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων διτάξιον καὶ θηλέων μονοτάξιον· ἔτι δὲ καὶ ταχυδρομεῖον.

Ἀγριδέϊκα (κ. 207). Ἀπέχουσι τοῦ Αἰγίου 35 λ. τῆς ὥρας. Οἱ κάτοικοι εἶναι Νωνακριδεῖς, ἐκ τοῦ χωρίου *Ἀγρίδι*.

Σελιανίτικα (κ. 115). Ἀπέχουσι τοῦ Αἰγίου σιδηροδρομικῶς 26 λ. τῆς ὥρας (6.5 χιλιόμετρα). Οἱ κάτοικοι εἶναι Φελλοῖται ἐκ τῆς πρωτευούσης τοῦ δήμου *Σελιάνας*.

Νερατζαῖς (κ. 65). Ἀπέχουσι τοῦ Αἰγίου 1 $^1/_2$ ὥραν.

Λόγγος (κ. 388). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 1 $^3/_4$ ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Πρὸς Β τοῦ Αἰγίου κεῖνται τὰ ἑξῆς χωρία: *Τεμένη* (κ. 1080). Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου σιδηροδρομικῶς 11 λ. τῆς ὥρας (χιλιομ. 5.3). Ἔχει δημοτικὸν σχολεῖον ἀρρένων διτάξιον καὶ θηλέων μονοτάξιον. Παρὰ τὸ χωρίον εὑρέθησαν ἀρχαῖα μνημεῖα εἰς θέσιν *Ἑλληνικό*. Παράγει μέταξαν.

Βαλιμίτικα (κ. 186). Ἀπέχουσι τοῦ Αἰγίου δι' ἁμάξης 45

λ. τῆς ὥρας. Οἱ κάτοικοι εἶναι Κραθιδεῖς ἐκ τῆς πρωτευούσης τοῦ δήμου *Βαλιμῆς*.

Μονὴ Ταξιαρχῶν.

Εἰς τὸν δῆμον Αἰγίου ὑπάγονται καὶ αἱ μοναὶ τῶν *Ταξιαρχῶν* καὶ τῆς *Πεπελενίτσης* γυναικεία.

Ἡ *μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν* κεῖται πρὸς τὰ ΝΔ τοῦ Αἰγίου εἰς ἀπόστασιν 2 ½ ὡρῶν κατὰ τοὺς δυσμικοὺς πρόποδας τοῦ Κερυνείου ὄρους (Κλωκοῦ), ἐπὶ μικροῦ τραπεζοειδοῦς ἐπιπέδου

παρὰ τὸν ποταμὸν Σεληνοῦντα, εἰς ὕψος 400 μ. ἐν μέσῳ κήπων μεστῶν καρποφόρων δένδρων. Ἡ μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν εἶναι ἡ δευτέρα μὲν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν μοναχῶν, πρώτη δὲ κατὰ τοὺς πνευματικοὺς καρποὺς οὓς ἄχρι τοῦδε ἀπέδωκεν εἰς τὸ ἔθνος, διότι ἐκ ταύτης ἐξῆλθον οἱ ἀείμνηστοι ἀρχιερεῖς Ἄνδρου καὶ Κέας Μητροφάνης, Ὕδρας Νεόφυτος, Θηβῶν καὶ Λεβαδείας Δοσίθεος, Μεσσηνίας καὶ εἶτα μητροπολίτης Ἀθηνῶν Προκόπιος, Πατρῶν καὶ Ἠλείας Κύριλλος, ὁ ἱδρυτὴς τοῦ ἐν Πάτραις Πτωχοκομείου, Ἀργολίδος Δανιὴλ, Μεσσηνίας Στέφανος, Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας Εὐθύμιος καὶ οἱ ἐπιζῶντες πρώην Πατρῶν καὶ Ἠλείας Ἀβέρκιος, Ὕδρας Ἀρσένιος, Σύρου καὶ Τήνου Μεθόδιος, Ἄρτης Γεννάδιος, Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας Φιλάρετος καὶ Ἠλείας Δαμασκηνός. Οὐκ ὀλίγοι δὲ Καθηγηταὶ καὶ ἱεροκήρυκες ἦσαν καὶ εἶναι τέκνα τῆς μονῆς ταύτης, ἐν οἷς καὶ ὁ νῦν ἱεροκήρυξ Ἀθηνῶν Ἀλέξανδρος Σωτηρόπουλος.

Ἡ μονὴ ἔχει 121 μοναχοὺς καὶ ὑπηρέτας καὶ ἔσοδα 129 χιλ. δρχ. (1902). Ἔχει Ἑλλ. σχολεῖον πλῆρες συντηρούμενον ἰδίαις δαπάναις καὶ βιβλιοθήκην ἐκ 3 χιλ. τόμων περίπου, ἀφιερώματα τῶν κατὰ καιροὺς θανόντων τροφίμων αὐτῆς.

Ἱστορία. Ἡ μονὴ ἱδρύθη κατὰ τὸν ΙΕ΄ αἰῶνα ὑπὸ τοῦ ὁσίου πατρὸς *Λεοντίου* ἐκ Μονεμβασίας καταγομένου. Ἔγγαμος ὢν οὗτος ἀφῆκε τὸν κόσμον καὶ ἠσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον ἀσκητεύων εἰς τοὺς δυσμικοὺς πρόποδας τοῦ Κερυνείου ὄρους ἐντὸς σπηλαίου, εἰς τὴν νῦν *παλαιὰν* λεγομένην *μονὴν* τοῦ *Ἁγίου Λεοντίου*, ἔνθα ἀπέθανε τῇ 11 Δεκεμβρίου 1450 καὶ ἔνθα σώζεται ὁ τάφος αὐτοῦ. Οἱ τότε ἐν Πελοποννήσῳ δεσπόται Θωμᾶς καὶ Δημήτριος Παλαιολόγοι, εἰς οὓς ὑπήγετο καὶ ἡ Μονεμβασία, ἐκτιμήσαντες τὴν εὐσέβειαν τοῦ Λεοντίου, ἔκτισαν ἐν τῷ σπηλαίῳ ἔνθα διέμενε ναὸν ἀφιερωθέντα εἰς μνήμην τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ καὶ τέλειον μοναστήριον, ὧν τὰ ἐρείπια σώζονται ἄχρι τὰ νῦν ἐν τῇ παλαιᾷ μονῇ. Ἐπροίκισαν δὲ συγχρόνως τὴν μονὴν διὰ κτημάτων καὶ ἐδωρήσαντο τεμάχια τῶν Ἀχράντων Παθῶν καὶ ἕτερα λείψανα Ἁγίων, ὧν ἕνεκεν ἀθρόοι προσήρχοντο οἱ χριστιανοὶ εἰς τὴν μονὴν καὶ πολλὰ ἀφιερώματα αὐτῇ ἀνέθεντο, ἐξ ὧν ἐπλουτίσθη χρήμασι καὶ κτήμασιν. Ἀλλεπάλληλοι ὅμως πυρκαϊαὶ καὶ λεηλασίαι κα-

τέστρεψαν αὐτὴν καὶ ἐξηφάνισαν τὰ ἱστορικὰ αὐτῆς πολύτιμα ἐπίσημα ἔγγραφα, χρυσόβουλα κτλ.

Οἱ κατὰ καιροὺς Σουλτᾶνοι, ἐπειδὴ ἡ μονὴ παρεδόθη ἑκουσίως εἰς τοὺς Τούρκους, ὡς καὶ ἡ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου ἐδείχθησαν αὐτῇ εὐμενεῖς καὶ ἐπεκύρωσαν τὰ κτητορικὰ αὐτῆς γράμματα ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἵνα φιλοξενῇ καὶ περιποιῆται τοὺς προσκυνητάς, ὅπερ ἄχρι τοῦ νῦν εὐλαβῶς τηρεῖ. Ἡ φιλοξενία τῶν Ταξιαρχητῶν κατέστη παροιμιώδης, παραβαλλομένη μάλιστα πρὸς ἄλλας ἧττον φιλοξένους μονάς.

Κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἀλβανῶν ἐν ἔτει 1669 καὶ τὴν παρὰ τούτων πυρπόλησιν τοῦ Αἰγίου πολλοὶ τῶν κατοίκων αὐτοῦ,περὶ τοὺς 250,κατέφυγον καὶ ὠχυρώθησαν ἐν τῇ μονῇ τῶν Ταξιαρχῶν. Οἱ Ἀλβανοὶ μάτην πολιορκήσαντες αὐτοὺς ἀνθισταμένους μετὰ τῶν μοναχῶν ἀνεχώρησαν· τῇ ὁδηγίᾳ ὅμως Ὀθωμανῶν ἢ Βουλγάρων ὑλοτόμων ἐπανελθόντες, ἔκοψαν τὰς περὶ τὴν μονὴν κυπαρίσσους καὶ ἄλλα ὑψηλὰ δένδρα, οὕτως ὥστε νὰ πέσωσι κοπτόμενα ἐπὶ τῆς στέγης τῆς μονῆς, καὶ ἀποτελέσαντες οὕτως οἱονεὶ κλίμακα εἰσῆλθον ἐν αὐτῇ καὶ κατέσφαξαν ἅπαντας πλὴν 4 μοναχῶν, τὴν δὲ μονὴν κατέκαυσαν. Οἱ τέσσαρες ἐκεῖνοι μοναχοί, ἐν οἷς καὶ ὁ ἡγούμενος Θεοφάνης, παραλαβόντες τὰ ἄχραντα πάθη, ἐξεπήδησαν ἐκ τοῦ παραθύρου καὶ ἐσώθησαν· μετά τινα δ᾿ ἔτη ἐπανελθόντες ἀνήγειραν ἐκ νέου τὴν μονὴν καὶ ἐναπέθεσαν ἐν αὐτῇ τὰ ἄχραντα πάθη σωζόμενα μέχρι τοῦ νῦν.

Πότε ἐκτίσθη τὸ πρῶτον ἡ νέα μονὴ ἀγνοεῖται ἕνεκα τῆς καταστροφῆς τῶν ἐγγράφων αὐτῆς. Ἡ μονὴ ἔχει ἀπεράντους σταφιδῶνας, ἀμπελῶνας, ἐλαιῶνας, ἀγρούς, δάση καὶ πολλὰ πολλαχοῦ μετόχια. Τὸ κυριώτερον ὅμως κτῆμα εἶναι ἡ εὐγένεια καὶ φιλομάθεια τῶν μοναχῶν, διόπερ εἶναι καὶ ἡ μονη μονὴ ἡ συντηροῦσα ἰδίαις δαπάναις Ἑλλην. Σχολεῖον.

Γυναικεία μονὴ Πεπελενίτσης (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου). Κεῖται πρὸς Δ τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπ᾿ αὐτῆς, ἐκεῖθεν τοῦ Σελινοῦντος π. ἐπὶ καθέτου βράχου τῶν ἀνατολικῶν προπόδων τοῦ βουνοῦ τοῦ Παναχαϊκοῦ *Χιονίστρας* ἐφ᾿ ἧς κεῖται, μικρόν τι ὕπερθεν τῆς μονῆς, καὶ τὸ χωρίον ***Κουνινά***, ὡς προείρηται. Ἔχει περὶ τὰς 35 μοναχὰς καὶ δοκίμους καὶ 3 ὑπηρέτας, ἔσοδα 25445 δρχ. (1902).

Ἄγνωστον πότε ἐκτίσθη ἡ μονὴ διότι καὶ αὕτη ἐλεηλατήθη καὶ ἐπυρπολήθη πλέον ἢ ἅπαξ ὑπό τε τῶν Τούρκων καὶ ὑπὸ ληστῶν. Κατά τινα παράδοσιν, ἡ σύζυγος τοῦ ἁγίου Λεοντίου, μιμουμένη τὸ παράδειγμα ἐκείνου, ἦλθε καὶ ἠσκήτευσεν ἔναντι τῆς σκήτης τοῦ συζύγου αὐτῆς καὶ συναγαγοῦσα καὶ ἄλλας εὐλαβεῖς γυναῖκας, ἵδρυσε τὴν μονήν. Ὄντως δὲ ἥτε *παλαιὰ μονὴ* τοῦ *Ἁγ. Λεοντίου* καὶ ἡ τῆς Πεπελενίτσης κεῖνται ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀλλήλων ἐν κοιλώμασι τῶν βράχων.

Αἱ μοναχαὶ ἀσχολοῦνται κυρίως εἰς τὴν μεταξοσκωληκοτροφίαν καὶ τὴν ὑφαντικήν, ὑφαίνουσαι ἐξόχως λεπτὰ μεταξωτὰ ὑφάσματα, βραβευθέντα καὶ ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν Παρισίων.

Ἡ μονὴ ἔχει σταφιδῶνας, ἀμπελῶνας, ἐλαιῶνας, ἀγροὺς καὶ δάση.

Ἅπαντα τὰ χωρία τοῦ δήμου Αἰγίου ὡς καὶ αἱ μοναὶ ἔχουσιν ἄφθονα πηγαῖα πόσιμα ὕδατα, πλὴν τῶν πεδινῶν, ὧν τινα ὑδρεύονται ἐκ φρεάτων.

Δῆμος Βουρῶν.

(Κάτοικοι 2107).

Β΄ Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων 22675 δρχ. (1902)

Ὁ δ. Βουρῶν κεῖται πρὸς Α τοῦ Αἰγίου καὶ ἀπέχει αὐτοῦ σιδηροδρομικῶς 33 λ. τῆς ὥρας (13.7 χιλιόμετρα). Ἔχει δύο πρωτευούσας τὴν θερινὴν τὰ *Νέα Βοῦρα* ἢ *Τράπεζαν* καὶ χειμερινὴν τὰ *Διακοπτίτικα* καὶ 9 χωρία. Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α ὑπὸ τοῦ δήμου Κραθίδος τῶν Καλαβρύτων, ἀπὸ Ν ὑπὸ τοῦ δ. Κερπινῆς, ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Αἰγίου καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ Κορινθ. κόλπου. Εἶναι τὰ πλεῖστα ὀρεινός.

Ἐκπαίδευσις. Ὁ δ. Βουρῶν ἔχει δύο δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων, ὧν τὸ ἓν διτάξιον· ἓν θηλέων μονοτάξιον καὶ τρία γραμματεῖα.

Προϊόντα. *Δημητρ. Καρποί*. Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται (1898) κριθῆς κ. 2500, σίτου κ. 8300, ἀραβοσίτου κ. 5010.

Οἴνου παράγονται περὶ τὰς 700 χιλ. ὀκ. ἂν καὶ ἐδηλώθησαν μόνον στρέμ. 1654.912.

Σταφίδος παράγονται περὶ τὰ 2 ἑκατομμύρια ἐνετ. λιτρῶν.

Ἐλαίου παράγονται 100 χιλ. ὀκ. κατὰ μέσον ὅρον.

Μέταξης παράγονται 2200 λίτραι βομβύκων (κουκουλίων). Ἑκάστη λίτρα ἀντιστοιχεῖ πρὸς 860 κουκούλια περίπου.

Κίτρων παράγονται περὶ τὰς 180 χιλ. ὀκ. Ταῦτα τεμαχιζόμενα καὶ ἐμβαλλόμενα ἐντὸς βυτίων πλήρων ἅλμης (διαλύσεως ἅλατος), ἀποστέλλονται εἴς τε τὴν Ἑσπερίαν καὶ τὴν Ἀμερικήν. Τινὰ τούτων τὰ μικρότερα καὶ λεῖα, φέροντα δ᾽ εἰσέτι τὸν ὕπερον (γαρουφαλάτα), πωλοῦνται κατ᾽ ἀριθμὸν εἰς μεγάλην τιμὴν πρὸς χρῆσιν τῶν Ἰουδαίων διὰ τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν τελετάς.

Ρητίνης παράγονται περὶ τὰς 10 χιλ. ὀκ.

Κτηνοτροφία. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι (1898) 3300 πρόβατα, 3600 αἶγες, 37 βόες καὶ ἀγελάδες, 220 ἀροτριῶντα κτήνη (1902), 345 ὄνοι, ἵπποι καὶ ἡμίονοι.

Συγκοινωνία. Ὁ δῆμος συγκοινωνεῖ διὰ τῶν σιδηροδρόμων ΠΑΠ καὶ τοῦ ὀδοντωτοῦ Διακοπτοῦ—Καλαβρύτων μετά τε τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν καί τινων χωρίων αὐτοῦ· ἡ λοιπὴ συγκοινωνία γίνεται διὰ βατῶν ὁδῶν.

Ἱστορία. Ἡ Βοῦρα μία τῶν 12 Ἀχ. πόλεων, ἧς τὰ ἐρείπια κεῖνται μεταξὺ τῶν ποταμῶν Κερυνίτου καὶ Βουραϊκοῦ, εἰς ἀπόστασιν 1 ½ ὥρας ἀπὸ τῆς παραλίας καὶ ἐπὶ βουνοῦ ἀποκρήμνου, χωριζομένου διὰ διασκέλου ὡς παραφυάδος ἀπὸ τοῦ πρὸς Ν ὑπερκειμένου ὄρους Κερυνείας, ἄνωθεν τοῦ χωρίου *Τρυπιά*, μετοχίου τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ὠνομάσθη οὕτως ἀπὸ γυναικὸς Βούρας, θυγατρὸς Ἴωνος υἱοῦ τοῦ Ξούθου καὶ Ἑλίκης, συνεδέετο δὲ στενῶς μετὰ τῆς πρὸς Β ὁμόρου Ἑλίκης. Ὅτε κατεποντίθη ἡ Ἑλίκη, συγκατεστράφη καὶ ἡ Βοῦρα (373 π. Χ.) ὑπὸ σεισμοῦ τοσούτου ἰσχυροῦ, ὥστε οὐδὲ τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα ὑπελείφθησαν ἐν τοῖς ναοῖς. Ὅσοι δὲ τῶν Βουραίων ἔτυχον τότε ἀποδημοῦντες ἢ διὰ πόλεμον ἢ δι᾽ ἄλλην αἰτίαν, ἐπανελθόντες ἀνέκτισαν τὴν πόλιν μετασχοῦσαν τοῦ νέου Ἀχαϊκοῦ δεσμοῦ ἀπὸ τοῦ 270 π. Χ. καὶ παρακολουθήσασαν τὰς τύχας τῆς ὅλης Ἀχαΐας. Ὁ Παυσανίας εὗρε ναὸν Δήμητρος φερούσης ἐσθῆτα καὶ ἕτερον κοινὸν Ἀφροδίτης καὶ Διονύσου, ἕτερον Εἰλειθυίας καὶ ἱερὸν τῆς Ἴσιδος. Ἐντὸς σπηλαίου, εἰς τὰς ὑπωρείας βουνοῦ, *Μαραθιᾶ* τὰ νῦν καλουμένου, εἰς ὕψος

30 μ. ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἦν ἄγαλμα Ἡρακλέους μικρόν, ἐπονομαζομένου *Βουραϊκοῦ*. Τὸ σπήλαιον σώζεται τὰ νῦν. Ἡ Βοῦρα φαίνεται ὅτι ἠρημώθη ἐπὶ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων.

Ὄρη ἔχει ὁ δῆμος τοὺς βορείους προβούνους τῶν Ἀροανίων, *Ψηλὸς Σταυρός, Πετροῦχι, Μαραθιάν, Κακὴν Σκάλαν* καὶ *Κουρκαλιᾶν*.

Ποταμοὺς τὸν *Κερυνίτην*, τὸν *Βουραϊκὸν* καὶ τὸν *Λάδωνα* ἢ *Λαδοπόταμον*.

Ὁ δ. Βουρῶν δικαστικῶς ὑπάγεται εἰς τὸ Εἰρηνοδικεῖον Αἰγίου, ἔχει δὲ συμβολαιογραφεῖον καὶ ταχυδρομεῖον.

Νέα Βοῦρα ἢ *Τράπεζα* (κ. 201). Εἶναι ἡ θερινὴ ἕδρα τοῦ δήμου, νεωστὶ οἰκισθεῖσα καὶ ἀπέχει τοῦ Αἰγίου σιδηροδρομικῶς 39 λ. τῆς ὥρας (χιλιόμ. 16.8), τῆς δὲ θαλάσσης 20 λ. τῆς ὥρας. Κεῖται ἐπὶ πεδίου τραπεζοειδοῦς ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα *Τράπεζα*. Ἔχει ὡραῖον ὁρίζοντα καὶ περιβάλλεται ὑπὸ δάσους πευκῶν. Ἔχει δημοτ. κατάστημα καὶ κατάστημα πανηγύρεως ἔνθα τελεῖται ἡ ἐτησία ἐμπορ. πανήγυρις ἑκάστην 1 Σεπτεμβρίου. Ἡ σιδηροδρομ. στάσις ἀπέχει ταύτης 8 λ. τῆς ὥρας. Ὑδρεύεται ἐξ ὕδατος πηγαίου ἀνεπαρκοῦς. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον μονοτάξιον. Παράγει περὶ τὰς 200 λ. μετάξης.

Πρὸς Α τῆς Νέας Βούρας κεῖται ὁ *Πέρα Μαχαλᾶς*, (κ. 354), ἀπέχων αὐτῆς 1 $^1/_2$ ὥραν. Ἔχει ἄφθονα πόσιμα ὕδατα, ἀρδεύεται δὲ ὑπὸ τοῦ Λαδοποτάμου παρὰ τὸν ὁποῖον κεῖται. Παράγει περὶ τὰς 350 λ. μετάξης καὶ ῥητίνης 6 χιλ. ὀκ. Οἱ κάτοικοι εἶναι λίαν εὔποροι.

Καθολικὸν (κ. 297). Κεῖται πρὸς τὰ ΝΔ τῆς Ν. Βούρας εἰς ὕψος 250 μ. καὶ ἀπέχει αὐτῆς 1 $^1/_2$ ὥραν. Κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ *Ψηλοῦ Σταυροῦ* ἐκεῖθεν τοῦ Λαδοποτάμου. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων διτάξιον ἐν νέῳ οἰκοδομήματι. Ἔχει ἄφθονα πόσιμα ὕδατα· ἀρδεύεται δ' ἐκ τοῦ Λαδοποτάμου. Παράγει περὶ τὰς 350 λ. μετάξης.

Κερνίτσα (κ. 413). Κεῖται πρὸς τὰ ΝΑ τῆς Ν. Βούρας, εἰς ὕψος 400 μ. καὶ ἀπέχει αὐτῆς 2 $^1/_2$ ὥρας. Ἦν πρὸ δεκαετίας καὶ θερινὴ πρωτεύουσα τοῦ δήμου. Ἔχει ἄφθονα πόσιμα ὕδατα καὶ ἀρδεύεται ἐκ τοῦ Λαδοποτάμου. Παράγει περὶ τὰς

250 λ. μετάξης. Οἱ κάτοικοι τὸν χειμῶνα μεταβαίνουσιν εἰς Διακοπτίτικα.

Καλυβάτη (κ. 81). Κεῖται ΝΑ τῆς Ν. Βούρας εἰς ὕψος 510 μ. καὶ ἀπέχει ταύτης 2 ½ ὥρας. Πρὸς Ν τοῦ χωρίου εἶναι δάσος ἐλαττῶν ὁσημέραι καταστρεφόμενον δι᾽ ἀκηδείαν τῶν ἁρμοδίων. Ἔχει ὀλίγα ὕδατα πόσιμα καὶ πρὸς ἄρδευσιν. Παράγει περὶ τὰς 100 λ. *μετάξης* καὶ 3 χιλ. ὀκ. *ρητίνης*.

Βρώσθαινα (κ. 149). Κεῖται πρὸς Ν τῆς Ν. Βούρας καὶ ἀπέχει ταύτης 2 ½ ὥρας. Παράγει ἐκλεκτὸν καὶ πεφημισμένον ἔλαιον ἰδίως ἐκ τῆς περιφερείας *Μανθήλας*.

Διακοπτίτικα (κ. 258)· χειμερινὴ ἕδρα τοῦ δήμου. Κεῖται πρὸς Δ τῆς Ν. Βούρας καὶ ἀπέχει ταύτης ἡμίσειαν ὥραν, σιδηροδρομικῶς δὲ 6 λ. τῆς ὥρας (χιλιομ. 3.1) Εἶναι σταθμὸς τοῦ ΣΠΑΠ καὶ ἀφετηρία τοῦ ὀδοντωτοῦ σιδηροδρόμου *Διακοπτοῦ—Καλαβρύτων*. Ἀρδεύεται ὑπὸ τοῦ Βουραϊκοῦ ποταμοῦ, οἱ δὲ κάτοικοι ὑδρεύονται ἐκ φρεάτων. Ἐνταῦθα παραχειμάζουσιν οἱ κάτοικοι Καλυβάτου, Βρωσθαίνης καὶ Κερνίτσας. Ἔχει γραμματεῖον. Παράγει 350 λ. μετάξης καὶ 120000 ὀκ. κίτρων.

Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Μαραθιᾶ κεῖνται τὰ χωρία *Ζαχλωρίτικα ἢ Τρυπητὴ* (κ. 10), κείμενα πρὸς Δ τῆς Ν. Βούρας καὶ ἀπέχοντα ταύτης περὶ τὴν ὥραν. Παράγουσι 12 χιλ. ὀκ. κίτρων.

Τρυπιὰ (κ. 238). Κεῖνται πρὸς Δ τῆς Ν. Βούρας καὶ ἀπέχουσι ταύτης σιδηροδρομικῶς 14 λ. (χιλιομ. 5.8). Ἔχουσι γραμματεῖον. Παράγουσι 450 λ. μετάξης καὶ 30 χιλ. ὀκ. κίτρων.

Ροδιὰ (κ. 40). Κεῖται πρὸς Δ τῆς Ν. Βούρας καὶ ἀπέχει ταύτης 1 ½ ὥραν. Εἶναι παραχειμάσιον τῶν κατοίκων τῆς Κερπινῆς. τῶν Καλαβρύτων. Παράγει 60 λ. μετάξης καὶ 20 χιλ. ὀκ. κίτρων

Σταυριὰ (κ. 39). Κεῖνται πρὸς Δ τῆς Ν. Βούρας εἰς ὕψος 340 μ. καὶ ἀπέχουσι ταύτης 2 ½ ὥρας. Κεῖνται παρὰ τὴν Μαμουσιάν, ὄπισθεν τοῦ βουνοῦ Μαραθιᾶ.

Πρὸς Νότον τῶν Διακοπτιτίκων καὶ τῆς Νέας Βούρας ὑψοῦται βουνός, ὕψους 500 μ. περίπου, γραφικός, ἔχων τὰς πλευρὰς καὶ ὑπωρείας καταφύτους ἐκ πευκῶν καὶ θαμνοειδῶν δέν-

δρων. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ ὑπάρχει γόνιμον πεδίον, ἐκτάσεως 10 χιλ. στρεμμάτων περίπου, ἔνθα ἔχουσι φυτευθῆ καὶ σταφιδάμπελοι. Ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου κεῖνται πρὸς Β μὲν ἡ μονὴ τῆς *Ἁγίας Τριάδος* ἱδρυθεῖσα τῷ 1396 καὶ ἔχουσα 13 μοναχοὺς καὶ ὑπηρέτας καὶ ἔσοδα 2750 δραχ. (1902), πρὸς Δ δὲ ἡ γυναικεία μονὴ τῆς *Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου* (Ἁγία μονή), ἔχουσα περὶ τὰς 15 μοναχὰς καὶ δοκίμους καὶ ἔσοδα δρχ. 480 καὶ ΝΑ ἡ μονὴ τοῦ *Ἁγίου Νικολάου*, ἔχουσα 9 μοναχούς. Ἡ μονὴ αὕτη πρὸ ἑξαετίας ἡνώθη μετὰ τῆς Ἁγίας Τριάδος *

Δῆμος Ἀκράτας

Κάτοικοι 1395.

Β' Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων δρχ. 16715 (1902).

Ὁ Δῆμος Ἀκράτας κεῖται πρὸς τὰ ΑΝΑ τοῦ Αἰγίου μεταξὺ τῶν ποταμῶν Κράθιδος καὶ Θελοποτάμου καὶ ἀπέχει τοῦ τοῦ Αἰγίου σιδηροδρομικῶς 13 λ. τῆς ὥρας (χιλιόμ. 27.8) καὶ ταχυδρομικῶς 4 ½ ὥρας. Ἀποτελεῖται ὑπὸ τῆς πρωτευούσης Ἀκράτας (κ. 863) καὶ ἓξ χωρίων (κ. 532) καὶ ὁρίζεται ἀπὸ Α μὲν ὑπὸ τοῦ Κορινθ. κόλπου καὶ τοῦ δ. Αἰγείρας ἀπὸ Ν ὑπὸ τοῦ δ. Κραθίδος, ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ δ. Κραθίδος καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Ὁ δῆμος οὗτος ἀπεσπάσθη ἀπὸ τοῦ δήμου Αἰγείρας τῷ 1878.

Ἐκπαίδευσις. Ὁ δ. Ἀκράτας ἔχει Ἑλλην. σχολεῖον πλῆρες, δημοτικὰ σχολεῖα ἓν ἀρρένων διτάξιον καὶ ἓν θηλέων μονοτάξιον καὶ ἓν γραμματεῖον.

Προϊόντα. *Δημητρ. καρποί.* Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται σίτου κ. 3050.

Οἴνου δὲ περὶ τὸ ἓν ἑκατομμύριον ὀκ. Κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ δημάρχου, ἂν καὶ ἐδηλώθησαν μόνον στρέμματα 1240,512 ἀμπέλων.

Τὰς περὶ δ. Βουρῶν ἀρίστας πληροφορίας ὀφείλω εἰς τὸν ἔγκριτον ἰατρὸν κ. Φιλιπόπουλον, ᾧ καὶ μυρίας ὁμολογῶ χάριτας.

Σταφίδος περὶ τὸ ἑκατομμύριον ἐνετ. λιτρῶν.
Ἐλαίου 70 χιλ. ὀκ.
Μετάξης 1500 λ. *Ἑσπεριδοειδῆ* κτλ.

Κτηνοτροφία Ἐν τῷ δ. Ἀκράτας ὑπάρχουσι περὶ τὰ 800 πρόβατα, 700 αἶγες, βόες καὶ ἀγελάδες 4, ἀροτριῶντα κτήνη 82, ὄνοι, ἵπποι καὶ ἡμίονοι 273.

Συγκοινωνία Ἐν τῷ δήμῳ Ἀκράτας μία μόνη ὑπάρχει ἁμαξητὸς, ἡ ἀπὸ τῆς πρωτευούσης Ἀκράτας εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν ἄγουσα μήκους 3600 μ. ἡ δὲ λοιπὴ συγκοινωνία τελεῖται διὰ βατῶν ὁδῶν. Ἔχει ταχυδρομεῖον καὶ τηλεγραφεῖον.

Ἀκράτα (κ. 863). Κωμόπολις μεσόγειος, ἀπέχουσα τῆς παραλίας περὶ τὰ 45 λ. τῆς ὥρας μεθ' ἧς συνδέεται διὰ τῆς προμνησθείσης ἁμαξητοῦ. Εἶναι πρωτεύουσα τοῦ δήμου, ἀπέχουσα τοῦ Αἰγίου σιδηροδρομικῶς 1 ὥραν 3 λεπτὰ (σταθμὸς παραλίας). Κεῖται ἐπὶ ὀροπεδίου ὕψους 140 μ. περιβαλλομένου ὑπὸ βουνῶν τῶν Ἀροανείων ὀρέων, δι' ὅπερ καὶ ὁ ὁρίζων αὐτῆς εἶναι περιωρισμένος. Ἔχει ὕδωρ πόσιμον ἄριστον διὰ σιδηρῶν σωλήνων διοχετευθὲν δαπάναις τῆς κοινότητος. Εἶναι ἕδρα τοῦ Εἰρηνοδικείου Νωνάκριδος εἰς τὴν δικαιοδοσίαν, τοῦ ὁποίου ὑπάγονται οἱ δῆμοι Ἀκράτας, Αἰγείρας, Νωνάκριδος καὶ Κραθίδος, τοῦ δημάρχου, τοῦ Ἑλλην. σχολείου, διταξίου δημοτ. σχολείου ἀρρένων καὶ μονοταξίου θηλέων, μετ' οὐ πολὺ ἐγκατασταθησομένων ἐν εὐρυχώροις δημοσίοις ἱδρύμασι, τοῦ Ταχυδρομείου, Τηλεγραφείου, τοῦ Ἀστυνόμου, τοῦ Συμβολαιογράφου, καὶ παραρτήματος Μονοπωλείων τοῦ Κράτους. Εἰς τὴν ἀστυνομίαν, ὀνομαζομένην *Αἰγιαλείας*, ὑπάγονται οἱ δῆμοι Ἀκράτας, Αἰγείρας καὶ Βουρῶν, πλὴν τοῦ ἔξωθεν τῆς Ἀκράτας καὶ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτῆς κειμένου χωρίου *Σιλιμνιώτικα*, ὑπαγομένου εἰς τὴν ἀστυνομίαν Κραθίδος, διότι, οἱ κάτοικοι ἐκ τοῦ χωρίου τῆς Κραθίδος *Σιλίβαινα* ὁρμώμενοι εἶναι *Κραθιδεῖς* ! Ἐὰν ἡ διάταξις αὕτη ἐφηρμόζετο καὶ εἰς τὸν δῆμον Πατρέων λ. χ. τότε ἔδει ἅπαντα τὰ παράλια χωρία νὰ ὑπάγωνται εἰς τὰς ἀστυνομίας τῶν δήμων τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων, ἐξ ὧν οἱ κάτοικοι αὐτῶν ὁρμῶνται.

Ἡ Ἀκράτα κατῳκήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος ὑπὸ τῶν μεταναστευσάντων κατοίκων τοῦ χωρίου *Χαλκιάνικα* τοῦ

δ. Νωνάκριδος. Ἐν ἔτι δὲ 1848 οἱ κάτοικοι, δαπανήσαντες ὑπὲρ τὰς 100 χιλ. δρχ. ἤρδευσαν τὴν ἄνυδρον αὐτῶν πεδιάδα δι' ὑδραγωγείου τεχνικῶς σπουδαίου, συζεύξαντες τὰς ὑψηλὰς καὶ κρημνώδεις ὄχθας τοῦ Κράθιδος διὰ γεφύρας ἀξιοθαυμάστου, ὑπὸ τὰς ὁδηγίας ἁπλοῦ καὶ αὐτοδιδάκτου ἐγχωρίου γεφυροποιοῦ *Κούρκαφα* καλουμένου.

Ἔχει δύο μεγαλοπρεπεῖς ναούς, δαπάναις τῆς κοινότητος ἀνεγερθέντας, ὧν ὁ εἷς ἀνακαινίζεται ἤδη ἐκ βάθρων ἐπὶ προϋπολογισμοῦ 100 χιλ. δρχ. Εἶναι πατρὶς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀργολίδος καὶ Κορίνθου.

Ἐν τῇ παραλίᾳ Ἀκράτας διαμένει *τελωνοσταθμάρχης*, διότι καταπλέουσι καὶ ἀποπλέουσιν ἐτησίως περὶ τὰ 100 μικρὰ ἱστιοφόρα μεταφέροντα ἐμπορεύματα διάφορα, καὶ ἀποφέροντα σταφίδα εἰς Πάτρας.

Σιλιμνιώτικα (κ. 49). Κεῖνται πρὸς Α τῆς Ἀκράτας ἧς ἀπέχουσιν 20 λ. τῆς ὥρας. Προέρχονται ἐκ Σιλίβαινας τῆς Κραθίδος.

Γκουμέϊκα (κ. 12). Κεῖνται πρὸς Α τῆς Ἀκράτας καὶ ἀπέχουσι 30 λ. τῆς ὥρας. Οἱ κάτοικοι εἶναι Βελλαῖται ἐκ Φελλόης.

Μπαλκουβίνα (κ. 41). Κεῖται ΝΑ τῆς Ἀκράτας καὶ ἀπέχει τῆς Ἀκράτας 30 λ. τῆς ὥρας. Οἱ κάτοικοι εἶναι Ἀραχωβῖται ἐκ Φελλόης.

Πορoβίτσα (κ. 176). Κεῖται πρὸς Ν. τῆς Ἀκράτας ἧς ἀπέχει 1 ½ ὥραν. Ἔχει γραμματεῖον.

Πύργος (κ. 254). Κεῖται πρὸς Ν τῆς Ἀκράτας καὶ ἀπέχει 2 ¼ τῆς ὥρας.

Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχει καὶ ἡ μονὴ τῆς *Ἁγίας Τριάδος*, προσαρτισθεῖσα νῦν εἰς τὸ Μέγα Σπήλαιον.*

* Τὰς περὶ τοῦ δ. Ἀκράτας ἀρίστας πληροφορίας ὀφείλω εἰς τὸν ἰατρὸν καὶ δήμαρχον κ. Γ. Δελούχαν, ᾧ ἐκφράζω τὴν εὐγνωμοσύνην μου.

Δῆμος Αἰγείρας.

Κάτοικοι 1394.

Γ' Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων 10690 δρχ. (1902).

Ὁ δῆμος Αἰγείρας κεῖται κατὰ τὸ ΝΑ πέρας τῆς ἐπαρχίας Αἰγιαλείας καὶ ἀποτελεῖται ἐκ τῆς πρωτευούσης *Ἀρφαρῶν* (κ. 534) καὶ δύο χωρίων (κ. 860). Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α μὲν ὑπὸ τοῦ δήμου Εὐρωστίνης τῆς Κορινθίας, ἀπὸ Ν δὲ ὑπὸ τοῦ δ. Φελλόης, ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ δήμου Κραθίδος καὶ τοῦ δ. Ἀκράτας καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ Κορινθ. κόλπου.

Ἐκπαίδευσις. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι δύο δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων, ὧν τὸ ἓν διτάξιον καὶ ἓν θηλέων, μονοτάξιον.

Προϊόντα. *Δημητρ. καρποί.* Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται κριθῆς κ. 269, σίτου κ. 675 καὶ ἀραβοσίτου κ. 870.

Οἴνου παράγονται περὶ τὰς 800 χιλ. ὀκ. καίτοι ἐδηλώθησαν ἀμπέλων στρέμματα μόνον 1503,971.

Σταφίδος παράγονται περὶ τὰς 750 χιλ. ἐνετ. λιτρῶν.

Ἐλαίου περὶ τὰς 50 χιλ. ὀκ. *Μετάξης* δὲ μικρὰ ποσότης.

Κτηνοτροφία. Ἐν τῷ δ. ὑπάρχουσι πρόβατα 600, αἶγες δὲ 800, βόες καὶ ἀγελάδες 5, ἀροτριῶντα κτήνη 131, ὄνοι, ἵπποι καὶ ἡμίονοι 206.

Ἀρχαί. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχει *συμβολαιογραφεῖον* καὶ *ταχυδρομεῖον* ἡ δὲ συγκοινωνία γίνεται δι' ὁδῶν βατῶν.

Δικαστικῶς ὁ δῆμος ὑπάγεται εἰς τὸ Εἰρηνοδικεῖον Νωνάκριδος.

Ἱστορία. Ἡ Αἴγειρα ἦν μία τῶν 12 Ἀχαϊκῶν πόλεων, κειμένη μεταξὺ Πελλήνης καὶ Αἰγῶν ἐπὶ τοῦ ΒΔ προβούνου τοῦ ὄρους Εὐρωστίνης κατὰ τὰ μεθόρια τῶν σημερινῶν νομῶν Ἀχαΐας καὶ Κορινθίας, ἔχουσα κατέναντι τὸν Παρνασσὸν καὶ ἀπέχουσα τῆς θαλάσσης περὶ τὰ 1300 μ. κατὰ τὸν Πολύβιον, κατὰ δὲ Παυσανίαν περὶ τὰς 2100 μ. Εἶχε λιμένα καλούμενον τῶν *Αἰγειρατῶν*, οὗ ἴχνη σώζονται καὶ νῦν ἔτι εἰς θέσιν **Μαῦρα λιθάρια.**

Παρ' Ὁμήρῳ καλεῖται *Ὑπερησία*, ὑπὸ δὲ τῶν Ἀχαιῶν *Ὑπερασία* ἐκαλεῖτο πρότερον, μετὰ δὲ τὴν 23ην Ὀλυμπιάδα ὅτε κατῳκεῖτο ὑπὸ Ἰώνων μετωνομάσθη *Αἴγειρα* κατὰ Παυσανίαν, διότι ἐπερχομένων ποτὲ τῶν Σικυωνίων κατὰ τῆς Ὑπερασίας,, οἱ κάτοικοι διὰ τὴν ἑαυτῶν ἀδυναμίαν πρὸς ἀντίστασιν, ἔδεσαν περὶ τὰ κέρατα ἁπασῶν τῶν αἰγῶν αὐτῶν δᾷδας καὶ ἀνῆψαν αὐτὰς ἐν ὥρᾳ νυκτὸς βαθείας. Οἱ Σικυώνιοι, ἰδόντες τὰ κινητὰ φῶτα καὶ ἐκλαβόντες αὐτὰ ὡς προερχόμενα ἐξ ἐπικουρίας συμμάχων, ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια. Οἱ δὲ Ὑπερασιεῖς μετωνόμασαν τὴν πόλιν ἀπὸ τῶν αἰγῶν *Αἴγειραν*· ἔνθα δὲ ἐκάθισεν ἡ ἡγουμένη τῶν αἰγῶν πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ ἤγειραν ναὸν πρὸς τιμὴν Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας, ὡς φωτισάσης αὐτοὺς εἰς ἐπινόησιν τοῦ στρατηγήματος.

Ἐν Αἰγείρᾳ ἦν ναὸς Διὸς καὶ ἐν αὐτῷ ἄγαλμα Ἀθηνᾶς φέρον τὸ πρόσωπον, τὰς ἄκρας χεῖρας καὶ τοὺς πόδας ἐξ ἐλέφαντος καὶ ναὸς Ἀπόλλωνος ἀρχαιότατος καὶ ἄλλα ἱερὰ καὶ ἀγάλματα τέχνης καὶ τεῖχος ὀχυρόν.

Κατὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον οἱ Αἰτωλοὶ ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν διὰ προδοσίας αὐτομόλου· οἱ δὲ Αἰγειρᾶται συνελθόντες ἐκ τῆς ἀδοκήτου ἐπιδρομῆς τῶν πολεμίων, ἐπέπεσαν κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς κατέστρεψαν.

Ἐρείπια τῆς πόλεως εὑρίσκονται σήμερον εἰς θέσιν *Παλῃόκαστρον* ἄνωθεν τοῦ χωρίου τοῦ δήμου *Βλωβοκᾶς*, ἔνθα οἱ κάτοικοι πολλὰ εὑρίσκουσιν ἀρχαῖα νομίσματα καὶ δακτυλιολίθους.

Ἀρφαρᾶ (κ. 534). **Κεῖται κατ' ἀνατολὰς τοῦ προβούνου τῶν Ἀροανίων *Βαλιμήτικο βουνὸ* καὶ εἶναι ἕδρα τοῦ δημάρχου. Ἀπέχει τοῦ Αἰγίου 5 ὥρας ταχυδρομικῶς, ἡ δὲ κατὰ κατὰ τὴν παραλίαν σιδηροδρομικὴ στάσις Αἰγείρας ἀπέχει 1 ὥραν καὶ 5 λεπτὰ (295 χιλιόμ.) Ἔχει δημοτικὸν σχολεῖον ἀρρένων διτάξιον ἐν δημοτικῷ καταστήματι καὶ θηλέων μονοτάξιον. Εἰς τὸ χωρίον διοχετεύεται ὕδωρ ἐκ παρακειμένης πηγῆς διὰ σιδηρῶν σωλήνων. Παράγει μέταξαν περὶ τὰς 300 λίτρας.**

Παρὰ τὸ χωρίον, ἐπὶ βράχου ἔναντι κειμένου, ὑπάρχει μονίδριον τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ὅπερ πρότερον ἦν ἁπλοῦν προσκύνημα. Μετὰ δὲ τὴν ἀνεξαρτησίαν, καλογραῖά τις ἐξ Ἀκράτας, *Ἐλευθερία* καλουμένη, πρότερον ὕπανδρος, ἦλθεν ἐπὶ

Καποδιστρίου ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ ἐπαιτήσασα ἔκτισε τὸ νῦν μονίδριον ἔχον ναὸν καὶ τρία κελλία χρησιμοποιηθέντα ὑπὸ ἑτέρων δύο καλογραιῶν προσελθουσῶν ἐκεῖ. Ἤδη μένει μία μόνη καλογραῖα, περιποιουμένη τὸν ναόν.

Βερσοβὰ (κ. 400). Συνέχεται σχεδὸν μετὰ τῶν Ἀρφαρῶν διὰ τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο χωρίων ἐπὶ λόφου κειμένου κοινοῦ σχολείου, διόπερ καὶ τὰ χωρία καλοῦνται *Ἀρφαροβέρσοβα*. Εἶναι ἕδρα τοῦ συμβολαιογράφου τοῦ δήμου καὶ ὑδρεύεται ἐξ ὀλίγου πηγαίου ὕδατος. Παράγει μέταξαν περὶ τὰς 200 λίτρας.

Βλωβοκὰ (κ. 460). Κεῖται πρὸς Α τῶν Ἀρφαρῶν εἰς ὕψος 404 μ. καὶ ἀπέχει αὐτῶν μίαν ὥραν. Ἔχει δημοτικὸν σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον καὶ ὕδωρ πηγαῖον ἄφθονον. Κεῖται παρὰ τὸν ποταμὸν *Κριὸν* (Βλωβοκίτικο π.) εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς Εὐρωστίνης. Παράγει μέταξαν περὶ τὰς 500 λίτρας.

....

Γ΄ ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ

Ὅρια. — Ὄρη. — Ποταμοί.

Ἡ ἐπαρχία Καλαβρύτων εἶναι ὀρεινὴ καὶ μεσόγειος καὶ μόνον διὰ τοῦ δήμου Κραθίδος, διατέμνοντος τὴν ἐπαρχίαν Αἰγιαλείας, διήκει μέχρι τοῦ Κορινθ. κόλπου. Κατέχει τὸ ΒΑ, Α καὶ Ν τμῆμα τοῦ νομοῦ Ἀχαΐας καὶ ὁρίζεται ἀπὸ Α ὑπὸ τοῦ νομοῦ Κορινθίας, ἀπὸ Ν ὑπὸ τῶν νομῶν Ἀρκαδίας καὶ Ἠλείας, ἀπὸ Δ ὑπὸ τῆς ἐπαρχίας Πατρῶν καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τῆς ἐπ. Αἰγιαλείας καὶ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου.

Ὄρη ἔχει τὰ Ἀροάνια, παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν ὁποίων κεῖνται οἱ πλεῖστοι τῶν δήμων αὐτῆς, τὸν Ἐρύμανθον, τὸν Παναχαϊκὸν καὶ τὴν Κερύνειαν.

Ποταμοί. Ἐν τῇ ἐπ. Καλαβρύτων ὑπάρχουσιν οἱ ἐπισημότεροι τῶν ποταμῶν τοῦ ν. Ἀχαΐας. Τινὲς τούτων, ὡς ἐκβάλλοντες εἰς τὸν Κορινθ. κόλπον, περιγράφονται ἐν τοῖς ποταμοῖς τῆς ἐπ. Αἰγιαλείας, ὡς λ. χ. ὁ Σεληνοῦς, ὁ Βουραϊκός, ὁ Κερυνίτης καὶ ὁ Κρᾶθις.

Τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καλαβρύτων μέγιστος ποταμὸς εἶναι :

Ὁ *Λάδων* (κ. Ρεφιᾶς). Ἡ σπουδαιοτάτη καὶ κυρία πηγὴ τοῦ Λάδωνος κεῖται ἐν τῇ ΝΔ ἄκρᾳ τῶν ὁρίων, τῶν περικλειόντων τὴν λίμνην τοῦ Φενεοῦ, *Ὀρύξεως* (Σαϊτᾶ), ὕψους 1813 μ. καὶ *Πεντελείας* (Δουρδουβάνας), ὕψ. 2112 μ., κλάδων τῶν Ἀροανίων, μίαν περίπου ὥραν πρὸς Ν τοῦ χωρίου Λυκούρια τοῦ δ. Λευκασίου, εἰς ὕψος 468 μ. Ὁ ποταμὸς πλήρης καὶ ἰσχυρὸς ἀναβλύζει ἐκ τῶν ὑπὸ τὴν Πεντέλειαν κροκολοπαγῶν βράχων ἐκ δύο κυρίως ὀπῶν, ὡς μαρτυροῦσι δύο ἐν τῇ τῆς πηγῆς λεκάνῃ σημεῖα, ἔνθα τὸ ὕδωρ ἀνακινεῖται ἠρέμα ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω δίκην βράζοντος βουτύρου. Τοιαύτη τοὐλάχιστον ἡ ἐμὴ ἀντίληψις, ὅτε ἐπεσκέφθην τὴν πηγὴν ταύτην. Τὰ ὕδατα ταῦτα ἀναμφιβόλως προέρχονται ἐκ τῆς ὑπερκειμένης τοῦ Φενεοῦ λίμνης. Ὡς ἀπόρροια δὲ ταύτης ὁ Λάδων ὑπόκειται εἰς τὰς αἰφνιδίας μεταβολὰς τῆς καταστάσεως τῶν ὑδάτων αὐτῆς, ὅπερ καὶ οἱ ἀρχαῖοι παρετήρησαν· διότι ὁ μὲν Παυσανίας διηγεῖται ὅτι ἤκουσεν ὅτι τὸ ὕδωρ τῆς λίμνης τοῦ Φενεοῦ, κατερχόμενον «εἰς τὰ βάραθρα τὰ ἐν τοῖς ὄρεσιν, ἄνεισιν ἐνταῦθα καὶ ποιεῖ τῷ Λάδωνι τὰς πηγάς,» ὁ δὲ Στράβων λέγει ὅτι «συμπεσόντα τὰ περὶ Φενεὸν βέρεθρα ὑπὸ σεισμοῦ δὲ ὧν ἦν ἡ φορά, μονὴν (διακοπὴν) ἐποίησε τοῦ ῥεύματος μέχρι τῶν κατὰ βάθος φλεβῶν τῆς πηγῆς». Τοῦτο δὲ συνέβη καὶ ἐν ἔτει 1880 ἐπὶ ἓν τέταρτον τῆς ὥρας σεισμοῦ ἕνεκεν. Ὅταν δὲ ἐμφραχθῶσι τὰ βάραθρα ταῦτα, ὑψοῦνται τὰ ἐν τῇ λίμνῃ ὕδατα· ὅταν δὲ πάλιν ἀνοιγῶσιν ἡ λίμνη συστέλλεται. Καὶ ὄντως ἐν ἔαρι τοῦ 1834 συνέβη αὖθις ὑπερχείλισις τῶν ὑδάτων τῆς λίμνης καὶ μεγάλη καταστροφὴ ἐκ τῆς κενώσεως αὐτῆς ἐν τῷ Λάδωνι.

Ὁ Λάδων, ῥέων πρὸς Δ, δέχεται τὸν Ἀροάνιον, ὅστις πηγάζων ἀπὸ τῆς νοτίας ὑπωρείας τῶν Ἀροανίων ὀρέων παρὰ τὸ χωρίον *Πλανητέρου* (εἰς ὕψος 587 μ.) τοῦ δήμου Κλειτορίας καὶ διερχόμενος κατὰ τὸν ῥοῦν αὐτοῦ διὰ τῆς κώμης *Μαζεΐκων*, (πρωτευούσης τοῦ δ. Κλειτορίας), ἔνθα ἑνοῦται μετὰ τοῦ χειμάρρου *Κλείτορος*, διευθύνεται πρὸς τὸ ΝΑ καὶ χύνεται εἰς τὸν Λάδωνα, εἰς ὕψος 451 μ. Πλησίον τῆς συμβολῆς τῶν ποταμῶν τούτων ἐπὶ μὲν τοῦ Ἀροανίου ὑπάρχει ἡ γέφυρα τοῦ *Καλογήρου*, ἐπὶ δὲ τοῦ Λάδωνος ἑτέρα, ἡ τοῦ *Ζαΐμη* λε-

γομένη, δι' ὧν διέρχεται ἡ εἰς Τρίπολιν ἄγουσα βατὴ ὁδός, τῆς ἁμαξητοῦ μὴ συντελεσθείσης εἰσέτι.

Κατωτέρω ἐκδίδει εἰς τὸν Λάδωνα ὁ ἀπὸ Γορτυνίας ἐρχόμενος *Τράγος* (Μπαλτζάκος), ἀποτελούμενος ἐκ τῶν ποταμῶν *Μαλσοίτα* καὶ *Μυλάοντος* (π. τῶν Μαγουλιάνων), συνενουμένων εἰς θέσιν *Διπόταμα* τῆς Γορτυνίας.

Μικρόν τι δυτικώτερον χύνεται εἰς τὸν Λάδωνα ὁ ἀπὸ τοῦ χωρίου Σκουπίου (δ. Παίων), ἢ τῆς ἀρχαίας *Πάου*, πηγάζων ρύαξ.

Ὄπισθεν τῆς Στρεζόβης (πρωτευούσης τοῦ δ. Παΐων), εἰς ὕψος 550 μ. καὶ εἰς ἀπόστασιν δύο περίπου ὡρῶν, ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ Λάδωνος, ἐπὶ Γορτυνίου ἐδάφους, ἡ τετράτοξος *γέφυρα τῆς Κυρᾶς* λεγομένη, κτισθεῖσα κατὰ τὴν ἐν Γορτυνίᾳ παράδοσιν ὑπό τινος βασιλοπούλας Μαργαρίτας, κοινῶς *Μονοβύζας* λεγομένης, ἑδρευούσης εἰς *Ἄκοβαν* (δ. Τροπαίων τῆς Γορτυνίας) ἔνθα σώζονται καὶ ἐρείπια τοῦ φρουρίου αὐτῆς καὶ ναὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Ἐκεῖθεν ὁ Λάδων, διὰ τῆς Γορτυνίας ρέων, χύνεται εἰς τὸν Ἀλφειὸν εἰς θέσιν ἥτις τὸ πάλαι ἐκαλεῖτο *Νάσος Κοράκων*, τὰ νῦν δὲ *Καλύβια Κάτω Μπέλεσι* (δ. Θελπούσης τῆς Γορτυνίας).

Ὁ *Ἐρύμανθος*, (ἐν ἀρχῇ π. τῆς *Νουσᾶς* καὶ ἐν τέλει *Ντουάνα*). Πηγάζει ἐκ τοῦ ὁμωνύμου ὄρους Ἐρυμάνθου καὶ τοῦ κλάδου αὐτοῦ Λαμπείας (κοιν. Ἀστρᾶ) καὶ ἀποτελεῖται ἐκ δύο κυριωτέρων βραχιόνων, ἡμίσειαν περίπου ὥραν ἄνω τῆς ἀρχαίας Ψωφίδος (Τριποτάμων) ἑνουμένων καὶ κατερχομένων ἐκ τῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν κλιτύων τοῦ ὄρους. Φθάνων δὲ εἰς τὴν μικρὰν κώμην τῶν *Τριποτάμων*, παρὰ τὴν ἀρχαία Ψωφίδα, (ὕψ. 556 μ.), συνενοῦται μετὰ τοῦ *Ἀροανίου*, (δευτέρου τοιούτου κατὰ Παυσανίαν), ἐκ Σοπωτοῦ ἐρχομένου, (πρωτ. τοῦ δ. Ἀροανείας), καὶ τοῦ *Σκουπεΐκου*, (μὴ μνημονευομένου ὑπὸ τοῦ Παυσανίου καθὸ ἀσήμου μὲν ρυακίου ἴσως τότε, νῦν δὲ χειμάρρου μετὰ τὸν καταστροφὴν τῶν πέριξ δασῶν) καὶ ἀποτελεῖ τὸν κυρίως *Ἐρύμανθον*, ὅστις, ρέων μεταξὺ τῶν νομῶν Ἀρκαδίας καὶ Ἠλείας, ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἀλφειὸν μεταξὺ τῶν δήμων Ὀλυμπίων τῆς Ἠλείας καὶ Θελπούσης τῆς Ἀρκαδίας εἰς θέσιν τὰ νῦν *Ντουάναν* καλουμένην, τρία τέταρτα τῆς ὥρας περίπου ἐντεῦθεν τῆς συμβολῆς τοῦ Λάδωνος.

μετὰ τοῦ Ἀλφειοῦ. Μικρὸν πρὸ τῆς συμβολῆς τοῦ Ἐρυμάνθου μετὰ τοῦ Ἀροανίου καὶ τοῦ Σκουπεΐκου ἢ *ποταμοῦ τῶν Σειρῶν*, κατὰ τὸν κ. Παπανδρέου, ὑπάρχει λιθόκτιστος γέφυρα μονότοξος, κτισθεῖσα πρὸ 60ετίας δαπάναις τοῦ ἐκ Μοστενίτσης (δ. Λαμπείας τῆς Ἠλείας) Θ. Παπασημακοπούλου, πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ἀπὸ Τριπόλεως εἰς Πύργον καὶ τἀνάπαλιν μεταβαινόντων.

Ὁ *Ἀροάνιος*, ἀρχόμενος πρῶτον ἀπὸ τοῦ Ταρτάρου (σ. 7) καὶ τῶν λοιπῶν ἀνατολικωτάτων βουνωδῶν περάτων τοῦ Ἐρυμάνθου, ἀπὸ τῶν πέριξ δηλ. τοῦ Σοπωτοῦ καὶ τῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων μονῆς, ἑνουμένων εἰς ὕψος 652 μ., διευθυνόμενος δὲ εἶτα πρὸς Δ καὶ κατόπιν πρὸς Ν, δέχεται καὶ τοὺς ἀπὸ Λεχουρίου καὶ Λειβαρζίου (δ. Ψωφίδος), κατερχομένους χειμάρρους καὶ συνενοῦται μετὰ τοῦ Ἐρυμάνθου, ὡς προείρηται.

Ὁ δὲ π. τῶν *Σειρῶν* (*Σκουπέϊκο* π.), ὡς ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Σειρῶν οὐ μακρὰν τῆς παλαιᾶς *Πάου* πηγάζων, σχηματίζεται ἐκ μικρῶν πηγῶν καὶ ἐκ τῶν ἀπὸ χθαμαλῶν βουνῶν καταρρεόντων ὑδάτων πέριξ τῶν χωρίων *Σκουπίου* (δ. Παΐων), *Βερσιτσίου* (δ. Ψωφίδος) καὶ *Δεχουνίου* (δ. Ψωφίδος), ῥέων δὲ πρὸς Δ, χύνεται εἰς τὸν Ἐρύμανθον καὶ οὕτως ἀποτελοῦνται τὰ σημερινὰ *Τριπόταμα*.

Ὁ *Ἐρασῖνος* (π. τῶν Καλαβρύτων), (ὕψος 701 μ.), διασχίζει τὴν ἄλυσιν τῶν βορείων ὀρέων τῆς Ἀρκαδίας, χωρίζει τὴν *Βελιὰν* (βουνὸν ὑψηλὸν ὕπερθεν τῶν Καλαβρύτων καὶ Σουδενῶν) καὶ τὰ μετ' αὐτῆς συνδεδεμένα ὄρη τῶν Ἀροανίων ἀπὸ τῶν ἀνατολικωτάτων βουνῶν τοῦ Ἐρυμάνθου καὶ εἶτα ἐξερχόμενος τῶν προμνησθέντων ὀρέων καὶ διαρρέων τὴν ὀρεινὴν τῆς Ἀχαΐας χώραν, ἐκβάλλει εἰς τὸν Κορινθ. κόλπον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Βουραϊκὸς* ποταμός.

Συγκοινωνία.

Ἡ ἐπ. Καλαβρύτων συγκοινωνεῖ μετά τε τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν Αἰγιαλείας καὶ Πατρῶν καὶ τοῦ λοιποῦ βασιλείου διὰ τοῦ ὀδοντωτοῦ σιδηροδρόμου Διακοπτοῦ — Καλαβρύτων (χι-

λιόμ. 22.3), συνενουμένου μετὰ τοῦ ΣΠΑΠ. εἰς τὸν σταθμὸν *Διακοπτοῦ*, εἰς τὸ χιλιόμετρον 176.8. Ἡ δὲ ἐσωτερικὴ συγκοινωνία τελεῖται διὰ βατῶν τὰ πολλὰ ὁδῶν καὶ διὰ τμημάτων ἁμαξητῶν ἐθνικῶν, ἐπαρχιακῶν καὶ δημοτικῶν.

Ἐθνικαί. α΄) Ἀπὸ Καλαβρύτων εἰς Πάτρας (σελ. 35).

β΄) Ἀπὸ Καλαβρύτων εἰς Τρίπολιν, ἧς συνετελέσθη τὸ τμῆμα ἀπὸ *Καλογήρου γεφύρι* μέχρι *Χελωνοσπηλιᾶς* (δ. Λευκασίου), μήκους 800 μ., καὶ ἕτερον τμῆμα διασχίζον τὸ χωρίον *Μαζέϊκα* 1500 μ.

Ἐπαρχιακαί. α΄) Ἀπὸ τοῦ χωρίου Κραστικοὺς (δ. Καλαβρύτων) εἰς Κέρτεζην (πρωτ. δ. Καλλιφωνίας) μήκους 5500 μ.

β΄) Ἀπὸ Μαζεΐκων εἰς θέσιν *Μπονέσι* πρὸς τὸ χωρίον *Φίλια* (πρωτ. δ. Λευκασίου) μήκους 1000 μ.

γ΄) Ἀπὸ Καλαβρύτων εἰς Ζαχλωροῦν (δ. Κερπινῆς), μήκους 10 χιλ. μ. Ἐγκαταλειφθεῖσα ἤδη καὶ σχεδὸν καταστραφεῖσα μετὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ ὀδοντωτοῦ σιδηροδρόμου.

Δημοτικαί. Ἀπὸ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Κερπινῆς εἰς κώμην *Κερπινῆς* (πρωτ. δ. Κερπινῆς) μήκους 5 χιλ. μ. (ὑπὸ κατασκευήν).

Ταχυδρομεῖα καὶ Τηλεγραφεῖα.

Ἐν τῇ ἐπ. Καλαβρύτων ὑπάρχουσι 10 ταχυδρομικὰ γραφεῖα, δι᾽ ὧν κατὰ τὴν πρώτην ἑξαμηνίαν τοῦ 1901 διεβιβάσθησαν ἐπιστολαί, βραχεῖαι ἐπιστολαὶ καὶ δελτάρια ἐν ὅλῳ 19 383, ἐφημερίδες δὲ 391. δέσμαι διάφοροι 117, δικόγραφα κτλ. 481 καὶ διάφορα ἔγγραφα ὑπηρεσίας 7943.

Ταχυδρομικὰ δέματα ἀποστέλλονται διὰ τῶν ταχυδρομείων Καλαβρύτων, Σοπωτοῦ καὶ Μαζεΐκων. *Ταχυδρομικαὶ ἐπιταγαὶ* ἐκδίδονται καὶ ἐξοφλοῦνται ἐν τῷ ταχυδρ. Καλαβρύτων μέχρι 500 δρχ., ἐν δὲ τῷ ταχυδρ. Μαζεΐκων ἐκδίδονται μὲν ταχυδρ. ἐπιταγαὶ μέχρι 500 δρχ. δὲν ἐξοφλοῦνται δὲ τοιαῦται, ἀλλ᾽ ἀποστέλλονται εἰς Πάτρας πρὸς ἐξόφλησιν.

Τηλεγραφεῖα εἰσιν ἐν Καλαβρύτοις, Σοπωτῷ καὶ Μαζεΐκοις.

Γεωργία καὶ Κτηνοτροφία.

Προϊόντα. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καλαβρύτων παράγονται δημητριακοὶ καρποί, οἶνος, σταφὶς (δ. Κραθίδος καὶ Φελλόης), ἔλαιον, ὄσπρια, καπνός, ρητίνη, ὀλίγη μέταξα, μέλι, κηρός, κτλ.

Δημ. Καρποί. Ἐν ἔτει 1901 παρήχθησαν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ σίτου μὲν κοιλὰ 161391, σμιγοῦ δὲ κ. 2775, κριθῆς κοιλὰ 34045, ἀραβοσίτου κ. 137535, βρώμης κ. 620, σικάλεως κ. 1057.

Σταφίδος παράγεται περὶ τὸ ἑκατομμύριον ἐν τοῖς δήμοις Κραθίδος καὶ Φελλόης.

Οἶνος. Κατὰ τὸν πίνακα τῶν δηλώσεων τῶν ἀμπέλων τὸν δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν, παρήχθησαν ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ περὶ τὰ 4 ἑκατομ. ὀκ. οἴνου ἐκ δηλωθεισῶν ἀμπέλων 20065 στρεμμάτων. Ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι οὐδὲ τὸ ἥμισυ τῶν ἀμπέλων ἐδηλώθη, νοοῦμεν ὅτι ἡ ποσότης τοῦ παραχθέντος οἴνου εἶναι πολλῷ ὑπερτέρα τοῦ ἀνωτέρω ποσοῦ. Οἱ οἶνοι τῆς ἐπαρχίας εἶναι ἐκλεκτοὶ τὴν ποιότητα καὶ ἐξάγονται καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἰδίως οἱ τοῦ χωρίου Δεμέστιχα (δ. Λαπαθῶν) ὑπὸ τῆς ἐν Πάτραις Οἰνοποιητικῆς Ἑταιρίας ἡ «Ἀχαΐα».

Ἔλαιον παράγεται μόνον ἐπὶ τοῖς δήμοις Κραθίδος καὶ Φελλόης. Ἐν ἔτει 1901 παρήχθησαν 26 χιλ. ὀκ. περίπου.

Καπνός. Πρὸ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ περὶ καπνοκοπτηρίων νόμου ἐν μόνῳ τῷ δήμῳ Ψωφίδος καὶ ἰδίως τῇ πρωτευούσῃ αὐτοῦ *Λειβαρζίῳ* παρήγοντο κατ' ἔτος 50—60 χιλ. ὀκ. καπνοῦ ἤδη δὲ ἕνεκα τοῦ φόρου καὶ τῶν ἀπαιτουμένων διατυπώσεων κλ. παράγονται μόνον περὶ τὰς 5 χιλ. ὀκ. Ἐν δὲ τοῖς δήμοις Παΐων, Ἀροανίας, Σουδενῶν, Καλλιφωνίας καὶ Καλαβρύτων μόλις παράγονται περὶ τὰς 400—500 ὀκ. ἐν συνόλῳ.

Κατὰ τὸ ἔτος 1901 ἐσπάρη ἐν Λιβαρζίῳ καπνὸς Καβάλλας, ἐξ οὗ συνεκομίσθησαν περὶ τὰς 60 ὀκ. ὑπερτέρας ποιότητος ἐξ ὅλων τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐκ τοιούτου σπόρου παραχθέντων. Ἤδη ἡ σπορὰ ἐγενικεύθη σχεδὸν καθ' ἅπασαν τὴν ἐπαρχίαν, ἰδίως καπνοῦ Ξάνθης καὶ Καβάλλας, ὅστις φαίνε-

ται ὅτι εὐδοκιμεῖ. Εἰς τὸ χωρίον Πετσάκους (δ. Κερπινῆς) κληθεὶς κατῆλθεν εἰδικὸς καλλιεργητὴς τῶν καπνῶν τούτων ἵνα καλλιεργήσῃ ὑπὲρ τὰ 300 στρέμματα καπνοφυτειῶν.

Ὁ καπνὸς τοῦ Λειβαρζίου, ὁ συνήθης, μεταβάλλεται εἰς ἔρρινον (ταμβάκον), διὰ τριῶν ταμβακομύλων ἐν τῷ χωρίῳ λειτουργούντων, ἀντὶ τῶν ἑπτὰ οἵτινες ἐλειτούργουν πρότερον· ἐξοδεύεται δὲ οὗτος εἰς Ἄργος, Τρίπολιν, Σπάρτην, Καλάμας, Ἠλείαν, Πάτρας κτλ. Ἡ τιμὴ αὐτοῦ περιστρέφεται ἤδη εἰς 2 δρχ. κατ' ὀκᾶν, ἐνῷ πρότερον ἐτιμᾶτο ἀντὶ δρχ. 4. ἀντὶ δὲ τῶν 100 χιλ. δρχ. ἃς εἰσέπραττε πρότερον τὸ χωρίον, ἤδη μόλις εἰσπράττει δρχ. 5—6 χιλ.

Ὄσπρια, ἰδίως φασίολοι, παράγονται πολλοί· ὀνομαστότεροι δὲ εἶναι οἱ τῆς Κερτέζης (δ. Καλλιφωνίας), καὶ τῆς Σελιάνας (δ. Φελλόης), ὧν οἱ πλεῖστοι ἐξάγονται εἰς πολλὰς ἀγορὰς τοῦ νομοῦ.

Ἀμύγδαλα παράγονται ἐν τῷ δ. Καλαβρύτων περὶ τὰς 40 χιλ. ὀκ. ἐτησίως.

Ρητίνης ἐν ἔτει 1900 καθ' ἅπασαν τὴν ἐπαρχίαν παρήχθησαν 8550 ὀκ.

Μέταξα παράγεται ἐν τοῖς δήμοις Φελλόης, Κραθίδος, Νωνάκριδος, Ἀροανίας, Κλειτορίας καὶ Καλαβρύτων. Ἀπὸ τῆς ἀνακαθάρσεως τοῦ σπόρου καὶ ἰδίως τῆς συστάσεως τῶν γεωργικῶν σταθμῶν μεγάλη ἐδόθη ὤθησις πρός τε ἐμφύτευσιν μωρεοδένδρων καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ μεταξοσκώληκος.

Μέλι καὶ *Κηρὸς* παράγεται εἰς ἅπασαν τὴν ἐπαρχίαν οὐχὶ εἰς μεγάλην ποσότητα.

Κτηνοτροφία. Ἐν τῇ ἐπ. Καλαβρύτων ὑπάρχουσιν ἐν ὅλῳ κατὰ τὰς δηλώσεις τοῦ 1896 πρόβατα 51 χιλ., αἶγες 52823, βόες 499, ἀγελάδες 902, ἀροτριῶντα κτήνη (1902) 6328, ὄνοι 3078, ἵπποι 1408, ἡμίονοι 1773 καὶ χοῖροι 1400.

Δῆμος Καλαβρύτων

Κάτοικοι 3540.

Β' Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων δρχ. 16120 (1902).

Κεῖται σχεδὸν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας καὶ ἀποτελεῖται ἐκ τῆς πόλεως Καλαβρύτων, πρωτευούσης τοῦ δήμου καὶ τῆς ἐπαρχίας οἰκουμένης ὑπὸ 1395 κ. καὶ 5 χωρίων οἰκουμένων ὑπὸ 2145 κ., ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α μὲν ὑπὸ τοῦ δ. Νωνάκριδος καὶ τοῦ δ. Κραθίδος, ἀπὸ Ν δὲ ὑπὸ τῶν δ. Σουδενῶν καὶ Καλλιφωνίας, ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Λαπαθῶν καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ δ. Κερπινῆς.

Ἐκπαίδευσις. Ἐν τῷ δήμῳ Καλαβρύτων ὑπάρχουσι Γυμνάσιον (μαθηταὶ 60), Ἑλλ. σχολεῖον πλῆρες, δύο δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων, ἓν πλῆρες καὶ ἓν μονοτάξιον, ἓν θηλέων μονοτάξιον καὶ ἓν γραμματεῖον. Ἔτι δὲ εἰς τὸ χωρίον *Βραχνὶ* ὑπάρχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων ἱδρυθὲν καὶ συντηρούμενον ἐν ἰδίῳ κτιρίῳ ἐκ κληροδοτήματος πρὸ τριακονταετίας ὑπὸ τοῦ ἐκ Βραχνίου ἀοιδίμου Ἐπισκόπου Εὐδοξιάδος τῆς Κραιόβης *Τιμοθέου Χρονίδου*.

Προϊόντα *Δημητρ. καρποί*. Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται κριθῆς μὲν κ. 750, σίτου δὲ κ. 3050 καὶ ἀραβοσίτου κ. 2320.

Ἀμυγδάλων παράγονται περὶ τὰς 30—40 χιλ. ὀκ. Ἀπὸ τοῦ 1901 ἤρξατο καλλιεργούμενος δοκιμαστικῶς ὁ *καπνὸς* τῆς Ξάνθης καὶ Καβάλλας, ὅστις εὐδοκιμεῖ λίαν.

Μετάξης παράγονται περὶ τὰς 150 λίτρας (ἑκάστης λίτρας ὑπολογιζομένης ἴσης πρὸς 850 βόμβυκας).

Οἴνου παράγονται περὶ τὰς 600 χιλ. ὀκ. (δηλωθέντα στρέμματα ἀμπέλων 2732.659).

Κτηνοτροφία. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι πρόβατα μὲν 3807, αἶγες δὲ 3022, βόες 38, ἀγελάδες 99, (δηλώσεις τοῦ 1897), ὄνοι 276, ἵπποι 127, ἡμίονοι 116 καὶ ἀροτριῶντα κτήνη 279 (δηλώσεις τοῦ 1902).

ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ

Τοπογραφία καὶ κλίμα. Τὰ Καλάβρυτα κείμενα εἰς τὴν 38⁰ 1΄30΄ Β πλάτους καὶ 19⁰ 47΄ Α μήκους ἀπὸ Παρισίων, εἰς ὕψος 731 μ. ἔχουσιν, ὡς καὶ ἡ παλαιὰ τῶν Κυναιθαῶν πόλις, ὑγρὸν καὶ ψυχρὸν ἐν χειμῶνι, θερμότατον δ᾽ ἐν θέρει καὶ λίαν νοσῶδες κλίμα, εἶναι δ᾽ ἐκτισμένα ἐπὶ τῶν ὀχθῶν ὁρμητικοῦ ρύακος, παραποτάμου τοῦ Ἐρασίνου πολλὴν ἐπιφέροντος ζημίαν εἰς τοὺς ἀγρούς, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τὴν πόλιν ἐν ὥρᾳ χειμῶνος. Ὄπισθεν τῆς πόλεως φαίνεται ὑψουμένη ἡ κορυφὴ τοῦ Χελμοῦ.

Πρὸς Α τῶν Καλαβρύτων ὑπάρχουσιν ἐπίσημα ἐρείπια μεσαιωνικοῦ πύργου καὶ φρουρίου ἐπὶ ἀποτόμου καὶ τραπεζοειδοῦς βράχου ὅστις καλεῖται *Τρέμουλα*, ἐκ τοῦ Φράγκου δεσπότου La Tremouille. Πιθανῶς ἡ κορυφὴ αὕτη ἦν ἡ ἀκρόπολις τῆς Κυναίθης, ἂν καὶ οὐδὲν λείψανον ἀρχαιότητος εὑρέθη ἐπ᾽ αὐτῆς.

Ἡ κοιλὰς τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ Ἐρασίνου εἶναι γονιμωτάτη, ἤδη μάλιστα ὁπότε διὰ σπουδαίων τεχνητῶν ἔργων ἐκανονίσθη ἡ κοίτη αὐτοῦ καὶ ἀπεστραγγίσθη τὸ ἔδαφος, ἐξυγιάνθη δὲ καὶ ἡ πέριξ χώρα καὶ τὰ Καλάβρυτα κατέστησαν εὐάρεστος θερινὴ διαμονή.

Ἡ πεδιὰς τῶν Καλαβρύτων ἑκατέρωθεν τοῦ Ἐρασίνου ποταμοῦ κειμένη, ἐκτείνεται ἀπὸ Δ πρὸς Α καὶ τὸ μὲν ἄνω ἢ ΝΔ αὐτῆς ἀνήκει εἰς τὸν δ. Καλλιφωνίας, ἀπὸ δὲ τοῦ χωρίου *Κραστικοῦς* (δ. Καλαβρύτων), ἔνθεν ὁ Ἐρασῖνος κάμπτεται πρὸς Α, ἀνήκει εἰς τὰ Καλάβρυτα, τὴν Βυσωκᾶν, τὸ Βραχνὶ *καὶ λοιπὰ παρακείμενα χωρία*.

Ἱστορία. Τὰ *Καλάβρυτα* κατέχουσι περίπου τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας *Κυναίθης* (Κὺν θέω). Οἱ Κυναιθεῖς ἦσαν τὴν καταγωγὴν μὲν Ἀρκάδες, ἀλλ᾽ ἠμέλησαν τῶν παραγγελμάτων τῶν ἀρκαδικῶν προγόνων αὐτῶν, ἤτοι τὴν δημοσίαν ἐπιμέλειαν τῆς μουσικῆς καὶ ποιήσεως καὶ βαθμηδὸν περιέπεσαν εἰς τοιαύτην κατάστασιν πνευματικῆς ὀλιγωρίας, ὥστε οἱ ἄλλοι Ἀρκάδες οὐδὲ συνεκοινώνουν μετ᾽ αὐτῶν ὡς ἀθέων κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πολυβίου. Ἕνεκα τῆς ἀπομονώσεως αὐτῶν

ταύτης ὑπέστησαν πανωλεθρίαν παρὰ τῶν Αἰτωλῶν τῷ 220 π. Χ. κατὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον. Ἡ πόλις δὲ φαίνεται ὅτι

Καλάβρυτα.

ἀνέλαβεν αὖθις κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους. Ἐπὶ Παυσανίου ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ ὁ κυριώτερος ναὸς τοῦ Διονύσου, ὑποδηλῶν τὴν μεγάλην καλλιέργειαν τῆς ἀμπέλου, ἐν δὲ τῇ ἀγορᾷ ἦσαν βωμοὶ τῶν Θεῶν καὶ ἄγαλμα τοῦ Ἀδριανοῦ, τοῦ προστατεύ-

σαντος τοὺς Κυναιθεῖς, ὧν ἡ κυριωτέρα ἀσχολία ἦτο ἡ θήρα. Δύο δὲ σταδίους ἀνωτέρω τῆς πόλεως ἔκειτο ἡ θαυμασία πηγὴ *Ἄλυσσος*, ἐξ ἧς οἱ δακνόμενοι ὑπὸ λυσσῶντος κυνὸς ἔπινον καὶ ἐθεραπεύοντο ἀπὸ τῆς ἐπικειμένης λύσσης. Ἀπὸ τῶν ἐν γένει δροσερῶν πηγῶν ἁπάσης τῆς κοιλάδος ἔχει τὸ σημερινὸν ὄνομα τὸ νέον πολίχνιον ***Καλάβρυτα*** (Καλαὶ βρύσεις). Ἐκ τῆς Κυναίθης, ἄδηλον πότε ἐξαφανισθείσης, ἐκλήθη τὸ πρῶτον ἡ ἐπαρχία τῶν Καλαβρύτων ***ἐπαρχία Κυναίθης***.

Ἡ δὲ Κύναιθα ἐξετείνετο κατὰ τοὺς νῦν δήμους Καλαβρύτων, Κερπινῆς, μέρος τῆς Καλλιφωνίας καὶ τὸ Α μέρος τῶν Λαπαθῶν.

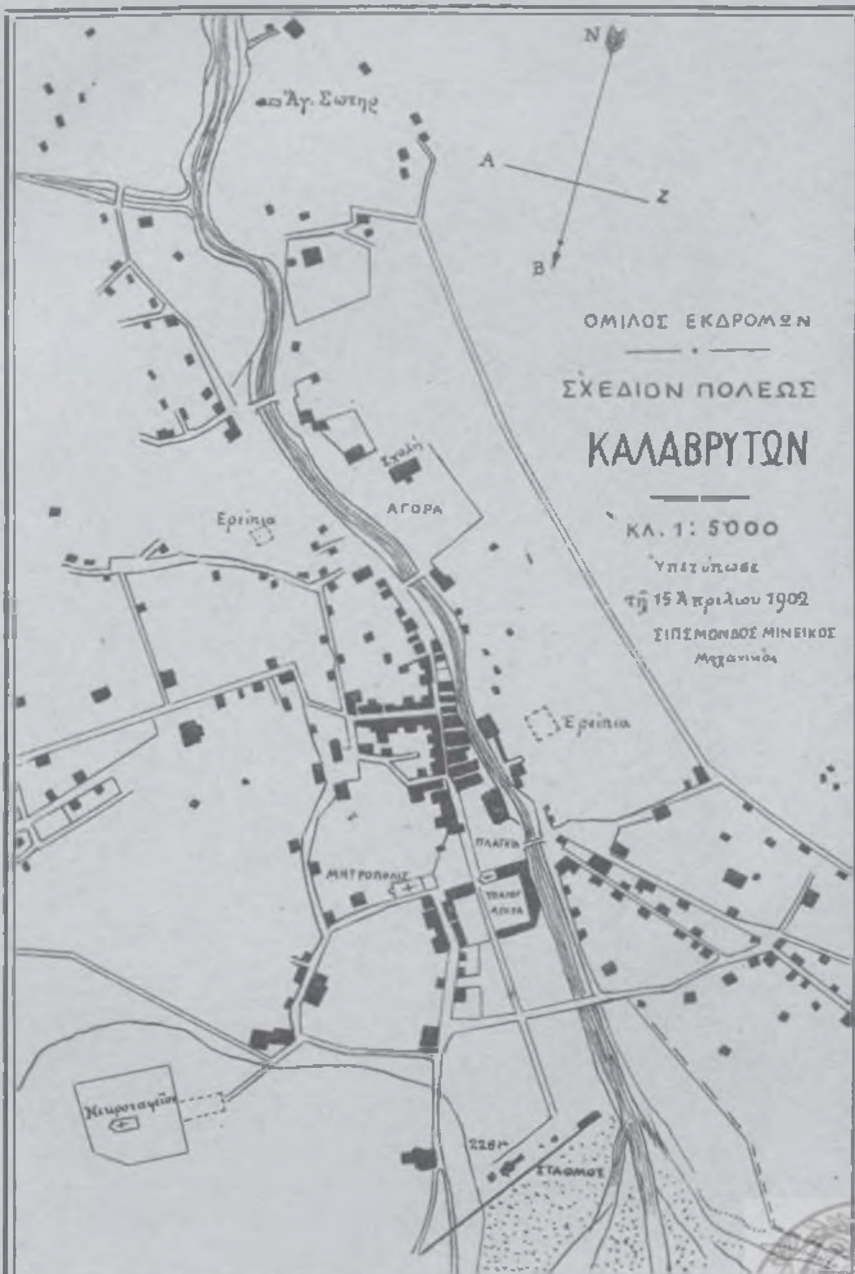
Κατὰ τοὺς νεωτέρους ἀρχαιοδίφας ἡ τοποθεσία τῆς Κυναίθης ἦν περὶ τὸ ΝΑ. τῶν Καλαβρύτων καὶ οὐχὶ πολὺ μακρὰν αὐτῶν, ἀλλ' οὐδὲν λείψανον ἀρχαιότητος ἢ ἐρείπια ἀσφαλῆ πόλεως εὑρέθησαν ἐκεῖ που, πλὴν τεμαχίων τινῶν μικρῶν κιόνων καὶ τάφων.

Ἀρχαί. Τὰ Καλάβρυτα εἶναι ἡ θερινὴ ἕδρα τοῦ ἐπισκόπου Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας καὶ ἡ διαρκὴς τοῦ δημάρχου, τοῦ οἰκ. ἐφόρου, τοῦ ἐπαρχιακοῦ ταμίου, τοῦ εἰρηνοδίκου Β' τάξεως, ἔχοντος ἁρμοδιότητα ἐν τοῖς δήμοις Καλαβρύτων, Σουδενῶν, Καλλιφωνίας καὶ Λαπαθῶν, τοῦ δασάρχου, τοῦ ἀστυνόμου, τοῦ ἐπαρχ. μηχανικοῦ, τοῦ προϊσταμένου τοῦ ταχυδρομείου καὶ τηλεγραφείου.

Αὐτόθι ὑπάρχουσι 2 συμβολαιογραφεῖα, ὑποθηκοφυλακεῖον, ὑποκατάστημα τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης καὶ ὑπομοιραρχία· ἔτι δὲ ἀποθήκη τῶν μονοπωλείων τοῦ Κράτους.

Φωτισμός ὕδωρ. Ἡ πόλις τῶν Καλαβρύτων φωτίζεται διὰ 10 φανῶν τεθέντων ἐν χρήσει ἐπὶ τοῦ νῦν δημάρχου, ὑδρεύεται δὲ ἐκ πηγαίου ὕδατος μεταφερομένου εἰς τὴν πόλιν ἐξ ἀποστάσεως 40 λεπτῶν τῆς ὥρας διὰ κτιστοῦ ὑδραγωγείου μέχρι τῆς εἰς τὸ ἄκρον τῆς πόλεως ὑπαρχούσης δεξαμενῆς, ἐξ ἧς διοχετεύεται διὰ σιδηρῶν καὶ μολυβδίνων σωλήνων εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τὰς οἰκίας. Πλὴν δὲ τούτου ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ φρέατα εἰς τὴν πόλιν εἰς μικρὸν βάθος διήκοντα. Ὑπάρχει προσέτι καὶ ἕτερον ἄφθονον ὕδωρ πρὸς ἄρδευσιν τῶν ἀγρῶν καὶ κίνησιν τριῶν ὑδρομύλων.

Διάφοροι πληροφορίαι. Ἐν Καλαβρύτοις ὑπάρχουσι

Χορογραφια ΑΧΑΪΑΣ ΧΡ. ΚΟΡΥΛΛΟΥ

5 ἰατροί, εἷς φαρμακοποιός, ἓξ δικηγόροι, 12 ἱερεῖς, δύο ναοὶ ἐνοριακοὶ καὶ 6 ἐξωκλήσια, δύο ξενοδοχεῖα ὕπνου, 4 ἑστιατόρια καί τινα οἰνοπωλεῖα μετὰ μαγειρείων, 3 κλίβανοι, δύο καφενεῖα μετὰ ζαχαροπλαστείου. Σύλλογοι ὑπάρχουσι τρεῖς· ὁ τῶν *Ἁγίων Πάντων* εἰς ὃν ἀνήκει καὶ ὁ φερώνυμος ναὸς ἔνθα καὶ τὸ κοιμητήριον, ὁ τοῦ *Ἁγίου Κωνσταντίνου*, ἔχων καὶ τὸν ἐξοχικὸν τοῦ ἁγίου ναὸν καὶ ὁ τῆς *Ἁγίας Λαύρας*.

Τῇ 29ῃ Αὐγούστου ἑκάστου ἔτους τελεῖται ἐν Καλαβρύτοις ἐμπορικὴ πανήγυρις διαρκοῦσα περὶ τὰς ἓξ ἡμέρας καὶ οὐκ ὀλίγην προκαλοῦσα συρροὴν πρὸς συναλλαγὰς ἐκ τῆς ἐπαρχίας.

Τὰς περὶ Καλαβρύτων ἐν γένει πληροφορίας ὀφείλω εἰς τὸν πολύτιμον δήμαρχον καὶ ἰατρὸν κ. Νικ. Οἰκονομόπουλον, ᾧ καὶ ἀποτίω τὸν τῆς εὐγνωμοσύνης φόρον.

Χωρία τοῦ Δήμου.

Βραχνὶ (κατ. 909) κεῖται ΒΑ τῶν Καλαβρύτων, ὧν ἀπέχει περὶ τὰς 2 ὥρας ταχυδρομικῶς· συγκοινωνεῖ διὰ βατῆς ὁδοῦ. Ἔχει, ὡς προείρηται, ἰδιοσυντήρητον δημοτ. σχολεῖον. Οἱ *Βραχναῖοι* κατῆλθον πρὸ χρόνων εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἵδρυσαν ἐν τῷ δ. Πατρέων τὸ χωρίον *Βραχνέϊκα* ἢ *Ἅγιος Βασίλειος*.

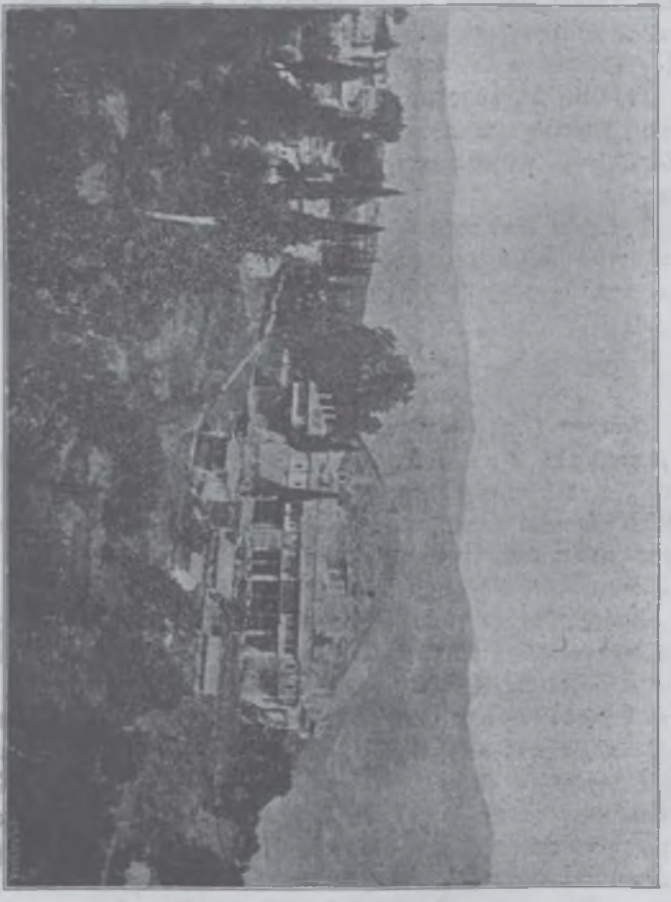
Σούβαρδον (κατ. 177) κεῖται βορειότερον τοῦ Βραχνίου καὶ ἀπέχει τῶν Καλαβρύτων περὶ τὰς 2 ½ ὥρας, μεθ' ὧν συγκοινωνεῖ διὰ βατῆς ὁδοῦ. Κεῖται εἰς ὕψος 1219 μ. ὑπὲρ τὴν θάλασσαν. Καὶ οἱ Σουβαρδῖται κατῆλθον εἰς τὴν παραλίαν καὶ κατῴκησαν εἰς τὸ χωρίον τῶν Πατρῶν *Τσουκαλέϊκα*.

Βυσωκᾶ (κ. 854) κεῖται ΝΔ τῶν Καλαβρύτων, ὧν ἀπέχει περὶ τὰ 45 λεπτὰ καὶ μεθ' ὧν συγκοινωνεῖ διὰ τῆς ἐθν. ἁμαξητοῦ Πατρῶν-Καλαβρύτων. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον μονοτάξιον καὶ οἰκεῖται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπὸ ποιμένων καὶ γεωργῶν. Τὸ χωρίον ὑδρεύεται δι' ὕδατος διὰ σιδηρῶν σωλήνων διοχετευθέντος ἐκ τῆς παλαιᾶς *Βυσωκᾶς*.

Κραστικοὶ (κ. 126). Κεῖται πρὸς Ν τῶν Καλαβρύτων ὧν ἀπέχει περὶ τὰς 2 ὥρας καὶ μεθ' ὧν συγκοινωνεῖ κατὰ μὲν τὸ ἥμισυ διὰ βατῆς ὁδοῦ κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἥμισυ διὰ τῆς ἐθνι-

κῆς ἁμαξητοῦ Πατρῶν — Καλαβρύτων· ἔχει γραμματεῖον.

Ἐν ἅπασι τοῖς χωρίοις τούτοις ὑπάρχουσιν ἄφθονοι καὶ δροσεραὶ ὕδατος πηγαί, ἐξ ὧν ὑδρεύονται οἱ κάτοικοι.

Μονὴ Ἁγίας Λαύρας.

Μονὴ Ἁγίας Λαύρας (48 μοναχοὶ καὶ ὑπηρέται· προϋπολογισμὸς ἐσόδων δρχ. 22339). *Κοίμησις τῆς Θεοτόκου.*

Ἡ ἱερὰ μονὴ τῆς Λαύρας κεῖται ΝΔ τῶν Καλαβρύτων καὶ ἀπέχει αὐτῶν περὶ τὴν ὥραν, μεθ' ὧν συγκοινωνεῖ διὰ βα…

ἐδοῦ καὶ κεῖται ἐπὶ λόφου γραφικοῦ. Ἡ μονὴ ἐκτίσθη τὸ πρῶτον εἰς θέσιν ἀπέχουσαν τῆς νῦν μονῆς περὶ τὰ 15 λεπτὰ τῆς ὥρας πρὸς Ν, ὑπὸ βράχον κοῖλον, κροκαλοπαγῆ, κατὰ τὸ 961 μ. Χ. καθ' ἣν ἐποχὴν ἐκτίζετο ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἡ μονὴ τῆς *Λαύρας* ὑπὸ τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Παλαιολόγος, πατὴρ τοῦ Κωνσταντίνου ἐδωρήσατο τῇ μονῇ τὴν κάραν τοῦ ἁγίου Ἀλεξίου ἐν ἔτει 1398. Ἡ ἁγία Λαύρα ἐπυρπολήθη καὶ ἠρημώθη, ἀνηγέρθη δὲ τῷ 1600 ὑπό τινος Ἰωάννου ἐκ Βρωσθαίνης τῆς Κλειτορίας δι' αἰτίαν τοιαύτην. Λύκος ἁρπάσας τὸ μονογενὲς τέκνον τοῦ εὐπόρου Ἰωάννου ἔφερεν αὐτὸ εἰς τὴν μονὴν ἄθικτον, διόπερ οἱ γονεῖς ἀφιέρωσαν αὐτὸ αὐτόθι, ἐνεδύθησαν δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τὸ μοναχικὸν σχῆμα ἀφιερώσαντες εἰς τὴν μονὴν ἅπασαν αὐτῶν τὴν οὐσίαν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἑορτάζεται ἐν τῇ μονῇ τὴν Δευτέραν τῆς Διακαινησίμου. Ἡ μήτηρ τοῦ παιδὸς ἵδρυσε μονὴν γυναικείαν εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας ἀπὸ τῆς Λαύρας, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἀνῆλθεν ἐντὸς μικροῦ εἰς 700. Μετά τινα ἔτη ἐκάη ἡ μονὴ καὶ ἠρημώθη, τὰ δὲ ἐλάχιστα ἴχνη τῶν θεμελίων αὐτῆς φαίνονται καὶ νῦν ὡς καὶ κελλίον ἐρημίτου ἐπὶ μέρους ὑψηλοῦ.

Τῆς Νέας Λαύρας κτίτωρ ὑπῆρξεν Εὐγένιός τις ἱερομόναχος ἐκ Κουτέλης τῶν Λαπαθῶν, ὅστις περιελθὼν τὰς Ἡγεμονίας φέρων καὶ τὴν τιμίαν κάραν τοῦ Ἁγίου Ἀλεξίου τῷ 1675, συνέλεξεν ἀρκετὸν χρῆμα καὶ τῇ 19 Μαρτίου 1689 ἔθεσε τὸν θεμέλιον λίθον τῆς *Νέας ἢ Ἔξω μονῆς*. Ἐπὶ Φραγκοκρατίας ἡ μονὴ διηρπάγη ὑπὸ τῶν νέων κατακτητῶν, ἀλλὰ μετὰ τὴν φυγὴν αὐτῶν ἀνέλαβε καὶ ἐπλουτίσθη καὶ οἱ μοναχοὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐν ἔτει 1777, λεηλατήσαντες τὴν μονήν, ἀφῄρεσαν οὐ μόνον τὰ κειμήλια, ἐν οἷς καὶ τὴν κάραν τοῦ Ἁγίου Ἀλεξίου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἱερὰ τῶν ἱερέων ἄμφια. Ταῦτα μετὰ τὴν ἀπέλασιν τῶν Ἀλβανῶν ἐκ Πελοποννήσου, ἐπωλήθησαν εἰς Θεσσαλίαν, περισυλλεγέντα δὲ ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ἀρχιερέων, ἐστάλησαν πάλιν εἰς τὴν μονήν.

Ἐν τῷ ναῷ τῆς μονῆς ταύτης **ὑψώθη ἡ σημαία τῆς Ἐλευθερίας ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Π. Πατρῶν Γερμανοῦ.** Τῇ 4 Μαΐου 1826 ἐκάη ὁ ναὸς ὑπὸ τοῦ Ἰμβραὴμ πασσᾶ, τὰ δὲ

ἐρείπια αὐτοῦ σώζονται ἐν κιγκλιδώματι μετὰ τριῶν εἰκόνων· ταῦτα δὲ ἐπεσκευάσθησαν καὶ ἐστερεώθησαν ἐν ἔτει 1898 δαπάναις τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλίσσης Ὄλγας,

Μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος ἡ μονὴ ἀνῳκοδομήθη συνδρομῇ τοῦ λαοῦ ἐν ἔτει 1833. Ὁ ναὸς κατεστράφη ὅλως ὑπὸ σεισμοῦ τῇ 11ῃ Ἰουνίου 1844 καὶ πάλιν ἀνηγέρθη τῷ 1851

Ἐν τῷ σκευοφυλακείῳ τῆς μονῆς ὑπάρχουσιν αἱ κάραι τῶν Ἁγίων Ἀλεξίου καὶ Φιλαρέτου καὶ πολλὰ ἄλλα Ἁγίων λείψανα καὶ διάφορα κοσμήματα, ἐν οἷς καὶ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἀδαμαντοκόλλητον, δῶρον τῆς Αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης Β', φέρον 1102 ἀδάμαντας. Ἐπίσης ὑπάρχει καὶ βιβλιοθήκη περιέχουσα πολλὰ ἐπὶ μεμβράνης καὶ χάρτου χειρόγραφα. Τὸ σκευοφυλακεῖον ἀνεκαινίσθη ἐν ἔτει 1898 δαπάναις τῆς Α.Β.Υ. τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου. Μεταξὺ τῶν πολυτίμων κειμηλείων καταλέγεται καὶ τὸ *Ἐθνικὸν λάβαρον*, ἐφ' οὗ ἐδόθη ὁ πρὸς τὴν πατρίδα ὅρκος τῶν ἐκεῖ συνηγμένων ἱεραρχῶν καὶ Ἑλλήνων ἐν ἔτει 1821.

Τήν τε βιβλιοθήκην καὶ τὸ σκευοφυλακεῖον ἐταξινόμησεν ὡς ἄριστα, ὁ διδ. τῆς φιλοσοφίας κ. Χρ. Ἀλ. Ἠλιόπουλος ἐν ἔτει 1898.

Τῆς μονῆς ταύτης τέκνον εἶναι ὁ νῦν ἐπίσκοπος Κεφαλληνίας κ. Δαμασκηνὸς Πολυδώρου, ἐν Γερμανίᾳ ἐκπαιδευθείς.

Ἡ μονὴ τῆς Λαύρας ἔχει πλεῖστα κτήματα ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν οἷς καὶ τὸ ἐν Πάτραις μετόχιον καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀλεξίου. Εἰς δὲ τὴν νῆσον Πρίγκηπον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔχει τὴν μονὴν τοῦ *Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κουδουνᾶ*.

Δῆμος Σουδενῶν

Κάτοικοι 2127.

Β' Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων δρχ. 2715 (1902).

Ὁ δῆμος Σουδενῶν κεῖται πρὸς ΝΑ καὶ Ν τῶν Καλαβρύτων ὧν ἀπέχει περὶ 2 $1/_2$ ὥρας. Ἀποτελεῖται δὲ ἀπὸ τῆς

πρωτευούσης αὐτοῦ *Σουδενῶν* (κ. 742), καὶ τεσσάρων χωρίων, οἰκουμένων ὑπὸ 1385 κατοίκων· ὁρίζεται δ' ἀπὸ Α μὲν ὑπὸ τοῦ ὄρους Χελμοῦ καὶ τοῦ δ. Νωνάκριδος, ἀπὸ Ν ὑπὸ τοῦ δ. Κλειτορίας, ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Καλλιφωνίας καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ δ. Καλαβρύτων.

Ἡ συγκοινωνία τοῦ δήμου τελεῖται διὰ βατῶν ὁδῶν. Ἡ πεδιὰς τοῦ δήμου εἶναι μικρά, καταρδευομένη ὑπὸ ἀφθόνων ὑδάτων πηγαίων.

Ἐκπαίδευσις. Ἐν τῷ δήμῳ Σουδενῶν ὑπάρχουσιν ἓν δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων διτάξιον καὶ ἕτερον θηλέων μονοτάξιον καὶ ἓν γραμματεῖον.

Προϊόντα. *Δημητρ. καρποί*. Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται κριθῆς μὲν κοιλὰ 1270, σίτου κοιλὰ 7250 καὶ ἀραβοσίτου κ. 7 χιλιάδες.

Οἴνου ὀκ. 196292, (δηλωθ. στρέμμ. ἀμπέλων 981.460).

Καπνοῦ ἐλαχίστη ποσότης. Ἤδη ἤρξατο καὶ ἐκεῖ ἡ δοκιμαστικὴ καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ Ξάνθης καὶ Καβάλλας.

Κτηνοτροφία. Κατὰ τὰς δηλώσεις τοῦ 1896 ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι προβάτων μὲν 1456, αἰγῶν δὲ 2188, βοῶν καὶ ἀγελάδων 24, ἀροτριώντων κτηνῶν (1901) 338, ὄνων 248, ἵππων 17, ἡμιόνων 30.

Ἱστορία. Ὁ δ. Σουδενῶν κατέχει τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων *Λουσσῶν*, πόλεως Ἀρκαδικῆς περὶ τὰ Ἀροάνια ὄρη κειμένης, κατὰ τὰ ὅρια τῶν Κλειτορίων μεθ' ὧν οὗτοι συνεδέοντο μετὰ τῆς Κυναίθης. Ἐπὶ Παυσανίου ἦν κατεστραμμένη, διετήρει ὅμως τὸ πανάρχαιον καὶ σεβάσμιον ἱερὸν τῆς Λουσσιάτιδος ἢ Ἡμερασίας Ἀρτέμιδος, τὸ θεραπεῦσαν τὰς μανείσας θυγατέρας τοῦ Προίτου, ὅστις, εὐγνωμονῶν, ἤγειρε τὸ ἱερὸν τοῦτο καὶ ὅπερ οἱ Αἰτωλοὶ ἐσύλησαν τῷ 220 π. Χ. Παρὰ τὸ χωρίον *Χαμάκου*, ἡμίσειαν ὥραν τῶν Σουδενῶν ἀπέχον, εὑρέθησαν ἐσχάτως ἐρείπια τοῦ τε ἱεροῦ καὶ τῆς πόλεως. Τῶν Λουσσῶν εὑρέθησαν νομίσματα καὶ ὡς ἀνεξαρτήτου πόλεως τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *Ἀχαιῶν Λουσσιατῶν*.

Σουδενὰ (Ἅγιος Βασίλειος), ὕψος 1111 μ, πρωτεύουσα τοῦ δήμου καὶ ἕδρα τοῦ δημάρχου. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρ-

ρένων διτάξιον καὶ θηλέων μονοτάξιον καὶ ἀπέχει τῶν Καλαβρύτων 2 ὥρας.

Χωρικὸς ἐκ τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων.

Δούνιτζα πρὸς Δ τῶν Σουδενῶν ἔχει 145 κατοίκους καὶ ἀπέχει τῶν Σουδενῶν 2 ὥρας.

Σιγοῦνι πρὸς τὰ ΝΔ τῶν Σουδενῶν, ὧν ἀπέχει 1 $^1/_2$ ὥραν. Ἔχει 310 κατ. καὶ γραμματεῖον.

Σουδενὰ Θεοτόκος, πρὸς Β τῶν Σουδενῶν, ὧν ἀπέχει περὶ τὰ 20 λ. τῆς ὥρας. Ἔχουσι 783 κατοίκους.

Χαμάκου πρὸς τὰ ΔΝΔ τῶν Σουδενῶν (πρωτευούσης), ὧν ἀπέχει 1 ὥραν. Ἔχει 147 κατοίκους. Κεῖται ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν ἀρχαίων Λουσσῶν. Ἅπαντα τὰ χωρία ἔχουσιν ἄφθονα πηγαῖα ὕδατα.

Δῆμος Καλλιφωνίας.

Κάτοικοι 2777.

Α'. Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων (1902) 4030 δρχ.

Ὁ δ. Καλλιφωνίας κεῖται πρὸς τὰ ΝΔ τῶν Καλαβρύτων, ὧν ἀπέχει περὶ τὰς 2 ½ ὥρας. Ἀποτελεῖται ὑπὸ τῆς πρωτευούσης Κερτέζης (κ. 1359) καὶ 4 χωρίων οἰκουμένων ὑπὸ 1418 κ. Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α ὑπὸ τῶν δήμων Σουδενῶν καὶ Καλαβρύτων, ἀπὸ Ν ὑπὸ τῶν δ. Κλειτορίας καὶ Ἀροανείας, ἀπὸ ΝΔ καὶ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Ἀροανείας καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ δ. Λαπαθῶν.

Ὄρη ἔχει τὸ Καλλιφώνιον, κλάδον τοῦ Ἐρυμάνθου καὶ ποταμὸν τὸν Ἐρασῖνον, ὅστις δέχεται τοὺς ἐκ τοῦ Καλλιφωνίου κατερχομένους χειμάρρους. Συγκοινωνεῖ δι' ὁδῶν βατῶν καὶ ἔχει ἄφθονα πηγαῖα ὕδατα πρός τε ὕδρευσιν τῶν κατοίκων καὶ ἄρδευσιν τῆς παραποτάμου πεδιάδος.

Ἐκπαίδευσις. Ἐν τῷ δ. Καλλιφωνίας ὑπάρχει Ἑλλ. σχολεῖον μονοτάξιον, δύο δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων, ὧν τὸ ἓν διτάξιον καὶ ἓν θηλέων μονοτάξιον. Ἔτι δὲ καὶ δύο γραμματεῖα.

Προϊόντα. *Δημητρ. καρποί.* Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται κριθῆς κ. 1910, σίτου κ. 8900 καὶ ἀραβοσίτου κ. 29400· ἔτι δὲ καὶ *ὄσπρια* ἐκλεκτά, ἰδίως φασίολοι, ἐν Κερτέζῃ, οἱ ἄριστοι.

Οἴνου παράγονται 212600 ὀκ. (δηλωθέντα στρέμμ. ἀμπέλων 1062.998). ***Καπνὸς*** ὀλίγος.

Κάστανα παράγονται πολλά, πωλούμενα εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν Πατρῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ.

Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι (1896) πρόβατα 1841, αἶγες 2662, βόες 35, ἀγελάδες 97, ἀροτριῶντα κτήνη (1902) 284, ὄνοι 290, ἵπποι 90, ἡμίονοι 112.

Κέρτεζη. Πρωτεύουσα τοῦ δήμου, (ὕψος 822 μ.). Ἔχει Ἑλλ. σχολεῖον μονοτάξιον, δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων διτάξιον καὶ θηλέων μονοτάξιον, *ταχυδρομεῖον* καὶ *ἀστυνομίαν*· ἀπέχει δὲ τῶν Καλαβρύτων 2 ½ ὥρας. Εἶναι ἡ πατρὶς τοῦ Ἀναγνώστου Στριφτόμπολα πεσόντος ἐν Λεβιδίῳ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν.

Κάνδαλος πρὸς Α τῆς Κερτέζης, ἧς ἀπέχει 1 ὥραν. Ἔχει 142 κ.

Λαγοβοῦνι πρὸς τὰ ΒΑ τῆς Κερτέζης, ἧς ἀπέχει 1 ½ ὥραν. Ἔχει 339 κ. καὶ γραμματεῖον.

Συρμπάνι πρὸς Α τῆς Κερτέζης, ἧς ἀπέχει 2 ὥρας. Ἔχει 357 κ. καὶ δημοτικὸν σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον· (ὕψος 813 μ.)

Σαββανοὶ πρὸς Α τῆς Κερτέζης, ἧς ἀπέχουσι 1 ½ ὥραν. Ἔχουσι 400 κ. καὶ γραμματεῖον.

Δῆμος Ψωφίδος.

Κάτοικοι 3201.

Β' Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων (1901) 3600 δρχ.

Ὁ δῆμος Ψωφίδος κεῖται πρὸς τὰ ΝΔ τῶν Καλαβρύτων, ὧν ἀπέχει 8 ὥρας. Ἀποτελεῖται δὲ ὑπὸ τῆς πρωτευούσης ***Λειβαρζίου*** (κ. 1003) καὶ 9 χωρίων οἰκουμένων ὑπὸ 2198 κ. Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α ὑπὸ τοῦ δ. Ἀροανείας καὶ τοῦ δ. Παίων, ἀπὸ τὰ Ν καὶ ΝΔ ὑπὸ τοῦ δ. Ἐλευσῖνος τῆς Γορτυνίας καὶ τοῦ δήμου Λαμπείας, ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Λαμπείας τῆς Ἠλείας καὶ ἀπὸ ΒΔ καὶ Β ὑπὸ τῶν δ. Λαπαθῶν καὶ Καλλιφωνίας.

Ὄρη ἔχει τὸ Καλλιφώνιον, οὗ ἡ ἐν τῷ δήμῳ κορυφὴ ἔχει ὕψος 1800 μ. καὶ καλεῖται ***μεγάλη Κορφή***, καὶ ***χειμάρρους*** τὸν ***Λειβαρζινὸν*** καὶ τὸν ***Λεχουρίτικον***, ἐκβάλλοντας εἰς τὸν

διὰ τοῦ δήμου ῥέοντα Ἀροάνιον, ἕνα τῶν *Τριποτάμων*. Ἡ συγκοινωνία τελεῖται διὰ βατῶν ὁδῶν, τὰ πλεῖστα ἀνάντων καὶ κατάντων διὰ τὸ ὀρεινὸν τοῦ δήμου. Ἐν ἅπασι τοῖς χωρίοις ῥέουσιν ἄφθονα καὶ ἄριστα πηγαῖα ὕδατα.

Ἀρχαί. Δικαστικῶς ὁ δῆμος ὑπάγεται εἰς τὸ εἰρηνοδικεῖον Ἀροανείας. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχει *Ταχυδρομεῖον* καὶ *ἀστυνομία*.

Ἐκπαίδευσις. Ὁ δ. Ψωφῖδος ἔχει Ἑλλ. σχολεῖον πλῆρες ἐν τῇ πρωτευούσῃ, οὗ οἱ μὲν διδάσκαλοι μισθοδοτοῦνται ἐκ τοῦ κληροδοτήματος τοῦ ἐν Τεργέστῃ πλουτήσαντος ἀειμνήστου Σπηλιωτάκη Σακελλαρίου καὶ ἀποβιώσαντος τῷ 1849, ὁ δὲ σχολάρχης ὑπὸ τοῦ δημοσίου· 4 δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων, ὧν ἓν διτάξιον, ἓν θηλέων μονοτάξιον καὶ 3 γραμματεῖα.

Προϊόντα. *Δημητρ. καρποί.* Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται κριθῆς κ. 245, σίτου κ. 3956 καὶ ἀραβοσίτου κ. 6145.

Οἴνου ἐν τῷ δήμῳ παράγονται 300 χιλ. ὀκ. οἴνου ἐκλεκτοῦ (δηλωθ. στρέμμ. 1468.610).

Καπνός. Ἄλλοτε παρήγοντο 50—60 χιλ. ὀκ. ἤδη δὲ παράγονται περὶ τὰς 5 χιλ. ὀκ. Ὁ σπαρεὶς καπνὸς Καβάλλας καὶ Ξάνθης ἐπέτυχεν ὑπὲρ πάντα ἄλλον δῆμον. Ὁ παραγόμενος ἐγχώριος καπνὸς μεταβάλλεται ἐν Λειβαρζίῳ εἰς ταμβάκον διὰ 3 ταμβακομύλων.

Μέταξα παράγεται ὀλίγη ἐν Λειβαρζίῳ καὶ Λεχουρίῳ. Ἐπίσης *μέλι καὶ κηρός*.

Κτηνοτροφία. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι (1896) 5400 πρόβατα, 6300 αἶγες, 31 βόες, 76 ἀγελάδες, 298 ἀροτριῶντα κτήνη (δήλωσις τοῦ 1901), 184 ὄνοι, 93 ἵπποι καὶ 107 ἡμίονοι.

Ἱστορία. Ἐν τῷ δήμῳ τούτῳ ἐμπεριλαμβάνεται ἡ ἀρχαία *Ψωφίς*, ἥτις κεῖται ἐν τῇ γωνίᾳ τῇ σχηματιζομένῃ ἐκ τῶν ποταμῶν Ἀροανίου καὶ Ἐρυμάνθου εἰς τὸ σημεῖον τῆς συνενώσεως αὐτῶν εἰς θέσιν *Τριπόταμα*. Ὁ Παυσανίας εὗρεν ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Ψωφιδίων ἐρείπια ἱεροῦ Ἀφροδίτης Ἐρυκίνης, τῆς καταγομένης δηλ. ἐκ τῆς ἐν Σικελίᾳ Ἔρυκος, παρὰ δὲ τὸν ποταμὸν Ἐρύμανθον ἦν ναὸς καὶ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ Ἐρυμάνθου ἐκ λευκοῦ λίθου. Ἦσαν δὲ καὶ τρία Ἡρῷα ἐν τῇ πόλει, ὧν, τὰ μὲν δύο τῶν υἱῶν τοῦ Ἡρακλέους

Ἐχέφρονος καὶ Προμάχου, γεννηθέντων αὐτῷ ἐκ *Ψωφίδος* θυγατρὸς τοῦ ποτὲ ἐν Σικελίᾳ βασιλεύσαντος *Ἔρυκος*, ἦσαν ἀφανῆ πλέον· περὶ δὲ τὸ τρίτον τὸ τοῦ Ἀλκμαίωνος, υἱοῦ τοῦ Ἀμφιαράου καὶ τῆς Ἐριφύλης εἶχον ἀναπτυχθῆ κυπάρισσοι τοσοῦτον ὑψηλαί, ὥστε καὶ τὸ παρὰ τὴν Ψωφίδα ὄρος κατεσκιάζετο ὑπ' αὐτῶν.

Τὰ νῦν σώζονται ἐρείπια τῶν πελασγικῶν τῆς πόλεως τειχῶν καὶ τῶν πρὸς τοὺς ποταμοὺς κρηπιδωμάτων καὶ λείψανα πύργων ἐπὶ τῶν τειχῶν, ἐφ' ὧν ἠμύνοντο οἱ κάτοικοι κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου τοῦ ἐκπορθήσαντος τὴν πόλιν κατὰ τὸν Συμμαχικὸν πόλεμον τῷ 219 π. Χ. Ἐπὶ τοῦ πρὸς Δ κειμένου κωνοειδοῦς λόφου ἔκειτο ἡ Ἀκρόπολις, (ὕψ. 740 μ.), ἔνθα σώζονται ἐρείπια τοῦ περιβάλλοντος αὐτὴν ὀχυροῦ τείχους καὶ λείψανα 15 περίπου οἰκίσκων τῆς σλαυϊκῆς ἴσως ἐποχῆς. Ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὑπάρχει εὐρεῖα δεξαμενή, ὑπὸ τῶν Φράγκων ἴσως κατασκευασθεῖσα. Ἐν τῷ χώρῳ τῆς ἀρχαίας πόλεως εὕρηνται πολλοὶ τεθραυσμένοι λίθοι λελαξευμένοι, ἀνήκοντες εἰς ἀρχαῖα οἰκοδομήματα καὶ σπόνδυλοι κιόνων μετὰ ραβδώσεων ἢ καὶ ἄνευ τοιούτων. Ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τῶν ἀρχαίων τειχῶν ὑπάρχει εὐρὺς καὶ ὑψηλὸς τοῖχος περιβάλλων τὸν ναὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ ἐρείπια κελλίων τῆς παρ' αὐτὸν μονῆς, κτισθείσης ὑπό τινος ἀγύρτου Παπουλάκη ἢ Ἁγιοπατέρα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως.*

Εἰς τὴν οἰκοδομίαν τοῦ τε ναοῦ καὶ τῆς μονῆς ἐχρησιμοποιήθησαν πλεῖστα ὑλικά, πιθανῶς ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ Ἀφροδίτης τῆς Ἐρυκίνης, οὗ φαίνεται ὅτι κατέχει τὴν θέσιν ὁ νῦν ναός. Ἅπαντα τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐν Ψωφίδι εἰσὶ πεποιημένα ἐξ ἐγχωρίου τιτανολίθου, σκληροῦ καὶ λευκοῦ. Ὅ τε ναὸς καὶ ἡ μονὴ ἐχάησαν τῇ 14ῃ Σεπτεμβρίου 1826 ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὁ δὲ Ἁγιοπατέρας ἐφονεύθη μετά τινων τῶν περιοίκων. Ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ κατὰ πᾶσαν 23 Αὐγούστου τελεῖται θρησκευτικὴ καὶ ἐμπορικὴ πανήγυρις πενθήμερον διαρκοῦσα.

---

* Πλείονα περὶ τούτου ἐζήτει ἐν Πεζοπορίᾳ ἀπὸ Πατρῶν εἰς Τρίπολιν (σ. 24) ὑπὸ Χ. Κορύλλου. Ἐν Πάτραις 1890.

Ἐπὶ τοῦ Ἀροανίου π. ὑπάρχει γέφυρα μονότοξος ὑπὸ τοῦ δημοσίου κτισθεῖσα.

Λειβάρζιον (ὑψ. 859 μ.), πρωτεύουσα τοῦ δήμου καὶ ἕδρα

Χωρικὴ ἐκ τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων.

τοῦ δημάρχου. Κεῖται ΝΔ τῶν Καλαβρύτων, ὧν ἀπέχει 8 ὥρας καὶ οἰκεῖται ὑπὸ 1003 κ. λίαν φιλοπόνων καὶ νοημόνων. Πέριξ τοῦ Λειβαρζίου ὑψοῦνται τρεῖς βουνοὶ τοῦ Ἐρυμάνθου.

ἡ *Μεγάλη Κορυφὴ* πρὸς Δ, ὁ *Ἅγιος Ἀθανάσιος* πρὸς Α καὶ τὸ *Σκουτέλι* πρὸς Β, δι' οὗ διέρχεται ἡ εἰς Πάτρας ἄγουσα βατὴ ὁδὸς διὰ διασκέλου ὕψους 1600 μ. Ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Λειβάρζιον ἐστραμμένης πλευρᾶς τοῦ βουνοῦ τούτου ὑπάρχει πηγὴ ὕδατος ῥέοντος καθέτως σχεδὸν ἐξ ὕψους ὑπὲρ τὸ 300 μ. καὶ ὁμοιάζοντος κρυστάλλῳ κρεμαμένῳ, διόπερ καὶ *Κρουσταλλὸς* ὑπὸ τῶν κατοίκων καλεῖται. Εἰς τοὺς πρόποδας τῶν βουνῶν τούτων, εἰς τὸ βάθος, εὕρηται τὸ Λειβάρζιον, διῃρημένον εἰς τέσσαρας συνοικίας, τὴν ἀνωτάτην καὶ ἀπωτάτην *Ἀπανάκρην*, τὸν *Ἅγιον Ἰωάννην*, τοὺς *Περτσαίους*, (ἀπὸ τοῦ πρώτου αὐτῶν κατοίκου *Περίτση*) καὶ τὸ *Μεσοχῶρι*, τὴν κατωτάτην πασῶν. Ἅπασαι αἱ συνοικίαι αὗται ἀφθονοῦσιν ὑδάτων ψυχροτάτων καὶ ἀρίστης ποιότητος. Μία τῶν πηγῶν τούτων ἀναβλύζει ἐκ τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ἐν Μεσοχωρίῳ.

Ἐν Λειβαρζίῳ ὑπάρχει Ἑλλ. σχολεῖον πλῆρες καὶ δημοτικὸν ἀρρένων καὶ θηλέων ἐν ἰδίῳ κτιρίῳ, οἰκοδομηθέντι ἐκ τοῦ κληροδοτήματος τοῦ προμνησθέντος Σπηλιωτάκη Σακελλαρίου. Ἐκ κληροδοτήματος τοῦ ἰδίου ἐκπαιδεύονται ἑκάστοτε μέχρι τέλους τῶν Πανεπιστημιακῶν αὐτῶν σπουδῶν χρηστοήθεις καὶ ἐπιμελεῖς πλὴν ἄποροι συγχώριοι αὐτοῦ νέοι, ὑπὸ τοῦ δημοτ. συμβουλίου τοῦ δήμου ἐκλεγόμενοι. Ἔχει 4 ναοὺς ἐνοριακοὺς εἰς τὰς 4 συνοικίας καὶ ἰσαρίθμους ἱερεῖς, πέμπτον δὲ τὸν μητροπολιτικὸν ναόν, ἔνθα ὑπάρχει καὶ τὸ νεκροταφεῖον, ἐν τῷ κέντρῳ σχεδὸν τῶν συνοικιῶν κείμενον.

Ἐν Λειβαρζίῳ ὑπάρχουσιν ὑπὲρ τὰς 200 καστανέας καὶ δάσος λαμπρὸν τῆς κοινότητος, ἐπιμελῶς φυλασσόμενον. Ἔτι δὲ καὶ ὑπὲρ τὰ 800 μωρεόδενδρα, δι' ὧν τρέφονται μεταξοσκώληκες ἀποδίδοντες ἐτήσιον εἰσόδημα περὶ τὰς 5-6 χιλ. δραχμῶν. Τοὺς βόμβυκας ἀναπηνίζουσιν ἐκεῖ κατὰ τὴν ἀρχέτυπον μέθοδον τῶν *μαγγανίων*, διὰ βραστοῦ δηλ. ὕδατος.

Πρωτότυπος σχεδὸν βιομηχανία ἐν Λειβαρζίῳ εἶναι ἡ κατεργασία τῶν σπάρτων καὶ ἡ ἐκ τοῦ νήματος τούτων κατασκευὴ ὡραίων ὑφασμάτων.* Ὡραῖα ἐπίσης ὑφάσματα ὑφαίνουσιν αἱ

* Περὶ τῆς κατεργασίας τῶν σπάρτων κτλ. βλέπε Χ. Κορύλλου Πεζοπορίαν ἀπὸ Πατρῶν εἰς Τρίπολιν, σελ. 22. Ἐν Πάτραις 1890.

γυναῖκες καὶ ἐκ μετάξης, ἐκ δὲ τῶν ἰσχνῶν βομβύκων καὶ τῶν ὑπολειμμάτων τῶν μαγγανίων ὑφαίνουσι τοὺς γνωστοὺς Λειβαρζινοὺς *Ἀλατζάδες*, χρωματίζουσαι τὰ νήματα δι' ἀνιλίνης. Ἐπίσης ὑφαίνουσι καὶ μάλλινα ὑφάσματα, οἷον ἐνδρομίδας, κιλίμια, καλύμματα κλινῶν (μπατανίαις) κλ. ὧν οἱ στήμονες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι ἐκ σπάρτου.

Παρὰ τὸ Λειβάρζιον, πρὸς τὸ ΝΑ, εἰς τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ψωφίδα (Τριπόταμα), ὑπάρχει ἀρχαία βυζαντία μονὴ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ ***Κούρου***, ἡ τῆς ***Ἁγίας Τριάδος***, διαλελυμένη καὶ σχεδὸν ἠρειπωμένη.

Λεχούριον (κ. 523)· κεῖται πρὸς Α τοῦ Λειβαρζίου, οὗ ἀπέχει μίαν περίπου ὥραν. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον. Ὁ βουνὸς αὐτοῦ (ἐκ τοῦ Ἐρυμάνθου) καλεῖται *Ἁγία Ἀναστασά*. Καὶ ἐνταῦθα κατεργάζονται αἱ γυναῖκες τὰ *σπάρτα*, ἔτι δὲ καὶ τὸν μεταξοσκώληκα, ἐκ τῆς *μετάξης* τοῦ ὁποίου ἱκανὰ ἔχουσιν ἔσοδα. Παράγεται δὲ καὶ *καπνός*.

Κερέσοβα (κ. 102). Κεῖται ἐπίσης πρὸς Α τοῦ Λειβαρζίου, οὗ ἀπέχει περὶ τὴν 1 $^1/_2$ ὥραν.

Βερσίτσι (κ. 482). Κεῖται πρὸς τὰ ΝΑ τοῦ Λειβαρζίου καὶ ἀπέχει αὐτοῦ 3 ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον. Αἱ γυναῖκες ὑφαίνουσιν ὡραῖα μάλλινα ὑφάσματα, ἐνδρομίδας κτλ.

Ἀλέσταινα (κ. 274.). Κεῖται πρὸς τὰ ΝΑ τοῦ Λειβαρζίου καὶ ἀπέχει αὐτοῦ 3 ὥρας.

Λεχοῦνι (κ. 158). Κεῖται ἐπίσης πρὸς τὰ ΝΑ τοῦ Λειβαρζίου καὶ ἀπέχει αὐτοῦ 3 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Λόπεσι (κ. 49). Κεῖται πρὸς Ν τοῦ Λειβαρζίου, οὗ ἀπέχει 2 ὥρας.

Χόζωβα (κ. 95). Κεῖται πρὸς τὰ ΝΔ τοῦ Λειβαρζίου εἰς ἀπόστασιν 1 $^1/_2$ ὥρας.

Μωρόχωβα (κ. 195). Κεῖται πρὸς Δ τοῦ Λειβαρζίου, εἰς ἀπόστασιν 1 $^1/_2$ ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον, παράγει δὲ καὶ καπνόν.

Τριπόταμα (κ. 220). Κεῖνται πρὸς Δ τοῦ Λειβορζίου, οὗ ἀπέχουσι περὶ τὰς 2 $^1/_2$ ὥρας. Καλοῦνται οὕτω, ὡς προείρηται, ἐκ τῆς κατὰ τὸ μέρος τοῦτο συνενώσεως τῶν τριῶν προμνησθέντων ποταμῶν, εἰς ὕψος 521 μ. ὑπὲρ τὴν θάλασσαν.

Δῆμος Ἀροανείας.

Κάτοικοι 2426.

Β' Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων δρχ. 3651(1902).

Ὁ δῆμος Ἀροανείας κεῖται πρὸς τὰ ΝΔ τῶν Καλαβρύτων, ὧν ἀπέχει περὶ τὰς 7 ὥρας, καὶ ἀποτελεῖται ὑπὸ τῆς πρωτευούσης *Σοπωτοῦ* οἰκουμένου ὑπὸ 722 κ. καὶ 6 χωρίων οἰκουμένων ὑπὸ 1704 κ. Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α μὲν ὑπὸ τοῦ δ. Παίων καὶ τοῦ δ. Κλειτορίας, ἀπὸ Ν καὶ ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Ψωφίδος καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ δ. Καλλιφωνίας.

Ὄρος ἔχει τὸν ***Τάρταρον*** ἢ ***Τάρταρην***, (ὕψ. 1229 μ.) (σελ. 7) καὶ ***ποταμὸν*** τὸν Ἀροάνιον, σχηματιζόμενον ἐν τῷ δήμῳ ἐκ τῶν χειμάρρων τῶν καταρρεόντων ἐκ τῶν πέριξ ὀρέων Ταρτάρου καὶ Ἁγ. Θεοδώρων (μονῆς) καὶ τοῦ χωρίου *Ἀναστάσωβας*.

Ἡ συγκοινωνία τοῦ δήμου γίνεται διὰ βατῶν ὁδῶν ἀνωμάλων, βελτιωθέντων ὑπὸ τοῦ νῦν δημάρχου.

Ὕδατα ὑπάρχουσι καθ' ἅπαντα τὸν δῆμον ἄφθονα καὶ ὑγιεινά.

Ἐκπαίδευσις. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχει πλῆρες Ἑλλ. σχολεῖον, δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων διτάξιον καὶ θηλέων μονοτάξιον καὶ τρία γραμματεῖα.

Ἀρχαί. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχει *Εἰρηνοδικεῖον* Β' τάξεως, εἰς οὗ τὴν δικαιοδοσίαν ὑπάγονται οἱ δῆμοι Ἀροανείας, Παίων καὶ Ψωφίδος, καὶ *συμβολαιογραφεῖον*. Ἔτι δὲ *ἀστυνομία*, *ταχυδρομεῖον* καὶ *τηλεγραφεῖον*. Διὰ τοῦ ταχυδρομείου ἀποστέλλονται καὶ ταχυδρομικὰ δέματα.

Προϊόντα. *Δημητρ. καρποί.* Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται κριθῆς κ. 740, σίτου κ. 4250, σμιγοῦ κ. 150 καὶ ἀραβοσίτου κ. 3400.

Οἴνου παράγονται 218 875 ὀκ. (δηλωθέντα στρέμμ. ἀμπέλων 1094.368).

Καπνοῦ ἐν ἔτει 1901 παρήχθησαν περὶ τὰς 180 ὀκ.

Μέταξα ὀλίγη παράγεται.

Κτηνοτροφία. Κατὰ τὰς δηλώσεις τοῦ 1896 ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι 2742 πρόβατα, 3255 αἶγες, 43 βόες, 73 ἀγελάδες 207, (1902) ἀροτριῶντα κτήνη, 151 ὄνοι, 59 ἵπποι καὶ 114 ἡμίονοι.

Σοπωτὸν (κ. 762). Πρωτεύουσα τοῦ δήμου καὶ ἕδρα τῶν προμνησθεισῶν ἀρχῶν. Κεῖται εἰς τοὺς δυσμικοὺς πρόποδας τοῦ Ταρτάρου εἰς ὕψος 908 μ. καὶ ἀπέχει τῶν Καλαβρύτων περὶ τὰς 7 ὥρας. Ἔχει κατοίκους νοήμονας καὶ πεφημισμένους ὡς γνώστας τῆς πολιτικῆς δικονομίας ἰδίως. Ἔχει Ἑλλ. σχολεῖον πλῆρες, δημοτ. ἀρρένων διτάξιον καὶ θηλέων μονοτάξιον. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χωρίου ὑπάρχει πλάτανος εὐσκιόφυλλος παρ' ἄφθονον πηγὴν ψυχροῦ ὕδατος. Αἱ γυναῖκες ὑφαίνουσιν ὡραῖα μάλλινα ὑφάσματα, πωλούμενα ἐν Πάτραις καὶ ἀλλαχοῦ.

Χόβολη (κ. 374). Κεῖται πρὸς Α τοῦ Σοπωτοῦ κατὰ τοὺς ἀνατολικοὺς πρόποδας τοῦ Ταρτάρου καὶ ἀπέχει αὐτοῦ μίαν ὥραν. Ἔχει γραμματεῖον.

Ἀναστάσωβα (κ. 272). Κεῖται πρὸς Β τοῦ Σοπωτοῦ εἰς ἀπόστασιν 2 ὡρῶν. Ἔχει γραμματεῖον.

Δεσινὸν (κ. 285). Κεῖται πρὸς Β τοῦ Σοπωτοῦ καὶ ἀπέχει αὐτοῦ 2 $^1/_2$ ὥρας.

Δροβολοβὸς (κ. 76). Κεῖται ΒΔ τοῦ Σοπωτοῦ καὶ ἀπέχει 2 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Καμενιάνοι (κ. 247). Κεῖνται πρὸς τὰ ΒΔ τοῦ Σοπωτοῦ εἰς ἀπόστασιν 2 ὡρῶν.

Ἀγρίδι (κ. 360). Κεῖται πρὸς Δ τοῦ Σοπωτοῦ καὶ ἀπέχει αὐτοῦ 1 $^1/_4$ ὥρας.

Μονὴ Ἁγίων Θεοδώρων. Ἡ μονὴ αὕτη κεῖται ἐπὶ παραφυάδος τοῦ Ταρτάρου ἄνωθεν τοῦ χωρίου *Ἀναστάσωβας* εἰς ὕψος 1200 μ. ἐν μέσῳ δασῶν καταφύτων ἐκ δρυῶν.

Ἱδρύθη ἐν ἔτει 1724 καὶ εἶναι ὀνομαστὴ διὰ τὴν θεραπείαν τῶν φρενοβλαβῶν, οὓς θεραπεύει ἡ χάρις τῶν ἁγίων Θεοδώρων καὶ τὸ ***Κούτσουρον*** τῶν καλογήρων, δεινὸν μαστικτήριον, δι' οὗ διακρίνονται οἱ ἐπιδεκτικοὶ θεραπείας. οἱ δὲ λοιποὶ ἢ ἀποπέμπονται μετὰ ἐπανειλημμένην ματαίαν ***κουτσούρωσιν***, ἢ ἀφίνουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκεῖ τὰ κῶλα. Ἡ μονὴ ἔχει 16

μοναχοὺς καὶ ὑπηρέτας καὶ προϋπολογισμὸν ἐσόδων δρχ. 9188 (1902).

Δῆμος Παΐων.

Κάτοικοι 3303.

Β' Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων 3280 δρχ. (1902)

Ὁ δῆμος Παΐων κεῖται πρὸς Ν τῶν Καλαβρύτων, ὧν ἀπέχει περὶ τὰς 7 ½ ὥρας, καὶ ἀποτελεῖται ὑπὸ τῆς πρωτευούσης *Στρεζόβης*, οἰκουμένης ὑπὸ 1605 κ. καὶ 6 χωρίων οἰκουμένων ὑπὸ 1698 κατοίκων. Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α μὲν ὑπὸ τοῦ δ. Κλείτορος τῆς Γορτυνίας, ἀπὸ Ν ὑπὸ τοῦ δ. Ἐλευσῖνος τῆς Γορτυνίας, ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Ψωφίδος καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τῶν δήμων Ἀροανείας καὶ Κλειτορίας. Κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας σχεδὸν βουνοῦ, *Κορακοφωλιᾶς* καλουμένου, καὶ ἀνήκοντος εἰς τὰ Ἀροάνια, ἡ δὲ πεδιὰς αὐτοῦ, παραλληλόγραμμον σχῆμα ἔχουσα διήκει μέχρι τοῦ χωρίου Μαμαλοῦκα τοῦ αὐτοῦ δήμου.

Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσιν ἄφθονα πόσιμα καὶ πρὸς ἄρδευσιν ὕδατα. Ἡ συγκοινωνία γίνεται διὰ βατῶν ὁδῶν. Δικαστικῶς ὑπάγεται εἰς τὸ εἰρηνοδικεῖον Ἀροανείας.

Ἐκπαίδευσις. Ὁ δ. Παΐων ἔχει Ἑλλ. σχολεῖον πλῆρες, δύο δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων ὧν τὸ ἓν τετρατάξιον καὶ τὸ ἕτερον μονοτάξιον, ἓν δημοτ. σχολεῖον θηλέων μονοτάξιον καὶ δύο γραμματεῖα.

Προϊόντα. *Δημητρ. καρποί.* Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται σικάλεως κ. 140, κριθῆς κ. 3236, σίτου κ. 12150, σμιγοῦ κ. 1425 καὶ ἀραβοσίτου κ. 8150.

Οἴνου παράγονται 380 χιλ. ὀκ., (δηλωθέντα στρέμμ. ἀμπέλων μόνον 1331.900).

Καπνοῦ περὶ τὰς 200 ὀκάδας.

Κτηνοτροφία. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι 5880 πρόβατα, 4920 αἶγες, 42 βόες, 8 ἀγελάδες, ἀροτριῶντα κτήνη (1902) 705, ὄνοι 210, ἵπποι 156 καὶ ἡμίονοι 118.

Ἱστορία. Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Σκουπίου ὑπάρχουσι τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Ἀρκαδικῆς πολίχνης *Πάου*, πέριξ μεγάλης καὶ τερπνῆς πηγῆς, *Χάνι* τὰ νῦν καλουμένης, καὶ τὰ τῆς Ἀκροπόλεως εἰς θέσιν *Σκουπίτσιον*. Ἐνωρὶς ἡ Πάος παρακμάσασα μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ὑποκειμένη εἰς τὸν ἰσχυρὸν γείτονα *Κλείτορα*. Εἶχε ναὸν Διοσκούρων. Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Παυσανίου ἦν ἠρειπωμένη. Πότε ἐκτίσθη καὶ πότε κατεστράφη ἡ Πάος εἶναι ἄγνωστον. Ἐκ τῶν σωζομένων ἐρειπίων τοῦ τείχους τῆς Ἀκροπόλεως εἰκάζεται ὅτι ἡ πόλις ἦν ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ πιθανῶς ἕνεκεν τοῦ ἐπικαιροτάτου τῆς θέσεως αὐτῆς ἐκίνησε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ὁμόρων καὶ ἰσχυροτέρων αὐτῆς πόλεων, τῆς Ψωφίδος καὶ τοῦ Κλείτορος, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἔκειτο, ἐξ οὗ, μετὰ πολλοὺς περὶ ὁρίων αἱματηροὺς ἀγῶνας, ἐνωρὶς κατεστράφη, οἱ δὲ ὀλίγοι τυχὸν ἀπομείναντες κάτοικοι ὑπέκυψαν εἰς τοὺς ἰσχυροὺς Κλειτορίους, εἰς οὓς ἤδη ἐπὶ Παυσανίου συνετέλουν, δηλ. κατὰ τὸ 150 μ. Χ.

Στρέζοβα (κ. 1605). Κεῖται εἰς ὕψος 639 μ. ὑπὲρ τὴν θάλασσαν καὶ ἀπέχει τῶν Καλαβρύτων 7 ½ ὥρας. Εἶναι ἕδρα τοῦ δημάρχου, τοῦ Ἑλλ. σχολείου, δημοτ. σχολείου ἀρρένων τετραταξίου καὶ θηλέων μονοταξίου, συμβολαιογράφου καὶ ἀστυνόμου. Αἱ γυναῖκες ὑφαίνουσιν ὡραίους μαλλίνους τάπητας.

Νάσια (κ. 199). Κεῖται πρὸς Ν τῆς Στρεζόβης καὶ ἀπέχει αὐτῆς μίαν ὥραν.

Βεσίνι (κ. 362). Κεῖται πρὸς Ν τῆς Στρεζόβης καὶ ἀπέχει αὐτῆς 1 ½ ὥραν. Ἔχει γραμματεῖον. Αἱ γυναῖκες ὑφαίνουσιν ὡραίους μαλλίνους τάπητας (ἐνδρομίδας κτλ.), πωλουμένας ἐν Πάτραις καὶ ἀλλαχοῦ.

Σκοῦπι (κ. 567). Κεῖται πρὸς Ν τῆς Στρεζόβης καὶ ἀπέχει αὐτῆς 2 ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον μονοτάξιον ἀρρένων.

Τσαροῦχλι (κ. 222). Κεῖται ΝΔ τῆς Στρεζόβης ἧς ἀπέχει 1 ½ ὥραν. Ἔχει γραμματεῖον.

Μαμαλοῦκα (κ. 151). Κεῖται ΝΔ τῆς Στρεζόβης καὶ ἀπέχει αὐτῆς 2 ὥρας.

Δῆμος Κλειτορίας.

Κάτοικοι 4963.

Α' Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων 9310 δρχ.

Ὁ δῆμος Κλειτορίας κεῖται ΝΔ τῶν Καλαβρύτων εἰς τὰς Ν ὑπωρείας τῶν Ἀροανίων ὀρέων καὶ ἀπέχει τῶν Καλαβρύτων 5 ὥρας. Ἀποτελεῖται δὲ ὑπὸ τῆς πρωτευούσης *Μαζεΐκων*, οἰκουμένης ὑπὸ 1343 καὶ 13 χωρίων οἰκουμένων ὑπὸ 3620 κ. Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α ὑπὸ τῶν δ. Φενεοῦ τῆς Κορινθίας καὶ Νωνάκριδος τῶν Καλαβρύτων, ἀπὸ Ν ὑπὸ τοῦ δ. Λευκασίου, ἀπὸ Δ ὑπὸ τῶν δήμων Ἀροανείας καὶ Παίων καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τῶν δήμων Σουδενῶν καὶ Καλλιφωνίας.

Τὰ χωρία τοῦ δήμου κεῖνται πέριξ τῆς πρωτευούσης ἀμφιθεατρικῶς.

Φέρει ἐν τῷ μέσῳ βαθεῖαν τριγωνικὴν κοιλάδα, κατευθυνομένην ἐκ Β πρὸς Ν καὶ Δ καὶ ἀρδευομένην ὑπὸ τοῦ *Ἀροανίου* ποταμοῦ, πηγάζοντος ἐκ τῆς δυτικῆς γωνίας τῆς κοιλάδος, τοῦ *Λάδωνος*, ἀρχομένου ἐκ τῆς μεσημβρινῆς γωνίας αὐτῆς καὶ τοῦ *Κλείτορος* π. πηγάζοντος ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ταρτάρου, ἄνωθεν τοῦ χωρίου *Μοστιτσίου* καὶ τοῦ σημερινοῦ χωρίου Κλείτορος. Ὁ Κλείτωρ ῥέει ὑπὸ τὴν μεσημβρινὴν ὑπώρειαν τῆς ἀρχαίας τῆς Κλειτορίας Ἀκροπόλεως καὶ κατευθυνόμενος πρὸς Α ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἀροάνιον.

Ὄρη ἔχει πρὸς Α τὸν *Χελμόν*, πρὸς Β τὸν *Πριόλιθαν*, τὸ *Βρωσθαινίτικον* βουνὸν καὶ τὸ *Καρνεσέϊκον* βουνὸν τοῦ Ἐρυμάνθου καὶ πρὸς Ν τὰ ὄρη τῆς *Λακούργιας*.

Ἐκπαίδευσις. Ὁ δῆμος ἔχει Ἑλλ. σχολεῖον πλῆρες, 6 δημοτ. σχολεῖα, ὧν ἓν τριτάξιον καὶ 5 μονοτάξια καὶ ἓν θηλέων μονοτάξιον καὶ 3 γραμματεῖα.

Προϊόντα. *Δημητριακοὶ Καρποί* Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται κριθῆς κ. 4490, σίτου 16350 καὶ ἀραβοσίτου κ. 13880.

Οἴνου παράγονται 361434 ὀκ. (δηλωθέντα στρέμμ. ἀμπέλων 1807.160.)

Μετάξης παράγεται μικρὰ ποσότης.

Ὄσπρια παράγονται πολλὰ καὶ ἐκλεκτά.

Κτηνοτροφία. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι πρόβατα 6306, αἶγες 9797, βόες 49, ἀγελάδες 62, ἀροτριῶντα κτήνη 585, ὄνοι 502, ἵπποι 126, ἡμίονοι 142.

Ἱστορία. Ὁ *Κλείτωρ* ἦν πόλις τῆς ἀρχαίας Ἀρκαδικῆς Ἀζανίδος σημαντικωτάτη, κειμένη ἐν κοιλάδι ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ὁμωνύμου χειμάρρου, ἀπέχουσα περὶ τὰ 11 χιλιόμ. τῶν πηγῶν τοῦ Λάδωνος. Τὰ ἐκτεταμένα ἐρείπια αὐτῆς κεῖνται νῦν ἐν πεδιάδι, ἡμίσειαν ὥραν πρὸς Δ τῶν Μαζεΐκων ἐν τῷ δήμῳ Κλειτορίας καὶ καλοῦνται *Παλαιόπολις* καὶ *Ζαγορίτσα*. Ἴχνη τοῦ ἀρχαίου τείχους τῆς πόλεως, ἔχοντος σχῆμα ἐπιμήκους τετραπλεύρου καὶ φέροντος ἐνιαχοῦ λείψανα τριῶν στρογγύλων πύργων 5 μέτρων διαμέτρου, σώζονται ἤδη κατὰ χώραν ἐν μέσῳ καλλιεργουμένων ἀγρῶν, ὡς καὶ πλῆθος θραυσμάτων κιόνων κτλ. Ἐν Κλείτορι ἦν ναὸς Εἰλειθυίας καὶ Δήμητρος καὶ Ἀσκληπιοῦ, οὓς εἶδεν ὁ Παυσανίας, ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα οἰκοδομήματα. Ἡ δὲ Ἀκρόπολις τοῦ Κλείτορος καὶ ἐπὶ Παυσανίου ἤδη ἠρημωμένη, κατέχουσα τὸν νῦν κωνοειδῆ βουνὸν πρὸς Ν καὶ ἔναντι τοῦ χωρίου *Καρνεσίου*, ἔχει ἤδη ἐν τῇ κορυφῇ ναΐσκον τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, ἀντικαταστήσαντος πιθανῶς τὸν Ἀσκληπιόν, διότι καὶ ὁ ἅγιος Παντελεήμων εἶναι *ἰαματικός*. Τὸν δὲ ναὸν τῶν Διοσκούρων, καλουμένων *θεῶν μεγάλων*, θέτουσι παρὰ τὰ Μαζέϊκα μετὰ 4 σταδίους (700 περίπου μέτρα) ἀπὸ τῆς πόλεως, καὶ τὸν τῆς *Κορίας Ἀθηνᾶς* ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ τοῦ ὑψωμένου μεταξὺ τοῦ χωρίου *Κάνι* καὶ τῆς πεδιάδος τῶν *Σουδενῶν* «μετὰ 30 σταδίους (5340 μ.) ἀπὸ τῆς πόλεως ἐπὶ κορυφῆς βουνοῦ.»

Ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς παλαιᾶς πόλεως ὑπάρχουσι σπόνδυλοι κιόνων ῥαβδωτοί, ἡμιρραβδωτοὶ καὶ ἀρράβδωτοι ἐκ τιτανολίθου, ὡς οἱ τῆς Ψωφίδος, καὶ θεμέλια οἰκοδομῶν καὶ πλῆθος ἐξεσμένων λίθων καὶ τετραγώνων πλακῶν, οὓς μετεχειρίσθησαν διὰ τὴν οἰκοδομὴν τῶν ἓν τέταρτον τῆς ὥρας ἀνατολικώτερον κειμένων *Μαζεΐκων*, ἔνθα πολλαὶ ἐπιγραφαὶ εἰσὶν ἐντετειχισμέναι ἐν ταῖς προσόψεσι τῶν οἰκιῶν ὡς κοσμήματα. Ἡ παρὰ τὰ ἐρείπια πηγὴ ἢ κατ' ἄλλους ἡ παρὰ τὸν ναὸν

τῆς Κορίας Ἀθηνᾶς, εἶναι ἡ *μισάμπελος* πηγὴ τοῦ Μελάμποδος, ἱερέως καὶ μάντεως, τοῦ θεραπεύσαντος τὰς μανείσας τρεῖς θυγατέρας τοῦ Προίτου, βασιλέως τῆς Τίρυνθος, ἐν Λουσσοῖς. Οἱ ἐκ τῆς πηγῆς ταύτης πίνοντες ὕδωρ ἀηδίαζον καὶ αὐτὴν τὴν ὀσμὴν τοῦ οἴνου. Ὁ Κλείτωρ ἦν τὸ κέντρον τῶν Ἀζάνων τῆς Ἀρκαδίας, κτισθεὶς ὑπὸ Κλείτορος υἱοῦ τοῦ Ἀζᾶνος, ἰσχυροτάτου βασιλέως τῶν Ἀρκάδων, (ὅστις ᾤκει ἐν Λυκοσούρᾳ), παρακολουθήσας τὴν τύχην τῆς λοιπῆς Ἀρκαδίας. Ὁ Κλείτωρ, μὴ θέλων νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς Σπάρτης, ἀντέστη κατὰ τῶν ἐπελθόντων Σπαρτιατῶν καὶ μόλις ἐσχάτως ὡς πόλις τοῦ Ἀχαϊκοῦ συνδέσμου ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Κλεομένους διὰ προδοσίας· ὑπὸ δὲ τῶν Αἰτωλῶν στενῶς πολιορκηθεῖσα ἡ πόλις κατὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον (220 π. Χ.) ἀντέστη ἐρρωμένως καὶ δὲν ἐκυριεύθη, ἀπέμεινε δὲ μέχρι τέλους πιστοτάτη εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν.

Ἄδηλον πότε ἡ καὶ ἐπὶ Παυσανίου ἀκμαΐα πόλις κατεστράφη. Οὐ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἀνεκαλύφθη ἐν Κλείτορι καὶ παλαιὸν ὑδραγωγεῖον, ἐξ οὗ εἰκάζεται ὅτι οἱ Κλειτόριοι μετωχέτευσαν ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὑπὸ τὸ νῦν χωρίον *Καρνέσι* πηγῶν.

Ἀπέναντι αὐτῆς, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ π. Κλείτορος παρὰ τὸ νῦν χωρίον *Καστέλλιον*, εὕρηνται ἐρείπια φραγκικοῦ φρουρίου, πρὸς Α δὲ τῶν Μαζείκων τρεῖς τουρκικοὶ πύργοι, πιθανῶς ἀπὸ τῶν φραγκικῶν χρόνων ὑπάρχοντες ἐκεῖ, σημεῖα μεταγενεστέρας οἰκήσεως ἐν τῇ εὐφόρῳ ταύτῃ κοιλάδι. Ἡ δὲ χώρα τῶν Κλειτορίων κατεῖχε τὸ ἄνω βαθύπεδον περίπου τοῦ Λάδωνος καὶ μέρος τῆς κοιλάδος τοῦ ἄνω Ἐρασίνου, *κάμπον τῆς Κερτέζης*.

Παρὰ τὸν ρύακα τοῦ Καρνεσίου ἔνθα νῦν τὸ ἐξωκκλήσιον τῆς *Παναγίας* κατέχον πιθανῶς τὴν θέσιν τοῦ ναοῦ τῆς Εἰλειθυίας ἔκειτο πιθανώτατα τὸ νεκροταφεῖον, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἀνευρεθέντα πολλὰ θραύσματα ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν, κοσμημάτων, ἀγαλματίων καὶ τὸ πρὸ εἰκοσαετίας ἄνω τῆς σημερινῆς δημοσίας ὁδοῦ ἀνευρεθὲν ἐκ σκληροῦ μαρμάρου περιφανὲς νεκρικὸν ἀνάγλυφον, παριστῶν νεανίαν εἰς φυσικὸν μέγεθος, τὴν μὲν δεξιὰν ἔχοντα τεταμένην τὴν δὲ ἀριστερὰν στηρίζοντα ἐπὶ τοῦ δόρατος, καὶ τὴν μὲν κεφαλὴν ἀσκεπῆ, τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς ἀνοι-

κτοὺς σιονεὶ ὁμιλῶν. Παρ' αὐτῷ εὑρέθησαν καὶ δύο μεγάλαι πλάκες τετραγωνικαὶ ἐξ ἐγχωρίου τιτανολίθου, δυσαναγνώστων γραμμάτων, ἐφ' ὧν τὸ ἄγαλμα πιθανῶς ἐστηρίζετο. Τὸ πολύτιμον τοῦτο ἀνάγλυφον ὡς λίαν βαρὺ καὶ δυσμετακόμιστον, δι' ἔλλειψιν ἁμαξητοῦ, κατεχώσθη εἰς τὴν γῆν ἐπίτηδες ἵνα σωθῇ· πλὴν δυστυχῶς, ὡς ἐσχάτως ἐπληροφορήθην, βάνδαλοι κτῖσται ἐξέθαψαν καὶ κατέκαυσαν αὐτό. Εὐτυχῶς οἱ νοημονέστεροι τῶν κατοίκων Μαζείκων περιέσωσαν τὰ τεμάχια καὶ διεφύλαξαν αὐτά.

Μαζέϊκα (κ. 1343). Κεῖνται ΝΑ τῶν Καλαβρύτων, ὧν ἀπέχουσι περὶ τὰς 5 ὥρας. Παράκεινται τῇ δυσμικῇ ὑπωρείᾳ τοῦ Χελμοῦ εἰς ὕψος 552 μ. Εἶναι ἕδρα τοῦ δημάρχου, τοῦ εἰρηνοδικείου, ἔχοντος ἁρμοδιότητα εἰς τοὺς δήμους Κλειτορίας καὶ Λευκασίου, τοῦ συμβολαιογραφείου, τοῦ ταχυδρομείου, τοῦ τηλεγραφείου, τῆς ἀστυνομίας, τοῦ Ἑλλην. σχολείου, τριταξίου δημοτ. σχολείου ἀρρένων καὶ μονοταξίου θηλέων.

Μάζι (κ. 42). Κεῖται ἐπὶ τῆς δυσμικῆς πλευρᾶς τοῦ Χελμοῦ εἰς ὕψος 1144 μ. καὶ ἀπέχει τῶν Μαζείκων πρὸς Α τῶν ὁποίων κεῖται 3 ½ ὥρας.

Πλανιτέρου (κ. 560). Κεῖται πρὸς Α τῶν Μαζείκων, εἰς ὕψος 587 μ. καὶ ἀπέχει αὐτῶν περὶ τὰς 2 ½ ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον. Ἐκ τῶν ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἀφθόνων πηγῶν ὕδατος λαμβάνει τὴν ἀρχήν του ὁ Ἀροάνιος ποταμός.

Ἄρμπουνας (κ. 267). Κεῖται πρὸς Α τῶν Μαζείκων εἰς ἀπόστασιν 2 ὡρῶν.

Ἅγιος Νικόλαος (κ. 263). Κεῖται πρὸς Α τῶν Μαζείκων καὶ ἀπέχει αὐτῶν 1 ½ ὥραν.

Ἐν μέσῳ τῶν δύο χωρίων Ἄρμπουνα καὶ Ἁγ. Νικολάου κεῖται τὸ δημοτ. μονοτάξιον σχολεῖον.

Τουρλάδα (κ. 213). Κεῖται πρὸς Α τῶν Μαζείκων, ὧν ἀπέχει 1 ½ ὥραν.

Καστριὰ (κ. 240). Κεῖνται πρὸς Β τῶν Μαζείκων, ὧν ἀπέχουσι 2 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Βρώσθαινα (κ. 328). Κεῖται πρὸς Β τῶν Μαζείκων εἰς

απόστασιν 1 $^1/_2$ ώρας. Έχει δημοτ. σχολεῖον μονοτάξιον ἀρρένων.

Κάνι (κ. 112). Κεῖται πρὸς Β τῶν Μαζείκων εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας.

Καρνέσι (κ 664). Κεῖται πρὸς Β τῶν Μαζείκων καὶ ἀπέχει αὐτῶν μίαν ὥραν. Έχει δημοτ. σχολεῖον μονοτάξιον.

Καστέλλι (κ. 199). Κεῖται πρὸς Β τῶν Μαζείκων καὶ ἀπέχει 2 ὥρας. Έχει γραμματεῖον.

Μοστίτσι (κ. 377). Κεῖται πρὸς Β τῶν Μαζείκων εἰς ὕψος 821 μ. καὶ ἀπέχει αὐτῶν 2 $^1/_2$ ὥρας. Έχει δημοτ. σχολεῖον μονοτάξιον ἀρρένων.

Κλείτωρ (κ. 201). Κεῖται πρὸς Δ τῶν Μαζείκων εἰς ἀπόστασιν 2 ὡρῶν. Έχει γραμματεῖον.

Άπαντα τὰ χωρία τοῦ δήμου ἔχουσιν ἄφθονα καὶ ἄριστα πόσιμα καὶ πρὸς ἄρδευσιν ὕδατα.

Δῆμος Λευκασίου.

Κάτοικοι 4317.

Β' Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων δρχ. 5955.

Ὁ δῆμος Λευκασίου εἶναι ὁ νοτιοανατολικώτερος τῶν Καλαβρύτων, ὧν ἀπέχει περὶ τὰς 9 ὥρας. Ἀποτελεῖται δὲ ὑπὸ τῆς πρωτευούσης ***Φίλια***, οἰκουμένης ὑπὸ 881 κ. καὶ 5 χωρίων, οἰκουμένων ὑπὸ 3436 κ. Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α ὑπὸ τοῦ δ. Φενεοῦ τῆς Κορινθίας, ἀπὸ Ν ὑπὸ τοῦ δ. Νάσων καὶ Κλείτορος τῆς Ἀρκαδίας, ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Παίων καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ δ. Κλειτορίας.

Ὄρη ἔχει τῶν Ἀροανίων τὴν ***Πεντέλειαν*** (Δουρδουβάναν ὕψ. 2112 μ.), μεθόριον μεταξὺ τῶν νομῶν Ἀχαΐας καὶ Κορινθίας καὶ μικρούς τινας προβούνους τῶν Ἀροανίων ἐν οἷς τὸ ***Καρμίρι*** μεταξὺ Κλειτορίας καὶ Λευκασίου. ***Ποταμὸν*** ἔχει τὸν Λάδωνα (σελ. 119) καί τινας χειμάρρους ἀπὸ τῶν πέριξ ὀρέων κατερχομένους καὶ χυνομένους εἰς τὸν Λάδωνα. Πεδιάδας ἔχει μικρὰς καὶ καρποφόρους.

Άπαντα τὰ χωρία ἔχουσιν ἄφθονα καὶ ἄριστα πόσιμα ὕδατα.

Ἐκπαίδευσις. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι 4 δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων, ὧν τὰ δύο διτάξια, καὶ ἓν θηλέων μονοτάξιον καὶ δύο γραμματεῖα.

Προϊόντα. *Δημητρ. καρποί.* Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται κριθῆς κ. 7350, σίτου κ. 31200, σμιγοῦ κ. 1200 καὶ ἀραβοσίτου κ. 19800.

Οἴνου παράγονται ὀκ. 328900 (δηλωθέντα στρέμμ. ἀμπέλων 643.240).

Κτηνοτροφία. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι πρόβατα μὲν 6750, αἶγες δὲ 6800, βόες 64, ἀγελάδες 150, ἀροτριῶντα κτήνη 768, ὄνοι 460, ἵπποι 240 καὶ ἡμίονοι 159 (δηλώσεις τοῦ 1902).

Φίλια (κ. 881). Εἶναι ἡ πρωτεύουσα τοῦ δήμου κειμένη πρὸς Ν τῶν Καλαβρύτων καὶ ἀπέχουσα αὐτῶν περὶ τὰς 9 ὥρας. Εἶναι ἕδρα τοῦ δημάρχου, τοῦ ἀστυνόμου, καὶ τοῦ διταξίου δημοτ. σχολείου, τοῦ συμβολαιογράφου τοῦ δήμου, ὅστις δικαστικῶς ὑπάγεται, ὡς προείρηται, εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ εἰρηνοδικείου Κλειτορίας.

Τσορωτὰ (κ. 444). Κεῖται πρὸς τὸ ΝΔ τοῦ Φίλια καὶ ἀπέχει αὐτοῦ 45 λ. τῆς ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον. Ὑπάρχει παράδοσις ὅτι ἔναντι τῆς ἀρχαίας πόλεως Κλείτορος πρὸ 250 ἐτῶν εὑρέθησαν οἱ θησαυροὶ τῆς πόλεως ὑπό τινος γεωργοῦ ἐκ τοῦ χωρίου *Τσορωτά*, ὅστις, ἀφοῦ ἔκρυψεν ὅσον ἐκ τοῦ θησαυροῦ ἠδυνήθη, μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀνήγγειλε τὸ γεγονὸς εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅστις δι' ἰδίων ἀπεσταλμένων παρέλαβε 12 φορτία φλωρίων. Εὐγνωμονῶν δὲ ὁ Σουλτάνος ἀπένειμεν αὐτῷ τὸν τίτλον τοῦ *Μπέη* ὀνομάσας αὐτὸν *Τσορωτάμπεην*, ἔτι δὲ ἔδωκεν αὐτῷ τὸ δικαίωμα νὰ λαμβάνῃ τοὺς φόρους μεγάλης περιφερείας περὶ τὸ χωρίον του. Ταῦτα κατὰ τὴν παράδοσιν· διότι οἱ Κλειτόριοι δὲν εἶχον *τὰ φλωριὰ μὲ τὸ σακκί.*

Κόκκοβα (κ. 544). Κεῖται πρὸς Δ τοῦ Φίλια καὶ ἀπέχει αὐτοῦ 1 $^1/_2$ ὥραν. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον.

Λυκούρια, (κ. 1236), ἡ πρώην πρωτεύουσα τοῦ δήμου. Κεῖται πρὸς Α τοῦ Φίλια εἰς ὕψος 745 μ. καὶ ἀπέχει αὐτοῦ 3$^1/_2$

ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων διτάξιον καὶ θηλέων μονοτάξιον. Φέρει τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας *Λυκουρίας*, ἧς κεῖται δυσμικώτερον περὶ τὰς 2 ὥρας ἐπὶ τῶν προπόδων τῆς Πεντελείας (Δουρδουβάνας) μίαν ὥραν ἀνωτέρω τῶν πηγῶν τοῦ Λάδωνος.

Μεταξὺ *Λυκούριας* καὶ *Φίλια* ἐν τῇ νῦν κοιλάδι τοῦ Λάδωνος πρὸς Α τῆς συμβολῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἀροανίου ἔκειτο ἡ ἀρχαία πολίχνη *Λευκάσιον*.

Κρινόφυτα (κ. 457). Κεῖται ΒΑ τοῦ Φίλια εἰς ἀπόστασιν 3 ὡρῶν. Ἔχει γραμματεῖον.

Παγκράτη (κ. 727). Κεῖται ΝΑ τοῦ Φίλια καὶ ἀπέχει αὐτοῦ 3 ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον.

Μονὴ Ἁγίου Ἀθανασίου. Κεῖται ΒΔ τοῦ Φίλια καὶ ἀπέχει αὐτοῦ περὶ τὰς 2 ½ ὥρας. Ἔχει 29 ἐν ὅλῳ μοναχοὺς καὶ ὑπηρέτας καὶ ἔσοδα 9 χιλ. δρχ. Εἶναι μονὴ κοινοβιακή.

Δῆμος Νωνάκριδος.

Κάτοικοι 1827.

Β´ Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων δρχ. 1680.

Ὁ δῆμος Νωνάκριδος κεῖται πρὸς Α τῶν Καλαβρύτων καὶ ἀπέχει αὐτῶν περὶ τὰς 4 ὥρας, κατὰ τοὺς Α πρόποδας τοῦ Χελμοῦ. Ἀποτελεῖται δὲ ὑπὸ τῆς πρωτευούσης *Περιστέρας* (κ. 259) καὶ 7 χωρίων οἰκουμένων ὑπὸ 1568 κ. Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α μὲν ὑπὸ τοῦ δήμου Φενεοῦ, ἀπὸ Ν ὑπὸ τοῦ δήμου Κλειτορίας, ἀπὸ τὰ ΝΔ ὑπὸ τοῦ δ. Σουδενῶν, ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Κλειτορίας καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ δ. Κραθίδος.

Ὄρη ἔχει τὰ Ἀροάνια μετὰ τῶν Α προβούνων αὐτῶν (Κρᾶθις) καὶ *ποταμὸν* τὸν Κρᾶθιν εἰς ὃν καταλείβεται καὶ τὸ ὕδωρ τῆς Στυγὸς διὰ τοῦ *Στυγίου* ποταμοῦ.

Ἱστορία. Ὁ δῆμος φέρει τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἀρκαδικῆς πόλεως Νωνάκριδος, ἥτις ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τῆς γυναικὸς τοῦ Λυκάονος τοῦ δευτέρου βασιλέως τῶν Ἀρκάδων. Ὁ

Παυσανίας εἶδε τὰ ἐρείπια μόνον τοῦ πολίσματος, οὐ πόρρω δὲ τῶν ἐρειπίων ἦν κρημνὸς ὑψηλότατος οὗ ὅμοιον, λέγει ὁ Παυσανίας, οὐδένα ἐγνώριζε διήκοντα εἰς τοιοῦτον ὕψος (νῦν *Νεραϊδόρραχη* καλούμενος)· ἔσταζε δὲ κατὰ τοῦ κρημνοῦ τὸ περιβόητον ὕδωρ *τῆς Στυγός*, οὕτω κληθὲν ὑπὸ *Στυγὸς* θυγατρὸς τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ συζύγου τοῦ Τιτᾶνος Πάλλαντος, ἐξ οὗ ἔτεκε τὸν *Ζῆλον, τὴν Νίκην, τὸ Κράτος καὶ τὴν Βίαν* κατὰ Ἡσίοδον, ἐκφράζοντα οὕτω τὴν πολιτικὴν σημασίαν τοῦ ὕδατος τῆς Στυγὸς ὡς ἰσχυροῦ κέντρου πολεμικῆς Ὁμοσπονδίας. Ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς Στυγὸς ὤμνυον οἱ Θεοὶ καὶ ὁ ὅρκος οὗτος ἦν τρομερὸς καὶ ἀμετάτρεπτος. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Παυσανίου μόλις ἀνεγνωρίζοντο τὰ ἐρείπια τῆς πολίχνης Νωνάκριδος, κείμενα μεσημβρινῶς τοῦ νῦν χωρίου *Σόλου* εἰς τοὺς βράχους τοῦ ὁποίου παρατηροῦνται τάφοι. Κατὰ τὴν εἰκασίαν τοῦ **Leak**, τὸ χωρίον *Μεσορρούγι*, ἐν ᾧ εὑρέθησαν τεμάχια μαρμαρίνου ἀγάλματος, κεῖται ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς Νωνάκριδος.

Ὁ δῆμος Νωνάκριδος καλεῖται καὶ *Κλουκίναι*, τὰ δὲ χωρία *Κλουκινοχώρια*, ἄγνωστον διατί.

Ἐκπαίδευσις. Ἐν τῷ δ. Νωνάκριδος ὑπάρχει ἓν δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων καὶ ἕτερον θηλέων μονοτάξιον καὶ δύο γραμματεῖα.

Προϊόντα. *Δημητρ. καρποί*. Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται κριθῆς κ. 35, σίτου κ. 4125, ἀραβοσίτου κ. 2250.

Οἴνου παράγονται περὶ τὰς 64 χιλ. ὀκ. (δηλωθέντα στρέμμ. ἀμπέλων 315.517). *Μέταξα* ὀλίγη.

Κτηνοτροφία. Ὁ δῆμος ἔχει πρόβατα μὲν 550, αἶγας δὲ 560, βόας καὶ ἀγελάδας 7, ἀροτριῶντα κτήνη 74, ἵππους 60 καὶ ἡμιόνους 36.

Ὁ δ. Νωνάκριδος εἶναι ἱκανικός, δύναταί τις εἰπεῖν, διότι οἱ κάτοικοι αὐτοῦ διὰ τὸ πετρῶδες καὶ ἄγονον τοῦ ἐδάφους κατῆλθον οἱ πλεῖστοι εἰς τὰ παράλια καὶ ἀπετέλεσαν πολυαρίθμους συνοικισμοὺς καλλιεργοῦντες τὴν σταφιδάμπελον κτλ. Οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι τοῦ δήμου ἦσαν κτίσται, ἰδίως οἱ κάτοι τοῦ χωρίου *Βαρβάρας*, οἱ δὲ τοῦ χωρίου *Περιστέρας* κατεσκεύαζον διὰ ξύλου πλατάνου *σκαφίδια, πτύα, κοχλεάρια* καὶ ἄλλα χρειώδη τῷ ἀνθρώπῳ, διὰ δὲ ξύλου ἐλάτης βαρέλια

ὕδατος, ἀτράκτους (ἀδράκτια) κλ. Ὁ δῆμος συγκοινωνεῖ δι' ἐδῶν βατῶν λίαν ἀνωμάλων.

Περιστέρα (κ. 259). Κεῖται πρὸς Α τῶν Καλαβρύτων εἰς ὕψος 1049 μ. καὶ ἀπέχει αὐτῶν περὶ τὰς 4 ὥρας. Εἶναι πρωτεύουσα τοῦ δήμου καὶ ἕδρα τοῦ δημάρχου. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον.

Ἀγρίδι (κ. 165). Κεῖται ΒΑ τῆς Περιστέρας καὶ ἀπέχει αὐτῆς μίαν ὥραν.

Χαλκιάνικα (κ. 65). Κεῖνται Α τῆς Περιστέρας εἰς ἡμισείας ὥρας ἀπόστασιν.

Ἁγία Βαρβάρα (κ. 461). Κεῖται ΝΑ τῆς Περιστέρας καὶ ἀπέχει αὐτῆς μίαν ὥραν. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον θηλέων μονοτάξιον καὶ γραμματεῖον.

Ζαρούχλα (κ. 548). Κεῖται ΝΑ τῆς Περιστέρας εἰς ὕψος 1019 μ. καὶ ἀπέχει αὐτῆς μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν. Ἔχει γραμματεῖον.

Σόλος (κ.102). Κεῖται ΝΔ τῆς Περιστέρας εἰς ὕψος 1047 μ. καὶ ἀπέχει αὐτῆς ἡμίσειαν ὥραν.

Λυκιάνικα (κ. 35). Κεῖνται ΝΔ τῆς Περιστέρας εἰς ἀπόστασιν 25 λεπτῶν τῆς ὥρας. Δὲν συμπεριλαμβάνεται ἐν τῇ ἀπογραφῇ τοῦ 1896.

Κάτω Μεσορρούγι } (κ. 173). Ἀπέχουσι τῆς Περιστέρας 35
Ἄνω Μεσορρούγι } καὶ 30 λ. τῆς ὥρας καὶ κεῖνται πρὸς Δ. Ἔχουσι δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον.

Δῆμος Φελλόης.

Κάτοικοι 3189.

Β' Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων δραχ. 3445.

Ὁ δῆμος Φελλόης κεῖται πρὸς τὰ ΒΑ τῶν Καλαβρύτων, ὧν ἀπέχει περὶ τὰς 7 ὥρας, ἐπὶ τῶν δυσμικῶν ὑπωρειῶν τῆς Εὐρωστίνης κλάδου τῶν Ἀροανίων ὀρέων. Ἀποτελεῖται δὲ ὑπὸ τῆς πρωτευούσης *Σελιάνας*, (κ. 761) καὶ 6 χωρίων οἰκουμένων ὑπὸ 2507 κατοίκων.

Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α ὑπὸ τοῦ δ. Εὐρωστίνης τῆς Κορινθίας, ἀπὸ Ν ὑπὸ τοῦ δ. Νωνάκριδος, ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Κραθίδος καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ δ. Αἰγείρας.

Ἱστορία. Ὁ δῆμος φέρει τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου καὶ μικροῦ λόγου ἀξίου πολίσματος *Φελλόης*, ἀκατοικήτου ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ἰώνων ἔτι. Εἶχε ναοὺς Διονύσου καὶ Ἀρτέμιδος· καὶ τὸ μὲν ἄγαλμα τοῦ Διονύσου ἦν βεβαμμένον διὰ κιναβάρεως, τὸ δὲ τῆς Ἀρτέμιδος, χαλκοῦν, παρίστα τὴν Θεὰν ὡς λαμβάνουσαν βέλος ἐκ τῆς φαρέτρας. Κακῶς ὅμως ὠνομάσθη ὁ δῆμος ἀπὸ τοῦ πολίσματος *Φελλόη*, διότι αὕτη ἀπεῖχε τῆς Αἰγείρας 40 σταδίους ἤτοι ὑπὲρ τὰ 7 χιλιόμετρα· ἐρείπια δὲ ταύτης εὑρέθησαν ἐν τῷ δήμῳ Εὐρωστίνης, πλησίον τῆς Ζαχόλης.

Ὄρη ἔχει τὴν Εὐρωστίναν καὶ ἑτέρους προβούνους τῶν Ἀροανίων φερόντων τὰ ὀνόματα τῶν παρακειμένων χωρίων· *ποταμὸν* δ' ἔχει τὸν *Κριόν* (Βλωβοκίτικο ποτάμι) πηγάζοντα ἐν αὐτῷ τῷ δήμῳ ἐκ σπηλαίων πλήρων σταλακτιτῶν. Ἐπ' αὐτοῦ εἰσιν ἐκτισμέναι δύο γέφυραι ὑπὸ τοῦ δημοσίου ἀπὸ τοῦ 1898.

Ἐκπαίδευσις. Ὁ δῆμος ἔχει δύο δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων καὶ ἓν θηλέων μονοτάξια καὶ 4 γραμματεῖα.

Προϊόντα. *Δημητρ. καρποί*. Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται βρώμης κ. 100, κριθῆς κ. 150, σίτου κ. 6800 καὶ ἀραβοσίτου 5860 κ.

Οἴνου παράγονται 212 χιλ. ὀκ. (δηλωθέντα στρέμμ. ἀμπέλων 1059.520).

Σταφίδος περὶ τὰς 250 χιλιάδας λιτρῶν.

Ὄσπρια παράγονται πολλὰ καὶ ἐκλεκτά, ἰδίως ἐν τῇ πρωτευούσῃ Σελιάνῃ φασίολοι.

Μέλι καὶ κηρὸς ὀλίγος.

Μέταξα παράγεται ἀρίστη καὶ πολλὴ ἐν ἅπαντι τῷ δήμῳ, ἰδίως ἀφ' ὅτου ὁ σπόρος ἐκαθάρθη διὰ τῆς μεθόδου τοῦ Παστέρ.

Ἔλαιον ὀλίγον, διότι αἱ ἐλαῖαι τῶν χωρίων κεῖνται ἐν τῷ δ. Αἰγείρας.

Κτηνοτροφία. Ἐν τῷ δ. ὑπάρχουσι πρόβατα 1685, αἶγες 745, βόες καὶ ἀγελάδες 11, ἀροτριῶντα κτήνη 275, (1902), ὄνοι 55, ἵπποι 18 καὶ ἡμίονοι 140.

Συγκοινωνία. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχει *ταχυδρομεῖον*, ἡ δὲ συγκοινωνία γίνεται διὰ βατῶν ὁδῶν, τοῦ δήμου ὀρεινοῦ ὄντος.

Σελιάνα (κ. 761). Κεῖται ΒΑ τῶν Καλαβρύτων εἰς ὕψος 682 μ. καὶ ἀπέχει αὐτῶν 7 ὥρας. Εἶναι πρωτεύουσα τοῦ δήμου καὶ ἕδρα τοῦ δημάρχου. Ἔχει συμβολαιογραφεῖον καὶ ταχυδρομ. γραφεῖον, δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων μονοτάξια. Ἔχει ἄφθονα καὶ ἄριστα ὕδατα, ὡς καὶ ἅπαντα τὰ χωρία τοῦ δήμου καὶ εἶναι κατάφυτος ὑπὸ δένδρων τὰ πλεῖστα ὀπωροφόρων, ἐν οἷς πρωτεύει ἡ καρύα.

Ἡ Σελιάνα κατέχει ἴσως τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας κώμης Πελλήνης (Σελλήνη—Σελλάνη δωριστί), κατὰ τὸν Στράβωνα, ὅστις θέτει τὴν κώμην ταύτην μεταξὺ τῆς πόλεως Πελλήνης καὶ Αἰγίου.

Βεργουβίτσα (κ. 502). Κεῖται ΒΑ τῆς Σελιάνας καὶ ἀπέχει αὐτῆς μίαν ὥραν. Ἔχει γραμματεῖον.

Περθῶρι (κ. 735). Κεῖται πρὸς Ν τῆς Σελιάνας, εἰς ὕψος 909 μ. καὶ ἀπέχει αὐτῆς μίαν ὥραν. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον. Παράγει ἄφθονα καὶ ὀνομαστὰ *σκόροδα*.

Ἀράχωβα (κ. 573). Κεῖται πρὸς ΝΔ τῆς Σελιάνας εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον. Εἰς τὸ Β ἄκρον τοῦ χωρίου ὑπάρχει ἀρχαῖος ναὸς βυζαντίου ρυθμοῦ, κτισθεὶς, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὑπό τινος τῶν Πατριαρχῶν τῶν Ἱεροσολύμων ἐκ τοῦ χωρίου τούτου καταγομένου. Εἶναι πατρὶς τῶν νῦν ἀρχιερέων Ὕδρας καὶ Ἄρτης, ἐκ τῆς μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ Αἰγίου.

Βελλᾶ (κ. 327). Κεῖται πρὸς Δ τῆς Σελιάνας, ἧς ἀπέχει 1 ½ ὥραν. Ἔχει γραμματεῖον. Εἶναι πατρὶς τῶν νῦν ἀρχιερέων τοῦ Ἠλείας καὶ τοῦ Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας, ἐκ τῆς προμνησθείσης μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν.

Συνεβρὸν (κ. 141). Κεῖται πρὸς Δ τῆς Σελιάνας, ἧς ἀπέχει μίαν ὥραν. Κεῖται εἰς τὸ βάθος παρὰ τὸν π. Κριόν, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ *Βελλαΐτικου* βουνοῦ, δι' ὅπερ τὸν χειμῶνα ἐπὶ δύο μόνον ὥρας ἡλιάζεται.

Σβυροῦ (κ. 150). Κεῖται πρὸς Δ τῆς Σελιάνας εἰς ἀπόστασιν 1 ½ ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον. Εἰς τὸ μέσον τοῦ χω-

ρίου ὑπάρχει πελωρία ἀκμαία πλάτανος ἡλικίας 1000 περίπου ἐτῶν.

Δῆμος Κραθίδος.

Κάτοικοι 2315.

Β' Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων δραχ. 6060.

Ὁ δῆμος Κραθίδος κεῖται πρὸς τὰ ΒΑ τῶν Καλαβρύτων καὶ ἀπέχει αὐτῶν περὶ τὰς πέντε ὥρας. Εἶναι ὀρεινὸς καὶ ἀποτελεῖται ὑπὸ τῆς πρωτευούσης *Βαλιμῆς* (κ. 772) καὶ 8 χωρίων οἰκουμένων ὑπὸ 1543 κ. Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α ὑπὸ τῶν δήμων Φελλόης καὶ Αἰγείρας, ἀπὸ Ν ὑπὸ τοῦ δήμου Νωνάκριδος καὶ ΝΔ ὑπὸ τοῦ δ. Καλαβρύτων, ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Κερπινῆς καὶ τοῦ δ. Βουρῶν, καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ Κορινθ. κόλπου καὶ τοῦ δήμου Ἀκράτας. Ὁ δῆμος κεῖται ἐπὶ τῶν προβούνων τῶν Ἀροανίων των τετραμμένων πρὸς τὸν Κορινθ. κόλπον καὶ εἶναι ὁ μόνος δῆμος τῶν Καλαβρύτων ὁ διήκων μέχρι τῆς θαλάσσης, διατέμνων τὴν ἐπαρχίαν Αἰγιαλείας, μεταξὺ τῶν δήμων Βουρῶν καὶ Ἀκράτας, οἱονεὶ ἐνσφηνούμενος.

Ἐν τῷ δήμῳ τούτῳ παρατηρεῖται καὶ ἕτερον ἄτοπον. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου *Συλίβαινας* τοῦ δήμου τούτου παραχειμάζουσιν ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ δήμου Ἀκράτας εἰς τὸ χωρίον *Συλιμνιώτικα*, ἡμίωρον τῆς Ἀκράτας ἀπέχον. Ὁ συνοικισμὸς οὗτος ὑπάγεται ἀστυνομικῶς καὶ δικαστικῶς εἰς τὸν δῆμον Κραθίδος, οἱ δὲ πέριξ ἀγροὶ αὐτοῦ εἰς τὸν δῆμον Ἀκράτας.

Ὁ δῆμος *ποταμὸν* ἔχει τὸν ***Κρᾶθιν***. ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα *Κραθίς*.

Ἅπαντα τὰ χωρία τοῦ δήμου ἔχουσιν ἄφθονα πόσιμα ὕδατα.

Ἐκπαίδευσις. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχει Ἑλλ. σχολεῖον πλῆρες καὶ τρία δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων καὶ 2 θηλέων, μονοτάξια καὶ ἓν γραμματεῖον.

Προϊόντα. *Δημ. καρποί.* Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται σίτου κ. 10820 καὶ ἀραβοσίτου κ. 1600.

Οἴνου παράγονται 190 χιλ. ὀκ. (δηλωθέντα στρέμμ. ἀμπέλων 945.618).

Σταφίδος περὶ τὰς 600 χιλιάδας.

Ἐλαίου περὶ τὰς 20 χιλ. ὀκάδας.

Μέταξα πολλὴ καὶ ὄσπρια ὀλίγα.

Ρητίνης 3 χιλ. ὀκάδες.

Κτηνοτροφία. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι πρόβατα 1500, αἶγες 2390, βόες καὶ ἀγελάδες 3, ἀροτριῶντα κτήνη 352, ὄνοι 84, ἵπποι 15 καὶ ἡμίονοι 218.

Συγκοινωνία. Ἡ συγκοινωνία ἐν τῷ δήμῳ τελεῖται διὰ βατῶν ὁδῶν, μόνον δὲ τὸ χωρίον *Πλάτανος*, ὡς παράλιον, συγκοινωνεῖ μετὰ τοῦ Αἰγίου κτλ. διὰ τοῦ ΣΠΑΠ, ἔχει δὲ καὶ ταχυδρομεῖον.

Βαλιμή (κ. 772.) Κεῖται ΒΑ τῶν Καλαβρύτων καὶ ἀπέχει αὐτῶν περὶ τὰς 6 ὥρας. Εἶναι θερινὴ πρωτεύουσα τοῦ δήμου καὶ ἔχει συμβολαιογραφεῖον, δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων μονοτάξια.

Πλάτανος (κ. 353). Κεῖται ΝΔ τῆς Βαλιμῆς καὶ εἶναι ἡ χειμερινὴ πρωτεύουσα τοῦ δήμου. Ἀπέχει τῆς Βαλιμῆς 2 ½ ὥρας. Τὸ χωρίον κεῖται ἐπὶ κεκλιμένου ἐπιπέδου ἀμφιθεατρικῶς παρὰ τὸν Κορινθ. κόλπον. Ἔχει Ἑλλ. σχολεῖον πλῆρες καὶ δημοτικὰ ἀρρένων καὶ θηλέων μονοτάξια, ἔτι δὲ καὶ ταχυδρομεῖον. Ἔχει σταφιδαμπέλους καὶ ἐλαίας.

Τσιβλὸς (κ. 78). Κεῖται ΝΑ τῆς Βαλιμῆς καὶ ἀπέχει αὐτῆς 2 ὥρας.

Βούτσιμος (κ. 207) Κεῖται ΝΔ τῆς Βαλιμῆς καὶ ἀπέχει 3 περίπου ὥρας. Ἔχει ἐλαίας.

Καλαμιᾶς (κ, 65). Κεῖται ΝΔ τῆς Βαλιμῆς καὶ ἀπέχει αὐτῆς 3 ὥρας. Ἔχει ἐλαίας.

Ἄνω Ποταμιά (κ. 307). Κεῖται ΝΑ τῆς Βαλιμῆς εἰς ὕψος 855 μ. καὶ ἀπέχει 1 ½ ὥραν.

Κάτω Ποταμιά (κ. 311). Κεῖται ΝΑ τῆς Βαλιμῆς εἰς ὕψος 716 μ. καὶ ἀπέχει μίαν ὥραν. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον. Εἰς ἀμφότερα τὰ χωρία ταῦτα παράγετα πολλὴ μέταξα.

Συλίβαινα (κ. 174). Κεῖται Α τῆς Βαλιμῆς,ἧς ἀπέχει ἡμίσειαν ὥραν. Ἔχει γραμματεῖον.

Συλιμνιώτικα (κ. 48). Κεῖται Δ τῆς Βαλιμῆς καὶ ἀπέχει αὐτῆς 3 ½ ὥρας.

Δῆμος Κερπινῆς.

Κάτοικοι 5345.

Β' Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων δραχ. 6455.

Ὁ δῆμος Κερπινῆς κεῖται ΒΑ τῶν Καλαβρύτων καὶ ἀπέχει αὐτῶν 1 ½ ὥραν. Τὸ ὄνομα ἔσχεν ἐκ τοῦ Φράγκου δεσπότου Βοστίτσης Charpigny (1205), ὅστις ὡς φέουδον ἔλαβε τὴν κώμην Κερπινὴν ἀπὸ αὐτοῦ οὕτως ὀνομασθεῖσαν. Ἀποτελεῖται δὲ ἐκ τῆς πρωτευούσης *Κερπινῆς* (κ.707) καὶ 12 χωρίων οἰκουμένων ὑπὸ 4638 κ. Ὁρίζεται δὲ ἀπὸ Α ὑπὸ τῶν δήμων Καλαβρύτων καὶ Κραθίδος, ἀπὸ Ν ὑπὸ τοῦ δ. Καλαβρύτων, ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Λαπαθῶν καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ δ. Αἰγίου καὶ τοῦ δ. Βουρῶν. Εἶναι ὀρεινὸς καὶ ἔχει μικρὰν πεδιάδα. Κεῖται δὲ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἐρασίνου καὶ Σεληνοῦντος.

Ὄρη ἔχει τοὺς ἀνατολικοὺς προβούνους τοῦ Παναχαϊκοῦ. Ἐν τῷ δήμῳ τούτῳ λαμβάνει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ὁ Κερυνίτης *ποταμὸς* ἐκ τῶν ἀπὸ τῶν πέριξ βουνῶν πηγαζόντων καὶ καταρρεόντων ἐν ὥρᾳ βροχῶν ὑδάτων.

Ἐκπαίδευσις. Ἐν τῷ δήμῳ τούτῳ ὑπάρχουσι 4 δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων καὶ ἐν θηλέων μονοτάξια,καὶ 4 γραμματεῖα.

Προϊόντα *Δημητρ. καρποί.* Ἐν τῷ δήμῳ παράγεται βρώμης κ. 520, κριθῆς κ. 2710, σίτου 17450 καὶ ἀραβοσίτου κ. 520.

Οἴνου παράγονται 450 χιλ. ὀκ. (δηλωθέντα στρέμμ. ἀμπέλων 2679.260).

Μέταξα παράγεται ὀλίγη, ὡς καὶ ***μέλι καὶ κηρός***.

Κτηνοτροφία. Εν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι 6326 πρόβατα,

3084 αἶγες, 56 ἀγελάδες, 1001 ἀροτριῶντα κτήνη (1902), 216 ὄνοι, 102 ἵπποι καὶ 245 ἡμίονοι.

Συγκοινωνία. Ἡ *συγκοινωνία* τοῦ δήμου τελεῖται διὰ βατῶν ὁδῶν. Πρό τινος ἤρξατο ἡ στρῶσις δημοτ. ἁμαξητοῦ μεταξὺ τῆς πρωτευούσης Κερπινῆς καὶ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ τοῦ σιδηροδρόμου Διακοπτοῦ—Καλαβρύτων ἐκ τῆς στάσεως Κερπινῆς. Ἔχει ταχυδρομεῖον καὶ μετ' ὀλίγον ἕξει καὶ τηλέφωνον, τὸ πρῶτον καὶ μόνον ἐν τῇ ἐπ. Καλαβρύτων.

Κερπινή (κ. 707). Πρωτεύουσα τοῦ δήμου, κειμένη ΒΑ τῶν Καλαβρύτων εἰς ὕψος 1069 μ, καὶ ἀπέχουσα αὐτῶν 1 $^1/_2$ ὥραν. Εἶναι πατρὶς τῆς μεγάλης τῶν Ζαϊμέων οἰκογενείας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων μονοτάξια.

Ρωγοί (κ. 319). Κεῖται πρὸς Α τῆς Κερπινῆς εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Δουμενά (κ. 403). Κεῖται πρὸς Α τῆς Κερπινῆς, εἰς ὕψος 912 μ. καὶ ἀπέχει αὐτῆς 2 $^1/_2$ ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Βιλιβίνα (κ. 460). Κεῖται ΒΑ τῆς Κερπινῆς καὶ ἀπέχει αὐτῆς 3 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Δίγελα (κ. 175). Κεῖται πρὸς Β τῆς Κερπινῆς εἰς ἀπόστασιν 1 $^1/_2$ ὥρας.

Κλαπατσοῦνα (κ. 574). Κεῖται ΒΔ τῆς Κερπινῆς, ἧς ἀπέχει 2 ὥρας. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ὑπάρχει ἡ περιώνυμος πλάτανος ἡ ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν συνηνωμένων πλατάνων ἐν τῇ κοιλότητι (κουφάλα) τῶν ὁποίων ὑπάρχει ναΐσκος, χωρητικότητος 12—15 ἀνθρώπων, πλὴν τοῦ ἱεροῦ ἐν ᾧ δύναται ἀνέτως νὰ ἱερουργῇ ὁ ἱερεύς. Ὁ ναΐσκος εἶναι ἀρχαῖος, τὸ δὲ τέμπλον καὶ τὸ περὶ τὸν πολυέλαιον ξύλινον ὀκτάγωνον, (τὸ καλούμενον *Χορὸς*) ὁμοιάζουσι κατὰ τὴν τέχνην πρὸς τὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου. Εἶναι ἀφιερωμένος εἰς τὴν Παναγίαν ἐκ τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως ὅτι ἐκεῖ ἦν κεκρυμμένη ἡ ἐν τῷ Μεγάλῳ Σπηλαίῳ νῦν ὑπάρχουσα εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, μία ἐκ τῶν τοῦ Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ἀνακαλυφθεῖσα ἐκ θείας ἀποκαλύψεως ὑπὸ δύο μοναχῶν Μακεδόνων Συμεὼν καὶ Θεοδώρου, ἀδελφῶν, ἐν ἔτει 362 μ. Χ. Ὅτε διῆλθον ἐκεῖθεν, πρὸ δεκαετίας περίπου, οἱ κάτοικοι κατεσκεύαζον πέριξ τῆς πλατάνου κυκλικὴν στοὰν ἐκ κιόνων ἑξαγώνων ἐξ ἐγχωρίου λίθου, οἱονεὶ πρόναον διὰ τοὺς ἐκκλησιαζομένους.

Παντελεήμων (κ. 102). Κεῖται ΒΔ τῆς Κερπινῆς καὶ ἀπέχει αὐτῆς 3 ½ ὥρας.

Βάλτσα (κ. 320). Κεῖται Δ τῆς Κερπινῆς, ἧς ἀπέχει δύο ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Πιτσάκοι (κ. 690). Κεῖνται ΝΔ τῆς Κερπινῆς εἰς ὕψος 683 μ. παρὰ τὸν Σεληνοῦντα ποταμὸν καὶ ἀπέχουσιν αὐτῆς 2 ½ ὥρας. Ἔχουσι δημοσ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον.

Λαπαναγοί (κ. 750). Κεῖνται ΝΔ τῆς Κερπινῆς εἰς ὕψος 707 μ. καὶ ἀπέχουσιν αὐτῆς 5 ½ ὥρας. Ἔχουσι δημοσ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον.

Κυρίτσοβα (κ. 142). Κεῖται ΝΔ τῆς Κερπινῆς εἰς ἀπόστασιν 2 ½ ὡρῶν.

Ἄνω Ζαχλωρου (κ. 241). Κεῖται ΝΔ τῆς Κερπινῆς εἰς ἀπόστασιν 3 ½ ὡρῶν.

Κάτω Ζαχλωροῦ (κ. 328). Κεῖται ΝΔ τῆς Κερπινῆς εἰς ἀπόστασιν 4 ὡρῶν. Τὰ δύο ταῦτα χωρία ἔχουσι κοινὸν δημ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον, εἶναι δὲ καὶ ἡ ἕδρα τοῦ ταχυδρομείου.

Ἅπαντα τὰ χωρία τοῦ δήμου ἔχουσιν ἄφθονα καὶ ἄριστα πότιμα ὕδατα.

Ἐν τῷ δ. Κερπινῆς ὑπάρχουσι δύο μοναί: ἡ τῆς *Μακελλαριᾶς* (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου) κειμένη ΝΔ τῆς Κερπινῆς, ἧς ἀπέχει 4 ½ ὥρας, ἔχουσα ἓξ μοναχοὺς καὶ ἔσοδα δρχ. 4033 καὶ ἡ τοῦ

Μεγάλου Σπηλαίου (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου), κειμένη Α τῆς Κερπινῆς, ἧς ἀπέχει περὶ τὰς 2 ὥρας, ἔχουσα 180 μοναχοὺς καὶ ὑπηρέτας καὶ ἔσοδα δρχ. 99655 (τῷ 1902).

Ἡ ἱστορικωτάτη καὶ ἀκμάζουσα αὕτη μονὴ κεῖται εἰς ὕψος 924 μ. ἐπὶ τῆς δυσμικῆς πλευρᾶς τοῦ πρεβουνοῦ τῶν Ἀροανίων ὀρέων *Ψηλοῦ Σταυροῦ ἢ Τρύπιο Λιθάρι* καλουμένου, ἔναντι τῆς Ζαχλωροῦς εἰς τὸ 12.5 χιλιόμετρον τοῦ ὀδοντωτοῦ σιδηροδρόμου Διακοπτοῦ—Καλαβρύτων, καταφύτου ἐξ ἐλατῶν καὶ δρυῶν. Ἐν μέσῳ τῆς Ζαχλωροῦς καὶ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου ῥέει κατὰ τοὺς πρόποδας ὁ Ἐρασῖνος ποταμός.

Ἱστορία. Πανάρχαιοι κτίτορες τῆς μονῆς ἐγένοντο οἱ προμνησθέντες ἐν τῇ τῆς Κλαπατσούνης περιγραφῇ ἱερομόναχοι ἀδελφοὶ Συμεὼν καὶ Θεόδωρος, οἵτινες ἐκ θείας ἀποκαλύψεως διὰ τῶν Ἀποστόλων Λουκᾶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, Ἀνδρέου καὶ Πέτρου

τῶν αὐταδέλφων, ἐμφανισθέντων αὐτοῖς κατ' ὄναρ, ἐν ταῖς ἐρήμοις τῆς Ἱερουσαλὴμ μονάζουσιν, ἦλθον εἰς Αἴγιον καὶ ἐπορεύθησαν πρῶτον εἰς Κλαπατσούναν, ἔνθα εὗρον ἐν τῇ κοι-

Μονὴ Μεγάλου Σπηλαίου.

λότητι τῆς πλατάνου τὸν τύπον τῆς εἰκόνος τῆς Θεομήτορος, ἐκεῖθεν δὲ πορευθέντες πρὸς Α τῇ ὁδηγίᾳ θείου φωτός, εὗρον μετὰ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων ὑποδειχθείσης αὐτοῖς ποιμενίδος Εὐφροσύνης (τῆς Ἁγίας Κόρης) τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου εἰς τὸ ἱερὸν σπήλαιον τῇ 23 Αὐγούστου 362, μία

ἐκ τῶν χηροπλάστων τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ. Καθαρίσαντες δὲ τὸ σπήλαιον τῇ συνδρομῇ τῶν συρρευσάντων μετ᾽ ἀφιερωμάτων χριστιανῶν, ἔκτισαν ναὸν καὶ σκηνώματα καὶ διὰ διαθήκης ὥρισαν τὰ περὶ διοικήσεως τῆς ἐν τῇ μονῇ ἀδελφότητος. Κατὰ τὸν μεσαίωνα πολλὰς λεηλασίας καὶ ἐμπρησμοὺς καὶ ἀνακαινίσεις ὑπέστη ἡ μονή. Κατὰ τὴν ιγ´ ἑκατονταετηρίδα οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου Ἀνδρόνικος καὶ ὁ τούτου υἱὸς Μιχαὴλ καὶ Ἰωάννης ὁ Κανταχουζηνὸς ἀνεκαίνισαν καὶ ἐπροίκισαν τὴν μονὴν (1285).

Οἱ Ἐνετοὶ πολλάκις ἐπεχείρησαν νἀπαγάγωσι τὴν εἰκόνα εἰς Ἐνετίαν, ἀλλὰ διὰ θαυμάτων παρεκωλύθησαν καὶ μόνον ἱερὰ λείψανα καὶ σκεύη ἔπεμψαν εἰς τὸν ἐν Ἐνετίᾳ ναὸν τοῦ Ἁγίου Μάρκου· κατόπιν ὅμως ἐπροστάτευσαν τὴν μονήν.

Οἱ δὲ Τοῦρκοι συμπαθεῖς καὶ προστατευτικοὶ ἐδείχθησαν εἰς τὴν μονήν. Κατὰ δὲ τὴν ιϛ´ ἑκατονταετηρίδα, ὅτε ὁ τουρκικὸς στρατὸς νικηφόρος διέτρεχε τὴν Πελοπόννησον, διεφύλαξαν ἄθικτον τὴν μονήν, ὡς πρώτην ὑποταγεῖσαν αὐτοῖς, ἐλπίζοντες νὰ καταλάβωσιν εἰρηνικῶς καὶ πᾶσαν τὴν χώραν, διότι ἡ μονὴ ἦν τὸ παλλάδιον τῆς Πελοποννήσου. Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας ἁλώσεως τῆς χερσονήσου, ὅτε ὁ στρατάρχης Ἀλῆ πασσᾶς ἐπολιόρκησε τὴν Κόρινθον, οἱ Μεγαλοσπηλαιῶται καὶ οἱ Ταξιαρχῖται δι᾽ ἀντιπροσώπων ἐδήλωσαν αὐτῷ ὑποταγήν, διόπερ καὶ τοὺς ἀπεσταλμένους εὐμενῶς ὑπεδέξατο καὶ στρατιώτας παρεχώρησεν ὡς φρουροὺς ἐν ἔτει 1713. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769, τὴν λεγομένην τοῦ Ὀλὼφ, ὅτε οἱ Ἕλληνες ἐπολιόρκουν τὰ Καλάβρυτα, ἐν τῇ μονῇ διεσώθησαν πολλαὶ τουρκικαὶ οἰκογένειαι. Κατὰ δὲ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα ἡ μονὴ ἐχρησίμευεν ὡς καταφύγιον τῶν ἀδυνάτων καὶ ἀποθήκη τῶν τιμαλφῶν· ὅτε δὲ ὁ Ἰβραὴμ πασσᾶς, κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1827, ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ τὴν μονὴν, οἱ μοναχοὶ μετὰ 500 ἀνδρείων ἀντέστησαν τελεσφόρως. Ἐπὶ τῶν βράχων, ὕπερθεν τῆς μονῆς, ὑπάρχουσιν εἰσέτι τὰ δύο ὀχυρώματα τῶν ἡρώων ἐκείνων.

Ἡ μονὴ ἐκάη τὸ πρῶτον τῷ 840 ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων, τὸ δεύτερον τῷ 1400, καέντων μόνον τῶν κελλίων, καὶ τὸ τρίτον τῇ 4 Σεπτεμβρίου 1640 κατεκάη ὁλόκληρος σὺν τῷ ναῷ, οἱ δὲ μοναχοὶ μετῴκησαν εἰς τοὺς ἐγγὺς σταύλους. Κατὰ δὲ

τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀνῳκοδομήθη ἡ μονὴ σύμπασα καὶ ὁ ναὸς ὡς ἔχει σήμερον.

Κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1786 οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁμογενεῖς παντοπῶλαι κτλ. ἀφιέρωσαν τῇ μονῇ τὸ ἐν Ἀντιγόνῃ τῆς Προποντίδος μοναστήριον τοῦ ἁγίου Γεωργίου Κυρίτση ὡς μετόχιον ἐσαεί. Καὶ οἱ κατὰ καιροὺς δὲ ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας ἐποιήσαντο μεγάλας τῇ μονῇ δωρεάς.

Τοπογραφία. Τὸ Μέγα Σπήλαιον κεῖται, ὡς προείρηται, εἰς τὴν βάσιν κροκαλοπαγοῦς καθέτου βράχου, ἐν εἴδει κόγχης ἐσκαμμένου καὶ πεφραγμένου οὕτως εἰπεῖν, διὰ τῶν οἰκοδομῶν τῆς μονῆς. Τὸ ἀπὸ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρασίνου γεφύρας μέχρι τῆς μονῆς ὕψος εἶναι 285 μ. ἀπέχει δὲ αὕτη τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ περὶ τὴν ὥραν, μεθ' οὗ συγκοινωνεῖ διὰ βατῆς ἑλικοειδοῦς ἀνάντους ὁδοῦ. Ἡ μονὴ ἀπὸ τῶν ἔναντι ὁρωμένη εἶναι ὡραία καὶ μεγαλοπρεπής. Ἔχει περὶ τὰ 80 κελλία ἐν τῷ Σπηλαίῳ, ἔξωθεν δὲ αὐτοῦ πρὸς Ν ἐκτίσθησαν, μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν, πολλαὶ οἰκίαι ὑπὸ τῶν μοναχῶν, ἐν αἷς εὕρηται καὶ ὁ ἐξωτερικὸς ξενών, διότι ἐν τῷ σπηλαίῳ ὑπάρχει ὁ τοῦ Περλέγκα ξενών, κληθεὶς οὕτως ἐκ τοῦ ἀφιερώσαντος αὐτὸν μοναχοῦ Περλέγκα.

Ὁ ναὸς κεῖται ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μέρει τοῦ Σπηλαίου, ἀνοικοδομηθεὶς ὡς προείρηται, ἐν ἔτει 1640 κατὰ ρυθμὸν βυζάντιον καὶ τοιχογραφηθεὶς ἐν ἔτει 1653. Τὸ τέμπλον τοῦ ναοῦ εἶναι ἐκ ξύλου σκαλιστὸν καὶ ἐπίχρυσον.

Ἡ μονὴ κατέχει πολλὰ λείψανα ἁγίων καὶ ἄλλα πολύτιμα ἀντικείμενα. Ἔχει δὲ καὶ βιβλιοθήκην ἐκ 3 χιλ. τόμων ἐκκλησιαστικῶν καὶ φιλολογικῶν συγγραμμάτων, ὧν τινα ἐκ τῶν πρώτων δοκιμίων τῆς τυπογραφίας.

Οἱ ἐκ τῆς μονῆς ταύτης ἱεράρχαι εἰσὶν οἱ ἑξῆς: ὁ πρώην μητροπολίτης Ἀθηνῶν Προκόπιος, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν Ἱερόθεος, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀργολίδος Νίκανδρος, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κορινθίας Βαρθολομαῖος, ὁ ἐπίσκοπος Θήρας Νικόδημος, καὶ οἱ κεκοιμημένοι Πατρῶν Δαμασκηνός, Χαλκίδος Χριστόφορος καὶ Οἰτύλου Προκόπιος.

Δῆμος Λαπαθῶν.

Κάτοικοι 5509.

Β΄ Τάξεως.

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων δραχ. 6250 (1902).

Ὁ δ. Λαπαθῶν κεῖται ΝΔ τῶν Καλαβρύτων κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Καλλιφωνίου ὄρους (Ἐρυμάνθου) καὶ τῶν Α προβούνων τοῦ Παναχαϊκοῦ καὶ ἀπέχει τῶν Καλαβρύτων περὶ τὰς 3 ὥρας. Ἀποτελεῖται δὲ ἐκ τοῦ χωρίου *Μάνεσι*, πρωτευούσης (κ. 437), καὶ 18 χωρίων, οἰκουμένων ὑπὸ 5072 κ. Ὁρίζεται ἀπὸ Α μὲν ὑπὸ τῶν δήμων Καλαβρύτων καὶ Καλλιφωνίας, ἀπὸ Ν δὲ καὶ ΝΔ ὑπὸ τῶν δ. Ψωφίδος καὶ Τριταίας τῶν Πατρῶν, ἀπὸ Δ ὑπὸ τοῦ δ. Φαρῶν τῶν Πατρῶν καὶ ἀπὸ Β ὑπὸ τοῦ δ. Κερπινῆς. Εἶναι ὀρεινὸς κατὰ τὸ πλεῖστον, ἔχει δὲ καὶ περιωρισμένα παραποτάμια πεδία, λίαν εὔφορα. Ἐν τῷ δήμῳ Λαπαθῶν πηγάζει ὁ Σεληνοῦς π. ὅστις ἐν ἀρχῇ μὲν ὀνομάζεται *Ἁγιοβλασίτικο* π. ὡς ἐκεῖθεν ἀρχόμενος, εἶτα δὲ ποτάμι τῆς Μακελλαριᾶς, ὡς διερχόμενος πρὸ τοῦ βράχου τῆς ὁμωνύμου μονῆς.

Ἐκπαίδευσις. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσι 5 δημοτ. σχολεῖα ἀρρένων, ὧν ἓν διτάξιον, δύο θηλέων μονοτάξια, καὶ 4 γραμματεῖα.

Προϊόντα. *Δημητρ. καρποί.* Ἐν τῷ δήμῳ παράγονται σηκάλεως κ. 917, κριθῆς κ. 9665, σίτου 35090 καὶ ἀραβοσίτου κ. 37300.

Οἴνου παράγονται 580 χιλ. ὀκ. (δηλωθέντα στρεμμ. ἀμπέλων 2892.999).

Μετάξης καὶ ὀσπρίων, ὡς καὶ μέλιτος καὶ κηροῦ, μετρία γίνεται παραγωγή.

Κτηνοτροφία. Ἐν τῷ δήμῳ ὑπάρχουσιν 6810 πρόβατα, 7100 αἶγες, 137 βόες, 181 ἀγελάδες, 1162 ἀροτρ. κτήνη, 332 ὄνοι, 240 ἵπποι καὶ 236 ἡμίονοι.

Συγκοινωνία Διὰ τοῦ δήμου διέρχεται ἡ ἐθνικὴ ἁμαξιτὸς Πατρῶν—Καλαβρύτων, δι᾽ ἧς συγκοινωνοῦσι τὰ χωρία τοῦ δήμου Ἅγιος Βλάσιος, Μάνεση, Μπούμπουκα, Τρε-

κλίστρα, Φλάμπουρα, Γουμένιτσα κτλ. τὰ δὲ λοιπὰ συγκοινωνοῦσι διὰ βατῶν ὁδῶν.

Δικαστικῶς ὁ δῆμος ὑπάγεται εἰς τὸ εἰρηνοδικεῖον Καλαβρύτων.

Μάνεση (κ. 437). Πρωτεύουσα τοῦ δήμου. (ὕψ. 761 μ.). Κεῖται πρὸς Δ τῶν Καλαβρύτων καὶ ἀπέχει αὐτῶν 3 ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων καὶ θηλέων μονοτάξια, ταχυδρομεῖον καὶ ἀστυνομίαν.

Ἀεροκίνητον καθαριστήριον σταφίδος.

Μπούμπουκα (κ. 194). Κεῖται πρὸς Α τοῦ Μάνεση, οὗ ἀπέχει περὶ τὰ 10 λ. τῆς ὥρας.

Ἀσάνι (κ. 207). Κεῖται ΝΑ τοῦ Μάνεση καὶ ἀπέχει 15 λ. τῆς ὥρας.

Κόντελη (κ. 539). Κεῖται ΝΑ τοῦ Μάνεση οὗ ἀπέχει μίαν ὥραν. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον. Παράγει πολλὰ κάστανα.

Φλάμπουρα (κ. 192). Κεῖται Α τοῦ Μάνεση οὗ ἀπέχει 1 $^{1}/_{4}$ ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Σαραδὶ (κ. 71). Κεῖται Α τοῦ Μάνεση καὶ ἀπέχει αὐτοῦ 1 $^{1}/_{4}$ ὥρας.

Κάτω Γουμένιτσα (κ. 574). Κεῖται πρὸς Α τοῦ Μάνεση καὶ ἀπέχει 1 $^{1}/_{4}$ ὥρας. Ἔχει σχολεῖον δημοτικὸν ἀρρένων μονοτάξιον.

Ἄνω Γουμένιτσα (κ. 446). Κεῖται πρὸς Α τοῦ Μάνεση, οὗ ἀπέχει 2 $^{1}/_{2}$ ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων μονοτάξιον.

Νιοχῶρι (κ. 36). Κεῖται πρὸς Β τοῦ Μάνεση εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας ἀπ' αὐτοῦ.

Μεγάλο Μποντιᾶ (κ. 154). Κεῖται πρὸς Β τοῦ Μάνεση, οὗ ἀπέχει 1 $^{1}/_{2}$ ὥραν. Ἔχει γραμματεῖον.

Μικρὸ Μποντιᾶ (κ. 129). Κεῖται ΒΔ τοῦ Μάνεση καὶ ἀπέχει αὐτοῦ 2 $^{1}/_{2}$ ὥρας.

Μουρίκι (κ. 87). Κεῖται πρὸς Β τοῦ Μάνεση καὶ ἀπέχει αὐτοῦ 2 ὥρας.

Λαπάτα (κ. 124). Κεῖται πρὸς Β τοῦ Μάνεση, οὗ ἀπέχει ἡμίσειαν ὥραν.

Τρεκλίστρα (κ. 237). Κεῖται Β τοῦ Μάνεση, εἰς ἀπόστασιν 20 λ. τῆς ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον.

Καρούση (κ. 168). Κεῖται ΒΔ τοῦ Μάνεση, εἰς ἀπόστασιν 2 $^{1}/_{2}$ ὡρῶν.

Δεμέστιχα (κ. 281). Κεῖνται ΒΔ τοῦ Μάνεση, εἰς ὕψος 762 μ. καὶ ἀπέχουσιν αὐτοῦ 3 ὥρας. Ἔχει γραμματεῖον, παράγει δὲ καὶ ὀνομαστὸν οἶνον, ὃν ἡ Οἰνοποιητικὴ Ἑταιρία «Ἀχαΐα» πωλεῖ εἰς φιάλας ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Δεμέστιχα*».

Γκέρμπεση (κ. 218). Κεῖται ΒΔ τοῦ Μάνεση εἰς ἀπόστασιν 2 $^{1}/_{2}$ ὡρῶν. Οἱ κάτοικοι Ἀλβανοί.

Κάτω Βλασία (κ. 691). Κεῖται Δ τοῦ Μάνεση καὶ ἀπέχει αὐτοῦ 1 $^{1}/_{4}$ ὥρας. Ἔχει δημοτ. σχολεῖον ἀρρένων διτάξιον καὶ θηλέων μονοτάξιον.

Ἄνω Βλασία (κ. 724). Κεῖται πρὸς Δ τοῦ Μάνεση, οὗ ἀπέχει 1 $^{1}/_{2}$ ὥραν. Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι ἐντὸς δάσους ἐλαιῶν, ἰδίως τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ τμῆμα. Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Καλλιφωνίου ἔνθα ῥέει ὁ Σεληνοῦς (π. Ἁγιοβλασίτικο), κάτωθεν

τῶν δύο ἀνωτέρω χωρίων τοῦ Ἁγ. Βλασίου ὑπάρχει γέφυρα λιθόκτιστος εἰς ὕψος 706 ἀπὸ τῆς θαλάσσης, δι' ἧς διέρχεται ἡ ἁμαξητὸς Πατρῶν—Καλαβρύτων καὶ παρ' αὐτὴν ἑτέρα, ἐπὶ Τουρκοκρατίας κτισθεῖσα.

Ἐν τῷ δ. Λαπαθῶν ὑπάρχει ἡ μονὴ τοῦ *Ἁγίου Νικολάου* εἰς ὕψος 922 μ. ἔχουσα 6 μοναχοὺς καὶ ὑπηρέτας καὶ ἔσοδα δρχ. 6920. Ἡ ἀπὸ τῆς μονῆς ταύτης ἄποψις εἶναι μαγευτική, διότι οὐ μόνον, πρὸς τοῖς ἄλλοις φαίνεται ἐκεῖθεν ἡ θάλασσα τῶν Πατρῶν, ἀλλὰ δι' ἰσχυροῦ τηλεσκοπείου εἶναι ὁρατὴ καὶ ἡ λιμνοθάλασσα τοῦ Μεσολογγίου.

Κατὰ τὴν παράδοσιν ἡ μονὴ αὕτη εἶναι σύγχρονος τῆς τε περικλύτου μονῆς τῆς *Ἁγίας Λαύρας* καὶ τῆς κοινοβιακῆς τοῦ *Ἁγίου Ἀθανασίου* (δ. Λευκασίου).

Ἐν *Ἁγίῳ Βλασίῳ* παράγεται τυρός, κατασκευάζονται δὲ καὶ αἱ ὀνομασταὶ *φορμαγιέλλαι*.

Συγκομιδὴ σταφίδος.

Γ' ΑΧΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Α΄. Προϊστορικοί καί Ἑλληνικοί χρόνοι.

Ἐκ Δευκαλίωνος, βασιλέως τῆς Φθιώτιδος, υἱοῦ τοῦ Προμηθέως καὶ τῆς Πύρρας, θυγατρὸς τοῦ Ἐπιμηθέως, ἐγεννήθησαν ὁ Ἕλλην, ὁ Ἀμφικτύων καὶ ἡ Πρωτογένεια. Ὁ Ἕλλην, παραλαβὼν τὴν πατρῴαν βασιλείαν ἐν Φθιώτιδι, ἐγέννησε τὸν Δῶρον, τὸν Ξοῦθον καὶ τὸν Αἴολον. Ὁ Αἴολος διεδέξατο τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ἐν Φθιώτιδι. Ὁ Ξοῦθος, ἀπελαθεὶς ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ εἰς Ἀττικήν, ἔνθα ἐγέννησεν ἐκ Κρεούσης δύο υἱούς, τὸν Ἀχαιὸν καὶ τὸν Ἴωνα, ᾤκισε τὴν Τετράπολιν τῆς Ἀττικῆς, ὁ δὲ Δῶρος κατέλαβε τὴν ὑπὸ τὸν Ὄλυμπον καὶ Ὄσσαν χώραν, τὴν καλουμένην *Ἑστιαιῶτιν*. Καὶ ἐκ μὲν τοῦ Ἕλληνος οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἐκλήθησαν *Ἕλληνες*, ἐκ δὲ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ *Αἰολεῖς*, *Ἀχαιοί*, *Ἴωνες* καὶ *Δωριεῖς*.

Ὁ Ἀχαιός, φόνον ἀκούσιον διαπράξας ἐν Ἀττικῇ, ἦλθεν εἰς Πελοπόννησον ἡγούμενος ἀποικίας καὶ ἐγκατέστη τὸ πρῶτον εἰς Λακεδαίμονα καλέσας τοὺς κατοίκους αὐτῆς Ἀχαιοὺς (1407 π. Χ.), ὕστερον δὲ εἰς Θεσσαλίαν διαβάς, ἀνεκτήσατο τὴν πατρικὴν ἀρχήν, ὅθεν οἱ ἀπ' αὐτοῦ καταγόμενοι ἐκλήθησαν *Ἀχαιοὶ Φθιῶται*. Δύο δὲ ἀπόγονοι τοῦ Ἀχαιοῦ, Ἄρχανδρος καὶ Ἀρχιτέλης, ἐκ Φθίας εἰς Ἄργος ἀφιχθέντες καὶ μετὰ τῶν θυγατέρων τοῦ Δαναοῦ Αὐτομάτης καὶ Σκαιᾶς συζευχθέντες, ἐπὶ τοσοῦτον ἐπέδωκαν ὥστε οἱ κάτοικοι πάντες ἀπ' αὐτῶν *Ἀχαιοὶ* ἐκλήθησαν ἀντὶ *Ἀργείων* καὶ *Δαναῶν*. Ἔκτοτε δ' ἐγένοντο ἐπανειλημμέναι μεταναστεύσεις Ἀχαιῶν

εἰς Θεσσαλίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Πελοπόννησον, ἔνθα τὸ γένος τοῦτο κατέστη τὸ ἐπικρατέστερον.

Ἐπὶ δὲ Ἴωνος τοσοῦτον ηὐάνδρωσεν ἡ Ἀττική, ὥστε ἠδυνήθη νὰ στείλῃ καὶ ἀποικίαν Ἰώνων εἰς Πελοπόννησον, ἥτις κατέλαβε τὴν Αἰγιάλειαν (1406 π. Χ.) καὶ ἥτις ὑπ' αὐτῶν μετωνομάσθη ***Ἰωνία***, οἱ δὲ κάτοικοι ἀντὶ ***Αἰγιαλέων*** ἐκλήθησαν ***Ἴωνες***.

Ἡ ΒΔ τῆς Πελοποννήσου παραλία ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀράξου μέχρι τῆς Σικυῶνος ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι ***Αἰγιαλὸς*** καὶ ***Αἰγιάλεια*** ἀπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῆς Αἰγιαλέως, οἱ δὲ ἰθαγενεῖς ἐκαλοῦντο ***Πελασγοὶ Αἰγιαλεῖς***.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἕδρα ταύτης ἦν ἡ Σικυὼν [1] ἀπὸ τοῦ βασιλέως Αἰγιαλέως μέχρι τοῦ βασιλέως Σεληνοῦντος· ἀλλὰ ἐπὶ Σεληνοῦντος ἐπῆλθον οἱ Ἴωνες ἐξ Ἀττικῆς, ὡς προείρηται, καὶ συνεμίχθησαν τὰ πολλὰ εἰρηνικῶς μετὰ τῶν ἰθαγενῶν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ παράδοσις ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀποικίας Ἴων ἐνυμφεύθη τὴν Ἑλίκην θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς χώρας Σεληνοῦντος καὶ ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν μετ' ἐκεῖνον, κτίσας παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σεληνοῦντος ποταμοῦ τὴν πόλιν ***Ἑλίκην*** τὴν ἔκτοτε ἕδραν τῆς χώρας καὶ τὸν ναὸν τοῦ ***Ἑλικηνείου Ποσειδῶνος***, προστάτου τῶν Ἰώνων, καλέσας τοὺς κατοίκους ***Ἴωνας Αἰγιαλεῖς***.

Πολίτευμα. Ὡς πανταχοῦ ὅπου Ἴωνες κατῴκουν οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ὁμοσπονδία τις δώδεκα πόλεων πολιτευομένων δημοκρατικῶς.

Κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν. Ἐπὶ δὲ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν (1124 π. Χ.), ὑποχωρούντων τῶν Ἀχαιῶν ἐκ τῆς λοιπῆς Πελοποννήσου εἰς τοὺς Δωριεῖς, μετῴκησαν καὶ οἱ τῆς Ἀργολίδος Ἀχαιοὶ εἰς Αἰγιάλειαν ἡγουμένου τοῦ βασιλέως αὐτῶν Τισσαμενοῦ καὶ ἐκβαλόντες βίᾳ ἐκεῖθεν τοὺς Ἴωνας, ἐπωνόμασαν ἐξ ἑαυτῶν τὴν χώραν ***Ἀχαΐαν***. Οἱ δὲ Αἰγιαλεῖς Ἴωνες κατέφυγον πρὸς τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν Ἀθηναίους.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ἰώνων οἱ Ἀχαιοὶ διεμερίσαντο ἑαυτοῖς τὴν χώραν καὶ ᾤκισαν τὰς δώδεκα πόλεις τὰς ὑπὸ τῶν Ἰώνων πρότερον οἰκουμένας.

---

[1] Τὸ χωρίον Β α σ ι λ ι κ ὰ τοῦ δ. Σικυῶνος τῆς Κορινθίας κεῖται παρὰ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Σικυῶνος.

Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία. Οἱ Ἀχαιοὶ ἐβασιλεύθησαν μέχρις Ὠγύγου, ἀπογόνου τοῦ Τισαμενοῦ, μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἐπειδὴ οἱ τούτου υἱοὶ ἐβασίλευον δεσποτικῶς, δυσαρεστηθέντες, μετέστησαν τὴν πολιτείαν εἰς δημοκρατίαν, αἱ δὲ 12 αὐτῶν πόλεις Πάτραι, Δύμη, Φαραί, Τριταία, Αἴγιον, Ὤλενος, Βοῦρα, Κερύνεια, Ἑλίκη, Πελλήνη, Αἴγειρα καὶ Ῥύπες, ἀπετέλεσαν αὐτονόμους πολιτείας, ἐχούσας ὅμως περιοδικὰς πανηγύρεις καὶ θυσίας εἰς τὸ παρὰ τὸ Αἴγιον ἱερὸν τοῦ *Ὁμαρίου ἢ Ὁμαγυρίου Διός*· ἐκεῖ διέλυον τὰς ἀμοιβαίας ἔριδας καὶ διερρύθμιζον τὰ κοινῇ συμφέροντα.

Ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία διετήρησε τὴν παλαιὰν αὐτῆς μορφὴν μέχρι τῆς τελευτῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου (11 Ἰουνίου 323 π. Χ.). Μετὰ δὲ ταῦτα, παρεισφρυσάσης καὶ εἰς τὰς Ἀχαϊκὰς πόλεις τῆς διχονοίας, δι' ἧς οἱ τοῦ Ἀλεξάνδρου διάδοχοι ἐζήτουν νὰ ἄρξωσι τῆς Ἑλλάδος, ἤρχισε νὰ διαλύηται. Κατόπιν ὅμως αἱ Ἀχαϊκαὶ πόλεις, μετανοήσασαι, ἤρξαντο αὖθις νὰ ὁμονοῶσι καὶ νὰ αἰσθάνωνται τὴν ἀνάγκην ἐλευθέρου πολιτεύματος καὶ ἐθνικῆς συμπολιτείας κατὰ τὸν ἀρχαῖον τύπον· οὕτω δὲ προέκυψε κατὰ τὸ 291 π. Χ. ἀντὶ τῆς παλαιᾶς βαθμηδὸν ἄλλη νέα, ἥτις, κατὰ Πολύβιον, σκοπὸν εἶχε «νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἰσχύουσαν ἰσηγορίαν καὶ ἐλευθερίαν καὶ νὰ καταπολεμᾷ τοὺς δι' ἑαυτῶν ἢ διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν βασιλέων τὰς ἑαυτῶν πατρίδας καταδολιευομένους τυράννους».

Κοινὴ σύνοδος. Ἡ κοινὴ σύνοδος συνεκροτεῖτο δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐν Αἰγίῳ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ὁμαγυρίου Διός, ἀποφασίζουσα τὰ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, τὰ περὶ παραδοχῆς νέων πόλεων εἰς τὴν συμπολιτείαν, τὰ περὶ συμμαχιῶν κτλ. προχειρίζουσα τοὺς κοινοὺς τῆς πολιτείας ἄρχοντας, ἐτησίους ὄντας. Εἰς ἐκτάκτους ὅμως περιστάσεις συνήρχετο καὶ ἄλλοτε ἀλλαχοῦ ἡ σύνοδος.

Ἀρχαί. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀνατεθειμένη εἰς δύο *στρατηγοὺς* καὶ ἕνα *γραμματέα*· ἀλλὰ τῷ 253 π. Χ. οἱ Ἀχαιοὶ ὥρισαν ἕνα στρατηγόν, τὸν δὲ ἕτερον κατέστησαν δεύτερον τῆς πολιτείας ἄρχοντα καλέσαντες *ὕπαρχον*, ὅπως καὶ οἱ Αἰτωλοί.

Τῆς συνόδου μετεῖχον ἅπαντες οἱ πολῖται τῶν πόλεων,

(ὑπὲρ τὰ 30 ἔτη γεγονότες), ὅσαι ἀπετέλουν τὴν συμπολιτείαν, συνήθως ὅμως οἱ εὐπορώτεροι καὶ ἐγκριτώτεροι· ἀλλ' ἐν τῇ συνόδῳ δὲν ἐψήφιζον κατὰ κεφαλήν, ἀλλὰ κατὰ πόλεις διὰ τοῦ *Ναὶ* ἢ *Οὔ*, ὥστε αἱ ἐλάχισται τῶν πόλεων εἶχον τὴν αὐτὴν ψῆφον ἣν καὶ αἱ μέγισται.

Σικυῶνος καὶ ἄλλων πόλεων προσχώρησις. Ἐν ἔτει 250 ἡ συμπολιτεία συμπεριέλαβε καὶ τὴν Σικυῶνα, ὑπερβᾶσα τὰ ἀρχαῖα αὐτῆς ὅρια.

Ἡ Σικυὼν διετέλει ὑπὸ τυράννους ἄρχοντας τῇ προστασίᾳ τῶν Μακεδόνων. Κατὰ τὸ εἰρημένον ἔτος ὁ Σικυώνιος Ἄρατος ὁ Κλεινίου ἐκβαλὼν τὸν τότε τύραννον αὐτῆς Νικοκλέα, κατέταξεν αὐτὴν εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν. Ὁ Ἄρατος αἱρεθεὶς τὸ πρῶτον στρατηγὸς τῷ 245, ἔπειτα δὲ πάλιν τῷ 243, ἀφήρεσε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ κυριαρχίας τὸν ἰσχυρὸν Ἀκροκόρινθον καὶ συγκατέλεξεν αὐτὸν εἰς τοὺς Ἀχαιούς· πρὸς δὲ καὶ τοὺς Κορινθίους ἐλευθερώσας προσήγαγε τῇ τῶν Ἀχαιῶν πολιτείᾳ. Μετὰ μικρὸν προσῆλθον εἰς τὴν συμπολιτείαν τὰ Μέγαρα, ἡ Τροιζήν, ἡ Ἐπίδαυρος καὶ αἱ Κλεωναί. Ἐν ἔτει 234 προσετέθη καὶ ἡ Μεγάλη πόλις, συναινέσαντος εἰς τοῦτο, προτροπῇ τοῦ Ἀράτου, τοῦ τυράννου αὐτῆς Λυδιάδου ἢ Λυσιάδου, διόπερ ἐξελέχθη εὐθὺς στρατηγός. Κατόπιν ἐκοινώνησαν τῆς τῶν Ἀχαιῶν δημοκρατίας τὸ Ἄργος, ἡ Ἑρμιόνη, ἡ Φλιοῦς, ἡ Αἴγινα καὶ τῆς Ἀρκαδίας τὸ πλεῖστον.

Οἱ Αἰτωλοί, ἀντιζηλίᾳ φερόμενοι, ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν Μακεδόνων διατελοῦντες, εἰσέβαλον εἰς Πελοπόννησον ὅπως ἐξασθενήσωσι τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν τῷ 233, ἀλλ' ἡττήθησαν κατὰ κράτος ὑπὸ τοῦ Ἀράτου ἐν Πελλήνῃ, ἀποκτείναντος 700 ἐξ αὐτῶν.

Κλεομένης. Ἀλλὰ μετὰ τοὺς χρόνους τούτους δεινὸς προέκυψεν ἀντίπαλος τῶν Ἀχαιῶν. Κλεομένης ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ἐπεζήτησε δι' ἐσωτερικῶν βελτιώσεων τὴν ἐνίσχυσιν τῆς Σπάρτης καὶ τὴν προσαγωγὴν αὐτῆς εἰς τὸ Ἀχαϊκὸν σύστημα, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς ἡγεμονίας τοῦ συστήματος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἄρατος δὲν ὑπεχώρει, ὁ Κλεομένης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀχαΐαν καὶ ἐνίκησε τοὺς Ἀχαιοὺς κατὰ κράτος ἐν Δύμῃ, εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἀχαϊκὴν πόλιν ***Ἑκατόμβαια,*** παρὰ τὴν δε-

ξιάν τοῦ ποτ. Λαρίσσου ὄχθην. Οὕτω δὲ συντετριμμένων ὄντων τῶν Ἀχαιῶν, ὁ νικητὴς ἀπήτησε μόνον νὰ τῷ παραδώσωσι τὴν ἡγεμονίαν καὶ τὸν Ἀκροκόρινθον. Ἐνῷ δὲ οἱ Ἀχαιοὶ ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ δεχθῶσι τοὺς ὅρους, μόνος ὁ Ἄρατος, εἴτε ἀπιστῶν πρὸς τὸν Κλεομένην, εἴτε δεινὸν νομίζων νὰ τῷ ἀφαιρέσῃ οὗτος, ἔτη *τρία* καὶ *τριάκοντα* πρωτεύοντι, τὴν δόξαν καὶ δύναμιν, ἀντέστη ἐπιμόνως. Ὁ Κλεομένης, ἐπωφελούμενος τῆς κατὰ τοῦ Ἀράτου δυσαρεσκείας τῶν δήμων διὰ τὴν ἀντίστασιν ταύτην, κατέλαβε πολλὰ ἀρκαδικὰ χωρία τῶν Ἀχαιῶν καὶ τὸ Ἄργος. Εὐθὺς δ' ἔπειτα εἰσήλασεν εἰς Κόρινθον ἣν κατέλαβεν, ἄνευ ὅμως τοῦ πολυτίμου Ἀκροκορίνθου, ἐπολιόρκησε δὲ καὶ τὴν Σικυῶνα,

Ὁ δὲ Ἄρατος, πρὸ καιροῦ ὢν συνεννοημένος μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος, προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς ἐπικουρίαν, ὑποσχόμενος ὡς ἀντιμισθίαν τὴν παραχώρησιν τοῦ Ἀκροκορίνθου. Ὁ Ἀντίγονος ἐπελθὼν κατέλαβε τὸν Ἀκροκόρινθον, ἐν δὲ τῷ μεταξὺ πλεῖσται τῶν πόλεων, ὅσαι τοῦ Κλεομένους τὴν δύναμιν φοβηθεῖσαι, ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἐπανῆλθον πάλιν εἰς τὰ πρῶτα.

Ὁ δὲ Κλεομένης ἐπανελθὼν εἰς Σπάρτην καὶ παρασκευασθεὶς κατέσχε τὴν Μεγάλην πόλιν, ἣν ἐλαφυραγώγησεν ὡς καὶ τὴν Ἀργολικὴν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια. Κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὅμως ἔτος (221 π. Χ.) κατετροπώθη ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου εἰς τὰ παρὰ τὴν Σελλασίαν στενὰ πρὸς τὰ βόρεια τῆς Λακεδαίμονος. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἀνεδείχθη τὸ πρῶτον ὁ μεγαλοπολίτης ***Φιλοποίμην***, τριακονταέτης τὴν ἡλικίαν.

Ὁ Κλεομένης ἀπῆλθεν εἰς Αἴγυπτον ἔνθα ἐγένετο αὐτόχειρ· ὁ δὲ Ἀντίγονος, καταλαβὼν τὴν Σπάρτην, ἠνάγκασεν αὐτὴν νὰ προστεθῇ εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν καὶ οὕτω, μετὰ τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην, ἡ Πελοπόννησος ὑπέκυψεν πάλιν εἰς Μακεδονικὴν δυναστείαν.

Συμμαχικὸς πόλεμος. Ἐν ἔτει 220 π. Χ. ἐξερράγη ὁ δεινὸς ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Ἀχαιῶν, ὁ καλούμενος *Συμμαχικός*, ὅστις διήρκεσεν μέχρι τοῦ 217, ἕνεκα τῶν ληστειῶν ἃς οἱ Αἰτωλοὶ ἐπεχείρησαν κατὰ τῶν συμμάχων αὐτῶν Μεσσηνίων, οἱ ὁποῖοι, ἀπελπισθέντες, ἐζήτησαν

τὴν ἐπικουρίαν τῶν Ἀχαιῶν. Καὶ ὑπὸ μὲν τὸν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀτυχοῦντα Ἄρατον οἱ Ἀχαιοὶ ἔπαθον τὰ πάνδεινα· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον Φίλιππος ὁ Δ', διάδοχος τοῦ Ἀντιγόνου, καὶ προστάτης τῶν Ἀχαιῶν, εἰσβαλὼν διὰ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου εἰς Αἰτωλίαν, κατετρόπωσε τοὺς ἀντιπάλους καὶ ἐδῄωσεν ἀνηλεῶς τὴν χώραν, κατασκάψας καὶ τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν *Θέρμον*.

Φιλοποίμην. Ὁ Ἄρατος ἀπέθανε τῷ 213 π. Χ. ἐν Αἰγίῳ. Οἱ δὲ Ἀχαιοὶ παντες ἀναγνωρίζοντες τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνδρός, ἐπένθησαν αὐτὸν ὡς πατέρα καὶ τῷ ἀπέδωσαν θείας τιμάς, ἐναποθέντες τὸν νεκρὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι Σικυῶνι.

Τότε προῆλθεν εἰς τὸ μέσον ὁ νέος ἐκεῖνος ὃν εἴδομεν διαπρέψαντα ἐν Σελλασίᾳ, ὁ μεγαλοπολίτης Φιλοποίμην, ὅστις οὐ μόνον στρατηγικὰ προτερήματα εἶχεν ἔξοχα, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν ἀξίαν τῶν λαμπροτέρων τῆς Ἑλλάδος χρόνων. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 208, ὅτε τὸ πρῶτον ἀνηγορεύθη στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦτο ὀκτάκις μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ρωμαῖοι δὲ ἐπαινοῦντες αὐτὸν «ἔσχατον Ἑλλήνων προσηγόρευον, ὡς μηδενὸς μεγάλου μετ' ἐκεῖνον ἐν τοῖς Ἕλλησι γενομένου».

Ὁ Φιλοποίμην, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως βελτιώσας τὸν στρατὸν καὶ ἀσκήσας αὐτὸν λαμπρῶς, ἐνίσχυσε τὴν συμπολιτείαν, ταχέως δὲ οἱ Ἀχαιοὶ ἐδείχθησαν ὑπέρτεροι πολλῶν ἀντιπάλων, ὥστε γενόμενοι καθ' ἑαυτοὺς ἀξιόμαχοι, ἐπαύσαντο μεταχειριζόμενοι ἐπεισάκτους προστάτας. Ὁ Φιλοποίμην ἐνίκησε τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Μαιναχίδαν περὶ Μαντίνειαν καὶ ἐφόνευσε τὸν τύραννον ἰδίᾳ χειρὶ τῷ 207 π. Χ. Ἀλλ' ἐπιτεθεὶς ἤδη κατὰ τῆς Σπάρτης ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνύψωσιν ἑτέρου τυράννου, πολλῷ δεινοτέρου τῶν προγενεστέρων, τοῦ Νάβιδος, ὅστις, ἀπωθήσας τοὺς Ἀχαιούς, κατετυράννησε πολυειδῶς τὴν Σπάρτην. Ὅτε δὲ ὁ Φίλιππος Δ' περιεπλάκη εἰς πόλεμον μετὰ τῶν Ρωμαίων ἀπὸ τοῦ 200—197 π. Χ. οἱ Ρωμαῖοι προτείνοντες τὸ τῆς ἐλευθερίας δέλεαρ, κατώρθωσαν νἀποχωρήσωσιν ἀπὸ τοῦ Φιλίππου ὅλα τὰ λοιπὰ Ἑλληνικὰ ἔθνη· ἔχοντες δὲ συμμάχους καὶ τὴν Αἰτωλικὴν καὶ Ἀχαϊκὴν ὁμοσπονδίαν, ἐνίκησαν τὸν Φίλιππον περὶ Κυνὸς Κε-

φαλὰς τῆς Θεσσαλίας καὶ τὸν ἠνάγκασαν νἀναγνωρίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ἣν ὁ στρατηγὸς τῶν Ρωμαίων Τίτος Κουΐντιος Φλαμινῖνος ἀνεκήρυξεν εἰς τὴν ἐν Ἰσθμίοις πανήγυριν (197 π. Χ.).

Ρωμαιοι. Κατὰ τὴν νέαν τῆς Ἑλλάδος διάταξιν, ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία ἔλαβε πανθ᾽ ὅσα οἱ Μακεδόνες ἐξουσίαζον πρότερον ἐν Πελοποννήσῳ, οἱ δὲ Ρωμαῖοι κατέλαβον διὰ φρουρῶν τὸν Ἀκροκόρινθον μέχρι τοῦ 194 π Χ. Συναινέσει δὲ τῆς Ρωμαϊκῆς Συγκλήτου ὁ Φλαμινῖνος ἐπεχείρησε μετὰ τῶν Ἑλλήνων, στρατηγουμένων ὑπὸ τοῦ Φιλοποίμενος, πόλεμον κατὰ τοῦ Νάβιδος, ὃν ἐνίκησεν ὁ Φιλοποίμην.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία ἐφάνη ἀναλαβοῦσα νέαν ζωήν. Ὁ Νάβις ἡττηθεὶς τὸ δεύτερον ὑπὸ τοῦ Φιλοποίμενος ἐφονεύθη, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται κατετάχθησαν εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν Συμπολιτείαν. Οἱ Ρωμαῖοι παρέδωκαν εἰς τὴν Συμπολιτείαν τούς τε Μεσσηνίους καὶ Ἠλείους, ὥστε περὶ τὸ 190 π.Χ. ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία περιέλαβεν ἅπασαν ἀνεξαιρέτως τὴν Πελοπόννησον, τὸ πρῶτον ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὑπὸ μίαν κυβέρνησιν ὑπὸ τὸν κραταιὸν αὐτῆς πρόμαχον τὸν Φιλοποίμενα.

Ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦτο δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ ὡς ἀσύμφορον τοῖς Ρωμαίοις. Μετ᾽ ὀλίγον, ἀποστάντων τῶν Μεσσηνίων, οἱ Ρωμαῖοι, ἀντὶ τῆς αἰτηθείσης ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν συνδρομῆς ἀπήντησαν ὅτι δὲν θὰ δυσηρεστοῦντο ἐὰν ἔβλεπον καὶ τοὺς Ἀργείους καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς Κορινθίους χωριζομένους ἀπὸ τῆς Συμπολιτείας.

Οἱ Ἀχαιοί, βλέποντες ὅτι δι᾽ οἰκείας μόνον παρασκευῆς ἠδύναντο νὰ ὑποστηρίξωσι τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, ἔπεμψαν ἐν ἔτει 183 π. Χ. κατὰ τῶν Μεσσηνίων τὸν Φιλοποίμενα, τὸ ὄγδοον ἤδη ἐκλεχθέντα στρατηγὸν τῶν Ἀχαιῶν, ὅστις νικήσας τὸ πρῶτον, εἶτα δὲ ἡττηθεὶς ὑπὸ πολλῷ μείζονος δυνάμεως, ἠχμαλωτίσθη καὶ μετενεχθεὶς εἰς Μεσσηνίαν ἐφονεύθη, ἄγων τὸ 70ὸν τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος. Καὶ ὁ μὲν ἀντ᾽ αὐτοῦ αἱρεθεὶς στρατηγὸς Λυκόρτας, ὁ πατὴρ τοῦ Πολυβίου, ὁ τελευταῖος ἔγκριτος ἡγεμὼν τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας, νικήσας τοὺς Μεσσηνίους ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδώσωσι τοὺς αἰτίους τοῦ φόνου τοῦ Φιλοποίμενος καὶ νὰ συνταχθῶσι πάλιν μετὰ

τῶν Ἀχαιῶν. Ἀλλ' ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία καὶ πᾶσα ἡ ἄλλη Ἑλλὰς ὑπέκυψαν μετ' ὀλίγον εἰς νέα δυστυχήματα ἕνεκα τοῦ πολέμου, ὃν οἱ Ρωμαῖοι ἐπεχείρησαν κατὰ τῆς Μακεδονίας· διότι ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος Φιλίππου τοῦ Δ' Περσεὺς ἐπεχείρησε πόλεμον κατὰ τῶν Ρωμαίων. Μετὰ τὴν ἧτταν τούτου τῷ 168 π.Χ. ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, οἱ Ρωμαῖοι διήρεσαν τὴν χώραν εἰς τέσσαρας ἰδίας πολιτείας μὴ ἐπικοινωνούσας ἀλλήλαις καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Ἤπειρον.

Β' Ρωμαϊκὴ κατάκτησις

Ἐν τῇ Ἀχαϊκῇ Συμπολιτείᾳ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Λυκόρτα, προϊσταμένου τοῦ ὠνίου Καλλικράτους, ἐσυκοφάντησαν παρὰ τοῖς πρέσβεσι τῶν Ρωμαίων, ἐν τῇ κατὰ τὸ Αἴγιον Ἀχαϊκῇ συνόδῳ, τοὺς ἐγκριτωτέρους τῶν πολιτῶν, τὸν ἀριθμὸν χιλίους, ὡς συνεννοηθέντας πρὸς τὸν Περσέα. Οἱ δὲ Ρωμαῖοι ἀπέστειλαν αὐτούς, ἐν οἷς καὶ τὸν Πολύβιον, εἰς Ρώμην ἵνα ἀπολογηθῶσιν. Ἐκεῖ δὲ ἀφικόμενοι διενεμήθησαν εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας, πλὴν τοῦ Πολυβίου διαμείναντος ἐν Ρώμῃ ἀδείᾳ τοῦ τότε ἐνδόξου καὶ ἰσχύοντος Σκηπίωνος τοῦ νεωτέρου, υἱοῦ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, καὶ κατεκρατήθησαν ἐπὶ 17 ἔτη ὡς ὅμηροι· μόλις δὲ τῷ 151 π. Χ. μετὰ ἐπανειλημμένας παρακλήσεις τῶν Ἀχαιῶν, ἐπετράπη εἰς τοὺς ἐπιζήσαντας, ὄντας περὶ τοὺς 300, νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λυκόρτα ὁ ἐν ἔτει 150 π. Χ. προχειρισθεὶς στρατηγὸς Δίαιος καὶ οἱ μετ' αὐτὸν Δημόκριτος καὶ Κριτόλαος καὶ οἱ τρεῖς ἐκ τῶν 300, δι' ἀλλεπαλλήλων μωριῶν καὶ ἀτυχημάτων ἐξώργισαν κατὰ τῆς Συμπολιτείας τὴν Ρώμην, ἥτις ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ἰσθμὸν τὸν Ὕπατον Λεύκιον Μέμμιον μετὰ στρατοῦ. Οὗτος ἐκυρίευσεν ἀμαχητὶ τὴν Κόρινθον (145 π. Χ.) καὶ κατέσκαψεν αὐτήν. Εἶτα δὲ περιελθὼν τὴν ἄλλην Πελοπόννησον κατέβαλε τὰ τείχη τῶν πόλεων, ὅσαι μετέσχον τοῦ πολέμου, ἀφώπλισε τοὺς κατοίκους, διέλυσε τὰ συνέδρια τῶν Ἀχαιῶν κτλ., κατέλυσε τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα, εἰσάγων ἁπανταχοῦ τὴν τιμοκρατίαν, καθ' ἣν ἡ μετοχὴ εἰς τὴν διοίκησιν ἀπενέμετο ἀναλόγως τῶν περιουσιῶν αἵτινες ἦσαν καὶ ἡ βάσις τῆς φορολογίας, κατεδί-

κασε τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας νὰ πληρώνωσιν ἐτήσιον φόρον εἰς τὴν Ρώμην. Εὐτυχῶς οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπαχθῶν τούτων φόρων ἀνεκλήθησαν μετ' ὀλίγον τῇ μεσιτείᾳ τοῦ Πολυβίου, αἱ δὲ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἐξηκολούθησαν ἐν τῷ μεταξὺ ἀναλαμβάνουσαι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ρωμαίων αὐτονομίαν τινά.

Ἀκολούθως οἱ μεγάλοι ἐμφύλιοι πόλεμοι συνεπήγαγον μέγιστα εἰς τοὺς Ἕλληνας δεινά, καθόσον οἱ μὲν εἰς ταύτην οἱ δὲ εἰς ἐκείνην τὴν μερίδα κατετάσσοντο καὶ ἐξ ἀνάγκης οἱ τῆς ἡττωμένης ἐπέσυρον καθ' ἑαυτῶν τὴν ἐκδίκησιν τῆς νικώσης. Κατὰ τὸν μεταξὺ Καίσαρος καὶ Πομπηίου ἐμφύλιον πόλεμον ἡ Ἀχαΐα μετὰ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος ἔδωκε τῷ Πομπηίῳ πλοῖα καὶ στρατιώτας. Ὅτε δὲ ὁ Πομπήϊος ἡττήθη περὶ τὰ Φάρσαλα τῆς Θεσσαλίας (48 π. Χ.) ὁ Καῖσαρ δὲν ἐμνησικάκησε πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ πρὸς πολλὰς ἄλλας εὐεργεσίας τῷ 44 π. Χ, ἀνῳκοδόμησε τὴν πρὸ 100 ἐτῶν ἄρδην ὑπὸ τοῦ Μομμίου καταστραφεῖσαν Κόρινθον.

Κατὰ δὲ τὸν μεταξὺ Ὀκταυΐου καὶ Ἀντωνίου τελευταῖον ἐμφύλιον πόλεμον, τὸ πλεῖστον τῶν Ἑλλήνων ἐτάχθη μετὰ τοῦ Ἀντωνίου, πλὴν τῶν Πατρῶν καὶ ἑτέρων ὀλίγων πόλεων. Ὅτε δὲ ὁ Ἀντώνιος κατετροπώθη ἐν Ἀκτίῳ (31 π. Χ.), ὁ Ὀκταΰϊος, ὅστις ὀλίγον ἀφ' ἧς κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ὡς πρῶτος αὐτοκράτωρ τῆς Ρώμης, ἐπωνομάσθη καὶ *Αὔγουστος*, ἤτοι, ὡς ἔλεγον αὐτὸν οἱ Ἕλληνες, *Σεβαστός*, δὲν ἐτιμώρησε τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, ἀλλὰ μάλιστα περιέθαλψεν ὁπωσοῦν ταύτας. Πρὸς τὰς ὀλίγας δὲ αἵτινες συνεμάχησαν αὐτῷ ἐδείχθη λίαν ἐλευθέριος. Οὕτως αἱ Πάτραι ἔτυχον τῆς ἰδιαιτέρας τοῦ Αὐγούστου εὐνοίας πρὸ πάντων διὰ τὴν ἐξαίρετον αὐτῶν θέσιν πρὸς τὴν μετὰ τῆς Δύσεως ἐμπορίαν. Ὅθεν ἀξιόλογον μέρος τῆς περὶ Ἄκτιον ἀγωνισθείσης στρατιᾶς ἐγκατέστησεν ὡς ἀποικίαν Ρωμαϊκὴν εἴς τε τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν αὐτῆς μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Ρίου, ἠρήμωσε καὶ κατέστρεψε τὰς ἀπέναντι πόλεις τῆς Αἰτωλίας, τοὺς δὲ κατοίκους μετήγαγεν εἰς τὴν νέαν Ρωμαϊκὴν ἀποικίαν, ἥτις ἐκλήθη «Colonia Augusta Aroe Patrensis»

Αἱ Πάτραι εἶχον πρὸ ἱκανοῦ χρόνου σχεδὸν ἐρημωθῆ· διότι οἱ κάτοικοι, πολλὰ παθόντες ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἰδίως κατὰ

τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, εἶχον διασπαρῆ, πλὴν ὀλίγων, κατὰ τὴν χώραν, οἰκήσαντες πολίσματά τινα. Ἀλλὰ τότε διαταγῇ τοῦ Αὐγούστου ἐπέστρεψαν ἅπαντες εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐξ ἄλλων δὲ πόλεων πολλοὶ συνέρρευσαν. Αἱ οὕτως ἀνοικοδομηθεῖσαι Πάτραι ἐκηρύχθησαν ἐλεύθεραι, ὑποτελεῖς δὲ αὐτῶν κατέστησαν ἡ Δύμη, αἱ Φαραί, ἡ Τριταία καὶ ἡ τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν χώρα, πλὴν τῆς Ἀμφίσσης. Ἐν γένει δὲ αἱ Πάτραι κατέστησαν ἐντὸς μικροῦ πόλις πολυάνθρωπος καὶ λαμπρά.

Ἐπὶ Τιβερίου, βασιλεύσαντος μετὰ τὸν Αὔγουστον (14—37 μ. Χ.) ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἀχαΐα, ἐπειδὴ παρεπονοῦντο διὰ τὰς καταχρήσεις τῶν κατ᾽ ἔτος πεμπομένων ἀνθυπάτων, κατέστησαν προσωρινῶς ἐπαρχίαι ***Καισαρικαί*** (ὧν ὁ Καῖσαρ ἐλογίζετο ὡς ὁ κύριος Ἀνθύπατος), ἡ δὲ διοίκησις αὐτῶν ἐπετράπη εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Γερμανικόν. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Αἴγιον, ἐπειδὴ ἐβλάβη τότε μεγάλως ὑπὸ σεισμοῦ, ἀπηλλάγη ἐπὶ τριετίαν παντὸς φόρου ὑπὸ τοῦ Τιβερίου.

Ὁ μετὰ τὸν Κλαύδιον βασιλεύσας Νέρων (54—68 μ.Χ.) ἐλθὼν εἰς Ἑλλάδα τῷ 66, ἵνα μετάσχῃ τῶν εἰσέτι ἐν αὐτῇ τελουμένων ἀγώνων, καὶ καταγοητευθεὶς ὑπὸ τῶν χαμερπῶν κολακειῶν καὶ ὑπερβολικῶν τιμῶν ὧν ἠξιώθη ὡς ***Ὀλυμπιονίκης***, ἰδίως ὡς κιθαρῳδός, παρὰ τῶν συνηθροισμένων Ἑλλήνων, πρὸς ἀμοιβὴν ἐκήρυξεν αὐτὴν ***ἐλευθέραν*** καὶ ***παντὸς φόρου ἀπηλλαγμένην***. Ἀλλ᾽ ἡ δεδωρημένη αὐτὴ ἐλευθερία δὲν ἀπεζημίου τὰς ὑπερόγκους δαπάνας, ἃς ἡ ματαιότης καὶ αἱ τεράστιαι ἀσωτεῖαι τοῦ Νέρωνος προὐξένησαν εἰς τὴν χώραν.

Βαρβάρων ἐπιδρομαί. Ἐν ἔτει 267 μ. Χ. ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Γαλιηνοῦ, στίφη Γότθων κατῆλθον μέχρι Πελοποννήσου, δῃώσαντα δὲ τὴν χώραν ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, εἰς τὴν περὶ τὸν Ἴστρον χώραν ἔνθα εἶχον εἰσβάλη ἐπὶ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Ἄραβος (244—249 μ. Χ.).

Ἐν ἔτει 396 μ. Χ. ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἀνηλίκου αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου, ἐπιτροπευομένου ὑπὸ Ρουφίνου τοῦ Γάλλου, ὁ ἡγεμὼν τῶν Γότθων Ἀλάριχος, ὁρμώμενος ἐκ Θράκης, εἰσέβαλεν εἰς Πελοπόννησον, κατέλαβε τὴν Κόρινθον, τὸ Ἄργος, τὸ Αἴγιον, τὰς Πάτρας καὶ προήλασε μέχρι Σπάρτης, ἐπὶ ἔτος διαμείνας. Ἐπελθὼν ὅμως κατ᾽ αὐτοῦ ἐξ Ἰταλίας

διὰ Κορίνθου ὁ Στηλίχων, ἐπίτροπος τοῦ ἐνδεκαετοῦς βασιλέως τοῦ δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους Ὀνωρίου, ἀδελφοῦ τοῦ Ἀρκαδίου, ἐξηνάγκασεν αὐτόν, ἡμικατεστραμμένον, νὰ φύγῃ διὰ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Ῥίου εἰς Αἰτωλίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἤπειρον.

Γ' Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία.

Ἀπὸ τῆς ς' ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ Αὐτοκράτορος Ἀναστασίου (491—518 μ. Χ.), οἱ Βούλγαροι ἐν ἔτει 499 προέβησαν πανοικεὶ λεηλατοῦντες μέχρι Πελοποννήσου, φρικτὰς ἐπενεγκόντες καταστροφὰς μέχρι τοῦ 527.

Ἐν ἔτει 586, ἐπὶ τῆς βασιλειας τοῦ Μαυρικίου οἱ Ἄβαροι, ἕλκοντες τὸ γένος ἐκ τοῦ μεγάλου Σκυθικοῦ ὁμίλου τοῦ ἐκ τῶν ὀροπεδίων τῆς Ἀσίας πρὸς δυσμὰς προελάσαντος, κατῆλθον μέχρι Πελοποννήσου καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τῆς Λακωνίας μέρους καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Ταϋγέτου. Οἱ Ἄβαροι ἔζων εἰρηνικῶς εἰς διάφορα μεμονωμένα χωρία ὡς ποιμένες.

Περὶ τὰ μέσα τῆς η' ἑκατονταετηρίδος, (746—774), Σλαῦοι, ὠθούμενοι ὑπὸ τῶν Βουλγάρων πρὸς τὴν Θεσσαλίαν, διέβησαν ἀκωλύτως τὸν Ἰσθμὸν καὶ ἐγκατέστησαν εἰρηνικῶς εἰς Πελοπόννησον, λειψανδροῦσαν τότε ἕνεκα λοιμοῦ, καταλαβόντες τὰς σημερινὰς ἐπαρχίας τῆς Ἠλείας, Τριφυλλίας καὶ Πυλίας, ἰδίως εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν, εἰς δὲ τὰς πόλεις οὐδόλως κατῴκησαν, διόπερ καὶ διετήρησαν αὗται τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ὀνόματα.

Περὶ τὸ ἔτος 807, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου (802—811), οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Σλαῦοι *ἀποστατήσαντες* ὥρμησαν καὶ κατὰ τῆς πόλεως, τῶν Πατρῶν καὶ ἐπολιόρκησαν αὐτὴν οὐ μόνον ἀπὸ ξηρᾶς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ἔχοντες ἐπικούρους καὶ Σαρακηνοὺς πειρατάς. Τούτους, ἐξορμήσαντες οἱ Πατρεῖς, κατέστρεψαν κατὰ κράτος, τῇ βοηθείᾳ καὶ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, οἱ δὲ Σαρακηνοὶ ἀπέπλευσαν ἔντρομοι. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι αἱ Πάτραι εἶχον ἐγχωρίους ἀρχὰς ἰσχυρῶς ὠργανωμένας καὶ δυναμένας νὰ ὁπλίσωσι πληθυσμὸν πολυάριθμον καὶ ἐνεργόν.

Οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Σλαῦοι ἐστασίασαν πάλιν ἐπὶ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ ΣΤ', (842), ἀλλὰ καὶ πάλιν ὑπετάγησαν. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 881, βασιλεύοντος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, στόλος Σαρακηνῶν ἐλεηλάτει τὰ περὶ Μεθώνην, Γλαρέντζαν, Πάτρας καὶ Κόρινθον χωρία. Ἀλλ' ὁ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου κατ' αὐτοῦ πεμφθεὶς ναύαρχος Νικήτας ὁ Ὠορύφας, μεταβιβάσας ἐν νυκτὶ διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ τὰ πλοῖα αὐτοῦ, «πολυχειρίᾳ χρησάμενος» κατὰ Κεδρηνόν. εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν καὶ ὁλοσχερῶς αὐτοὺς συνέτριψε, φονεύσας καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἤκμαζεν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἰδίᾳ ἐν Ἀχαΐᾳ ἡ γεωργία, ἡ μεταξουργία, ἡ πορφυροβαφική, ἡ ταπητουργία καὶ ποικίλαι ἄλλαι βιομηχανίαι. Ἐν Πάτραις ἤκμαζεν ἡ περιώνυμος Δανιηλίς, ἧς ἡ κινητὴ περιουσία, ἤτοι τὰ χρηματικὰ κεφάλαια, πολύτιμα σκεύη, πολυτελῆ ἱμάτια, πλοῖα κτλ. ἦσαν ἀντάξια βασιλέων (ἴδε σελ. 47).

Ἀπὸ τῆς 8ης μέχρι τῆς 14ης ἑκατονταετηρίδος αἱ Σλαυϊκαὶ φυλαὶ συνεχωνεύθησαν μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς. ἡ δὲ Ἑλλὰς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εὐημέρει ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Εἶχε πανταχοῦ σχολεῖα καὶ φιλοτίμως συνήθροιζε καὶ διέσωζε τὰ ἀρχαῖα τῆς τέχνης μνημεῖα. Ἐνῷ δὲ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἀντέσχε καθ' ὅλων τῶν προμνησθεισῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἐποικήσεων κτλ. ἐπέπρωτο νὰ ἐπέλθῃ ἀπὸ τῆς Δύσεως ὑπὸ χριστιανικῶν λαῶν καὶ ἡγεμόνων ἡ φθορὰ καὶ ἐξαφάνισις τῆς ἀναβλαστανούσης Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ προόδου.

ΦΡΑΓΚΟΙ. Περὶ τὰ τέλη δηλ. τοῦ ια' αἰῶνος, (1080), στῖφος Νορμανδῶν διὰ τῆς Ἰταλίας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὸν Ροβέρτον Γυϊσκάρδον, ἀλλ' ἀπεκρούσθη τῷ 1082. Ἐν ἔτει δὲ 1146 ὁ τοῦ Ροβέρτου διάδοχος Ρογῆρος Α' βασιλεὺς τῆς Σικελίας, ἐπελθὼν κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ λεηλατήσας τὰς Πάτρας, τὴν Κόρινθον, τὰς Ἀθήνας καὶ Θήβας ἀπήγαγε χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ πολυαρίθμους τεχνίτας ἐπιτηδείους διὰ τὴν μεταξουργίαν, δι' ὧν συνέστησεν ἐν Πανόρμῳ τὰ πρῶτα μεταξουργεῖα τῆς Ἰταλίας, στερήσας οὕτω τὴν Ἑλλάδα τοῦ μονοπωλείου τῆς μετάξης καὶ τῶν μεταξωτῶν ὑφασμάτων.

Ἀλλὰ λίαν ἐπιζήμιοι καὶ ὀλέθριαι ἀπέβησαν εἰς τὸν Ἑλ-

ληνισμὸν αἱ ἑπτὰ σταυροφορίαι, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἡ δ' διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1204), τῆς ἱδρύσεως φραγκικῶν ἡγεμονιῶν εἰς πολλὰς Ἑλληνικὰς χώρας, καὶ τῆς ἐν αὐταῖς εἰσαγωγῆς θεσμῶν τοῦ ζοφεροῦ μέσου αἰῶνος.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους νέα στίφη ξένων δορυκτητόρων, Βουργουνδίων καὶ Γάλλων, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἐκ Καμπανίας Γουλιέλμου Σαμπλίτου (Guillaume de Champlitte), ἀφίκοντο εἰς Πελοπόννησον καὶ ἀπεβιβάσθησαν τῇ 2 Μαΐου 1205 εἰς τὴν Κάτω Ἀχαΐαν (δῆμος Δύμης τὰ νῦν), πρὸς Δ τῶν Πατρῶν, ἀπέχουσαν αὐτῶν 20 χιλιόμετρα. Ἐκεῖθεν ἐπῆλθον κατὰ τῶν Πατρῶν καὶ κατέλαβον τὸ φρούριον, παραδοθὲν αὐτοῖς ὑπὸ τῶν κατοίκων ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς διατηρήσεως κατοικίας καὶ περιουσίας. Ταυτοχρόνως σχεδὸν προέκυψεν ἐκ Μεθώνης ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Γοδοφρέδου Βιλλαρδουΐνου, ἑνὸς τῶν ἐπιστημοτέρων καὶ λογιωτέρων ἡγεμόνων τῆς δ' σταυροφορίας, *Γοδοφρέδος Βιλλαρδουΐνος* καὶ οὗτος καλούμενος. Οὗτος ἐλθὼν εἰς Ἀχαΐαν καὶ συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ φίλου Γουλιέλμου Σαμπλίτου πρὸς κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου, ἐπεχείρησαν τὸ ἔργον ἀμφότεροι ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν. Μετὰ τὴν κατάκτησιν ἀρκετοῦ μέρους τῆς Χερσονήσου ὁ Σαμπλίτης ἐπωνομάσθη *Πρίγκηψ τῆς Ἀχαΐας*, εἰς δὲ τὸν Βιλλαρδουΐνον ἐπέτρεψε τὴν Κορώνην καὶ τὰς Καλάμας.

Ὁ Σαμπλίτης διῄρεσε τὴν κτηθεῖσαν μοῖραν τῆς Πελοποννήσου εἰς μεγάλα τμήματα καλούμενα *Βαρωνείας* κατὰ τὰ ἐν Καμπανίᾳ τῆς Γαλλίας ἔθιμα, ἕκαστον δὲ τῶν τμημάτων τούτων ἐπετράπη κληρονομικῶς εἰς ἕνα τῶν κυριωτέρων συναγωνιστῶν αὐτοῦ, ἁπάντων Γάλλων τὸ γένος.

Ὁ Σαμπλίτης ἐν ἔτει 1209, μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἀπῆλθεν εἰς Γαλλίαν ἵνα καταλάβῃ τὴν αὐτόθι πάτριον κληρονομίαν· τοῦτον δὲ διεδέχθη ὁ Βιλλαρδουΐνος.

Κατὰ τὴν γενομένην διαίρεσιν ὁ *Γουλιέλμος Ἀλαμὰν* (Guillaume Alaman) ἀνηγορεύθη *Κύριος τῶν Πατρῶν* (1209) ἔχων ἕδραν τὰς Πάτρας. Ἡ *Βοστίτσα* (Αἴγιον) ἐδόθη μετὰ 8 ἱπποτικῶν φεούδων εἰς τὸν *Οὔγωνα Δελίλλην* (Hugues de Lille)· ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἐκαλεῖτο ἐν Γαλλίᾳ *Κύριος τοῦ Σαρπιγνὺ* (Seigneur de Charpigny) ἡ περὶ τὴν Βοστίτσαν χώρα

ἐπωνομάσθη *Τσερπινία,* ἐξ οὗ πιθανώτατα καὶ τὸ μέχρι τοῦ νῦν σωζόμενον ὄνομα τῆς κώμης *Κερπινῆς*. Τῶν *Καλαβρύτων ἄρχων* ἐγένετο μετὰ 12 φεούδων ὁ Ὀδοβέρτος Λατρεμουΐγ (Audebert de la Tremouille). Ὁ δὲ ἡγεμών, ὅστις ἥδρευε συνήθως εἰς Ἀνδραβίδαν, εἰς τὴν ὡραιοτέραν χώραν τοῦ Μωρέως, ἐκράτησεν ὡς ἴδιον κτῆμα τὴν Ἤλιδα.

Πλὴν τούτων, ἐπειδὴ οἱ Φράγκοι κατακτηταὶ εἰσήγαγον καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῶν ἱεραρχίαν, τὰ δὲ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα ἐδημεύθησαν, ὁ καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ ἐκλαϊκευθεὶς κλῆρος ἐπροικίσθη ὡσαύτως δι' ἱπποτικῶν φεούδων· καὶ ὁ μὲν λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν ἔλαβεν 8, ὁ δὲ τῆς Ἀνδραβίδας 4, ἀνάλογα δὲ καὶ οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι.

Τῆς ἐν Πελοποννήσῳ λατινικῆς Ἐκκλησίας προΐστατο ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν, εἰς δὲ τὴν Μητρόπολιν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου διωρίσθησαν ἀπὸ τοῦ 1205 ὑπὸ τοῦ Σαμπλίτου Γάλλοι κληρικοί. Οἱ καθυποβληθέντες εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Πατρῶν Ἕλληνες ἐπίσκοποι ἐγκατέλιπον οἱ πλεῖστοι τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν διὰ τὸν φόβον τῆς ξενικῆς κατακτήσεως.

Ὁ Βιλλαρδουΐνος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις ὑπήγαγον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἡγεμόνος πρὸς μέγα σκάνδαλον τοῦ κλήρου. Ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ ἐτέλουν φόρους μόνον εἰς τὸν ἡγεμόνα. Πᾶσα διαθήκη ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἀπηγορεύθη, ὁ δὲ βαρῶνος τῶν Πατρῶν Γουλιέλμος Ἀλαμὰν ὠχύρωσε τὴν πόλιν, τὴν δὲ κατοικίαν καὶ Ἐκκλησίαν (τῶν ἁγίων Θεοδώρων) τοῦ μητροπολίτου Ἀνσέλμου μετέβαλεν εἰς φρούριον, τοῦ ὁποίου τὰ ἐρειπωμένα τείχη σώζονται μέχρι τοῦ νῦν πλησίον τοῦ φρουρίου, παρὰ τὰς νῦν φυλακὰς τῶν ὑποδίκων, καὶ ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ὁποίου ὑπάρχουσι πολλοὶ χαμωοικίσκοι κατῳκημένοι.

Ἡ τοιαύτη περιστολὴ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας ὑπὸ τῆς κοσμικῆς ὑπῆρξε σωτήριος διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐθνότητα· διότι ἐν γένει οἱ πολιτικοὶ δυνάσται ἔδειξαν πολὺ πλείονα μετριοπάθειαν καὶ ἀνοχὴν ἢ οἱ κληρικοί.

Ἐν γένει ὁ Γοδοφρέδος Α΄ (Βιλλαρδουΐνος), *πρίγκηψ τῆς Ἀχαΐας ἢ τοῦ Μωρέως,* ἠγαπήθη πολὺ ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων.

Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γοδοφρέδος Β΄ (1218—1245).

Οὗτος, ἐπειδὴ οἱ κληρικοὶ ἠρνήθησαν νὰ τῷ παράσχωσι τὴν ἑαυτῶν συνδρομὴν εἰς ἅλωσιν ἁπάσης τῆς Πελοποννήσου, τῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεχομένης, ὀργισθείς, ἀφεῖλε τούς τε τόπους καὶ τὰ προνόμια τοῦ κλήρου, ἐκ δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων ἔκτισε τὸ φρούριον *Χλομοῦτσι* ἢ *Κλαιρμόντ* (Clairemont), ὅπερ τελευταῖον κατέστη ἡ μόνιμος αὐτοῦ κατοικία.

Οἱ Βιλλαρδουῖνοι, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ φράγκοι ἡγεμόνες τῆς Κυρίας Ἑλλάδος, ἐσεβάσθησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τὸ πάτριον τῶν Ἰθαγενῶν θρήσκευμα. Καὶ δὲν ἀνεγνώριζον μὲν Ἕλληνας ἀρχιεπισκόπους, ἠνείχοντο ὅμως τοὺς ἐπισκόπους καὶ ὅσοι ἐκ τούτων ἔμειναν εἰς τὰς ἐπισκοπὰς αὐτῶν, δὲν ἐστερήθησαν τῆς ἐπὶ τῶν ἱερέων δικαιοδοσίας αὐτῶν. Οἱ ἐφημέριοι τῶν χωρίων ἐπὶ Γοδοφρέδου Β΄ εἰς οὐδένα φόρον ὑπεβάλλοντο οὐδὲ εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, οἱ δὲ τῶν πόλεων ἐπλήρωνον μόνον τὸ λεγόμενον *Ἀκρόστιχον*, ἤτοι τὸν ἔγγειον φόρον.

Κοινωνικὴ τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου κατάστασις. Ἡ δυτικὴ Πελοπόννησος ἀπὸ Πατρῶν μέχρι Κορώνης κυρίως εἰπεῖν δὲν κατεκτήθη, ἀλλὰ παρεδόθη, ὡς προείρηται, διὰ συνθηκῶν, δι' ὧν οἱ ἐντόπιοι Ἄρχοντες, διετήρησαν τήν τε κινητὴν καὶ ἀκίνητον αὐτῶν περιουσίαν καὶ ἁπάσας τὰς προνομίας ἃς εἶχον ἐκ τῶν προτέρων χρόνων, ἐξομοιωθέντες κατὰ τὸ πλεῖστον πρὸς τοὺς κατακτητάς, ἡ δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἐπιμιξία ἤρξατο πρωϊμώτατα· διότι πολλοὶ ἄρχοντες, γενόμενοι ὁμοταγεῖς τοῖς φεουδάρχαις, περιελήφθησαν ἐν τῇ φραγκικῇ ἱεραρχίᾳ. Πολλαὶ Ἑλληνίδες ὑπανδρεύθησαν Λατίνους καὶ Ἕλληνες ἐνυμφεύθησαν Γαλλίδας, ἐξ ὧν παρήχθησαν οἱ ***Γκασμοῦλοι***, ἤτοι οἱ *μιγάδες*. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς εἰς τὸν στρατὸν κατατάξεως πολυαρίθμων ἰθαγενῶν προήχθη ἡ μεταξὺ τῶν δύο κοινωνιῶν σχέσις.

Θάνατος Γοδοφρέδου Β΄. Ὁ Γοδοφρέδος Β΄ ἀπεβίωσε τῷ 1245 ἄπαις, συστήσας μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ εἰς τὸν ἀδελφὸν καὶ διάδοχον αὐτοῦ Γουλιέλμον Β΄ νὰ κτίσῃ εἰς Ἀνδραβίδαν μονὴν καὶ Ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἰακώβου (ἧς τὰ ἐρείπια σώζονται καὶ νῦν ἔτι), ἵνα κηδεύσῃ ἐν αὐτῇ τόν τε ἑαυτοῦ πατέρα καὶ αὐτόν, ἐκεῖ δὲ παρεσκεύασε

καὶ τὸν ἴδιον τάφον ὁ Γουλιέλμος, ἔνθα ἐκηδεύθη βραδύτερον.

Ὁ *Γουλιέλμος Β΄* (1245—1278) ἦρξε τῆς Πελοποννήσου 33 ἔτη. Μὴ ἔχων δὲ τέκνα ἐκ τῶν δύο αὐτοῦ γάμων, ἔλαβε τῷ 1259 καὶ τρίτην σύζυγον τὴν Ἄνναν Κομνηνήν, θυγατέρα τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β΄ υἱοῦ Μιχαὴλ Α΄ Ἀγγέλου Κομνηνοῦ, τοῦ ἱδρύσαντος τὸ δεσποτάτον τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τοῦ γάμου τούτου ἐγεννήθησαν αὐτῷ δύο θυγατέρες Ἰσαβέλλα καὶ Μαργαρίτα. Τὴν Ἰσαβέλλαν συνέζευξε μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Καρόλου, Φιλίππου τοῦ Ἀνδεγαυϊκοῦ καὶ ἐκήρυξεν αὐτὸν κληρονόμον. Ἀλλ' ἐν ἔτει 1277 ἀπέθανεν ὁ Φίλιππος οὗτος καὶ μετὰ ἓν ἔτος ἀπέθανε καὶ αὐτὸς ὁ Γουλιέλμος, ἡ δὲ Ἀχαΐα ἔμεινεν ὑπὸ τὴν ἄμεσον μὲν κυριαρχίαν τῆς Ἰσαβέλλας, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν δὲ τοῦ πενθεροῦ αὐτῆς Καρόλου Α΄. Μετὰ τὸν θάνατον τούτου (1285), ὁ διάδοχος αὐτοῦ Κάρολος Β΄ διώρισεν ἐπίτροπον αὐτοῦ ἐν Ἀχαΐᾳ τὸν Νικόλαον Β΄ Σαὶντ-Ὀμέρ, δυνάστην τῶν Θηβῶν, ὅστις ἔκτισε τὸ φρούριον *Ζόγκλον*, τὸ μετέπειτα ὀνομασθὲν *Ναυαρῖνον* καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους *Σκόλλιδος* τὸ ὁμώνυμον αὐτῷ φρούριον *Σανταμέρι*, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄρος τὰ νῦν *Σανταμέρι* καλεῖται. Ἐρείπια τοῦ φρουρίου σώζονται εἰσέτι (σελ. 70).

Ἡ πάντων τούτων ἐπιζήσασα Ἰσαβέλλα συνεζεύχθη, ἀδείᾳ Καρόλου Β΄ Φλωρεντῖνον τὸν Ἐννεαγαυϊκὸν (Florent de Hainaut), συγγενῆ αὐτοῦ, ὅστις ἀνηγορεύθη *Πρίγκηψ τῆς Ἀχαΐας* (1289—1297). Ἐπὶ τῆς συνετῆς καὶ ἰσχυρᾶς τοῦ Φλωρεντίνου διοικήσεως ἡ Ἀχαΐα ἀπήλαυσεν ἱκανήν τινα εὐημερίαν καὶ εὐπορίαν.

Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ (1297) τὴν Ἀχαΐαν ἐκυβέρνησεν ἐπί τινα χρόνον ἡ Ἰσαβέλλα, σχοῦσα ἐκ τοῦ γάμου τούτου θυγατέρα Ματθίλδην. Ἐν ἔτει δὲ 1301 συνῆψεν ἐν Νεαπόλει, ἀδείᾳ τοῦ βασιλέως Καρόλου Β΄, τρίτον γάμον πρὸς Φίλιππον τὸν Σαβανδικόν, ὄν, γενόμενον διὰ τὴν φιλοχρηματίαν αὐτοῦ αἴτιον πολλῶν δυσαρεσκειῶν καὶ στάσεων, καθήρεσεν ὁ Κάρολος τὴν 5 Ἰουλίου 1306. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Καρόλου Φίλιππος ὁ Ταραντῖνος ὅστις ἐκυβέρνα δι' ἐπιτρόπων τὴν Ἀχαΐαν. Ἐν ἔτει 1311 παρητήθη τῆς ἐπικυριαρχίας ταύτης ὁ Φίλιππος ἵνα συζευχθῇ τὴν Αἰκατερίνην

Βαλουᾶ, τελευταίαν απόγονον τῶν φράγκων αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως (μεμνηστευμένην οὖσαν μετὰ Οὔγωνος τοῦ Βουργουνδικοῦ), ὅπως κληρονομήσῃ τὰ σαθρὰ ἐκείνης κληρονομικὰ δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου· τὰ δὲ ἐπὶ τοῦ πριγκηπάτου τῆς Ἀχαΐας δικαιώματα αὐτοῦ ἐξεχώρησεν εἰς Λουδοβῖκον τὸν Βουργουνδικόν, ἀδελφὸν τοῦ προμνησθέντος Οὔγωνος καὶ ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα τῆς Ἰσαβέλλας Ματθίλδην.

Ὁ νέος πρίγκηψ ἀφίκετο εἰς Ἀχαΐαν τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1316 ἔνθα ἐπεκράτει πλήρης ἀναρχία, ἕτερος δὲ μνηστήρ, ὁ Φερδινάνδος Ἀραγών, γαμβρὸς τῆς Μαργαρίτας Βιλλαρδουίνου, ἀδελφῆς τῆς Ἰσαβέλλας, διεξεδίκει τὴν κυριαρχίαν τῆς χώρας. Ἡττηθεὶς ὅμως οὗτος ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου τοῦ Βουργουνδικοῦ ἐν Μανωλάδι τῆς Ἀχαΐας καὶ αἰχμαλωτισθεὶς ἐκαρατομήθη ὑπὸ τοῦ κόμητος τῆς Κεφαλληνίας Ἰωάννου, ὑφ' οὗ ἐδηλητηριάσθη καὶ αὐτὸς ὁ Λουδοβῖκος κατ' Αὔγουστον τοῦ 1316 ἐν Πάτραις. Τὴν ἀρχὴν ἀνέλαβεν ἤδη ἡ Ματθίλδη, ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἐπολιτεύετο ὡς κύριος τῆς χώρας. Ἐντεῦθεν δεινὴ ἐπεκράτησεν ἀνωμαλία καὶ ἀναρχία, ἡ δὲ Ματθίλδη ἐπεκαλέσατο τὴν ἐπικουρίαν τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Ροβέρτου, ἀδελφοῦ Φιλίππου τοῦ Ταραντίνου, ὅστις, ἵνα περιποιήσῃ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ αὖθις τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας, συνέζευξεν ἄκουσαν τὴν Ματθίλδην μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Γραυΐνα τῷ 1318 ἐν Νεαπόλει, λαβόντος ἀμέσως τὸν τίτλον τοῦ *πρίγκηπος τῆς Ἀχαΐας*.

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ματθίλδης ἐν Νεαπόλει (1331) ἐτελείωσεν ἡ τῶν Βιλλαρδουΐνων κυριαρχία ἐν Ἀχαΐα.

Ὁ Ἰωάννης Γραυΐνας (1318—1333) διώρισεν ἐνταῦθα ἐπίτροπον αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ οἱ βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου ἀνέκτησαν τὴν χώραν καὶ περιώρισαν τὸν ἐπίτροπον τοῦτον εἰς μόνον τὰ ΒΔ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Ἰωάννης Γραυΐνας ἦλθεν αὐτοπροσώπως εἰς Ἀχαΐαν, ἀλλ' ἀποτυχὼν (1322), ἐπανῆλθεν ἄπρακτος εἰς Νεάπολιν, βεβαρυμένος μόνον ὑπὸ πολλῶν χρεῶν πρὸς τὸν ἐν Φλωρεντίᾳ ἐπίσημον τραπεζητικὸν οἶκον τῶν *Ἀκκιαϊουόλι*. Ἐκ τῆς ἀσθενείας τῶν ἐν Ἑλλάδι Φράγκων ἐπωφελούμενοι οἱ ἐν Ἀσίᾳ Τοῦρκοι ἀπὸ τοῦ 1324—1328 ἐλεηλάτησαν τὴν Πελοπόννησον.

'Αλβανοί. Ἐν ἔτει 1319 ἐπῆλθον εἰς Θεσσαλίαν οἱ *Ἀλβανοὶ* ἐν ἀρχῇ μὲν ὡς λεηλάται, εἶτα δὲ καὶ ὡς μόνιμοι κάτοικοι τῶν πεδιάδων. Μετὰ 30 δὲ περίπου ἔτη ηὔξησαν αἱ ἐκ τῆς ἀγόνου Ἀλβανίας μεταναστεύσεις καὶ κατελήφθησαν ἐξ αὐτῶν ἥ τε λοιπὴ Ἑλλὰς καί τινες νῆσοι, ὡς ἐκ τῆς ἐπικρατούσης ἐρημώσεως τῆς χώρας διὰ τὴν όσημέραι προαγομένην παρακμὴν τῶν φράγκων αὐτῆς κυριάρχων.

'Ακκιαϊουόλοι. Ἐν ἔτει 1333 ὁ Ἰωάννης Γραυΐνας παρεχώρησε τὸ πριγκηπάτον τῆς Ἀχαΐας εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ ***Ροβέρτον,*** υἱὸν Φιλίππου τοῦ Ταραντίνου. Ἀλλ' ἐν Ἀχαΐα ἐξηκολούθησεν ἡ προτέρα ἀναρχία, ἐξ ἧς ὠφελούμενοι οἱ *Ἀκκιαϊουόλοι* ἐγκατέστησαν εἰς Πελοπόννησον μετ' οὐ πολύ· ὁ δὲ Ροβέρτος περὶ τὸ 1357 διώρισε τὸν Νικόλαον Ἀκκιαϊουόλι (ἐραστὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ Αἰκατερίνης Βαλουᾶ) βαρῶνον Κορίνθου μετὰ τῶν φρουρίων καὶ ἐξαρτημάτων αὐτῆς.

Ἐπὶ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Ροβέρτου οἱ βαρῶνοι ἐπολιτεύοντο ὡς αὐτόνομοι ἄρχοντες, διόπερ καὶ τὸ πλεῖστον τῆς Ἀχαΐας ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἀκκιαϊουόλους, οἵτινες κατώρθωσαν νὰ καταλάβωσιν ἐπί τινα μὲν χρόνον καὶ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Πατρῶν (1360—1369), διαρκῶς δὲ τὴν βαρωνείαν τῆς Βοστίτσης· ὥστε μετὰ τῆς Κορίνθου κατέστησαν κύριοι ἁπάσης τῆς Β. Πελοποννήσου.

Ναυαρικὴ Ἑταιρία. Τὸν Ροβέρτον, ἀποθανόντα ἄπαιδα ἐν Νεαπόλει τῇ 16 Σεπτεμβρίου 1364, διεδέξατο ὁ Οὔγων Γαλιλαῖος, ὁ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου υἱὸς τῆς χήρας τοῦ Ροβέρτου Μαρίας τῆς Βουρβωνικῆς. Τῷ δὲ 1370 παρεχώρησεν οὗτος τὰ ἐπὶ τῆς Ἀχαΐας δικαιώματα αὐτοῦ εἰς τὸν λεγόμενον αὐτοκράτορα Φίλιππον Γ' τὸν Ταραντῖνον, μικρὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ροβέρτου, ἀντὶ ἐτησίας προσόδου 6,000 φλωρινίων. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ὁ *Ἰάκωβος* de Baux, ἐκ τοῦ αὐτοῦ οἴκου, ἐμίσθωσε τῷ 1381 ἐν Ναυάρα τῆς Ἱσπανίας στρατόν, ὅστις καὶ ***Ναυαρικὴ Ἑταιρία*** ἐκλήθη, ἵνα δι' αὐτοῦ ἀνακτήσῃ τήν τε Πελοπόννησον καὶ ἅπαν τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἡ ἑταιρία κατέκτησε πρῶτον τὴν Βοστίτσαν, εἶτα δ' ἐπῆλθε διὰ θαλάσσης κατὰ τοῦ ***Ζόγκλου*** (Πύλου) καὶ ἐκυρίευσε τὸ ἰσχυρὸν τοῦτο φρούριον, ὅπερ ὠνομάσθη ἔκτοτε, ὡς φαίνεται, ***Φρούριον τῶν Ναυαραίων*** καὶ ***Ναυαρῖνον***, εἶτα δὲ τὴν Ἀνδρου-

σαν καὶ τὰς Καλάμας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰακώβου de Baux (1383) οἱ Ναυαραῖοι κατέλαβον πάντα τὰ ἐν Πελοποννήσῳ κτήματα τῶν Ἀκκιαϊούλων πλὴν τῆς Κορίνθου. Ἡ Ναυαρικὴ Ἑταιρία ἦρξεν ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὲρ τὰ 50 ἔτη εἰς τὰς φραγκικὰς κτήσεις.

ΤΟΥΡΚΟΙ. Ἐν ἔτει 1397, ἐπὶ Βαγιαζὴτ Ἰλδερίμ, 50 χιλ. Τοῦρκοι εἰσελάσαντες εἰς Πελοπόννησον κατέστησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις ὑποτελεῖς καὶ τοὺς Ναυαραίους, δῃώσαντες δὲ ἅπασαν τὴν χώραν ἀπῆλθον εἰς Θεσσαλίαν. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Πατρῶν ἀπετέλει αὐτοτελῆ ἱερατικὴν ἡγεμονίαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Πάπα.

ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ. Ἐν ἔτει 1428 ἡ ἐν Πελοποννήσῳ κυριαρχία τῶν Ναυαραίων κατελύθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐξέλιπον δὲ καὶ πλεῖστα ἄλλα ἴχνη τῆς αὐτόθι φραγκοκρατίας· διότι εἷς μὲν τῶν ἀδελφῶν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Παλαιολόγου, ὁ **Κωνσταντῖνος,** ὁ ἀπὸ μητρὸς καλούμενος *Δραγάσης*, συζευχθεὶς ἐν ἔτει 1428 τὴν Θεοδώραν, ἀνεψιὰν τοῦ Καρόλου Τόκου (γαμβροῦ ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Ραινερίου Ἀκκιαϊούλου) ἔλαβεν ὡς προῖκα τὴν Γλαρέντζαν καὶ ὅσα ἄλλα φρούρια κατεῖχεν οὗτος ἐν Πελοποννήσῳ· ἔπειτα δὲ κυριεύσας τὰς Πάτρας (1429) κατέλυσε τὴν αὐτόθι ὑφισταμένην αὐτόνομον παπικὴν ἡγεμονίαν. Ἕτερος δὲ ἀδελφός, ὁ Θωμᾶς, κατέλαβε τὰ Καλάβρυτα· κατατροπώσας δὲ τοὺς φράγκους εἰς Χαλανδρίτσαν, ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ προϊσταμένου τῆς Ναυαρικῆς Ἑταιρίας Κεντουριάνη Ζαχαρία Εἰρήνην καὶ ὡς προῖκα τὸ πριγκηπάτον τῆς Ἀχαίας.

Ἔκτοτε λοιπὸν πᾶσα ἡ Πελοπόννησος ἀνέκτησε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, πλὴν τῆς Μεθώνης, Κορώνης, Ναυπλίου καὶ Ἄργους κατεχομένων ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν.

Ἐν ἔτει 1443, τῇ δραστηρίᾳ ἐνεργείᾳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου, ὁ Κωνσταντῖνος κατέστη κύριος τῆς Πελοποννήσου, παραιτηθέντος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου, ἄρχοντος τοῦ Μισθρᾶ, τοῦ δὲ Θωμᾶ περιορισθέντος εἰς μόνην τὴν Ἦλιδα.

Ἅμα γενόμενος κύριος τῆς Πελοποννήσου ὁ Κωνσταντῖνος παρεσκευάσθη εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνα ἀνοικοδομήσας τὰ ὀχυρώματα τοῦ Ἰσθμοῦ τάχιστα. Πλὴν ἐπελθὼν κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1448 ὁ Σουλτάνος Μουρὰτ ἐκυρίευσε τὸν Ἰσ-

θμὸν καὶ τὴν ἐγκαταλειφθεῖσαν Κόρινθον καὶ προέβη πρὸς τὰς Πάτρας, πόλιν τότε πλουσιωτάτην ἢ *πόλιν εὐδαίμονα*, ὡς τὴν ὀνομάζει ὁ Χαλκοκονδύλης, ἣν καὶ κατέλαβεν ἐξανδραποδίσας τοὺς ἐναπομείναντας κατοίκους. Ἡ ἀκρόπολις ὅμως, ἔνθα κατέφυγεν ὁ Κωνσταντῖνος, ἀντέστη γενναίως. Ἡ ἀντίστασις αὕτη ἔσωσε τὴν λοιπὴν Πελοπόννησον. Διότι ὁ Μουράτ, ἀποφασίσας νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια, συνωμολόγησε πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον εἰρήνην, δι' ἧς οὗτος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Θωμᾶς κατέστησαν ἔκτοτε φόρου ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Τούρκους.

Ἐν ἔτει 1448 τῇ 31 Ὀκτωβρίου ἀπέθανεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ἄνευ ἀπογόνου, διάδοχος δὲ αὐτοῦ ἐγένετο ὁ Κωνσταντῖνος, ἐν Πελοποννήσῳ διατρίβων, ὁπόθεν προῆλθε κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ 1449 καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν.

Δ' Τουρκικὴ Κατάκτησις.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν ἡρωϊκὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου τῇ 29 Μαΐου 1453, Μωάμεθ Β' κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1460 κατέλυσε τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἀρχὴν τῶν Παλαιολόγων μετὰ ἡρωϊκὴν καὶ αἱματηρὰν ἀντίστασιν τῶν κατοίκων καθ' ἣν ἔπεσαν πλεῖστοι. Μεταξὺ τῶν ἄλλων φρουράρχων καὶ ἀρχόντων, ὁ ἄρχων τῆς Βοστίτσης καὶ ὁ τῶν Καλαβρύτων Δόξας ἀγωνιζόμενοι συνελήφθησαν ἐν τέλει ζῶντες· καὶ ὁ μὲν Δόξας ζῶν ἐλεπίσθη, ὁ δὲ τῆς Βοστίτσης ἐδιχάσθη διὰ πρίονος. Ὁ Θωμᾶς, παραλαβὼν τὴν ἱερὰν κάραν τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, ἔφυγε πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ εἶτα εἰς Ἰταλίαν. Εἷς μόνον ἀνὴρ ἀνθίστατο ἔτι ἐν Ἀχαΐᾳ, ὁ φρούραρχος τοῦ παρὰ τὰς Πάτρας μικροῦ φρουρίου *Σαλμενικοῦ* (δῆμος Ἐρινεοῦ),* Γραίτσας Παλαιολόγος (οὐχὶ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν

* Ἐπὶ τοῦ ὄρους Τσετσεβοῦ, προβούνου τοῦ Παναχαϊκοῦ, εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπὸ τοῦ Σαλμενίκου, πρωτευούσης τοῦ δ Ἐρινεοῦ τῆς Ἐπ. Πατρῶν, εὑρίσκονται ἐρείπια φρουρίου, ἡ δε θέσις καλεῖται τὰ νῦν Πολέναις (σελ. 88). Εἰς ἀπόστασιν δὲ 1/2 ὥρας ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης πρὸς τὰ κάτω εἰς θέσιν Ἅγιος Πέτρος, ἔνθα εὑρίσκονται μνημεῖα καὶ ὀστᾶ, ὑπάρχουσιν ἐπίσης καταφανῆ ἐρείπια φρουρίου. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων θέσεων ὑπάρχει ἐπίπεδον τοῦ Γαζῆ (νικητοῦ) καλούμενον.

Παλαιολόγων). Βομβοβολούμενος ἀνηλεῶς καὶ πάσχων δεινὴν ὕδατος στέρησιν ἀντέστη ἐπὶ ἓν καὶ πλέον ἔτος μέχρι τοῦ 1461 ὅτε ἐξῆλθε μετὰ τῆς ἐνόπλου φρουρᾶς καὶ ἀπῆλθε, τῇ αἰτήσει του, πρὸς τοὺς Ἐνετούς, κινήσας τὸν θαυμασμὸν τοῦ πολιορκητοῦ αὐτοῦ Σουλτάνου Μωάμεθ.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάλυσιν τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἀρχῆς τῶν Παλαιολόγων, οἱ Ἐνετοί, προβλέποντες τὴν ἀναμένουσαν καὶ αὐτοὺς τύχην, ἤρξαντο πρῶτοι τῶν κατὰ τοῦ Μωάμεθ ἐχθροπραξιῶν τῇ συνδρομῇ τῶν Πελοποννησίων. Τῷ 1463, συγκροτηθείσης μάχης περὶ τὰς Πάτρας τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἐνετῶν πρὸς τὸν Ὀμάρμπεην, ὁ Μιχαὴλ Ράλλης, Σπαρτιάτης, ἐνίκησε τοὺς πολεμίους κατὰ κράτος. Εἶτα ὅμως ἐμπλακεὶς εἰς δυσχωρίας κατὰ τὴν δίωξιν τῶν Τούρκων εἰς τὴν ἄνωθεν τοῦ χωρίου *Σαραβαλίου* (δ. Πατρέων) θέσιν ***Ζωϊτάδαν*** (σελ. 67), ἔπαθεν ἧτταν ὀλεθρίαν ὑπὸ τῶν ἐπιστρεψάντων Ὀθωμανῶν. Ἐν ἔτει 1499 ἐπανεστάτησε καὶ πάλιν ἡ Πελοπόννησος ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν προτραπεῖσα, ἀλλὰ καὶ πάλιν καθυπετάγη ὑπὸ τῶν πολυαριθμοτέρων Τούρκων, δῃωσάντων τὰς κατανικηθείσας ἐπαναστάτιδας χώρας. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Σουλτάνος Βαγιαζὴτ Β΄ ἀνήγειρε τό τε *Ρίον καὶ τὸ Ἀντίρριον*.

Οὐδὲν ἧττον οἱ Ἕλληνες ἐπέμενον ἀγωνιζόμενοι ὑπὸ τὴν Ἐνετικὴν σημαίαν ἐνδόξως μὲν ἀλλ᾽ ἀτυχῶς, ἐπισύροντες τὴν ὀργὴν τοῦ ἀγρίου κατακτητοῦ.

Τῷ 1699 τῇ 26 Ἰανουαρίου διὰ τῆς ἐν Κάρλοβιτς συνομολογηθείσης συνθήκης, ἡ Τουρκία παρεχώρησε τὴν Πελοπόννησον ἐν ἀθλιεστάτῃ καταστάσει διατελοῦσαν εἰς τὴν Ἐνετίαν. Ἐξαιρέσει τῆς Κορινθίας καὶ τῆς Μάνης, ἅπασα ἡ χερσόνησος δὲν εἶχε περὶ τὸ 1690 εἰμὴ 86468 ψυχάς, τῷ δὲ 1701 ὁ πληθυσμὸς ἀνῆλθεν εἰς 259564 ψυχάς, ἐκ μεταναστεύσεων τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, εἰς ἣν κατέφευγον κατὰ καιροὺς οἱ Πελοποννήσιοι. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες εὕρισκον ὑπὸ τοὺς Ἐνετοὺς ἀσφάλειάν τινα ζωῆς τιμῆς, ἰδιοκτησίας καὶ συνειδήσεως. Ἐν τέλει ὅμως, ἐν ἔτει 1715 ἐπὶ Σουλτάνου Ἀχμὲτ ὁ Μέγας Βεζύρης Ἀλῆ Κουμουρτζῆς καθυπέταξεν ἅπασαν τὴν χερσόνησον, ἡ δὲ τουρκικὴ κυριαρχία ἀνεγνωρίσθη διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Πασάροβιτζ τῆς 27 Ἰουνίου 1718.

Ἐπανάστασις Παπάζωλη. Μετὰ τὴν ὁλοσχερῆ καθυπόταξιν τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἱ Ρῶσσοι καὶ ἰδίως ὁ Μέγας Πέτρος ἐβουλεύθησαν νὰντικαταστήσωσι τοὺς Τούρκους καὶ πρὸς τοῦτο ἔπεμψαν προκηρύξεις πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανοὺς ἐν γένει καλοῦντες αὐτοὺς εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Τούρκων, ὑπισχνούμενοι αὐτοῖς πᾶν τὸ ἐπιθυμητόν. Τὸ κήρυγμα ὅμως τοῦτο οὐδὲν ἐπήνεγκε πρακτικὸν ἀποτέλεσμα. Ἀλλ' ἡ Αἰκατερίνη ἡ μεγάλη (1762—1796) ἔκρινε πρακτικωτέραν τὴν ἐκ τῶν χωρῶν τούτων συγκρότησιν ἰδίας *Χριστιανικῆς Αὐτοκρατορίας.*

Αἱ πρῶται τῆς Αἰκατερίνης ἐπαναστατικαὶ ἐνέργειαι ἤρχισαν τῷ 1766 διὰ τοῦ Ἕλληνος Γεωργίου Παπάζωλη, λοχαγοῦ τοῦ ρωσσικοῦ πυροβολικοῦ, ἀποσταλέντος εἰς Ἑλλάδα καὶ ἰδίως εἰς Πελοπόννησον πρὸς συνεννόησιν μετὰ τῶν προυχόντων καὶ ἀρχιερέων. Ὁ ὡς ἐκ τούτου ἐπικρατῶν μέγας ἐπαναστατικὸς βρασμὸς δὲν διέλαθε τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων καὶ διὰ τοῦτο ἤρχισαν νὰ πίπτωσι θύματα, ἐν οἷς συγκαταλέγεται καὶ ὁ τῆς Λακεδαιμονίας μητροπολίτης Ἀνανίας, καρατομηθεὶς τῷ 1767. Ἐν τῇ ἀγρίᾳ δὲ αὐτῶν ἀνησυχίᾳ κατέσφαξαν πολυάριθμον ὁμάδα χωρικῶν Λακώνων ἐπανερχομένων ἐκ τῆς πανηγύρεως τῶν Πατρῶν (ἴσως τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου).

Ὅτε δὲ κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1768 ἐκηρύχθη ὁ μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας πόλεμος, διετάχθη ὁ γενικὸς ἀφοπλισμὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐγένοντο πολλαὶ σφαγαί. Ἐν ἔτει 1769 κατέπλευσεν εἰς Οἴτυλον μοῖρα τοῦ ρωσσικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Ὀρλὼφ ὅπως προστατεύσῃ τὴν μελετηθεῖσαν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων. Ἡ Πελοπόννησος ἦρε κατὰ τόπους τὰ ὅπλα, ὁ δὲ μητροπολίτης Πατρῶν Παρθένιος, εὑρεθεὶς ἐν Αἰγίῳ ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας καθ' ἅπασαν τὴν Ἀχαΐαν. Χίλιοι Κεφαλλῆνες ἐλθόντες ἐπίκουροι συνεπολιόρκησαν μετὰ τῶν Πατρέων τὸ φρούριον τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τὴν νύκτα τῆς μεγάλης Παρασκευῆς, (10 Ἀπριλίου) ἐνῷ οἱ Πατρεῖς προσηύχοντο εἰς τοὺς ναούς, μωαμεθανοὶ πειραταὶ ἀπέβησαν εἰς τὴν παραλίαν, εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν καὶ ἑνωθέντες μετὰ τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ἐγκλείστων κατέσφαξαν πάντας τοὺς μὴ προφθάσαντας νὰ φύγωσιν. Ἐν τούτοις τὸ

κίνημα ἀπέτυχε, διότι οἱ ἀτυχεῖς Πελοποννήσιοι ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τῶν Ῥώσσων ἀπροστάτευτοι. Οἱ Τοῦρκοι κατέσφαξαν ὑπὲρ τὰς 10 χιλ. Ἑλλήνων, ἐν ἔτει δὲ 1770 Ἀλβανοὶ περὶ τὰς 60000 ἐξηκοντίσθησαν κατὰ τῆς χερσονήσου ὑπὸ τῆς Τουρκίας καταστρέψαντες πόλεις καὶ χώρας. Οἱ κάτοικοι τῆς Βοστίτσης καταφυγόντες εἰς τὴν μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ Αἰγίου, ἅπαντες ἐσφάγησαν. Εἴκοσι χιλιάδες Πελοποννησίων ἐπωλήθησαν εἰς Ἀλγέριον καὶ ἀλλαχοῦ ὡς ἀνδράποδα· ἡ χερσόνησος ἠρημώθη κατοίκων διὰ σφαγῆς, ἐξανδραποδισμοῦ ἢ μεταναστεύσεως εἰς Ἑπτάνησον. Ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς, ὅστις πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης ὑπερέβαινε τὰς 200 χιλ. κατοίκων, ἠλαττώθη κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου. Ἡ κατάστασις αὕτη διήρκεσεν 9 ἔτη· ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀλβανοὶ ἐπετίθεντο καὶ κατ' αὐτῶν τῶν Τούρκων ἀπαιτοῦντες μισθοὺς καὶ φόρους, ὁ ἀρχιναύαρχος Χασὰν πασᾶς, τῇ συνδρομῇ καὶ 3500 ἁρματωλῶν τῆς Πελοποννήσου, ἡγουμένου τοῦ Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνη, πατρὸς τοῦ Θεοδώρου, κατέστρεψεν αὐτοὺς ἔξωθεν τῆς Τριπόλεως τῷ 1779.

Ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος. Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου πρὸς γενικὴν συνεννόησιν ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως συνέστη ἡ *Φιλικὴ Ἑταιρία*, τὸ δὲ μυστικὸν αὐτῆς διεδόθη καὶ εἰς Πελοπόννησον τῷ 1817 καὶ ἐμυήθησαν ἅπαντες οἱ κάτοικοι. Κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1820 ἦλθεν εἰς Πελοπόννησον ὡς ἀπεσταλμένος παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαῖος, ὁ κοινῶς *Παπαφλέσσας* ἐπικαλούμενος, οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ προύχοντες τῆς Ἀχαΐας συνῆλθον κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1821 εἰς Αἴγιον εἰς κοινὴν συνέλευσιν ἵνα λάβωσι γνῶσιν τῶν ὁδηγιῶν, ἃς ἐκόμιζεν αὐτοῖς ὁ Δικαῖος ἐκ μέρους τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου τῆς μυστηριώδους Ἀρχῆς. Οἱ ἐν Αἰγίῳ συνελθόντες ἐνήργησαν ἔρανον καὶ συλλέξαντες 10400 ταλλήρων παρέδωκαν αὐτὰ διὰ τοῦ Μητροπολίτου Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ εἰς τὸν ἐν Πάτραις ταμίαν τῆς Ἑταιρίας Ἰω. Παπαδιαμαντόπουλον.

Ἡ τουρκικὴ διοίκησις σπουδαίας συλλαβοῦσα ὑπονοίας περὶ τῶν τεκταινομένων καὶ θέλουσα νὰ ἔχῃ ὑποχειρίους τοὺς ἐν γένει ἐν τῇ χερσονήσῳ προύχοντας ἐκκλησιαστικοὺς καὶ πολιτικούς, συνεκάλεσεν αὐτοὺς κατὰ Φεβρουάριον εἰς Τρίπολιν

εἰς κοινὴν δῆθεν σύσκεψιν περὶ τῶν κοινῇ συμφερόντων. Καὶ οἱ μὲν τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν ὑπήκουσαν, οἱ δὲ τῆς Ἀχαΐας δὲν προσῆλθον ἐπὶ διαφόροις προφάσεσιν, ἀλλ᾽ ἀνέμενον εἰδήσεις ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἁγίας Λαύρας τῶν Καλαβρύτων. Τὰ πράγματα ὅμως ἔσπευδον ἀφ᾽ ἑαυτῶν εἰς τὴν ἐκτύλιξιν τοῦ μεγάλου δράματος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως· πολλαχοῦ ἐγένοντο μεμονωμέναι συγκρούσεις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, ἐν δὲ Πάτραις τῇ 21 Μαρτίου 1821, ἡμέρα Τετάρτῃ καὶ ὥρα 3 μ. μ. ἐγένετο ἡ πρώτη ἐπίσημος συμπλοκὴ μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων μεθ᾽ ἣν οἱ Τοῦρκοι, διωκόμενοι ἐκλείσθησαν ἐν τῷ φρουρίῳ, ὅπερ εἶναι τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πολιορκηθὲν καὶ τὸ ὕστατον ὑπὸ τῶν Γάλλων ἐλευθερωθέν.

Κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἑπταετῆ ἀγῶνα ἅπας ὁ νομὸς τῆς Ἀχαΐας κατεκάη καὶ ἐδῃώθη, οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν κατοίκων αὐτοῦ ἔπεσαν μαχόμενοι. Ἐνῷ δὲ ἐν Ἀχαΐᾳ ἤρξατο τὸ πρῶτον ὁ ἀγὼν ἐν Ἀχαΐᾳ καὶ κατέληξε τὸ ὕστατον.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

—

Ἐπελθοῦσαι μεταβολαὶ κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν.

(Σ. Ὁμ. Ἐκδ.)

Διὰ Β. Δ. ἀπὸ 18ης Ἰανουαρίου ἐ. ἔ. μετετέθη ἡ πρωτεύουσα τοῦ δήμου *Νωνάκριδος* (σελ. 152) ἀπὸ τοῦ χωρίου *Περιστέρα* εἰς τὸ χωρίον *Ἁγ. Βαρβάρα.* Αἱ ἀποστάσεις τῶν χωρίων τοῦ δήμου ἀπὸ τῆς νέας πρωτευούσης εἶνε : Ζαρούχλα καὶ Βουνάκιον 15 λ., Χαλκιάνικα 30 λ., Σόλος 40 λ., Μεσορρούγια 1 ω., Ἀγρίδιον 1ω 10 λ., καὶ Περιστέρα 1ω 15 λ.

Ταχυδρομικὸν γραφεῖον συνεστήθη ἐν τῇ σιδηροδρομικῇ στάσει Λαμπύρη τοῦ δήμου Ἐρινεοῦ.

Ἐκπαίδευσις. *Δημοτικὰ σχολεῖα θηλέων* συνεστήθησαν ἐν Ἄνω Ἀχαΐα, δήμου Δύμης, ἐν Σκοῦπι, δήμου Παΐων καὶ Φίλια, δήμου Λευκασίου—*Γραμματοσχολεῖον* συνεστήθη ἐν Ἀγρίδι, δήμου Ἀροανείας—*Γραμματεῖα* συνεστήθησαν ἐν Κερέϊκα, δήμου Δύμης, ἐν Καλανίστρα, δήμου Φαρῶν, ἐν Φλώκα, δήμου Τριταίας καὶ Πύργῳ καὶ Πορροβίτση, δήμου Ἀκράτας.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	ε'.	στιχ.	15	ἀντὶ	Dictionaire	γράφε	Dictionnaire
»	5	»	13	»	Hourstein	»	Honrstein
»	5	»	22	»	ἐκ τοῦ βράχου ἄνωθεν	»	ἐκ τοῦ βράχου τοῦ ἄ-[νωθεν
»	7	»	13	»	Κλωκοῦ ;	»	Κλωκοῦ.
»	9	»	25	»	»	»	»
»	9	»	30	»	Σφένδανος	»	Σφένδαμνος
»	19	»	11	»	Ἐιῷ	»	ἐιῷ
»	26	»	6	»	Κέρτεζα	»	Κέρτεζη
»	31	»	17	»	Μπροστεβίτσης	»	Προστεβίτσης.
»	31	»	35	»	Χαϊκαρέϊκο	»	Χαϊκαλέϊκο
»	31	»	37	»	Μποκοβίωτον	»	Μποκοβίναν
»	31	»	37	»	Πανειῴων καὶ	»	Πανειῴων τῆς
»	32	»	12	»	Ὀμαλοῦ	»	Ὀμπλοῦ
»	32	»	14	»	(κ. Λεύκας)	»	(κ. Λεύκα)
»	32	»	21	»	Ἐλεκιστριανὸς	»	Ἐλεκιστριάνος.
»	32	»	31	»	Συνχαινῶν	»	Συχαινῶν,
»	34	»	2	»	Νηγάζη	»	Πηγάζει
»	35	»	16	»	Σσολίνη	»	Τσολίνη
»	35	»	27	»	Βουντάχλας	»	Βουντούχλας
»	36	»	6	»	Σκάβια	»	Σκάγια
»	36	»	10	»	Ζαραχλεΐκων	»	Ζαρουχλεΐκων
»	36	»	13	»	Καμινέτου	»	Καμινίτσας
»	36	»	14	»	Τὸ Ἀραχωβίτικο	»	Τὰ Ἀραχωβίτικα,
»	43	»	31	»	Λαυρίου	»	Λαφρίου
»	45	»	17	»	Κωσταντίου	»	Κωνσταντίου
»	45	»	20	»	Κωστάντιος	»	Κωνστάντιος
»	46	»	16	»	Δανικλίδος	»	Δανιηλίδος
»	47	»	16	»	Πανδόλφης	»	Πανδούλφης
»	47	»	25	»	Κατέκαυσε	»	Κατέκτησε
»	48	»	3	»	Κιλὸν	»	Κοιλὸν
»	48	»	5	»	χίλια βαρέλια	»	χίλιαι βαρέλαι
»	52	»	26	»	Τοιαῦτα ὁμοίως	»	Τοιαύτη
»	52	»	27	»	Γλυθρὴ	»	Γλυφὴ
»	63	»	6	»	χων	»	ἔχων
»	65	»	4	»	Βέντενη	»	Βούτενη
»	65	»	25	»	ἐλαιῶν	»	ἐλατῶν
»	66	»	5	»	Δανικλίδος	»	Δανιηλίδος
»	67	»	3	»	Βολίζι	»	Βελίζι
»	67	»	29	»	Ντρεστεκνᾶ	»	Ντρεστενᾶ
»	68	»	19	»	Τσουκαλέκα	»	Τσουκαλέϊκα

Σελ.		στιχ.		ἀντὶ	γράφε
Σελ.	68	στιχ.	32	ἀντὶ (1 ω	γράφε (1 ὧρ.
»	70	»	8	» Μώβρα	» Μώβρη
»	71	»	11	» Σερδικὶ	» Σερδινὴ
»	71	»	15	» Μπίνκουρα	» Μπούκουρα
»	72	»	12	» Μπενδρόη	» Μπενδρόνι
»	72	»	17	» Πισουκιὰ	» Πισοσυκιὰ
»	72	»	17	» Ἐτεναΐτικα	» Στεναΐτικα
»	72	»	20	» (Χαϊκαλέϊκα)	» (Χαϊκαλέϊκο)
»	72	»	28	» Σερδικὶ	» Σερδινὴ
»	72	»	29	» »	» »
»	72	»	36	» »	» »
»	75	»	15	» Σαλομαλικέϊκα	» Σαλαμαλικέϊκα
»	75	»	26	» Μαρίτοκι	» Μαρίτσας
»	77	»	37	» καὶ ὀρεινῶν	» ὡς ὀρεινῶ.
»	79	»	13	» Μάραλι	» Μοίραλι
»	79	»	22	» Γουρζάκμισα	» Γουρζούμισα
»	80	»	3	» Μέντζεκα	» Μέντζενα
»	80	»	17	» Περιστέρια	» Περιστέρα
»	80	»	35	» Ζαμπούτας	» Ζουμπάτας
»	81	»	9	» Μπόνηκα	» Μπούμπα
»	83	»	20	» Βαντούχλας	» Βουντούχλας
»	84	»	15	» Τσάγεσι	» Τάσκεσι
»	85	»	5	» Κουμπέρι	» Κούμπερι
»	86	»	33	» Σελμενίκου	» Σαλμενίκου
»	88	»	29	» Μπεχῶρι	» Μεσοχῶρι
»	89	»	11	» Σαρκανὰ	» Σαρκουνὰ
»	91	»	17	» Ζευγολατιὸ	» Ζευγαλατιὸ
»	94	»	17	» Σαρῶν	» Βευρῶν
»	94	»	19	» Φαρῶν Πατρῶν	» Φ. τῶν Πατρῶν
»	94	»	31	» Λούρας	» —
»	95	»	1	» Ζευγολατιοῦ	» Ζευγαλατιοῦ
»	103	»	28	» »	» »
»	105	»	32	» Τεμένη	» Τέμενη
»	107	»	37	» ἀλλεπάλσλοις,	
»	112	»	3	» Καλυβάτη	» Καλυβίτη
»	112	»	10	» Μανθήλας	» Μανδύλας
»	112	»	17	» Καλυβάτου	» Καλυβίτου
»	115	»	9	» τοῦ Ἀρχιεπισκόπου	» τῶν Ἀρχιεπισκόπων
»	119	»	20	» δὲ ὧν ἦν	» δι' ὧν ἦν
»	120	»	5	» Μαλσοίτα	» Μαλοίτα

Σελ.	123	στοιχ.	8	ἀντὶ	σικάλεως	γράφε	σηκάλεως
»	142	»	17	»	βελτιωθέντων	»	βελτιωθεισῶν
»	146	»	26	»	Λακούργιας	»	Λυκούργιας.
»	146	»	28	»	σχολεῖα	»	σχολεῖα ἀρρένων
»	148	»	28	»	κάμπον	»	καμπου
»	149	»	7	»	κατέκαυσαν	»	κατέθραυσαν
»	166	»	14	»	Κόντελη	»	Κούτελη
»	167	»	35	»	ἐλαιῶν	»	ἐλατῶν
»	171	»	36	»	ὕπαρχον	»	ἵππαρχον
»	180	»	14	»	Δανικλῆς	»	Δανιηλῖς
»	182	»	5	»	εἰς τὴν ὡραιοτέραν	»	ὡς τὴν ὡραιοτέραν

Τιμᾶται Δραχμῶν 4.